ชัยนาทบุรี

ชักพิณรัฐ

โดย

ศาสตราจารย์มานิต วัลลิโภดม

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

กรมศิลปากรจัดพิมพ์เพื่อเชิดชูเกียรติ แด่
ศาสตราจารย์มานิต วัลลิโภดม
ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย

สารบัญ

	หน้า
๑. ไชยา	๑
๒. สภาพภูมิศาสตร์	๓๖
๓. เรื่องของทักษิณรัฐ	๘๘
๔. ไทในทักษิณรัฐ	๑๑๘
๕. ไศเลนทรวงศ์–สญชัยวงศ์	๑๓๘
๖. ไศเลนทรวงศ์ (ตอนปลาย) –ปัทมวงศ์	๑๔๙

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

พระโพธิสัตว์อวโลกกิเตศวร

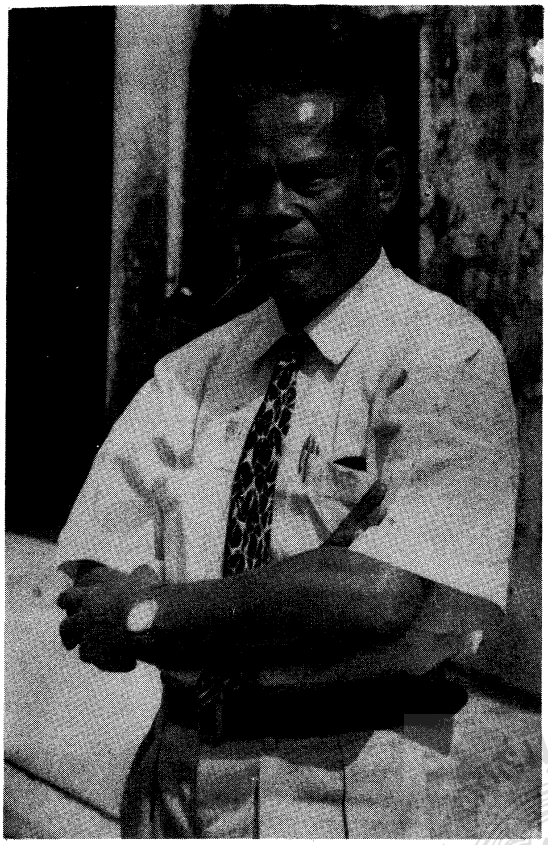
คำนำ

กรมศิลปากรในฐานะที่เป็นองค์กรหลักที่ทำหน้าที่ทำนุบำรุงรักษา ค้นคว้า และเผยแพร่งานด้านศิลปวัฒนธรรมของชาติมาโดยตลอด จึงเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูล เอกสาร และวัตถุหลักฐานที่เอื้ออำนวยต่อการศึกษาค้นคว้าเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้ในอดีตที่ผ่านมาจึงปรากฏว่ามีผู้ทรงคุณวุฒิและปราชญ์ในสาขาวิชาการต่าง ๆ เกิดขึ้นในแวดวงของกรมศิลปากรอยู่เสมอ ศาสตราจารย์มานิต วัลลิโภดม ก็เช่นกัน นับได้ว่าท่านเป็นปราชญ์ผู้รอบรู้งานทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีเป็นอย่างยิ่ง จากประวัติการรับราชการเริ่มต้นที่แผนกพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสำหรับพระนคร สังกัดราชบัณฑิตยสถาน ใน พ.ศ. ๒๔๗๐ ได้ทำหน้าที่หัวหน้ากองโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๔ จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๐ และเป็นภัณฑารักษ์พิเศษ จนกระทั่งเกษียณอายุราชการใน พ.ศ. ๒๕๑๐

ในระหว่างการรับราชการ ศาสตราจารย์มานิต วัลลิโภดม ได้เป็นผู้บุกเบิกงานทางด้านโบราณคดี ตลอดจนการอนุรักษ์รักษาโบราณสถาน ได้ออกสำรวจและลงมือปฏิบัติงานในภาคสนามร่วมกับผู้ใต้บังคับบัญชา รวมทั้งริเริ่มการสอนวิชาโบราณคดีในโรงเรียนศิลปศึกษาสังกัดกรมศิลปากรในขณะนั้น ซึ่งต่อมาขยายมาเป็นคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรในที่สุดอีกด้วย ดังนั้น ผลของการปฏิบัติงานและผลงานทางวิชาการของศาสตราจารย์มานิต วัลลิโภดม จึงปรากฏมีอยู่ทั้งในเอกสารของทางราชการและที่ได้รับการจัดพิมพ์เป็นจำนวนมาก ซึ่งสิ่งเหล่านี้ปัจจุบันนับเป็นข้อมูลอันมีค่า และเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานแก่ข้าราชการในรุ่นต่อมา จากประสบการณ์และความรู้ดังกล่าว แม้ว่าศาสตราจารย์มานิต วัลลิโภดม จะเกษียณอายุราชการไปแล้ว ในระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๑-๒๕๒๗ กรมศิลปากรได้เชิญท่านเป็นลูกจ้างของกรมศิลปากร ทำหน้าที่ที่ปรึกษาของกองโบราณคดี และในระหว่างที่ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของกองโบราณคดีนั้น ได้ออกสำรวจศึกษาค้นคว้าทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีในพื้นที่อยู่เสมอ โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคใต้ และผลงานเรื่อง "ทักษิณรัฐ" เล่มดังกล่าวนี้ ล้วนเป็นผลงานของความอุตสาหะวิริยะพากเพียร ออกสำรวจและศึกษาค้นคว้า แม้ด้วยวัยที่สูงอายุและสุขภาพจะเสื่อมถอย นับเป็นงานชิ้นสำคัญและชิ้นสุดท้ายที่ศาสตราจารย์มานิต วัลลิโภดม ได้ทำไว้ให้กรมศิลปากรและต่อสังคม กรมศิลปากรพิจารณาเห็นว่า "ทักษิณรัฐ" เป็นผลงานทางวิชาการที่มีคุณค่าและหนังสือสำคัญที่แสดงภาพรวมทางประวัติศาสตร์โบราณคดีของภาคใต้

ได้อย่างสมบูรณ์เป็นเล่มแรกในจำนวนน้อยเล่มที่มีอยู่ ในวโรกาสที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์มานิต วัลลิโภดม ในวันจันทร์ที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ กรมศิลปากรจึงได้จัดพิมพ์เผยแพร่หนังสือเรื่อง "ทักษิณรัฐ" ขึ้น เพื่อเชิดชูเกียรติคุณศาสตราจารย์มานิต วัลลิโภดม ในฐานะที่เป็นปราชญ์ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีของชาติท่านหนึ่ง และกรมศิลปากรหวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้างานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี โดยเฉพาะในภาคใต้ให้ขยายกว้างไกลออกไป ความดีงามและกุศลผลบุญใดที่จะบังเกิดขึ้นจากการจัดพิมพ์เพื่อเป็นวิทยาทานครั้งนี้ ขอจงอำนวยผลแด่ศาสตราจารย์มานิต วัลลิโภดม ในแดนสุขคติภูมินั้นเทอญ.

(นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์)
อธิบดีกรมศิลปากร

ศาสตราจารย์มานิต วัลลิโภดม

ประวัติ

เกิดวันที่ ๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ ที่บ้านตำบลเลาหิน อำเภอบางกอกใหญ่ จังหวัดธนบุรี เป็นบุตรรองอำมาตย์ตรี นาค กับ นางมณี วัลลิโภดม ภรรยาชื่อ นางสอาด วัลลิโภดม

การศึกษา

พ.ศ. ๒๔๕๙ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๑ เรียนชั้นประถมปีที่ ๑-๓ โรงเรียนวัดอินทาราม จังหวัดธนบุรี พ.ศ. ๒๔๖๒ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๕ เรียนชั้นมัธยมปีที่ ๑-๔ โรงเรียนมัธยมวัดนวลนรดิศ จังหวัดธนบุรี พ.ศ. ๒๔๖๖ เรียนชั้นมัธยมปีที่ ๕ โรงเรียนมัธยมวัดบพิตรภิมุข จังหวัดพระนคร

พ.ศ. ๒๔๖๗ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๙ เรียนชั้นมัธยมปีที่ ๖-๘ โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย

การทำงาน

วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๐ เข้ารับราชการเป็นตำแหน่งเสมียนตรี แผนกพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สำหรับพระนคร สังกัดราชบัณฑิตยสถาน เงินเดือน ๆ ละ ๒๕.๐๐ บาท

วันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๑ เป็นผู้ช่วยภัณฑารักษ์

วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๓ เป็นรองภัณฑารักษ์

วันที่ ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ รั้งตำแหน่งประจำแผนกพิพิธภัณฑ์ กองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ กรมศิลปากร กระทรวงธรรมการ เงินเดือน ๆ ละ ๕๐.๐๐ บาท ค่ารั้งเดือนละ ๑๖.๐๐ บาท

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ เป็นประจำแผนกชั้นตรี แผนกรักษาพิพิธภัณฑ์ กองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ กรมศิลปากร กระทรวงธรรมการ เงินเดือน ๆ ละ ๘๐.๐๐ บาท

วันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ เป็นหัวหน้าแผนกชั้นตรี แผนกพิพิธภัณฑ์พระนคร กองโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงธรรมการ

วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๒ เป็นหัวหน้าแผนกชั้นตรี แผนกกลาง กองโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงธรรมการ เงินเดือน ๆ ละ ๙๐.๐๐ บาท

วันที่ ๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ เป็นหัวหน้าแผนกสำรวจชั้นตรี กองโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงธรรมการ เงินเดือน ๆ ละ ๑๐๐.๐๐ บาท

วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๔ เป็นหัวหน้าแผนกพิพิธภัณฑ์พระนคร ชั้นโท และรักษาการในตำแหน่งหัวหน้าแผนกสำรวจด้วย เงินเดือน ๆ ละ ๒๐๐.๐๐ บาท

วันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๔ เป็นหัวหน้ากองโบราณคดี ๑ ชั้นโท เงินเดือน ๆ ละ ๒๔๐.๐๐ บาท

วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๕ เป็นหัวหน้ากองโบราณคดี ๑ ชั้นโท เงินเดือน ๆ ละ ๒๖๐.๐๐ บาท

วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๖ เป็นหัวหน้ากองโบราณคดี ชั้นโท กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม เงินเดือน ๆ ละ ๒๘๐.๐๐ บาท

วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๗ เงินเดือน ๆ ละ ๓๒๐.๐๐ บาท

วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๘ เป็นหัวหน้ากองโบราณคดี ชั้นเอก กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม เงินเดือน ๆ ละ ๓๕๐.๐๐ บาท

วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นหัวหน้ากองโบราณคดี ชั้นเอก เงินเดือน ๆ ละ ๓๘๐.๐๐ บาท

วันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ เป็นภัณฑารักษ์เอก กองโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๒ เป็นภัณฑารักษ์เอก กองโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เงินเดือน ๆ ละ ๔๒๐.๐๐ บาท

วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นภัณฑารักษ์เอก กองโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เงินเดือน ๆ ละ ๓๖๐๐.๐๐ บาท

วันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๗ รักษาการในตำแหน่งภัณฑารักษ์พิเศษ เงินเดือน ๆ ละ ๔๓๐๐.๐๐ บาท

วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๗ เป็นภัณฑารักษ์พิเศษ เงินเดือน ๆ ละ ๔๕๐๐.๐๐ บาท

วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๙ เงินเดือน ๆ ละ ๔๙๐๐.๐๐ บาท

วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ เกษียณอายุ

เนื่องด้วยงานในหน้าที่ราชการเกี่ยวกับความรู้ทางประวัติศาสตร์-ศิลปะ-โบราณคดี จึงได้ฝึกฝนศึกษาความรู้เหล่านี้ทั้งในประเทศไทย และประเทศใกล้เคียง ตั้งแต่เริ่มเข้ารับราชการเป็นต้นมา

ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๘-๒๔๙๓ ไปประจำดูแลรักษาโบราณวัตถุสถานอยู่ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้ริเริ่มฝึกสอนเจ้าหน้าที่ในความปกครอง ให้ทำการขุดแต่งขุดค้นและบูรณะโบราณวัตถุสถานตามหลักวิชาโบราณคดี จนมีความรู้ความชำนาญได้เป็นกำลังงานของกรมศิลปากรในการขุดแต่งบูรณะโบราณสถานที่ จังหวัดสุโขทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมืองโบราณตำบลคูบัว จังหวัดราชบุรี และเมืองร้างในอำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ในเวลาต่อมาเป็นต้น

ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๔-๒๕๐๑ เป็นหัวหน้ากองโบราณคดี ได้ทำงานสำคัญ คือ

เริ่มปรับปรุงกำลังเจ้าหน้าที่และอัตราเงินเดือน

ทำโครงการจัดตั้งหน่วยศิลปากรประจำจังหวัด เพื่อดำเนินงานบำรุงรักษาโบราณวัตถุสถาน ครั้นกรมศิลปากรนำเสนอไปยังกระทรวงวัฒนธรรมแล้ว ได้มีการเปลี่ยนแปลงเป็นวัฒนธรรมประจำจังหวัด ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๕๐๑ กระทรวงวัฒนธรรมถูกยุบ มีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมจังหวัด เป็นหน่วยศิลปากรประจำจังหวัด สังกัดกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ตามโครงการเดิมที่เคยเสนอไป

พ.ศ. ๒๔๙๗ ได้รับเงินงบประมาณขุดแต่งปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ได้ไปควบคุมฝึกสอนเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานตามหลักการโบราณคดี และจัดสร้างสำนักงานกับที่พักขึ้นที่ท่าสงกรานต์ริมลำน้ำมูล เพื่อเตรียมการเป็นสำนักงานหน่วยศิลปากร ประจำจังหวัดนครราชสีมา และในระยะเดียวกันนี้ กรมศิลปากรได้รับงบประมาณ ทำการขุดแต่งขุดค้นและบูรณะโบราณวัตถุสถานในจังหวัดสุโขทัย กับ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้เป็นที่ปรึกษาในการดำเนินงานทั้งสองจังหวัด

ดำเนินการจัดสร้างมหาวีระวงศ์พิพิธภัณฑ์สถานที่ วัดสุทธจินดา จังหวัดนครราชสีมา เป็นสถานจัดแสดงของโบราณต่าง ๆ ที่สมเด็จพระมหาวีระวงศ์ (อ้วน พิสสโร) วัดบรมนิวาส

ริเริ่มสอนวิชาโบราณคดี แก่ผู้สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ ๖ และจัดเป็นแผนกหนึ่งในโรงเรียนศิลปศึกษาชั้นอนุปริญญา แล้วต่อมาขยายเป็นคณะโบราณคดีในมหาวิทยาลัยศิลปากร

ดำเนินการรังวัดขอบเขตเมืองร้างที่อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นที่ดินโบราณสถานในกรรมสิทธิ์ของกรมศิลปากร และจัดเจ้าหน้าที่ไปอยู่ประจำ เพื่อเตรียมจัดตั้งเป็นหน่วยศิลปากรประจำจังหวัด

กะโครงการจะทำการขุดแต่งขุดค้นงานโบราณคดี สมัยก่อนประวัติศาสตร์จึงรายงานขออนุมัติส่งหัวหน้าแผนกพิพิธภัณฑ์พระนคร ไปดูงานด้านนี้ในต่างประเทศ

ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๑๐ มีตำแหน่งเป็นภัณฑารักษ์ (ฝ่ายวิชาการ) มีงานสำคัญ คือ

ทำการสำรวจโบราณวัตถุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตามโครงการ ๔ ปี (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๐๕)

พ.ศ. ๒๕๐๖ ทำการสำรวจโบราณวัตถุสถานในภาคใต้ ได้พบร่องรอยสถานที่อันอาจจะเป็นที่ตั้งเมืองตามพรลิงค์ (หรือเมืองเปริมูลาในจดหมายเหตุภูมิศาสตร์ปโตเลมี) ที่ตำบลท่าเรือ และซากเมืองนครศรีธรรมราชสมัยราชวงศ์ปทุม (พุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๙) ทั้งสองแห่งอยู่ในอำเภอเมืองนครศรีธรรมราชโดยเฉพาะในซากเมืองนครศรีธรรมราชได้รายงานจังหวัดขอสงวนที่ดินวัดร้างไว้เพื่อใช้ประโยชน์ในงานของกรมศิลปากร ซึ่งต่อมาก็ได้สร้างเป็นสาขาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และสาขาหอสมุดแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๕๑๐ ทำการขุดแต่งขุดค้นเมืองร้างดงแม่นางเมือง ตำบลมาบมะขาม อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ ได้พบศิลาจารึก (หลักที่ ๓๕) อักษร-ภาษาขอม อายุ พ.ศ. ๑๗๑๐

วันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๔ ได้รับพระราชทานปริญญาศิลปศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตย-กิตติมศักดิ์ สาขาโบราณคดี

ผลงาน

จากการศึกษาค้นคว้าได้ความรู้ว่า เอกสารความเก่า ๆ ที่เรียกกันว่า "ตำนาน" นั้นบางเรื่องเป็นพงศาวดารของบ้านเมืองแคว้นต่าง ๆ ซึ่งมีมาก่อนระยะเวลาที่จะรวมตัวเป็นประเทศอันหนึ่งอันเดียวกัน เมื่อประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ จึงได้ตรวจชำระเขียนเป็นเรื่องราวขึ้น โดยอาศัยแนวความรู้ทางศิลปและโบราณคดีเป็นหลักฐานประกอบพิจารณาข้อเท็จจริงเช่นเรื่องเหล่านี้ คือ

กัมโพช-อโยธยา-ตามพรลิงค์

ตำนานเมืองหริภุญไชย (ว่าด้วยเรื่องราชวงศ์พระนางจามเทวี นครลำพูน)

ตำนานเมืองเชียงแสน (ว่าด้วยราชวงศ์พระเจ้ามังราย แคว้นลานนา)

ตำนานสิงหนวติกุมารฉบับสอบค้น (ว่าด้วยราชวงศ์พระเจ้าพรหม กับพระเจ้าชัยสิริ, นครชัยปราการ)

ทวารวดีอยู่ที่ไหน (ว่าด้วยเมืองนครชัยศรี ในจังหวัดนครปฐม เป็นนครต้นกำเนิดของศิลปสมัยทวารวดี)

สุวรรณภูมิอยู่ที่ไหน

ศรีธรรมาโศกมหาราช (ว่าด้วยราชวงศ์ปทมแห่งแคว้นนครศรีธรรมราช)

นอกจากนี้ยังมี

นำเที่ยวพิมายและโบราณสถานในจังหวัดนครราชสีมา

นำเที่ยวปราสาทหินวัดพนมวัน , นครราชสีมา

อนุสรณ์นำชมปราสาทหินเขาพระวิหาร จังหวัดศรีสะเกษ

พระพิมพ์ในกรุพระปรางค์ วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เครื่องถ้วยจีน สมบัติศิลปจากเชื่อนภูมิพล

ประมวลภาพประติมา (ว่าด้วยศิลปสมัยในโบราณคดีไทย)

เมืองอู่ทอง

ศิลปสมัยอู่ทอง

รายงานการสำรวจและขุดแต่งโบราณวัตถุสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาค ๑ และ ภาค ๒

สภาพของอาณาจักรต่าง ๆ ในภาคใต้ของประเทศไทยก่อนศรีวิชัยมีอำนาจ

งานพิเศษ

เป็นกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี

เป็นกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักนายกรัฐมนตรี

เป็นกรรมการพิจารณาสำรวจขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุของเอกชน

กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๑-๒๕๒๗ เป็นลูกจ้างประจำของกรมศิลปากร ทำหน้าที่ปรึกษาของกองโบราณคดี

ถึงแก่กรรม

เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๓๐ อายุ ๘๐ ปี

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

วัดเจดีย์งาม
อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

ความนำเรื่อง
ทักษิณรัฐ ของ อาจารย์มานิต วัลลิโภดม

โดย ศรีศักร วัลลิโภดม

การค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับทักษิณรัฐ หรือ อีกนัยหนึ่งเรื่องราวความเป็นมาแต่โบราณของบ้านเมืองในภาคใต้ของประเทศไทยที่อาจารย์ มานิต วัลลิโภดม เขียนขึ้นนี้ เป็นงานชิ้นสุดท้ายก่อนที่จะถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๐ ความตั้งใจของผู้เขียนก็เพื่อที่จะตอบแทนกรมศิลปากรในสมัยที่คุณเดโช สวนานนท์ เป็นอธิบดี และคุณสมศักดิ์ รัตนกุล เป็นผู้อำนวยการกองโบราณคดี เพราะในช่วงเวลานั้นกรมศิลปากรได้เชิญ ผู้เขียนเข้ามาร่วมงานเป็นที่ปรึกษาทางวิชาการของกองโบราณคดี ซึ่งมีการดำเนินการการสำรวจขุดค้นและค้นคว้าหลักฐานทางโบราณคดีในภาคใต้ของประเทศไทยอย่างกว้างขวาง

แต่งานชิ้นนี้ก็ยังไม่เสร็จเรียบร้อยดีในระหว่างที่ผู้เขียนมาช่วยทำงานเป็นที่ปรึกษาให้แก่กองโบราณคดี เพราะเป็นงานที่ต้องค่อยทำค่อยไป ข้อมูลใหม่จากการสำรวจขุดค้นแต่เพียงอย่างเดียวเป็นสิ่งที่ไม่เพียงพอ ต้องนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับข้อมูลเก่าที่เคยมีมาแล้ว รวมทั้งต้องค้นคว้าทำหลักฐานและข้อคิดเห็นตลอดจนผลงานค้นคว้าของนักวิชาการท่านอื่น ๆ ที่เสนอใหม่ ๆ มาวิเคราะห์เปรียบเทียบ แต่ที่สำคัญก็คืองานชิ้นนี้ผู้เขียนมีความประสงค์อย่างแรงกล้าที่จะเสนอให้แลเห็นภาพรวมในเรื่องพัฒนาการของบ้านเมืองในท้องถิ่นต่าง ๆ ในภาคใต้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้นเมื่อพ้นการเป็นที่ปรึกษาของกองโบราณคดีมาอยู่ที่บ้านแล้ว ก็ใช้เวลาส่วนหนึ่งทำการสอบสวนค้นคว้าหลักฐานใหม่ ๆ เพิ่มเติม ก็นับได้ว่าบรรลุล่วงไปแล้วเกือบสมบูรณ์ในด้านเนื้อหาและข้อมูล ยังไม่เรียบร้อยอยู่ก็แต่เพียงการขัดเกลา และเขียนให้เป็นเรื่องราวอย่างกะทัดรัดในบางตอน รวมทั้งการต่อเติมข้อความและแสดงหลักฐานประกอบในบางขั้นตอนของเรื่องเท่านั้น ซึ่งในที่นี้จะไม่ทำการต่อเติมหรือชำระอะไรเพิ่มเติมคงปล่อยให้เป็นผลงานต้นฉบับของผู้เขียนอย่างแท้จริง เพื่อประโยชน์แก่ผู้อ่านและผู้รู้ที่สนใจจะได้พิจารณากันต่อไป

ถ้าว่ากันตามขั้นตอนและเนื้อหาแล้วงานเขียนของอาจารย์ มานิต วัลลิโภดม เรื่องนี้เป็นผลงานสะสมที่ทำมาแต่ก่อน ๆ แล้วแก้ไขเพิ่มเติมขึ้นตามหลักฐานข้อมูลใหม่ ๆ และแนวความคิดเห็นใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในระยะหลัง ๆ จึงนับได้ว่าเป็นงานที่รวมทั้งหลักฐานใหม่

และเก่ามาสัมพันธ์กันทำให้แลเห็นทั้งสิ่งที่เป็นขอบเขตและการต่อเนื่องของเรื่องราวที่ศึกษาในลักษณะภาพรวมที่ชัดเจน ดังนั้นความหมายและความสำคัญของงานชิ้นนี้อาจจะไม่อยู่ที่วิธีการการวิเคราะห์และตีความตลอดจนการเขียนเป็นเรื่องราวให้เป็นที่เชื่อถือจนเป็นข้อยุติ เพราะบรรดานักวิชาการที่มีความทันสมัยในปัจจุบันอาจจะไม่ยอมรับ และเห็นว่าเป็นเรื่องเหลวไหลได้ แต่สิ่งที่ไม่อาจปฏิเสธในความมีสาระก็คือ การมีอยู่ของข้อมูลที่พร้อมเพรียงในด้านต่าง ๆ ทั้งเก่าและใหม่ ไม่ว่าจะเป็นหลักฐานทางโบราณคดี เช่น โบราณสถานวัตถุ ศิลาจารึก และหลักฐานทางด้านเอกสาร เช่นตำนาน พงศาวดาร จดหมายเหตุของต่างประเทศ และข้อเขียนของบรรดานักวิชาการทั้งหลายทั้งไทยและต่างประเทศที่เกี่ยวข้อง โดยย่อก็คือ เป็นที่รวมของหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับบ้านเมืองในภาคใต้ของประเทศไทย ทั้งที่เป็นหลักฐานภายในและภายนอกอย่างเป็นขั้นตอน

งานเรื่องนี้ของอาจารย์ มานิต วัลลิโภดม ก็เหมือน ๆ กับงานเรื่องอื่น ๆ ทั้งในด้านแนวการศึกษาและโครงสร้าง นั้นก็คือใช้แนวการศึกษาทางภูมิศาสตร์ – โบราณคดีเป็นหลักแล้วดำเนินเรื่องจากหลักฐานหรือข้อมูลในอดีตใกล้ ๆ ไปสู่อดีตที่ห่างไกล โดยเริ่มตั้งแต่การกำหนดอาณาบริเวณของบริเวณที่เป็นทักษิณรัฐจากสภาพภูมิศาสตร์ที่เห็นในปัจจุบันก่อนว่ามีอะไรบ้าง แบ่งออกเป็นท้องถิ่น ภูเขา และแม่น้ำลำคลองอย่างไรบ้าง มีขอบเขตไปถึงไหนและสัมพันธ์กับภูมิภาคอื่น ๆ อย่างไรบ้าง จากนั้นก็เริ่มกล่าวถึงแหล่งชุมชนบ้านเมืองที่มีความสำคัญ คือ เมืองไชยาก่อน ให้ข้อมูลหลักฐานเกี่ยวกับโบราณสถานวัตถุในเขตเมืองนี้อย่างละเอียดว่ามีอะไรบ้าง พร้อมทั้งสอบค้นหลักฐานทางเอกสารมาแสดงให้เห็นว่า เคยมีความสำคัญมาอย่างไร มีการสืบเนื่องในการเป็นชุมชนบ้านเมืองและมีขอบเขตและเครือข่ายทางการเมืองการปกครองมาอย่างไร หรืออาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าให้ความรู้เรื่องราวที่เป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเสียก่อน ต่อจากนั้นก็เดินเรื่องต่อด้วยการวิเคราะห์และตีความหลักฐานทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์ที่เป็นหลักฐานภายในบริเวณที่กำหนดเพื่อการศึกษาหาความสำคัญและความสัมพันธ์ ไปยังหลักฐานด้านอื่น ๆ ทั้งด้านเอกสารเช่น ตำนาน จารึก จดหมายเหตุ และด้านโบราณสถานวัตถุที่เป็นหลักฐานภายนอก

จุดเริ่มต้นของอาจารย์ มานิต ในเรื่องทักษิณรัฐ ก็คือเมืองไชยา ซึ่งเป็นแหล่งที่เป็นชุมชนโบราณที่มีความสำคัญหลายยุคหลายสมัย มีหลักฐานโบราณสถานวัตถุที่เก่าแก่และเด่นชัดไม่ว่าจะเป็น พระสถูปเจดีย์ พระพุทธรูป เทวรูป ภาชนะดินเผา ตลอดจนศิลาจารึก จากเมืองไชยา ก็พยายามขยายขอบเขตความสัมพันธ์ไปทั่วบริเวณอ่าวบ้านดอน ซึ่งกินเขตตั้งแต่บริเวณจังหวัดสุราษฎร์ธานี ไปถึงจังหวัดชุมพร นำหลักฐานทั้งหลายแหล่ที่พบภายในไปสัมพันธ์กับหลักฐานจากภายนอกไม่ว่าจะเป็นในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา ในมาเลเซีย และอินโดนีเซีย จนกระทั่งจดหมายเหตุชาวจีนของอาหรับและอินเดียที่เขียนถึงแต่ก่อน โดยพยายามแสดงและตีความให้เห็นว่า บรรดาบ้านเมืองที่อยู่รอบอ่าวบ้านดอนนั้น เป็นแคว้นใดรัฐใดมีชื่อและความสำคัญอย่างไร ต่อจากนั้นก็ขยายความสัมพันธ์ของบ้านเมืองรอบอ่าว

บ้านดอน ข้ามเทือกเขาไปยังชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกโดยพยายามชี้ให้เห็นว่า บ้านเมืองทางด้านตะวันตกที่มีความเก่าแก่และสัมพันธ์กับบ้านเมืองทางชายฝั่งตะวันออก อันได้แก่อ่าวบ้านดอนและที่อื่น ๆ อยู่ที่บริเวณใดและมีชื่อเสียงว่าอย่างใด ในเรื่องนี้อาจารย์ มานิต ได้แตะต้องสิ่งที่เป็นกุญแจสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของบ้านเมืองและรัฐในภาคใต้ หรืออีกนัยหนึ่งคาบสมุทรไทยและมลายู อย่างแท้จริง นั้นคือการทำความเข้าใจกับเส้นทางข้ามคาบสมุทร จากชายทะเลด้านตะวันตกหรือฝั่งทะเลอันดามัน มายังฝั่งทะเลด้านตะวันออกในอ่าวไทย

ดูเหมือนเป็นสิ่งที่ยอมรับกันอย่างดีแล้วในบรรดานักปราชญ์ทางประวัติศาสตร์ – โบราณคดีที่สนใจประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์โบราณ ว่าการติดต่อค้าขายระหว่างตะวันตกกับตะวันออกหรืออีกนัยหนึ่งระหว่างกรีกโรมัน อาหรับและอินเดีย กับประเทศจีน นั้น เส้นคมนาคมที่สำคัญคือ เส้นทางทะเลที่ต้องผ่านภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ ทั้งบริเวณที่เป็นคาบสมุทรและหมู่เกาะระยะแรก ๆ ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๓ นั้น การเดินเรือจากตะวันตกคือจากอินเดียไปยังประเทศจีน ไม่เป็นการเดินทางรวดเดียวทางทะเลโดยตลอด หากจะเดินทางมาขึ้นบกทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของคาบสมุทรไทยและมลายูก่อน ต่อจากนั้นก็ขนถ่ายสินค้าหรือเดินทางข้ามคาบสมุทรมาที่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกแล้วเดินทางต่อทางเรือผ่านอ่าวไทยไปยังเวียดนามและจีนอีกทีหนึ่ง เหตุที่ไม่เดินทางทะเลโดยตลอดก็เนื่องจากความรู้และความสามารถในการเดินเรือในช่วงเวลานั้นยังไม่ดีพอ เป็นระยะทางที่ใกล้อีกทั้งบริเวณช่องแคบมะละกาซึ่งเป็นเส้นทางผ่านจากมหาสมุทรอินเดียไปยังทะเลจีนทางตะวันออกนั้นก็เต็มไปด้วยภยันตราย มีโจรสลัดซึ่งเป็นชาวพื้นเมืองรบกวนตลอดเวลา บนทางที่สะดวกปลอดภัยแต่ค่อนข้างล่าช้าก็คือ การคมนาคมและการขนถ่ายสินค้าข้ามคาบสมุทร ซึ่งแน่นอนว่าอยู่ในบริเวณคาบสมุทรไทยและมลายูนั่นเอง การขนถ่ายข้ามคาบสมุทรดังกล่าวนี้คือบัจจัยสำคัญที่ทำให้บ้านเมืองในทักษิณรัฐพัฒนาขึ้น

กระนั้นก็ดีบรรดานักปราชญ์ นักวิชาการที่เกี่ยวข้องก็มักจะเอ่ยถึงเส้นทางข้ามคาบสมุทรกันอย่างผิวเพิน โดยมักกำหนดเส้นทางที่มีความเป็นไปได้หลายเส้นทาง แต่ไม่มีการศึกษาค้นคว้าและชี้เฉพาะลงไปว่าเส้นทางไหนที่ใช้กันจริง ๆ แล้วมีผลต่อพัฒนาการของบ้านเมืองจริง ๆ ผู้ที่พยายามค้นคว้าศึกษาจริง ๆ ก็เห็นจะมีนักวิชาการของอังกฤษท่านหนึ่งคือ ดร.ควอริช เวลส์ ผู้ล่วงลับไปแล้ว ได้กำหนดเส้นทางข้ามคาบสมุทรที่สำคัญจากบริเวณอำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา ขึ้นมาตามลำน้ำตะกั่วป่า แล้วข้ามเทือกเขาศกมายังต้นแม่น้ำคีรีรัฐแล้วเดินทางตามลำน้ำมาออกทะเลด้านตะวันออกที่อ่าวบ้านดอน ในการค้นคว้ายืนยันเส้นทางข้ามคาบสมุทรนี้ ควอริช เวลส์ อ้างชื่อเมืองต่าง ๆ ที่ปรากฏในจดหมายเหตุของชาวจีน อินเดีย และอาหรับ โดยเฉพาะเมืองตักโกลาที่ดูสอดคล้องกับคำว่าตะกั่วป่า และหลักฐานทางโบราณคดีเช่นที่พบที่เกาะคอเขา และเทวรูปเทพเจ้าฮินดูที่พบในบริเวณอำเภอตะกั่วป่าตลอดจนบรรดาโบราณสถานวัตถุในเขตอ่าวบ้านดอน ยิ่งกว่านั้น ควอริช เวลส์ ยังได้เดินทาง

สำรวจเส้นทางดังกล่าวจากตะกั่วป่ามาอ่าวบ้านดอนอีกด้วย โดยเหตุนี้การแสดงความเห็นและผลการค้นคว้าของควอริช เวลส์ จึงเป็นที่ยกย่องและยอมรับกันในบรรดานักปราชญ์และนักวิชาการทั้งไทยและเทศ

อาจารย์ มานิต รับฟังความคิดเห็นของ ควอริช เวลส์ และไม่เห็นด้วย เพราะเท่าที่สอบค้นหลักฐานและสภาพทางภูมิศาสตร์ที่มีความเป็นไปได้แล้ว เห็นว่ามีข้อขัดข้องอย่างน้อย ๒ ประเด็นที่สำคัญคือ หลักฐานทางโบราณคดีที่พบส่วนใหญ่ หรือเกือบทั้งหมดในบริเวณอำเภอตะกั่วป่า ล้วนเป็นของที่มีอายุตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ – ๑๕ ลงมา ดูไม่สอดคล้องกับการที่จะเป็นตำแหน่งที่ตั้งของเมืองตักโกลาในพุทธศตวรรษที่ ๘ – ๙ เลย ประเด็นหนึ่ง อีกประเด็นหนึ่งก็คือ เส้นทางข้ามคาบสมุทรจากตะกั่วป่า ข้ามเขาศกมายังต้นแม่น้ำคีรีรัฐนั้นทุรกันดารต้องผ่านเขาสูงมาก ดูไม่น่าจะเป็นเส้นทางที่ขนถ่ายสินค้าได้ดี จากการสอบค้นและสำรวจของอาจารย์มานิต แลเห็นว่าเส้นทางข้ามคาบสมุทรในระยะแรก ๆ นั้นควรอยู่ในบริเวณอำเภอพังงา ซึ่งเป็นเวิ้งอ่าวใหญ่มีเกาะแก่งและลำน้ำใหญ่น้อยที่สามารถตั้งบ้านเมืองและเป็นแหล่งจอดเรือพักสินค้าได้ดี ซึ่งในเรื่องนี้นักปราชญ์บางท่านก็เคยตั้งข้อสังเกตไว้ โดยเฉพาะให้ความสนใจกับคำว่า ตักโกลาน่าจะหมายถึงเมืองตรังมากกว่าตะกั่วป่า ดังนั้นในเรื่องทักษิณรัฐนี้อาจารย์มานิตได้สอบค้นหลักฐานทางโบราณสถานวัตถุ ตลอดจนเรื่องราวทางเอกสารทั้งภายในและภายนอกมาบ่งชี้ความสำคัญของเมืองตรังและบรรดาแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ โดยเฉพาะควนลูกปัดที่อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ ต่อจากนั้นก็พยายามหาหลักฐานต่าง ๆ ทั้งด้านสภาพทางภูมิศาสตร์และชุมชนโบราณตลอดจนโบราณวัตถุมาพิสูจน์เกี่ยวกับเส้นทางจากแหล่งชุมชนโบราณที่อ่าวพังงา ผ่านไปตามช่องเขาหินปูน ผ่านลงสู่ลำน้ำที่เป็นต้นแม่น้ำตาปี หรือแม่น้ำหลวงไปยังบ้านเมืองในบริเวณอ่าวบ้านดอนที่อยู่ตรงปากแม่น้ำตาปี บรรดาโบราณสถานวัตถุที่อาจารย์มานิตอ้างมานั้นก็มีทั้งที่มีอายุมาตั้งแต่ยุคต้น ๆ ของประวัติศาสตร์จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๓ – ๑๔ หรือหลัง ๆ ลงมา นอกจากนี้อาจารย์มานิต ยังพิสูจน์ให้เห็นว่านอกจากเส้นทางนี้จะติดต่อไปยังอ่าวบ้านดอนแล้วยังมีทางแยกผ่านบริเวณอำเภอทุ่งสงมายังเขตเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นเมืองสำคัญแต่โบราณในคาบสมุทรไทยด้วย

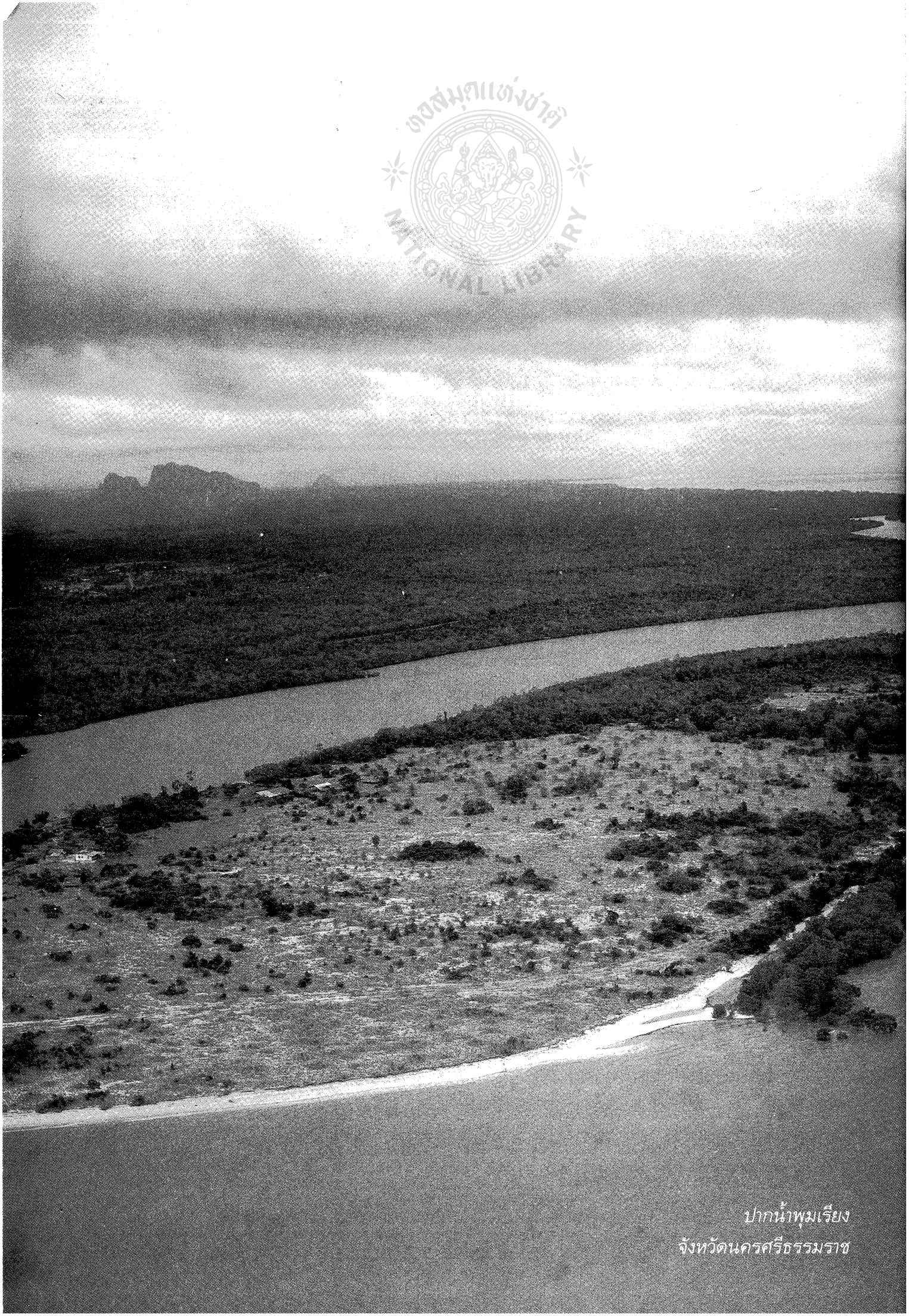
การยืนยันถึงความสัมพันธ์บนเส้นทางข้ามคาบสมุทรจากอ่าวพังงา มายังอ่าวบ้านดอนของอาจารย์มานิต วัลลิโภดม ตามที่กล่าวมาแล้วนี้มีความสำคัญมากในการศึกษาพัฒนาการของรัฐเริ่มแรกในภาคใต้ของประเทศไทย เพราะว่าทั้งขณะนี้และเมื่อไม่นานมานี้ก็มีการพบหลักฐานทางโบราณคดีหลายอย่างที่มีอายุเก่าแก่กว่าพุทธศตวรรษที่ ๑๓ – ๑๔ มาสนับสนุน อย่างเช่นการค้นคว้าของศาสตราจารย์ แสตนลี โอคอนเนอร์ ที่มหาวิทยาลัย คอรเนล สหรัฐอเมริกา ที่พบว่าเทวรูปพระนารายณ์ที่เก่าแก่ถึงสมัยพุทธศตวรรษที่ ๙ – ๑๐ คือ เทวรูปพระนารายณ์ถือสังข์ เหนือตะโพกที่พบที่ไชยาและนครศรีธรรมราช ยิ่งกว่านั้นเมื่อเร็ว ๆ นี้ ศาสตราจารย์จอง บวสเซริเย่ ผู้เชี่ยวชาญโบราณคดีไทยชาวฝรั่งเศส ก็มาปาฐกถาถึงเรื่องพระพุทธรูปนาคปรกในประเทศไทย ได้กล่าวถึงพระพุทธรูปนาคปรกที่ปรากฏในพระพิมพ์ที่พบในเขตเขาขนาบน้ำ (?)

ในเขตจังหวัดกระบี่ เป็นพระนาคปรกที่มีความเก่าแก่ที่สุดและเป็นต้นเค้าของการสร้างพระพุทธรูปนาคปรกในประเทศไทยและกัมพูชา หรืออีกนัยหนึ่งคติในการสร้างพระพุทธรูปนาคปรกผ่านจากอินเดียมาเมืองไทยแล้วส่งต่อไปยังกัมพูชา นอกจากนี้บริเวณอ่าวพังงาเองก็ยังพบหลักฐานทางโบราณคดี เมื่อเร็ว ๆ นี้อีกมากมายไม่ว่าจะเป็นถ้ำ หรือแหล่งที่อยู่อาศัยตามเกาะแก่งและภาพเขียนก่อนประวัติศาสตร์ ล้วนแต่แสดงให้เห็นว่าบริเวณอ่าวพังงานี้มีความสัมพันธ์กับการตั้งหลักแหล่งของผู้คนมาช้านาน

นอกจากการแสดงให้เห็นถึงบรรดาแหล่งบ้านเมืองโบราณที่มีความสัมพันธ์กับเส้นทางข้ามคาบสมุทร อ่าวพังงามายังอ่าวบ้านดอนแล้ว อาจารย์มานิต กล่าวถึงพัฒนาการของเมืองสำคัญอื่น ๆ อันได้แก่นครศรีธรรมราช สงขลา ยะลา ปัตตานี และไทรบุรี ที่นับเนื่องในทักษิณรัฐ ซึ่งนอกจากบรรยายให้เห็นถึงตำแหน่งที่ตั้งและหลักฐานทางโบราณคดีว่ามีความสำคัญอย่างใดแล้ว ยังได้อธิบายให้แลเห็นความสัมพันธ์กับบ้านเมืองอื่นๆ ที่ร่วมสมัยจากภายนอก อันได้แก่กลุ่มบ้านเมืองแวดวงของรัฐศรีวิชัย ที่มีขอบเขตและเครือข่ายอยู่ในคาบสมุทรไทย คาบสมุทรมลายู และเกาะสุมาตรา และชวาของอินโดนีเซีย ได้วิเคราะห์ให้แลเห็นความสัมพันธ์ทั้งในเรื่องโบราณสถานวัตถุเรื่องราวในตำนาน ศิลาจารึก และจดหมายเหตุของชาวต่างประเทศ ถึงแม้ว่าอาจารย์มานิต จะไม่พยายามเสนอว่าศูนย์กลางในการปกครองของรัฐศรีวิชัย อยู่ ณ แห่งใดก็ตาม แต่การเสนอข้อมูลและหลักฐานนั้นก็ได้ชี้แนะให้เห็นถึงบทบาทของบ้านเมืองที่อยู่ในประเทศไทยที่อยู่ระหว่างเส้นทางการติดต่อระหว่างจีน และอินเดีย เป็นอย่างมาก

ต่อจากเรื่องราวของบ้านเมืองในสมัยศรีวิชัยก็เป็นพัฒนาการของนครศรีธรรมราช ซึ่งกล่าวได้ว่าได้กลายเป็นรัฐสำคัญที่มีอำนาจทางทะเลเหนือบ้านเมืองอื่น ๆ ทั้งในคาบสมุทรไทยและมลายูทีเดียว เรื่องของนครศรีธรรมราชดูเหมือนจะมีความพร้อมเพรียงทางหลักฐานทั้งในด้านโบราณสถานวัตถุ ศิลาจารึก จดหมายเหตุต่างประเทศ และตำนานพงศาวดาร กว่าเมืองอื่น ๆ ในทักษิณรัฐ จึงเป็นสิ่งที่อาจารย์ มานิต ได้พยายามนำหลักฐานทุกด้านมาปะติดปะต่อและตีความเป็นเรื่องราวของกษัตริย์และราชวงศ์ที่มีความสัมพันธ์ทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมกับบ้านเมืองที่อยู่นอกประเทศไทย อันได้แก่ อินเดียใต้ ลังกา มาเลเซีย อินโดนีเซีย และบรรดาบ้านเมืองหรือรัฐในภาคกลางและภาคเหนือของประเทศไทยเช่น เพชรบุรี สุพรรณภูมิ อโยธยา ละโว้ และหริภุญชัย

เพราะฉะนั้นถ้าจะกล่าวอย่างย่อ ๆ ก็คือการเสนอเรื่องราวทางโบราณคดีที่เกี่ยวกับทักษิณรัฐของอาจารย์ มานิต วัลลิโภดม ในที่นี้ก็คือ ความพยายามที่จะแสดงให้เห็นว่าบ้านเมืองในภาคใต้ของประเทศไทยในสมัยโบราณ มีพัฒนาการขึ้นมาอย่างใด และมีความสัมพันธ์ในด้านการเมือง สังคม และวัฒนธรรมกับบ้านเมืองภายนอกทั้งที่อยู่โพ้นทะเล เช่น อินโดนีเซีย อินเดีย ลังกา และจีนกับที่อยู่ทางภาคกลางและภาคเหนือของประเทศไทยอย่างใด ตลอดจนในที่สุดได้รวมกับเมืองสำคัญในภาคกลางที่ต่อมาพัฒนาการขึ้นเป็นราชอาณาจักรสยามอย่างใดบ้าง

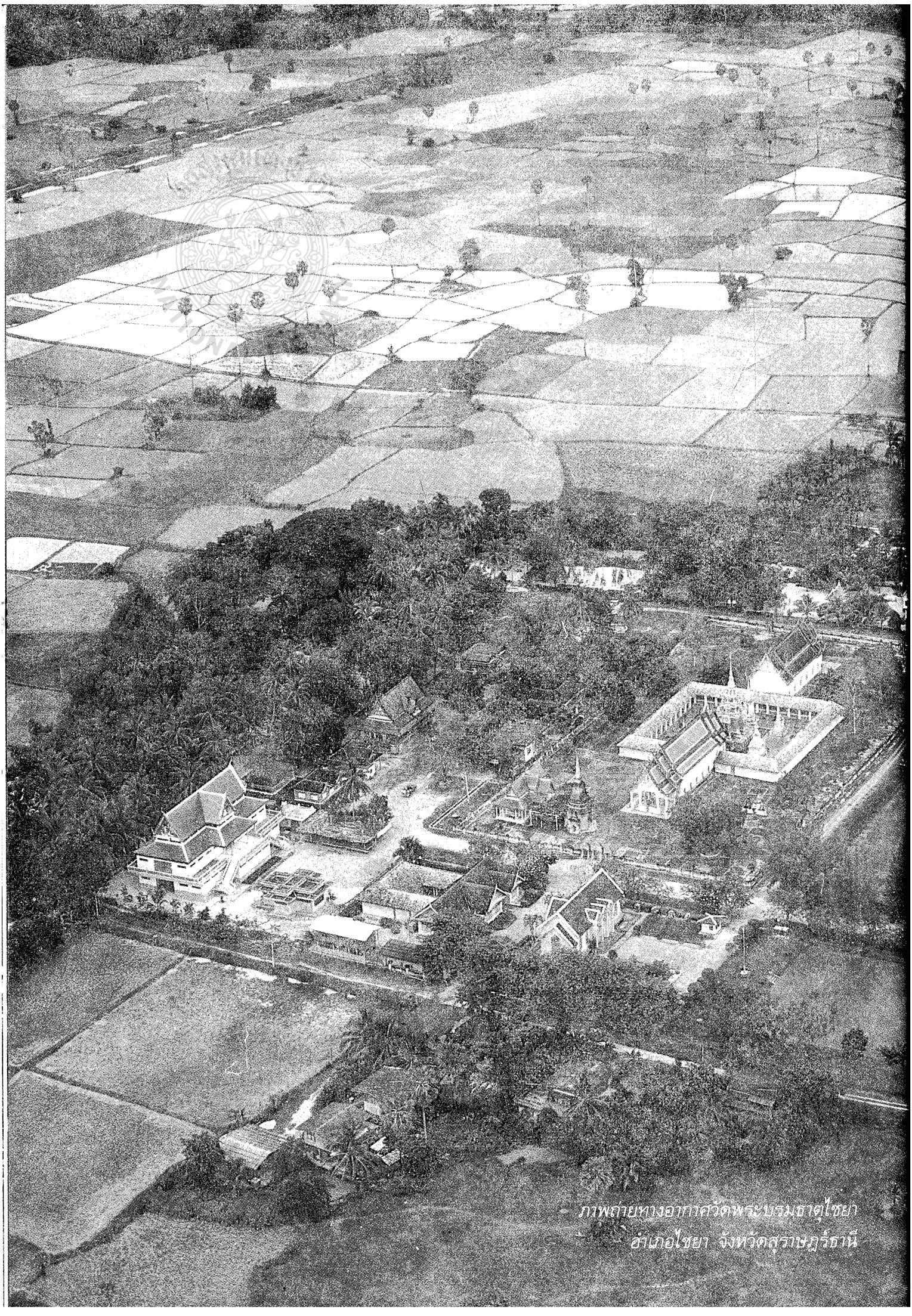
ปากน้ำพุมเรียง
จังหวัดนครศรีธรรมราช

๑. ไชยา

การปกครองประเทศไทยในปัจจุบันนี้ ได้จัดพื้นที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์, ชุมพร, ระนอง, พังงา, ภูเก็ต, สุราษฎร์ธานี, กระบี่, ตรัง, นครศรีธรรมราช, พัทลุง, สงขลา, สตูล, ปัตตานี, ยะลา และนราธิวาส รวม ๑๔ จังหวัด เป็นดินแดนภาคใต้ เข้าเขตภาคใต้ลงไปเป็นประเทศมาเลเซีย ภาคใต้ของประเทศไทยกับประเทศมาเลเซียของชนชาวมลายู เป็นแผ่นดินคาบสมุทรผืนหนึ่ง ซึ่งในสมัยล่าอาณานิคมของชาวยุโรปเรียกว่า *"แหลมมลายู" (MALAY PENINSULAR)* แหลมมลายูเป็นแหลมน้อยของแผ่นดินแหลมใหญ่ผืนหนึ่ง ซึ่งอยู่ระหว่างประเทศจีนกับประเทศอินเดีย ชาวยุโรปนักล่าอาณานิคมจึงขนานชื่อเรียกว่า *"แหลมอินโดจีน" (INDO CHINA PENINSULAR)* ส่วนชาวไทยมักนิยมเรียกว่า *"แหลมทอง"* แต่จะเคยเรียกมาตั้งแต่ครั้งใด ยังสอบสวนไม่ได้ความชัด หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้เกิดนิยมเรียกแหลมอินโดจีนเสียใหม่ว่า "เอเชียอาคเนย์ภาคกลางหรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคกลาง" (CENTRAL SOUTHEAST - ASIA) ส่วนแหลมมลายูนั้นปรากฏในหนังสือภูมิศาสตร์ไทยบางเล่มเรียก *"แหลมไทย"* เป็นที่ทราบกันอยู่ในทุกวันนี้ว่า คาบสมุทรผืนนี้ตอนบนเป็นภาคใต้ของชาวไทย ส่วนตอนล่างเป็นประเทศมาเลเซียของชาวมลายู เราจะเรียกแหลมมลายูหรือแหลมไทยอย่างหนึ่งอย่างใดแล้ว ฟังดูอาจจะไม่ถูกกาลเทศะนักกระมัง บทความนี้มีเจตนาจะเขียนเรื่องราวของคาบสมุทรผืนนี้โดยตลอด เท่าที่ศึกษาค้นคว้าทราบมา จึงขอเรียกง่าย ๆ ว่า *"ทักษิณรัฐ"* อันมีความหมายถึงแว่นแคว้นในแหลมน้อยของแหลมทองหรือปลายแหลมทองนั้นแล

ดินแดนทักษิณรัฐมีปูชนียสถานเนื่องในพระพุทธศาสนา ที่สำคัญมาแต่โบราณกาลเหลือให้รู้ให้เห็นลักษณะรูปทรงชัด ๆ ๒ แห่ง คือ พระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี กับพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช จากการพิจารณาลักษณะรูปทรงย่อมเชื่อถือกันว่า พระบรมธาตุไชยามีอายุสูงกว่าพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ฉะนั้นขอเล่าถึงพระบรมธาตุองค์นี้ก่อน

พระบรมธาตุไชยาประดิษฐานอยู่ ณ วัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร ตำบลเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พระอารามแห่งนี้ได้ปรักหักพังรกร้างมาระยะหนึ่ง ดังปรากฏ

ภาพถ่ายทางอากาศวัดพระบรมธาตุไชยา
อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ในสำเนาลิขิตของพระครูรัตนมุนีศรีสังฆราชาลังกาแก้ว เจ้าคณะเมืองไชยา รายงานไปยังพระยามหิบาลบริรักษ์ข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลชุมพร ดังต่อไปนี้

วัดพระธาตุเมืองไชยา *
วันที่ กันยายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๙

อาตมาภาพ พระครูรัตนมุนีศรีสังฆราชาลังกาแก้ว เจ้าคณะเมืองไชยา ขอประทานทำรายงานการปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุเมืองไชยา ยื่นยังท่านเจ้าพระยามหิบาลบริรักษ์ ข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลชุมพร มีข้อความดังจะกล่าวต่อไปนี้

ประวัติของพระบรมธาตุ

๑. พระบรมธาตุซึ่งประดิษฐานอยู่ ณ วัดพระธาตุ ในอำเภอพุมเรียงเมืองไชยาเก่านี้ เป็นของเก่า สร้างตั้งแต่ครั้งโบราณช้านานมาหลายร้อยปีแล้ว จนไม่มีผู้ใดอาจสามารถทราบได้ว่าใครเป็นผู้สร้างไว้แต่ครั้งไหน ที่สุดจะสืบให้ได้แต่เพียงว่า เมื่อพระบรมธาตุองค์นี้ชำรุดลงแล้ว ใครเป็นผู้ปฏิสังขรณ์เมื่อครั้งไหนบ้าง ก็ยังไม่ได้ความ การที่สืบสาวหาเรื่องราวของเก่า ๆ ที่ไม่ได้ความดี ๆ นั้น เป็นเพราะด้วยผู้ที่ได้ทำการก่อสร้างไว้ในครั้งแรก ทั้งผู้ที่ปฏิสังขรณ์ในชั้นหลัง มักไม่จารึกจดหมายบอกเหตุไว้ให้ได้หลักฐาน ครั้นกาลล่วงเลยมาช้า ๆ นาน ๆ เช่นนี้ ก็ไม่มีใครสามารถอาจจะจดจำไว้ได้อยู่เอง เป็นเหตุเช่นนี้ การสืบหาหลักฐานเรื่องราวต่าง ๆ จึงไม่สามารถจะทราบได้ดีคิดดูก็น่าเสียดายชื่อเสียงของท่านผู้ที่ทำการใหญ่โตไว้เป็นหลักฐานถึงเพียงนี้

อันพระบรมธาตุองค์นี้ ถึงหากแม้ว่าเป็นองค์ไม่สู้ใหญ่นักก็ดี และทั้งอยู่ในเมืองเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งเป็นเมืองห่างไกลกับกรุงก็ดี แต่ถ้าพิเคราะห์การงานต่าง ๆ ที่ทำลงไปไว้ก็จะต้องเห็นว่าผู้ที่สร้างขึ้นไว้ คงเป็นผู้ที่มีกำลังพาหนะแลบารมีมากมาย จึงอาจทำการสำเร็จได้ เพราะการงานที่ทำลงไปไว้นั้น เป็นการใหญ่เกินกว่ากำลังสามัญชนทำ ทั้งทำโดยประณีตบรรจง เป็นหลักฐานมั่นคงทุกอย่าง ดังจะได้นำวิธีทำตามที่สังเกตได้ มากล่าวไว้ในที่นี้ด้วย (เพราะถ้าไม่ได้กล่าวเสียในครั้งนี้ ต่อไปกว่าจะได้ทราบวิธีทำการช่างโบราณในสิ่งนี้อีก ก็นานราวชำรุดลงครั้งหลัง เหตุนี้ถึงแม้ว่าจะยืดยาวสักหน่อยก็น่าจะกล่าวไว้) เพื่อเป็นหนทางสนใจของช่างต่าง ๆ และเพื่อเปรียบเทียบความคิดอ่านแลล่วงเห็น และความสามารถอย่างไรของช่างโบราณ เท่าที่ได้สังเกตนั้น คือ

---

* พระครูปลัดแพร้ว ธมมปัญโญ - เอกสารตำนาน เกี่ยวกับพระบรมธาตุและเมืองไชยา พิมพ์เป็นอนุสรณ์พระราชพิธีวิสาขบูชา ๒๕๑๐ ณ วัดพระบรมธาตุไชยาฯ

เมื่อเวลาที่แก้ไขสิ่งแตกพัง ได้สังเกตดูวิธีแรกก่อสร้างประดิษฐานขึ้นนั้น ดูไม่ได้ใช้ปูนเป็นบายสอผูกอิฐเลย ช่างที่ทำพระเจดีย์นี้ คงจะล่วงเห็นอย่างใดอย่างหนึ่ง ท่านจึงไม่ได้ใช้ปูนเป็นบายสอ สู้ปั่นอิฐให้ละเอียด ใส่ตามระหว่างแผ่นอิฐเต็มอย่างใช้ปูน ตกลงว่าใช้อิฐปั่นเป็นบายสอ แต่ก็แข็งตัวได้ดี เห็นได้ในที่หมิ่น ๆ ไม่หลุดและเคลื่อนได้ง่าย ๆ หรือตอนแรก ๆ จะมีของเหนียวเจือบ้าง แต่เดี๋ยวนี้ของเหนียวนั้นจะหมดอายุเสีย แต่ถึงอย่างนั้นไม่ว่าที่ตรงไหน ถ้ามีรากไม้เบียดเบียนทำให้แตกแล้วมักไม่ได้เป็นอันตรายเท่าใด ใช้บายสออย่างนี้ทนดีกว่าปูนมาก เว้นแต่ทำยากเท่านั้น

อิฐที่เผานั้น เผาแก่ไฟและทน ดุจกระเบื้องตุ่มที่เผาสุกดี อิฐเหล่านี้อายุยืนจริง ๆ บรรดาอิฐที่มีผู้ได้เอาเข้าซ่อมแซมในชั้นหลัง ๆ ผุไปแล้ว แต่อิฐเดิมยังมั่นคงอยู่ เห็นได้ว่า ในต่อไปนับร้อย ๆ ปีหรือยิ่งกว่าอิฐนี้ก็อาจทนอยู่ได้ดี

วิธีก่อ เมื่อจะเอาอิฐเข้าก่อ รอยปรับถูกันจนได้เหลี่ยมเสมอดี นอกจากนี้ยังได้เอาศิลามาใช้แทนอิฐในที่สำคัญ ๆ มีที่ยอดเป็นต้น ที่ต่อของศิลาต่อศิลานั้น ยังใช้ศิลาเป็นแก่นอีก

ส่วนลวดลายที่มีในชั้นแรกนั้น ไม่ได้พอกปั้นด้วยปูนเลย ควรมีลวดลายในที่ใด ก็ขุดอิฐฉลักเอาในเนื้ออิฐเมื่อก่อเสร็จทีเดียว (ไม่ได้ปั้นลายเมื่อดินเปียกแล้วเผาเลย)

เมื่อครั้งแรก เห็นจะก่อเสร็จแล้วลงมือสลักลวดลาย และขัดทั่วทั้งองค์ให้หายเงื่อนอิฐและหายขรุขระ (บางแห่งขัด จนเห็นไส้อิฐ) และเมื่อขัดแล้วคงจะปล่อยไว้ดูอย่างนั้นเสียคราวหนึ่งหรืออาจจะลงรักปิดทองทันที เพราะยังได้เห็นรักและทองติดอยู่เนื่องกับอิฐหลายแห่ง ซึ่งส่อให้เห็นได้ว่า ในชั้นแรกคงจะไม่ได้ใช้ปูนเลย ต่อมาได้มีผู้เอาปูนเข้าปฏิสังขรณ์มาก่อนบ้างแล้ว ราวไม่ต่ำกว่าสองครั้ง (ครั้งนี้ไม่นับ)

รูปของพระธาตุ

องค์พระเจดีย์ตั้งอยู่บนฐาน แต่ฐานในเวลาชำรุดนี้ถูกดินถมขึ้นมาเสียราว ๒ ศอก สูงตั้งแต่เชิงฐานที่สุดถึงยอดที่เหลืออยู่ประมาณ ๑๐ วาเศษ กว้างของฐาน ๔ วา ๒ ศอก ยาว ๕ วา ตอนต่อจากฐานขึ้นไปถึงหอระฆัง (คือองค์) ลดชั้นมีหน้ามุขหน้าบัน และมีบราลีทุก ๆ ชั้น แต่บราลีมักทำเป็นรูปเจดีย์เล็ก ๆ ตลอดทรวดทรงของพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมธาตุองค์นี้ มักมีผู้ชมว่าสง่างามกว่าที่อื่น ๆ ซึ่งได้พบเห็นมาแล้ว แม้ว่าไม่สูงไม่ใหญ่ก็จริง แต่วิธีลดหลั่นชั้นเชิงชดช้อย

กำแพงพระระเบียงสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้าง ๑๙ วา กำแพงชั้นนอกยาว ๕๐ วา กว้าง ๒๗ วา สูง ๓ ศอก ตามระเบียงพระพุทธปฏิมากรนั่งหน้าตัก ๒ ถึง ๔ ศอก ทำด้วยศิลาทั้งแท่งเกือบทั่วไป ล้อมรอบพระบรมธาตุนับได้ในเวลาชำรุดราว ๑๘๐ องค์ (เพราะต้องคิดประสมที่แตกหัก) พระพุทธปฏิมากรที่กล่าวนี้คนเมืองนี้เรียกกันว่า พระเวียน

พระบรมธาตุไชยา
อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ในที่ระหว่างพระเวียนจนถึงฐานพระเจดีย์ เห็นว่าเดิมจะปูด้วยอิฐหน้าวัวตลอดไป เพราะยังมีเหลืออยู่บ้างและในระหว่างนี้มีเจดีย์เล็ก ๆ ที่พังเสียแล้วหลายยอด ยังดีอยู่ ๑ ยอด นอกบริเวณนี้ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้มีวิหาร เรียกว่าวิหารปาก (หรือวิหารป้าก) แต่ชำรุดถึงกับเหลือแต่พระพุทธปฏิมากร ๑ องค์ พระองค์นี้ทำด้วยศิลาแดงทั้งองค์ ทำเป็นสะดุ้งมาร หน้าตักวัดได้ ๗ ศอก สูงพอสมส่วน

ส่วนพระวิหารต่าง ๆ ก็มีหลายแห่ง วิหารซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของพระธาตุนี้ เรียกวิหารหลวงโดยกว้าง วา ยาว วา ล้ำเข้ามาในระเบียง ในวิหารนี้มีพระพุทธปฏิมากรใหญ่ ๆ หน้าตักราว ๔ ศอก โดยมากรวมทั้งใหญ่และน้อย นอกกำแพงชั้นนอกทิศตะวัน-

ออกเฉียงเหนือมีโบสถ์พราหมณ์ พระพุทธปฏิมากรและรูปต่าง ๆ คือรูปพระโพธิสัตว์ รูปพระอิศวร ซึ่งพระเจ้าน้องยาเธอเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้ให้นำเข้าไปเก็บไว้ที่กรุงเทพฯ ทิศตะวันตกของพระบรมธาตุ มีพระอุโบสถอีก ๑ หลัง ติดต่อออกไปจากกำแพงพระระเบียง (ที่ชำรุดทรุดโทรมไปแล้วเพียงไรจะได้อธิบายต่อไปในข้อ ๒)

ว่าด้วยการชำรุด

๒. น่าเสียดายที่ของหลักฐานดังกล่าวมาแล้วนั้นมาชำรุดทรุดโทรมไป ยอดพระเจดีย์ซึ่งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุนั้น หักพังลงมาถึงหอระฆัง ลวดลายซึ่งเป็นของละเอียด ก็ทำลายเสียโดยมาก เครื่องที่ทำให้ชำรุดไปเร็วก็คือไม้ต่าง ๆ มีโพธิ์ ไทร เป็นต้น งอกขึ้นไปตามระหว่างอิฐ ทำให้แตกแยะ หลังคาระเบียงพระเวียนปกคลุมไปด้วยหญ้าและเถาวัลย์ ในลานพระบรมธาตุกำแพงชั้นใน ซึ่งปูด้วยอิฐหน้าวัวนั้นชำรุดแตกหัก กำแพงชั้นนอกนั้นหักพังลงเสียทั้งหมด พระเจดีย์เล็กใหญ่ต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในบริเวณพระบรมธาตุนั้น ชำรุดไป ๔ ใน ๕ วิหารหลวงและวิหารต่าง ๆ ก็ดุจเดียวกัน พระพุทธปฏิมากรทั่วไปในบริเวณพระบรมธาตุนี้แตกหักออกไปเป็นท่อน ๆ บั้น ๆ ที่ยังเป็นองค์ดีอยู่บ้างก็แต่ที่ทำด้วยศิลา (มักใช้ศิลาโดยมาก) ในบริเวณพระบรมธาตุทั่วไป ซึ่งต้นไม้และเถาวัลย์ต่าง ๆ ขึ้นปกคลุมอยู่ดังนี้ควรนับว่าหลายปีมาแล้วที่ปราศจากผู้รักษาตกแต่งปฏิสังขรณ์ จนต้นไม้โตขึ้นวัดผ่าศูนย์กลางขนาด ๖ - ๗ นิ้วฟุตก็มี เมื่อได้เห็นเข้าก็นึกเสียดายว่า ของอย่างนี้ยากที่จะมีขึ้นได้ ก็เมื่อมีอยู่แล้วก็ไม่น่าให้เสื่อมสูญไป จึงได้ชวนพุทธศาสนิกชนที่มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา พร้อมใจกันกระทำปฏิสังขรณ์

การปฏิสังขรณ์ใหม่

๓. การปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุนี้ อาตมภาพได้ลงมือจับทำการมาตั้งแต่เดือนมีนาคม ศก ๑๑๕ ถึงศก ๑๒๙ นี้ นับได้ ๑๔ ปีเศษ การที่ทำเสร็จไปคือพระเจดีย์ซึ่งบรรจุพระบรม-สารีริกธาตุนั้นได้ปฏิสังขรณ์ขึ้นตามเค้าของเก่าบ้าง ที่เพิ่มเติมจากของเก่าบ้างนั้น คือ ได้ต่อบัวคอระฆัง และขยับยอดให้สูงขึ้นไป ๑ แห่ง กับได้ทำฉัตรใส่ยอด คือทำเป็น ๓ ชั้น ก้านและใบฉัตรภายในรองด้วยเงิน แล้วหุ้มด้วยทองคำ ทองที่เหลือจากหุ้มฉัตรยังได้หุ้มตลอดลงมาถึงลูกแก้วและปลี สิ้นทองคำหนัก ๘๒ บาท ๓ สลึง ต่อนั้นลงมาได้ปิดด้วยทองคำเปลวตลอดคอระฆังและบัว

ฐานที่จมดินอยู่นั้น ได้ขุดเป็นสระลงไปถึงเชิงเดิมอีก ๒ ศอก กว้าง ๑ ศอกเศษโดยรอบแล้ว ก่อด้วยอิฐโบกปูน เพื่อจะได้ดูให้เห็นตลอดถึงเชิงเดิมสิ้นสงสัย นอกจากนั้นได้ทำลายรากโจทย์ของไม้ออกเสีย แล้วเอาอิฐมาก่อเสริมโบกปูนตลอดไป ส่วนลวดลายต่าง ๆ

ได้จัดทำเติมขึ้นใหม่เกือบทั้งสิ้น

ในระเบียงพระเวียน เดิมใช้เสาไม้แก่น ที่ทำใหม่ก่อด้วยอิฐ หลังคามุงกระเบื้องเปลี่ยนเครื่องใหม่ตลอด ฝาผนังหรือกำแพงชั้นในและพื้นอาสน์ตามพระเวียน ได้ซ่อมแซมและโบกปูนใหม่ ในลานระหว่างพระระเบียงกับพระธาตุ ได้ปูอิฐกับปูนสะเม็นเต็ม แล้วเสร็จในเดือนสิงหาคม ศก ๑๒๙ นี้ เจดีย์เล็ก ๆ ได้ก่อใหม่บ้าง ตกแต่งของเก่าบ้าง หลายยอดแล้วเสร็จ แต่ได้ก่อพระเจดีย์สวมพระพุทธรูปองค์ใหญ่ที่กล่าวแล้วนั้น ๑ ยอด สูง ๙ วาเศษ พระพุทธ-ปฏิมากรตามระเบียงพระเวียน ตลอดไปในพระวิหารหลวง ทั้งที่อยู่ในพระเจดีย์ต่าง ๆ พวกพุทธศาสนิกชนได้ชวนกันตกแต่งของเก่าบ้างสร้างใหม่บ้าง รวมทั้งสิ้นเป็น ๒๑๘ องค์ ได้ปิดทองแล้ว กับได้หล่อหอระฆังขึ้นใหม่ ๑ ยอด สูง ๑๘ ศอก แล้วเสร็จ ได้เรี่ยไรทองเหลืองส่งไปหล่อระฆังที่กรุงเทพฯ โดยขนาดปากกว้าง ๑ ศอกเศษมาไว้ ๑ ใบ

ส่วนกำแพงชั้นนอก ได้ก่อด้วยอิฐขึ้นใหม่ ทำเป็นร่องคล้ายลูกกรงสูง ๓ ศอก โบกปูนเสร็จ ซุ้มประตูกำแพงชั้นนอก เดิมทำเป็นช่องกูบ ได้เปลี่ยนทำเป็นยอด

พระวิหารหลวงกว้าง วา ยาว วา เครื่องไม้ต่าง ๆ ต้องทำใหม่ หลังคาลดอกไก่ ๒ ชั้น ใส่ช่อฟ้านาคสะดุ้ง มุงหลังคาด้วยกระเบื้องสงขลา ที่หน้าจั่วสลักลายดอกไม้เทศ พื้นประดับด้วยกระจกสีต่าง ๆ ตามลวดลายปิดด้วยทองคำเปลว ฝาผนังของวิหารนี้โดยรอบได้โบกปูนใหม่ตลอดไป

ว่าด้วยผู้ที่อุดหนุน

๔. การที่จัดทำสำเร็จไปได้เพียงนี้ โดยได้รับความอุดหนุนจากท่านข้าราชการและราษฎรผู้มีจิตศรัทธาโดยมาก เมื่อแรกลงมือทำในการนี้ มีพระศรีราชสงครามรามภักดี (ช่วย) ปลัดเมืองไชยาคนเก่า กับภรรยาหลวงวิชิตสงคราม (เขียน) เป็นต้น ช่วยในการนี้โดยเต็มกำลัง ทั้งพระอธิการวัดต่าง ๆ คือ พระปลัดเสือ วัดสพ พระเริก วัดไชธารา (บางน้ำจืด) พระชูวัดเวียง พระหิด วัดดอนพต พระกลับ วัดท่าม่วง ก็ได้มาช่วยระดมกันออกแรงทำ ส่วนเงินใช้จ่ายในการนี้ทั่วไปทุกอย่าง ตั้งแต่ลงมือทำจนนับว่าสำเร็จไปเพียงนี้ สิ้นเงิน ๑๑,๓๕๗ บาท ทองคำหนัก ๘๒ บาท ๓ สลึง ส่วนเงินและทองเหล่านี้ โดยท่านผู้มีจิตศรัทธาออกตลอดทั้งเจ้านายและข้าราชการอีกราษฎรทั่วไป ดังมีรายพระนามและนาม แจ้งอยู่ในบัญชีราย-ละเอียดหมายเลขที่นั้นแล้ว และยังมีผู้ลงขันลับ ๆ ซึ่งมิได้มีรายชื่อ ก็มีโดยมาก รวมเป็นจำนวนเงิน บาท กับทองหนัก บาท ครั้นมาเมื่อปี ร.ศ. ๑๒๑ ซึ่งการใหญ่ ๆ ได้จัดทำเสร็จไปแล้วนั้น ส่วนราษฎรผู้ที่ได้เกื้อกูล ในการนี้โดยมากได้ชักชวนกันให้มีการสมโภชพระ-บรมธาตุเสียครั้งหนึ่ง ได้มีการมหรสพ ๓ วัน ๓ คืน เพื่อให้เป็นการครึกครื้นของราษฎร และได้นิมนต์พระสงฆ์นั่งเรียงรอบพระระเบียง สวดมนต์สมโภชแล้วถวายอาหารบิณฑบาตทั้ง ๓ วัน แล้วได้มีเครื่องไทยทาน มีผ้าไตร เป็นต้น ถวายพระสงฆ์ในงานนี้ทั่วทุก ๆ รูป

การที่จะต้องทำต่อไป

๕. ส่วนการที่จะต้องทำต่อไป มีวิหารต่าง ๆ ซึ่งยังไม่ได้ปฏิสังขรณ์อยู่บ้างหลายอย่าง แต่ที่จำเป็นก็คือ พระอุโบสถ ๑ หลัง ควรที่จะปฏิสังขรณ์ต่อไปให้แล้วทุกสิ่งนั้น คงจะเปลืองเวลาอยู่อีกหลายปี จึงจะนับว่าสำเร็จ ส่วนสิ่งที่จะจัดขึ้นใหม่ต่อไปนั้น เมื่อเห็นว่ามีผู้ศรัทธาอุดหนุน จะควรทำสิ่งใดเพิ่มเติมขึ้น จะได้จัดทำต่อไป

(รายงานของพระครูรัตนมุนีศรีสังฆราชาลังกาแก้ว มีต้นฉบับเก่าที่ค้นได้เพียงเท่านี้)

ในระหว่างที่พระครูรัตนมุนีศรีสังฆราชาลังกาแก้ว (หนู ติสฺโส) กระทำการบูรณะวัดพระบรมธาตุไชยาอยู่นั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งเวลานั้นดำรงพระยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ เสนาบดีกระทรวงกลาโหม* เสด็จลงไปตรวจราชการมณฑลภูเก็จ มณฑลนครศรีธรรมราช และมณฑลชุมพร เมื่อ ร.ศ. ๑๒๑** (พ.ศ. ๒๔๔๕) ได้เสด็จไปทอดพระเนตรวัดพระบรมธาตุไชยา และทรงบันทึกเป็นจดหมายเหตุรายวันไว้ว่า

ศุกร์ ๑๑ ก.ค. ๑๒๑

บ่ายโมง ๔๐ ไปดูวัดพระธาตุ ได้ดูหลายสิ่งที่ชอบใจเอามาไว้

๑. องค์พระธาตุ	๒. พระเจดีย์เก่า	๓. พระเจดีย์ใหม่
๔. พระระเบียง	๕. ท้ายวิหาร	๖. วิหารใหญ่
๗. วิหารซ้าย	๘. วิหารแก้เป็นเจดีย์คูหา	๙. เจดีย์เก่าพัง
๑๐. อุโบสถ	๑๑. ประตูหน้า	๑๒. กำแพงแก้ว

เลขระยะเป็นจำนวนย่างเท้า

พระธาตุเมืองไชยาเก่า เรียกตำบลบ้านเวียง

หนังสือที่น่าบรรวิหารใหญ่

ด้านหน้า *"โสภณนิมิตรวิหารทำเมื่อรัชกาลที่ ๕ ร.ศ. ๑๑๘"*

ด้านหลัง *"ถวายพระราชกุศลแด่สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์เจ้าสยามแลสัตว์โลกย์ทั่วหล้า ทำแล้วเมื่อพระพุทธศาสนาล่วง ๒๔๔๔ พรรษา"*

ที่วัดพระธาตุนี้คือเมืองไชยา ตั้งครั้งที่สอง เมืองเก่าขึ้นไปตามคลองไชยา ทางวันหนึ่งเหนือปากหมากอยู่ระหว่างเขาเพลา*** กำแพงยังอยู่ทำด้วยหิน แล้วว่ายกจากวัดพระธาตุไปตั้ง

---

* กรมศิลปากร - ราชสกุลวงศ์ พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๗

** จดหมายระยะทางไปตรวจราชการแหลมมลายู ร.ศ. ๑๒๑ พิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๗

*** อ่านเพ-ลา

จากสำเนารายงานของพระครูรัตนมุณีศรีสังฆราชาลังกาแก้ว (ซึ่งต่อไปขอเรียก "พระครูกาแก้ว" ตามสมณศักดิ์เมื่อเริ่มแรกปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุไชยา) กับจดหมายเหตุรายวันของสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ช่วยให้คนรุ่นเราได้ทราบสภาพของวัดพระบรมธาตุไชยา เมื่อ ๘๐ กว่าปีล่วงมาอย่างกว้างขวาง และได้ความรู้ทางประวัติศาสตร์โบราณคดีสำคัญ ๆ หลายประการ ดังจะยกมากล่าวเป็นบางประการต่อไปนี้

๑. *"นอกกำแพงชั้นนอกทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีโบสถ์พราหมณ์ พระพุทธปฏิมากรและรูปต่าง ๆ คือรูปพระโพธิสัตว์ รูปพระอิศวร ซึ่งพระเจ้าน้องยาเธอเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้ให้นำไปเก็บไว้ที่กรุงเทพฯ"*

พระเจ้าน้องยาเธอ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในข้อนี้ คือสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์-เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เวลานั้นดำรงพระยศเป็นกรมหลวงดำรงราชานุภาพ และเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๕ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๔ รูปพระโพธิสัตว์กับรูปพระอิศวรนั้น หมายถึงรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรสำริดสมัยศรีวิชัย ขนาดใหญ่เท่าตัวคนชำรุดเหลือครึ่งท่อน ๑ องค์ (รูปที่) และขนาดเล็กมี ๔ กร แต่พระหัตถ์กับพระบาทชำรุดอีก ๑ องค์ (รูปที่) อาจจะเป็นด้วยรูปพระโพธิสัตว์องค์เล็กมี ๔ กร พระครูกาแก้วเข้าใจว่าเป็นเทวรูปในลัทธิฮินดู จึงเรียกพุทธวิหารแห่งนี้ว่า โบสถ์พราหมณ์ ต่อมาอีก ๑๔ ปี คือ พ.ศ. ๒๔๕๘ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสมณฑลปักษ์ใต้ มีรายงานจดไว้ตอนเสด็จไปนมัสการพระบรมธาตุไชยาว่า*

"ที่หน้าวัดพระธาตุนี้มีต้นโพธิ์ต้นหนึ่ง ว่าใต้ต้นโพธิ์นี้เป็นที่ขุดรูปพระโพธิสัตว์หล่อเพียงบั้นพระองค์ ซึ่งเชิญเข้าไปกรุงเทพฯ ประดิษฐานอยู่ ณ พระที่นั่งสวนดุสิต....."

เนื้อความตรงนี้ ถ้าดูแผนผังที่สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเขียนไว้จะเห็นข้างหน้าวิหารพระศิลาทรายแดง ๓ องค์ (หมายเลข ๗) ห่างออกไประยะหนึ่งมีรูปสี่เหลี่ยม (ไม่มีหมายเลข) ตามลักษณะเข้าใจว่าจะเป็นเขื่อนก่ออิฐถือปูนล้อมรอบโคนต้นโพธิ์ จดหมายเหตุรายวันเสด็จประพาสปักษ์ใต้ พ.ศ. ๒๔๕๘ อาจจะหมายถึงการขุดพบรูปพระ-โพธิสัตว์สำริด ณ ที่โคนต้นโพธิ์นี้กระมัง แต่เป็นของอยู่ภายในกำแพงแก้ว ขัดกับข้อความในรายงานของพระครูกาแก้วที่ว่าอยู่ภายนอกกำแพง กำแพงแก้วนี้เป็นด้านทิศตะวันออก มีประตูเข้าไปสู่พระบรมธาตุเจดีย์ หนังสือแนวสังเขปของโบราณคดีรอบอ่าวบ้านดอนกล่าวว่า

"อวโลกิเตศวร.....พบที่สนามหญ้าตรงหน้าบริเวณกำแพงพระบรมธาตุออกไป สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงเสด็จมาพบด้วยพระองค์เอง ผู้ที่เคยเป็นเจ้าหน้าที่โดยตรงในเวลานั้นเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า ท่านทอดพระเนตรเห็นตั้งแต่บนหลังช้าง ช้างยังไม่ทันจะชุดตัวลงอย่างเรียบร้อย ท่านก็รีบลงอย่างกะว่าหล่นลงมาตรงไปอุ้มรูปนี้ขึ้นด้วยพระองค์เอง....."

---

* .....

เป็นข้อความบอกสถานที่ตรงกับรายงานของพระครูกาแก้ว ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ-ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ สังกัดอยู่ในความปกครองของราชบัณฑิตยสภา ซึ่งมีสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นนายก ได้รับบรมราชานุมัติให้รับรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรทั้งสององค์ จากพระราชวังสวนดุสิต มาจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานฯ สืบมาจนทุกวันนี้

๒. *"ยอดพระเจดีย์ซึ่งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุนั้น หักพังลงมาถึงหอระฆัง....."* เป็นข้อความที่ปรากฏในรายงานของพระครูกาแก้ว และเมื่อท่านทำการบูรณะก่อยอดพระ-เจดีย์ใหม่แล้วสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงทอดพระเนตร และบันทึกไว้ในจดหมายเหตุรายวันว่า *"ทรงพระธาตุเป็นของเดิมเพียงบัลลังก์ยอด ต่อขึ้นไปเป็นของใหม่.....ท่านพระครูเห็นงามทรงไม้เรียวหวดฟ้า จึงแก้เป็นฉนั้น....."* สรุปความตรงนี้ว่า ยอดรูปเจดีย์เหลี่ยมตลอดขึ้นไปจนถึงฉัตรเป็นของก่อซ่อมใหม่ ถ้าเช่นนั้นยอดดั้งเดิมมีรูปทรงเป็นอย่างไร หลัง พ.ศ. ๒๕๑๐ ข้าพเจ้าได้นำสถาปนิกกับประติมากรของเมืองโบราณ อันเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรมโบราณ ตำบลบางปู จังหวัดสมุทรปราการ ไปถ่าย-แบบพระบรมธาตุแห่งนี้ เพื่อก่อสร้างเป็นสัญญลักษณ์ขึ้นในบริเวณที่กำหนดเขตจังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้เห็นยอดเจดีย์ศิลาทรายแดงยอดหนึ่งตั้งอยู่หน้าอาคารพิพิธภัณฑสถานแห่ง-ชาติไชยา สอบถาม เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานฯ แห่งนั้น ได้ความรู้ว่าเป็นของขุดพบในบริเวณวัดพระบรมธาตุไชยา เจ้าคุณพระเทพเมธี (พุทธทาสภิกขุ)* ผู้เป็นเจ้าอาวาสมีความเห็นว่า น่าจะเป็นยอดเดิมของพระบรมธาตุเจดีย์ ได้ให้เก็บมารักษาไว้ ข้าพเจ้าจึงให้ช่างของเมืองโบราณสอบวัดขนาดของยอดเจดีย์ท่อนนั้น พร้อมทั้งขนาดของพระบรมธาตุไชยาทุกแง่ทุกมุม เอามาเขียนแบบแปลนมียอดเหนือบัลลังก์ของเก่า เป็นรูปเจดีย์ทรงกลมลักษณะอย่างเดียวกับเจดีย์ทิศ ที่พระครูกาแก้วเรียกว่า บราลี ก็ปรากฏยอดเจดีย์ศิลาทรายแดงท่อนนั้น มีขนาดสมสัดส่วนเป็นปลียอดขององค์เจดีย์ทรงกลมเหนือบัลลังก์ อันจัดเป็นองค์เดี่ยวสุดยอดของพระบรมธาตุไชยา

อนึ่งรูปทรงของเจดีย์ทิศ ที่สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงกล่าวว่า *"มีสัณฐานล่างเล็กบนโตคล้ายหม้อข้าวคว่ำ"* นั้น น่าจะได้แบบอย่างมาจากเจดีย์บางลักษณะของสมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่) เพราะคล้ายคลึงกับรูปเจดีย์สำริดสมัยทวารวดี ขุดพบที่ ตำบลพงตึก จังหวัดราชบุรี (รูปที่) กับขุดพบที่ตำบล อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม (รูปที่) อันมีพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่ในนั้นด้วย สรุปว่ารูปทรงของพระบรมธาตุไชยา ซึ่งมีเรือนคูหาสี่เหลี่ยมย่อมุม ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยม หลังคาเหนือเรือนคูหาทำลดหลั่นเป็น

---

* พระเทพเมธี (พุทธทาสภิกขุแต่งครั้งยังเป็นพระครูอินทปัญญาจารย์) พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๙๓ หน้า ๗๙

ชั้น ๆ ขึ้นไป แต่ละชั้นมีบันแถลงกับบราลี (รูปเจดีย์ทรงกลม) ประดับ รูปทรงสัณฐานอย่างนี้เรียก เจดีย์ทรงปราสาท

ได้กล่าวมาแล้วว่า ลักษณะสัณฐานของพระบรมธาตุไชยา เดิมทีมีร่องรอยยอดสุดเป็นรูปเจดีย์ทรงกลม สัณฐานอย่างนี้เปรียบเทียบคล้ายเจดีย์จันทิปะวนในประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งมีอายุประมาณ พ.ศ. ๑๔๐๐ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงบันทึกไว้ว่า ฐานรองพระบรมธาตุเจดีย์เป็นรูปสี่เหลี่ยม มีเจดีย์บริวาร ๖ องค์ เป็นของเก่าทีเดียว ๔ องค์ อีก ๒ องค์อยู่ที่เชิงบันไดก่อเพิ่มเติมภายหลัง แต่ก็นานมาแล้วเหมือนกัน ของเก่าทีเดียว ๔ องค์นั้น ย่อมหมายถึงเจดีย์ประจำมุมทั้ง ๔ ทิศ ในจำนวนนี้มีองค์หนึ่งอยู่มุมตะวันตกเฉียงใต้ มียอดตรงโคนจำหลักเป็นหน้ารูปประติมา ๔ ทิศ หมายถึงพักตร์พระโพธิสัตว์เป็นแน่ ลักษณะเป็นศิลปะสมัยลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ ๑๗) กำหนดเอาอายุการก่อสร้างของเจดีย์จันทิปะวน เป็นแนวพิจารณา คิดว่าพระบรมธาตุไชยาน่าจะสร้างราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ คือราวพันปีมาแล้ว

ในปัจจุบันได้พบปลียอดเดิมของเจดีย์ทรงกลมอันเป็นองค์เดียวอยู่สูงสุดของพระบรมธาตุไชยา เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยาแล้ว แต่ส่วนองค์ที่เรียกกันว่าองค์ระฆังนั้น ยังหาพบปะไม่ องค์ระฆังอาจจะทำด้วยศิลาทรายแดงท่อนเดียว หรือ ๒-๓-๔ ท่อนประกบกันเป็นรูปทรงกลมก็ได้ จะมีโอกาสค้นพบหรือไม่ ไม่สู้สำคัญนัก แต่มีข้อน่าคิดสำคัญอยู่ประการหนึ่ง คือพระครูกาแก้วกล่าวว่า *"ยอดพระเจดีย์ซึ่งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุนั้น หักพังลงมาถึงหอระฆัง"* เนื้อความตรงนี้อาจจะชวนให้คิดสงสัยกันว่า เมื่อค้นไม่พบองค์ระฆังของเจดีย์สุดยอดแล้ว พระธาตุเจดีย์แห่งนี้ก็ย่อมจะไม่มีพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานอยู่ จึงขอเรียนชี้แจงตามประสบการณ์ที่เคยขุดแต่งขุดค้นซากโบราณสถานมา คือการบรรจุประดิษฐานพระบรมธาตุ ณ พุทธสถาน จะเป็นรูปเจดีย์หรือรูปปรางค์ก็ตาม กระทำกันเป็น ๒ อย่าง ๆ หนึ่งทำเป็นอุโมงค์หรือกรุใต้พื้นดินประดิษฐานพระบรมธาตุไว้แล้วสร้างสถูปเจดีย์ทับเบื้องบนเป็นเครื่องหมาย เป็นคติดั้งเดิมทำสืบเนื่องมาแต่ครั้งแรกที่ได้พระบรมอัฐิธาตุ หลังจากถวายเพลิงพระพุทธสรีระแล้ว แม้ภายหน้าต่อไปสถูปเจดีย์นั้น ๆ ทรุดโทรมพังทลายลง พระบรมธาตุก็ยังสถิตสถาวรอยู่ ณ กรุรากฐานนั้น จนกว่าจะมีผู้ขุดพบปะนำขึ้นมาสร้างถาวรวัตถุสถานประดิษฐานใหม่อย่างเช่นในศิลาจารึกสุโขทัย (หลักที่ ๑) เล่าว่า พ่อขุนรามคำแหงให้ขุดพระธาตุออกให้คนบูชา ๑ เดือน ๖ วันแล้ว จึงเอา "ลงฝัง" ในกลางเมืองศรีสัชนาลัย ก่อพระเจดีย์เหนือ ๖ เข้า (ปี) จึงแล้วเป็นต้น อีกอย่างหนึ่งดูเหมือนจะเป็นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง ทำการประดิษฐานที่องค์พระสถูปเจดีย์ เช่นที่วัดเขมาภิรตาราม จังหวัดนนทบุรี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้สร้างพระเจดีย์เป็นประธาน และประดิษฐานพระบรมธาตุไว้ที่ในองค์ระฆัง แม้ที่วัดพระศรีมหาธาตุ อำเภอบางเขนพระนครก็เช่นเดียวกัน ฉะนั้นควรเชื่อได้ว่า พระธาตุเจดีย์ไชยาอายุพันกว่าปี ยังมีพระ-

บรมสารีริกธาตุฝังบรรจุอยู่ ณ ที่กรุฐานสี่เหลี่ยมนั้นแล

๓. พระครูกาแก้วได้สังเกตเล่าไว้ว่า อิฐใช้ก่อสร้างพระบรมธาตุไชยาเผาไฟแก่ เนื้อแกร่งอย่างกระเบื้องตุ่มที่เผาไฟสุกดี เวลาเอาอิฐเข้าก่อมีการขัดถูปรับเข้าเหลี่ยมเข้ารอย ไม่ใช้ปูนเป็นสอผสานแผ่นอิฐ หรือถ้าใช้ก็คงเป็นของอะไรเหนียว ๆ สักอย่างหนึ่ง ซึ่งเสื่อมอายุไปแล้ว ถาวรสถานที่ก่อด้วยอิฐเนื้อละเอียดแกร่ง ไม่ปรากฏปูนสออย่างนี้ มีในประเทศไทยหลายแห่ง เช่น ปราสาทศรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทเมืองต่ำจังหวัดบุรีรัมย์ พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม เป็นต้น การก่อสร้างปูชนียสถานด้วยอิฐขัดเรียบในลักษณะอย่างนี้ วงการโบราณคดีเคยมีปัญหาสนใจ ๓ ประการ คือ

๑. วิธีก่อ ก่อสร้างด้วยอิฐดิบเป็นรูปร่างเสร็จแล้ว จึงสุมไฟเผาทั้งข้างนอกข้างใน หรือก่อด้วยอิฐสุก (เผาไฟแล้ว)

๒. ลวดลายรูปภาพ จำหลักเมื่อยังเป็นอิฐดิบ หรือจำหลักเมื่อเป็นอิฐสุกและก่อสร้างเป็นรูปร่างแล้ว

๓. สอ มีการใช้วัตถุอะไรเป็นสอเชื่อมผสานแผ่นอิฐให้แน่นสนิทหรือไม่

ในสมัยเมื่อพระครูกาแก้วทำการบูรณะพระบรมธาตุไชยานั้น ยังไม่มีการสอนวิชาโบราณคดีในประเทศไทยเหมือนอย่างทุกวันนี้ แต่ท่านก็ได้บันทึกข้อสังเกตไว้เป็นประโยชน์แก่งานโบราณคดี คือท่านกล่าวว่า การก่อสร้างพระบรมธาตุไชยานั้น ก่อด้วยอิฐเผาไฟแก่อย่างกระเบื้องตุ่มที่เผาสุกดี เวลาก่อมีการปรับถูให้เข้าเหลี่ยมเข้ารอย ไม่ใช้ปูนสอผสานแผ่นอิฐ แต่คงจะใช้อะไรเหนียว ๆ แทนปูนสอเมื่อก่อสร้างเป็นรูปร่างเสร็จแล้ว แห่งใดควรมีลวดลายก็จำหลักลวดลายลงไปในแผ่นอิฐ ไม่ใช่ทำเมื่อยังเป็นแผ่นอิฐดิบอยู่ เท่าที่ข้าพเจ้าเคยทำงานสำรวจตรวจโบราณสถานมา เห็นว่าข้อสังเกตของท่านพระครูกาแก้วเป็นการถูกต้อง ดังจะดูร่องรอยตัวอย่างได้ที่ปรางค์อิฐของปราสาทเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์ อันเป็นของมีอายุปูน พ.ศ. ๑๕๕๐ – ๑๖๕๐ (รูปที่) ในสมัยเมื่อยังไม่มีปูนซิเมนต์ใช้ในการก่อสร้างคนรุ่นก่อน ๆ ท่านใช้ปูนขาว ทราย น้ำอ้อย และหนังสัตว์ (วัวควาย) เคี่ยวเป็นน้ำกาว ประสมคลุกเคล้ากันตามส่วนที่ต้องการใช้เป็นสอก่ออิฐโบกปูน ส่วนที่ก่อสร้างด้วยอิฐขัดเรียบแลดูแนบสนิทไม่มีปูนสออย่างพระบรมธาตุไชยาหรือปราสาทเมืองต่ำนั้น เคยสอบถามพระภิกษุสงฆ์แลผู้มีอายุสูงในท้องถิ่นเมืองต่าง ๆ ได้ความรู้ว่าในภาคกลางและภาคอีสานใช้เปลือกไม้บง ถากเอามาแช่น้ำสัก ๓-๔ คืน จะมียางหรือเมือกออกจับตัวข้นคล้ายวุ้นมีสีน้ำตาลไหม้ ใช้เป็นสอเชื่อมผสานแผ่นอิฐ และในภาคใต้ก็ได้ความรู้ว่า ใช้เปลือกไม้ชิด ซึ่งบางท้องถิ่นเรียกต้นไม้เชียด เอามาแช่น้ำใช้เช่นเดียวกับเปลือกบง ทั้งยังมีเถาวัลย์อย่างหนึ่งลักษณะคล้ายเถาฟักข้าว เรียกเถาย่านอวด ตัดเป็นท่อน ๆ ทุบให้ช้ำแล้วแช่น้ำ เอายางหรือเมือกมาใช้เป็นสอได้เหมือนกัน ต้นไม้บงและต้นไม้ชิดอาจจะเป็นไม้พันธุ์เดียวกัน แต่เรียกชื่อต่างกันไปตามท้องถิ่น

อัน *“พระครูกาแก้ว”* นั้นเป็นสมณศักดิ์ของเจ้าคณะเมืองไชยา เป็นประมุขสงฆ์

ดูแลรักษาพระบรมธาตุไชยา มี *"พระครูการาม"* เป็นสมณศักดิ์ของเจ้าคณะแขวง เป็นผู้ช่วยในการบริหาร ถึง พ.ศ. ๒๔๔๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบบมณฑลเทศาภิบาล เมืองไชยา เมืองกาญจนดิษฐ เมืองคีรีรัฐนิคม ทั้งสามนี้ถูกยุบเป็นอำเภอรวมเข้าเป็นเมืองเดียวกัน เรียกเมืองไชยา ตั้งศาลากลางเมืองอยู่ที่ตำบลบ้านดอนริมแม่น้ำหลวง และรวมเมืองไชยานี้กับเมืองหลังสวนเมืองชุมพรเป็นมณฑล เรียกมณฑลชุมพร ชั้นแรกตั้งศาลาว่าการมณฑลอยู่ที่เมืองชุมพร แล้วต่อมาย้ายมาตั้งอยู่ที่บ้านดอนบริเวณเดียวกับศาลาว่าการเมืองไชยา เมื่อทางอาณาจักรมีการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครอง ทางศาสนจักร์ก็มีการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกัน ตำแหน่งประมุขสงฆ์ของเมืองจึงเรียกว่า เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะอำเภอ ใน พ.ศ. ๒๔๔๕ พระครูกาแก้ว (หนู ติสฺโส) เจ้าคณะเมืองไชยาเก่า ก็ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูรัตนมุนีศรีสังฆราชาลังกาแก้ว เจ้าคณะเมืองไชยาใหม่ (ที่รวม ๓ เมืองเป็นเมืองเดียว) ส่วนพระครูการาม เจ้าคณะแขวงมีสมณศักดิ์เป็นพระครูโสภณเจตสิการาม เจ้าคณะอำเภอ

ได้กล่าวมาแล้วว่า เมื่อสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เสด็จไปตรวจราชการทางภาคใต้ ได้รูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร สำริด สมัยศรีวิชัย (ชำรุด) ๒ องค์ที่วัดพระบรมธาตุไชยา และทุกวันนี้จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ครั้งนั้นพระองค์ท่านได้ตรัสสั่งให้พระยาวจีสัตยารักษ์ (ขำ ศรียาภัย) สืบสวนประวัติเรื่องราวของเจ้าเมืองไชยาแต่ก่อน ๆ ไว้เป็นความรู้ พระยาวจีสัตยารักษ์ได้ปฏิบัติตามกระแสรับสั่ง โดยอาศัยคำบอกเล่าของพระศรีราชสงคราม (ช่วย) ปลัดเมืองไชยานอกราชการ ดังมีข้อความต่อไปนี้

๑. ที่ตั้งเมืองไชยา

เมืองไชยาเดิมตั้งอยู่ทิศตะวันออกของเมืองไชยาปัจจุบัน ที่เรียกกันอยู่ในเวลานี้ว่าบ้านพุมเรียงหรือตำบลพุมเรียง ภายหลังได้ย้ายเมืองไชยามาตั้งที่บ้านเวียง ที่เรียกกันเวลานี้ว่า ทุ่งไชยา แต่การตั้งเมืองทั้ง ๒ ตำบลนี้ จะตั้งอยู่ตำบลละกี่ปีหาทราบไม่

๒. มะระหุมปะแก

ครั้นต่อมา กรุงทวารวดีศรีอยุธยายังไม่เสียแก่พม่าข้าศึก จะเป็นในรัชกาลไหนไม่ปรากฏ มีแขกมลายูชื่อ มะระหุมปะแก มะระหุมปะแกอพยพครอบครัวและพรรคพวกมาจากบ้านหัวเขาแดง ปากน้ำ เมืองสงขลา มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ทุ่งโฉลกท้องที่อำเภอพุนพิน ซึ่งในเวลานี้เรียกนามว่า บ้านหัววัง ตั้งทำมาหาเลี้ยงชีพอยู่สืบมาจนกระทั่งเจ้าเมืองไชยาว่างลง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มะระหุมปะแกเป็นเจ้าเมืองไชยา ครั้นมะระหุมปะแก ได้รับตำแหน่งเจ้าเมืองไชยาแล้ว ได้ย้ายบ้านเรือนจากบ้านหัววัง ไปตั้งอยู่ที่ทุ่งไชยา หาได้ไปตั้งที่บ้านเวียง ที่ได้เคยตั้งเมืองมาแต่ก่อน ๆ นั้นไม่ การที่ไม่ยกไปตั้งที่บ้านเวียงนั้น เห็นจะเป็น

ด้วยไม่อยากจะปะปนแก่พวกคนไทย มะระหุมปะแก ได้ให้นามทุ่งไชยานั้นว่า บ้านสงขลา เอานามเมืองสงขลา ที่มะระหุมปะแก เจ้าเมืองเคยอยู่แต่เดิมนั้น มาตั้งให้นามบ้านขึ้นที่เมืองไชยามีนามพ้องแก่บ้านเมืองสงขลา ปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ คือบ่อยางเกาะยอ เมื่อมะระหุมปะแกได้ปลูกสร้างบ้านเรือนขึ้นเสร็จแล้ว ได้ลงเสาหลักเมืองไว้ ในหนองบ้านสงขลา เรียกว่าหลักประโคนและได้ขุดคูไว้รอบบ้านหนองสงขลา ที่ปักหลักประโคนนั้น ในเวลานี้เป็นที่นาของรัฐบาลทั้งหมดหรือคูที่ได้ขุดไว้ในเวลานั้น ทุกวันนี้ก็ได้กลายเป็นคลองไปเสียแล้ว ครั้นต่อมามะระหุมปะแกได้ถึงแก่กรรมแล้ว จะได้รับตำแหน่งเจ้าเมืองไชยากี่ปีไม่ปรากฏ

๓. มะระหุมตาไฟ

เมื่อมะระหุมปะแกได้ถึงแก่กรรมแล้ว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มะระหุมตาไฟบุตรมะระหุมปะแก เป็นเจ้าเมืองไชยา มะระหุมตาไฟเป็นคนดุร้าย ถ้ากะเกณฑ์พลเมืองมารับใช้การงานไม่ได้ตามกำหนด ก็ฆ่าฟันเสียโดยมาก มะระหุมตาไฟได้รับราชการในตำแหน่งเจ้าเมืองไชยา ตลอดมาจนถึงแก่กรรม แต่ไม่ปรากฏว่ากี่ปี

๔. มะระหุมมุดา

มะระหุมตาไฟ ถึงแก่กรรมแล้ว มะระหุมมุดา มระหุมแปลว่า ผู้ล่วงลับไปแล้ว ปะแก (ปะ = พ่อ, แก = แก่,เฒ่า) แปลว่า พ่อเฒ่า เป็นคุณนาม ซึ่งยังมีอีก ๒ ชื่อที่ชาวบ้านยังเรียกกันอยู่ในทุกวันนี้ คือ โต๊ะท่านบน - โต๊ะเจ้า นามยศของท่านว่า สุลต่านมุสตาฟาร์ เหตุที่อพยพครอบครัวสมัครพรรคพวก จากบ้านหัวเขาแดง จังหวัดสงขลามาอยู่เมืองไชยาเท่าที่สอบค้นได้มีเรื่องราว ดังต่อไปนี้

*"เราเห็นว่าจะไม่เป็นการผิดหวัง หากจะคิดสร้างคลังสินค้าขนาดใหญ่ขึ้นที่ซิงกอรา (สงขลา) ซึ่งอยู่ทางเหนือของปัตตานีเป็นระยะทางประมาณ ๒๔ ลีก อยู่ใต้การปกครองของดะโต๊ะโมกอลล์ ข้าหลวงของพระเจ้ากรุงสยาม"** เนื้อความข้างบน เป็นรายงานของพ่อค้าชาวดัทช์แห่งบริษัทอิสต์อินเดีย เขียนเมื่อปลาย ค.ศ. ๑๖๒๒ ตรงกับ พ.ศ. ๒๑๖๕ อันปีแรก (หรือปีที่ ๒) ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ.๒๑๖๔-๒๑๗๑) ก่อนหน้านี้เป็นแผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญที่ ๔ (เจ้าฟ้าศรีเสาวภาค) ซึ่งเป็นราชโอรสของสมเด็จพระ-เอกาทศรถ (พ.ศ. ๒๑๔๘-๒๑๖๓) มีเวลารัชกาลไม่ถึง ๑ ปีก็ถูกสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมผู้เป็นอนุชาแย่งชิงราชสมบัติ ฉะนั้นดะโต๊ะโมกอลล์ควรเป็นข้าหลวงปกครองเมืองสงขลามาตั้งแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถเป็นอย่างช้า ดะโต๊ะ โมกอลล์เป็นชาวอาหรับนับถือศาสนาอิสลามนิกาย.....ถึงแก่อนิจกรรมแล้ว บุตรชายคนใหญ่ได้เป็นข้าหลวงเมืองสงขลาสืบตระกูลต่อมา

---

* กรมศิลปกร-บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ ในศตวรรษที่ ๑๗ เล่ม ๑ พิมพ์ พ.ศ.๒๕๑๒ หน้า ๑๗๖

สิ้นแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมแล้ว สมเด็จพระเชษฐาธิราช ผู้เป็นราชโอรส มีชันษา ๑๔ ปี ได้ครองราชสมบัติ อยู่ได้ ๑ ปี ๗ เดือน ถูกเจ้าพระยากลาโหมสุริวงศ์ปลดออกราชบัลลังก์ และปลงพระชนม์เสีย แล้วแต่งตั้งสมเด็จพระอาทิตย์วงศ์ ผู้เป็นพระอนุชามีชันษา ๑๐ ปี ขึ้นเสวยราชสมบัติ อยู่ได้เพียง ๓๖ วัน ก็ถูกปลดจากราชบัลลังก์ และเจ้าพระยากลาโหมสุริวงศ์ก็สถาปนาตนเป็นกษัตริย์ ทรงนามสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ.๒๑๗๓-๒๑๙๘) แม้จะทรงเข้มแข็งในการปกครองและการสงคราม แต่ความเหี้ยมโหดที่ประหัศประหารยุวกษัตริย์กับพระญาติวงศ์ตลอดจนข้าราชบริพารที่จงรักภักดีต่อสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเสียเป็นจำนวนมาก เป็นเหตุให้หัวเมืองใหญ่ ๆ ในภาคใต้พากันกระด้างกระเดื่อง ไม่ยอมรับนับถือว่าสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ชอบด้วยราชประเพณี จดหมายเหตุชาวดัทช์กล่าวความตอนนี้ว่า

"๙ มีนาคม (พ.ศ.๒๑๗๕) มีเรือมาจากสยามถึงปัตตาเวีย ๓ ลำ เล่าว่าเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชชักชวนพ่อค้าในเรือนั้นกระทำร้ายพระเจ้าแผ่นดินสยาม" และว่า *"เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชจะไม่ยอมอ่อนน้อมต่อพระเจ้าแผ่นดินสยามเลย เนื่องจากเหตุนี้พระเจ้าแผ่นดินสยาม จึงส่งกองทัพเรือมาตีเมืองนครศรีธรรมราช"*

กองทัพกรุงศรีอยุธยา ซึ่งมีออกญาท้ายน้ำกับออกพระศักดาพลฤทธิ์เป็นแม่ทัพ พร้อมด้วยพระยาเมืองนครศรีธรรมราชคนใหม่ สามารถปราบขบถเมืองนครศรีธรรมราชลงได้โดยเร็ว

หลังจากปราบเมืองนครศรีธรรมราชได้แล้ว จดหมายเหตุชาวดัทช์กล่าวอีกว่า

"๒๐ สิงหาคม (พ.ศ.๒๑๗๕) เรือลำหนึ่งได้ไปจอดที่ปัตตานีและได้ทราบจากที่นั่นว่าราชินีแห่งปัตตานีจะไม่ยอมตกลงเป็นไมตรีกับพระเจ้าแผ่นดินสยามองค์นี้ ว่าเป็นผู้แย่งราชสมบัติ ผู้ร้ายทรยศ ซึ่งพระนางจะไม่ยอมอ่อนน้อมด้วยเลย"

รายงานของบริษัทดัทช์อิสต์อินเดียตอนหนึ่งว่า

"ในปี ค.ศ.๑๖๓๓ (พ.ศ.๒๑๗๖) จูสท์ เซาเตนได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการกิจการค้าของเราในกรุงสยาม และคงดำรงตำแหน่งนั้นต่อมาจนถึงปี ค.ศ.๑๖๓๖ (พ.ศ.๒๑๗๙) เซาเตนได้รับสัญญาสัมปทานเป็นการตอบแทน ที่บริษัทอิสท์อินเดียช่วยรบพุ่งกับปัตตานี (ดัทช์) เซาเตนมีความเห็นว่ากรุงสยามเป็นฝ่ายถูก และได้ยื่นมือที่จะให้ความช่วยเหลือ ซึ่งเขาได้จัดให้เมื่อปี ค.ศ.๑๖๓๔ (พ.ศ.๒๑๗๗) ประชาชนของเรายินดีสนับสนุนเป็นฝ่ายเจ้าชาย แม้ว่าการแสดงออกของการให้ความช่วยเหลือของเราจะยังคงไม่ "เกิดดอกออกผล" แต่พระองค์ก็ได้ลด "อากรขนอน" ลงให้เป็นจำนวนกึ่งหนึ่ง ปัตตานียอมสวามิภักดิ์ขึ้นต่อกรุงสยามเมื่อปี ค.ศ.๑๖๓๖ (พ.ศ.๒๑๗๙)....." *

---

* เรื่องเดียวกัน เล่ม ๒ หน้า ๖-๗

สรุปความตามรายงานตอนนี้ว่า ทางพระยาปัตตานีได้แข็งเมืองไม่ยอมขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ.๒๑๗๗ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองโปรดให้แต่งกองทัพลงมาปราบ โดยขอให้บริษัทอิสต์อินเดียช่วยเหลือส่งเรือรบไปร่วมรบด้วย การสงครามยืดเยื้อมาจนถึง พ.ศ.๒๑๗๙ เมืองปัตตานีจึงยอมอ่อนน้อมเป็นเมืองขึ้นสืบมา

บาทหลวงเดอชัวซี ชาวฝรั่งเศสซึ่งเข้ามากรุงศรีอยุธยาในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์-มหาราช ได้เขียนจดหมายเหตุขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๒๒๙ เล่าเหตุการณ์ย้อนหลังครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททองว่า *

"เมื่อปี ค.ศ.๑๖๔๒ (พ.ศ.๒๑๘๕) มีแขกมลายูคนหนึ่ง ได้ไปตั้งตัวเป็นใหญ่อยู่ที่เมืองสงขลา และได้ขบถต่อพระเจ้ากรุงสยาม แขกมลายูนี้ได้ทำป้อมคูประตูหอรบอย่างแข็งแรงแน่นหนา และในไม่ช้าก็ได้ชักชวนบรรดาพ่อค้าทั้งหลายให้ไปค้าขายในเมืองสงขลาอย่างใหญ่โต ฝ่ายไทยก็ยกกองทัพไปปราบหลายครั้ง แต่ก็แพ้กลับมาทุกคราวต่อมาแขกมลายูผู้นี้ตั้งตัวเป็นกษัตริย์ เรียกว่า พระเจ้าเมืองสงขลา..."

แขกมลายูที่บาทหลวงเดอชัวซีบันทึกไว้ว่าตั้งตัวเป็น *"พระเจ้าเมืองสงขลา"* นี้ คือ บุตรชายของดะโต๊ะโมกอลล์ชาวอาหรับ ผู้ได้เป็นเจ้าเมืองสงขลาสืบต่อจากบิดาเมื่อแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ได้ประกาศแข็งเมืองเป็นอิสระใน พ.ศ. ๒๑๘๕ และสถาปนาตนเป็นกษัตริย์ เรียกว่า สุลต่านสุไลมาน นอกจากสร้างแต่งตัวเมืองสงขลาไว้รับศึกแล้ว สุลต่านสุไลมานยังได้ให้น้องชายยกกำลังไปยึดเมืองพัทลุง (ที่อำเภอเขาไชยสน), เมืองปะเหลียนกับเมืองละงูไว้ในอำนาจ เพื่อป้องกันมิให้กองทัพบกของกรุงศรีอยุธยา เดินทางผ่านเมืองนครศรีธรรมราชลงไปโอบล้อมตีทางด้านทิศตะวันตก น้องชายของสุลต่านสุไลมานผู้นี้ชาวเมืองพัทลุงเรียกว่า *"ทวดโหม"* ที่ฝังศพอยู่ที่ตำบลซะรัด เขตจังหวัดพัทลุง สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงโปรดให้กองทัพบกกองทัพเรือยกลงไปปราบปราม แต่ก็พ่ายแพ้เสียหายยับเยิน

ถึง พ.ศ. ๒๑๙๑ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงแต่งกองทัพบกกองทัพเรือ ยกลงไปโจมตีเมืองสงขลาอีก และได้ขอให้บริษัทดัทช์อิสต์อินเดียจัดส่งเรือรบไปช่วย ดังปรากฏความในคำสั่งจากสภาการพาณิชย์ที่ปัตตาเวีย ที่ส่งไปให้ผู้กำกับเรืออาเบล แจนเสน ทัสมัน เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม ค.ศ.๑๖๔๘ (พ.ศ.๒๑๙๑) ว่า

"ขอให้ท่าน.....ออกเรือตรงไปยังแซงกอรา (สงขลา) ซึ่งขณะนี้ทัพเรือของพระเจ้า-กรุงสยามได้ยึดไว้ และพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์อยากได้กำลังของเราไปยึดเมืองนี้ไว้ในราชอาณาจักรของพระองค์ ดังนั้นขอให้ท่านจงเร่งไปถึงที่นั่นโดยเร็วอย่าให้พลาดได้

---

* ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๔ ภาคที่ ๕ พิมพ์ พ.ศ.๒๔๗๐ หน้า ๗๔

*"เพราะจะเป็นการช่วยเหลือพระองค์ได้เป็นอย่างมาก ผลจากนี้อาจจะเกิดประโยชน์อย่างใหญ่หลวงแก่บริษัท"**

อย่างไรก็ตามเรือรบของชาวดัทช์หรือฮอลันดาหาได้ไปทันช่วยเหลือไม่ เพราะมีเหตุขัดข้องบางประการและกองทัพของกรุงศรีอยุธยาก็พ่ายแพ้กลับมาอย่างยับเยิน

ถึงปลายรัชกาลใน พ.ศ.๒๑๙๘ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงโปรดให้แต่งกองทัพไปปราบเมืองสงขลาอีก ปรากฏผลตามรายงานของบริษัทดัทช์อิสต์ อินเดีย ดังนี้**

"พระเจ้ากรุงสยามทรงเริ่มทำศึกสงครามกับเมืองสงขลาอีก และเมื่อเดือนมีนาคม พระองค์ได้จัดส่งกองทัพอันเกรียงไกรไปยังเมืองสงขลาทั้งทางบกและทางทะเล แต่ปรากฏว่าพระองค์ก็ยังคงไม่อาจตีเมืองสงขลาได้อย่างเดิม เพราะแม่ทัพที่เคยรบชนะแต่ครั้งก่อนด้วยกำลังทัพเรือนั้นได้หนีทัพ ฉะนั้นต้องกลับสู่กรุงสยามด้วยความอัปยศ"

จดหมายเหตุบาทหลวงเดอชัวซีเล่าถึงพระเจ้าเมืองสงขลา หรือสุลต่านสุไลมานต่อไปว่า

"แล้วได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินอยู่จนกระทั่งสิ้นพระชนม์ บุตรของพระเจ้าแผ่นดินองค์นี้จึงได้ครองเมืองสงขลาต่อไป"

สุลต่านสุไลมานสิ้นชีวิตราว พ.ศ. ๒๒๑๑ ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙ - ๒๒๓๑) บุตรชายได้ปกครองเมืองสงขลาสืบมา มีนามว่า สุลต่านมุสตาฟาร์ และได้ทำการฝังศพสุลต่านสุไลมานไว้ที่ชายฝั่งทะเลริมอ่าวเมืองสงขลา ซึ่งทุกวันนี้พื้นบ้านพื้นเมืองเรียกกันว่า "ที่ฝังศพมระหุ่ม หรือ ทวดหุม" ที่บรรจุศพก่อด้วยอิฐเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทางด้านตะวันออกมีแผ่นหินอ่อนจารึกอักษรอาหรับบอกนามไว้ด้วย

สุลต่านมุสตาฟาร์ได้เป็นใหญ่ปกครองเมืองสงขลาแล้ว ก็เริ่มวางนโยบายแผ่อำนาจออกไปด้วยการส่งกองทัพไปตีเมืองปัตตานี บันทึกของหวังสุรัต ลงวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ค.ศ.๑๖๗๑ (พ.ศ.๒๒๑๔) ว่า***

"การศึกระหว่างรายาแห่งปัตตานีกับเจ้าเมืองสงขลา ยังคงดำเนินอยู่ต่อไป แม้ว่าพระเจ้ากรุงสยามจะได้จัดส่งคณะทูตไปเจรจาเกลี้ยกล่อม ให้ทั้งสองเมืองคืนดีกันก็ตาม เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระองค์อยู่เป็นอันมากเพราะว่าหากทั้งสองเมืองยังไม่สามารถปรองดองกันได้แล้ว ก็อาจจะไม่อาจขนเอาสินค้าจำพวกผ้าหรือช้างลงมาได้โดยปลอดภัย ซึ่งจะเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินกิจการค้าอย่างใหญ่หลวง รายาแห่งปัตตานีนั้นไม่ประสงค์จะขอสงบศึกเพราะยังเชื่อมั่นว่า ตนมีไพร่พลมากมาย ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งก็ไม่ประสงค์จะสงบศึกด้วยเหมือนกัน แม้ว่าฝ่ายสงขลาจะมีไพร่พลไม่ถึงหนึ่งในสี่ของอีกฝ่ายหนึ่งแต่เป็น

---

* กรมศิลปากร – บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีฯ เล่ม ๒ พิมพ์ พ.ศ.๒๕๑๓ หน้า ๑๑

** เรื่องเดียวกัน เล่ม ๒ หน้า ๒๗

*** เรื่องเดียวกัน เล่ม ๒ หน้า ๑๓๔

ไพร่พลที่มีพละกำลังกำยำล่ำสันและชำนาญการรบยุทธวิธี และคุ้นกับการใช้ปืนไฟมาก่อน ทั้งปืนขนาดใหญ่และปืนเล็ก แต่ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งนั้นทหารส่วนมากเป็นทหารฝึกใหม่"

สงขลากับปัตตานีเริ่มทำการรบพุ่งกันแต่ราว พ.ศ.๒๒๑๔ ถึงราวเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๒๑๗ สงขลามีชัยชนะ ดังความปรากฏในจดหมายของ มร.โจซัว เบอเรล ที่เคดาห์ (ไทรบุรี) เขียนถึงประธานและเคาน์ซิล ที่สุรัต ลงวันที่ ๒๘ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๗๘ (พ.ศ. ๒๒๑๗) ว่า

"ขอท่านได้รับทราบเกี่ยวกับข่าวคราวของที่นี่ไว้ด้วย กล่าวคือ เมื่อประมาณ ๙ เดือนที่แล้วชาวสยาม (สงขลา) ได้มายึดปัตตานีไว้ และได้สั่งประหารชีวิตขุนนางผู้ใหญ่ของปัตตานี ซึ่งทั้งนี้ได้เป็นเหตุให้กิจการค้า ณ ที่แห่งนี้ต้องซบเซาไปเมื่อปีที่แล้ว....."

ครั้นต่อมาอีกราว ๔ ปี เมืองทั้งสองนี้ก็ได้เกิดทำการรบพุ่งกันขึ้นอีก ดังข้อความต่อไปนี้ *

"วันที่ ๑๘ กันยายน ค.ศ.๑๖๗๘ (พ.ศ.๒๒๒๑) มร.พอทท์สและกับตันบาร์คิน ได้เดินทางไปถึงลิกอร์ (นครศรีธรรมราช).....พวกเขาจึงได้ชักใบออกเดินทางต่อไปยังปัตตานี และได้ยื่นหนังสือของท่านพระคลังให้แก่เจ้าเมือง ท่านเจ้าเมืองได้ให้การต้อนรับด้วยอัธยาศัยไมตรีอันดี แต่โดยที่ปัตตานีกำลังทำสงครามรบพุ่งกันอยู่ จึงไม่อาจสนับสนุนให้พวกเขาตั้งรกรากที่นั่นต่อไปได้ แต่ได้ให้สัญญาว่า หากเหตุการณ์สงบเป็นปกติลงเมื่อใด ท่านเจ้าเมืองก็ยินดีที่จะปฏิบัติตามนัยแห่งหนังสือของท่านพระคลังทุกประการ....."

สุลต่านมุสตาฟาร์ผู้ครองเมืองสงขลาทำศึกพัวพันกับเมืองปัตตานีเพื่อแผ่อำนาจ แม้จะมีชัยชนะ แต่กำลังรบก็ย่อมอิดโรยทั้งสิ้นเปลืองผู้คนลง สมเด็จพระนารายณ์ทรงสบโอกาส ก็โปรดให้เตรียมกองทัพบกเรือยกลงมาโจมตีเมืองสงขลา มร.ซามูเอล พอทท์ส อยู่ที่เมืองสงขลา เขียนถึงริชาร์ด เบอร์นายี ที่กรุงสยาม เมื่อวันที่ ๒๒ มกราคม ค.ศ.๑๖๗๙ (พ.ศ.๒๒๒๒) ว่า**

"เจ้าเมืองสงขลาได้จัดเตรียมรักษาเมืองอย่างเข้มแข็ง สั่งให้นำปืนใหญ่ขึ้นไปตั้งบนเขาตระเตรียมการทุกอย่างเพื่อป้องกันรักษาเมือง เพราะไม่รู้ว่าเมื่อใดพระเจ้ากรุงสยามจะยกพลลงมาตี....."

บาทหลวงเดอชัวซีเขียนเล่าเหตุการณ์ต่อจากที่สุลต่านสุไลมานตั้งตัวเป็นกษัตริย์ครองเมืองสงขลาว่า***

"(เรียกกันว่าพระเจ้าเมืองสงขลา) และได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินอยู่จนถึงสิ้นพระชนม์ บุตรของเจ้าแผ่นดินองค์นี้ จึงได้ครองเมืองสงขลาต่อไป ครั้นเมื่อ ๖ ปี (คือ พ.ศ.๒๒๒๓) ที่ล่วงมาแล้ว พระเจ้ากรุงสยามได้ส่งกองทัพเรือ ซึ่งมีจำนวนเรือรบเป็นจำนวนมาก ให้มาตี

---

* เรื่องเดียวกัน เล่ม ๒ หน้า ๒๒๒

** เรื่องเดียวกัน เล่ม ๒ หน้า ๒๘๗

*** ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๔ ภาคที่ ๕ พิมพ์ พ.ศ.๒๔๗๐ หน้า ๗๕

เจ้าสงขลาอย่างสามารถเจ้าสงขลาได้ต่อสู้อย่างสามารถและไทยได้จับตัวไปได้ ก็โดยที่ผู้รักษาป้อมแห่งหนึ่งได้คิดประทุษร้าย คือไทยได้ล่อลวงเกลี้ยกล่อมให้ผู้รักษาป้อมนี้ เอาใจออกห่างจากนายของตัวแล้ว ไทยจึงได้เข้าไปในป้อม แล้วเอาดอกไม้เพลิงโยนเข้าไปในเมือง เพลิงได้ลุกติดลามไหม้วังของเจ้าสงขลาจนหมดสิ้น ในระหว่างที่เกิดชุลมุนกันในเมืองช่วยกันดับเพลิงนั้น ไทยก็ได้ยกทัพเข้าไปในเมืองได้ ไทยจึงได้ทำลายป้อมคูประตูหอรบและบ้านเรือนจนเหลือแต่พื้นดิน เพราะเกรงจะมีคนอื่นมาตั้งมั่นคิดขบถอีก"

บนเขาแดงอำเภอเมืองสงขลาในทุกวันนี้ มีซากป้อมก่ออิฐอยู่ ๓ ป้อม ป้อมหนึ่งอยู่ที่หัวเขาริมทะเลสาปอีก ๒ ป้อมอยู่ริมเขาด้านตะวันตก ที่เชิงเขาด้านทิศนี้เป็นที่ตั้งตัวเมืองสงขลาครั้งสุลต่านสุไลมานด้วย การทรยศของนายทหารผู้รักษาป้อมหนึ่งในจำนวนสองป้อมนี้ได้จุดดอกไม้ไฟทิ้งลงมาเผาผลาญบ้านเรือนในเมือง ทำให้สุลต่านมุสตาฟาร์ต้องพ่ายแพ้และถูกจับตัว อาจจะเนื่องมาแต่ในรัชกาลก่อน ๆ แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ได้มีชาวอาหรับเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพระนครศรีอยุธยามากหลาย ทำการค้าขายก็มี รับราชการเป็นกำลังสำคัญ ๆ ของบ้านเมืองก็มี จึงเป็นเหตุให้สมเด็จพระนารายณ์ไม่ทรงลงโทษทัณฑ์สุลต่านมุสตาฟาร์กับวงศาคณาญาติขนาดหนักถึงขั้นจำคุกประหารชีวิต เป็นเพียงโปรดให้แบ่งคนเหล่านี้ออกเป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มวัยฉกรรจ์ให้นำตัวกลับมายังพระนครศรีอยุธยา อีกกลุ่มหนึ่งมีสุลต่านมุสตาฟาร์กับครอบครัวและสมัครพรรคพวกให้อพยพไปอยู่แดนเมืองไชยา แล้วต่อมาจึงทรงแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองไชยา ทำการสร้างหมู่บ้านสงขลาเป็นตัวเมืองชั่วระยะหนึ่ง

สุสานที่ฝังศพสุลต่านมุสตาฟาร์อยู่ริมคูเมืองเรียกกันว่า คลองโต๊ะเจ้า ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้านสงขลา ถมดินเป็นโคกขนาดพอสมควร มีโรงเรือนมุงหลังคาสังกะสีคลุมภายในโรงเรือนมีศพฝังอยู่ใกล้เคียงด้วยอีกศพหนึ่ง ตามคำบอกเล่าของชาวไทยอิสลามผู้มีอายุสูงว่า เป็นศพของรายามุดา รายามุดาแปลว่า รัชทายาทหรือ ผู้สืบสันตติวงศ์ ถ้าเช่นนั้นย่อมเป็นศพบุตรชายของสุลต่านมุสตาฟาร์ที่ได้เป็นเจ้าเมืองไชยาสืบต่อจากบิดาและเรียกกันเป็นพื้นบ้านว่า มระหุมตาไฟ

๔. มะระหุมมุดา

มะระหุมตาไฟถึงแก่กรรมแล้ว มะระหุมมุดาได้รับตำแหน่งเจ้าเมืองไชยาแทนบิดา มะระหุมมุดามีบุตรหลายคน แต่มีชื่อปรากฏอยู่ ๒ คน คือ นายรุก กับนายบุญชู นายรุกมารดาเป็นคนเชื้อแขก นายบุญชู มารดาเป็นคนเชื้อไทย มะระหุมมุดามีความรักใคร่นายบุญชูมากกว่าคนอื่น ๆ มารดานายรุกซึ่งเป็นมารดาเลี้ยงของนายบุญชู มีความอิจฉานายบุญชู คิดจะเอายาพิษวางนายบุญชู และคิดจะทำร้ายนายบุญชูด้วยประการอื่น ๆ ด้วย นายบุญชูรู้ตัวจึงชวนนายศรีทอง คนใช้สนิทของมะระหุมมุดาเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา นายบุญชูได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กหลวง ครั้งแผ่นดินพระที่นั่งสุริยามรินทร์ ยังไม่มีตำแหน่งหน้าที่

ก็พอประจวบกรุงเก่าเสียแก่พม่า แต่นายศรีทองนั้นเป็นปู่พระศรีราชสงคราม (ช่วย) ไม่ปรากฏว่าได้รับราชการสิ่งใด ขณะเมื่อกรุงเก่าเสียแก่พม่านั้นพม่าได้ยกกองทัพมาตีเมืองไชยาด้วยเหมือนกัน มะระหุมมุดาเจ้าเมืองไชยาทราบเหตุ ได้อพยพครอบครัวหนีไปจากเมืองไชยา สาบสูญจนทุกวันนี้

มุดา เป็นคำขาดตกบกพร่องของ *"รายามุดา"* ในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาตอนเสียบ้านเมืองแก่กองทัพพม่า เมื่อ พ.ศ.๒๓๑๐ เรียกมระหุมมุดาว่า *"พระยาไชยา"*

ส่วนเมืองไชยาได้เสียแก่พม่า พม่าได้จับนายรุก บุตรมะระหุมมุดา พี่ชายนายบุญชูไปได้แล้วพม่าได้ยกกองทัพไปตีเมืองพุมเรียงอีก ขณะเมื่อพม่ายกไปตีเมืองพุมเรียงนั้น นายปูดกับนายไก่ ชาวบ้านพุมเรียง เป็นผู้มีทรัพย์ ได้ชักชวนราษฎรในหมู่บ้านพุ่มเรียง ตั้งค่ายอยู่ในวัดอุบล สู้รบแก่พม่าหลายวันจนสิ้นกระสุนดินดำ พวกไทยจึงได้แตกหนีพม่า พม่าได้กวาดต้อนครอบครัวคนไทย และเก็บเอาทรัพย์สิ่งของเป็นอันมาก ที่เอาไปไม่ได้ก็เผาไฟเสียสิ้น ตลอดจนวัด แล้วพม่าก็ยกทัพกลับไป เจ้าเมืองไชยาก็ว่างอยู่ หามีตัวเจ้าเมืองไม่ ในเวลานั้นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชตั้งตัวเป็นเจ้า เรียกกันว่าเจ้านคร กำหนดอาณาเขตฝ่ายเหนือเพียงบางตะพาน ฝ่ายใต้ถึงเมืองสงขลา เมืองไชยาจึงอยู่ในความปกครองของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเจ้าเมืองจัดให้ข้าราชการออกมาเป็นผู้รั้งราชการเมืองไชยา ได้ตั้งเมืองขึ้นที่บ้านพุมเรียง เมื่อกรุงเก่าเสียแก่พม่า นายบุญชู มหาดเล็กได้หนีกลับไปเมืองไชยา เข้ารับราชการอยู่กับผู้รั้งราชการที่เจ้านครส่งไปเป็นนั้น จนกระทั่งผู้รั้งราชการตั้งให้นายบุญชูเป็นปลัด ภายหลังพม่าจัดให้นายรุก บุตรมะระหุมมุดาเจ้าเมืองไชยา ที่พม่าจับเอาไปครั้งก่อนนั้นคุมกองทัพพม่ามาตีเมืองไชยาอีกได้ยกกองทัพมาตั้งอยู่ที่ทุ่งจับช้าง ไทยได้ขุดสนามเพลาะอยู่ที่ประตูค่าย พม่าต่อสู้ไม่ได้ก็แตกหนีไป นายบุญชูปลัดไชยาได้ทราบข่าวว่า พระเจ้าตากสินได้เป็นกษัตริย์ขึ้นครองกรุงธนบุรี แล้วพระเจ้าตากสินได้ยกกองทัพจะไปตีเมืองนครฯ แวะประทับที่แหลมโพธิ์เมืองไชยา หลวงปลัดบุญชู ทราบข่าวว่าพระเจ้าตากสินเสด็จถึงแหลมโพธิ์ก็จับผู้รั้งราชการเมืองไชยา ซึ่งเป็นคนของเจ้าเมืองนครฯฆ่าเสีย เมื่อปลัดบุญชูได้ฆ่าผู้รั้งราชการเมืองไชยาเสร็จแล้ว ก็ออกไปเฝ้าพระเจ้าตากสินที่แหลมโพธิ์ รับอาสาโดยเสด็จไปตีเมืองนครฯ

๕. พระยาวิชิต (บุญชู)

พระเจ้าตากสินจึงตั้งให้ปลัดบุญชู เป็นพระยาวิชิตภักดีศรีพิไชยสงคราม ผู้ว่าราชการเมืองไชยา พระเจ้าตากสินก็ยกกองทัพออกจากแหลมโพธิ์ไปตีเมืองนครฯ โปรดให้พระยาวิชิต (บุญชู) ไปด้วย ครั้นตีเมืองนครฯ ได้สมประสงค์แล้ว พระเจ้าตากสินก็กลับกรุงธนบุรี

พระยาวิชิต (บุญชู) ก็กลับมารับราชการอยู่เมืองไชยาตามเคย พระยาวิชิต (บุญชู) คนนี้เมื่อครั้งถวายตัวเป็นมหาดเล็กอยู่นั้น ได้เป็นคนเคยสนิทสนมกับพระเจ้าตากสินมาก จึงได้ทรงโปรดปรานไว้วางพระราชหฤทัย พระยาวิชิต (บุญชู) จะไปทางไหนได้จัดกระบวน

แห่แหนคล้ายพระเจ้าแผ่นดินในเวลานั้น ก็ไม่มีโทษ ครั้นเมื่อพระเจ้าตากสินทรงออกจากราชสมบัติได้มีลายพระหัตถ์ลับถึงพระยาวิชิต (บุญชู) ให้เข้าไปกรุงธนบุรี โดยให้รับประทานอาหารเช้าที่ไชยาไปล้างมือที่กรุงธนบุรี หมายความว่าให้รีบไปโดยเร็ว พระยาวิชิต (บุญชู) ได้รีบเตรียมตัวเข้าไปกรุงธนบุรีตามลายพระหัตถ์เลขา ครั้นพระยาวิชิต (บุญชู) ไปถึงกรุงธนบุรี พระเจ้าตากสินทรงสิ้นพระชนม์เสียแล้ว

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ขึ้นครองราชสมบัติ พระยาวิชิต (บุญชู) ก็กลับออกมาเมืองไชยา ต่อมามีผู้กล่าวโทษพระยาวิชิต (บุญชู) ว่าเป็นพรรคพวกพระเจ้าตากสิน คิดจะทำการขบถขึ้น จึงมีท้องตราเรียกตัวพระยาวิชิต (บุญชู) เข้าไปกรุงเทพฯ ไต่สวนรับเป็นสัตย์และจับหนังสือลับของพระเจ้าตากสินได้ จึงโปรดให้เอาตัวพระยาวิชิต (บุญชู) ขังไว้ พระยาวิชิต (บุญชู) ถึงแก่กรรมลงในที่คุมขัง พวกราษฎรไชยาเรียกพระยาวิชิต (บุญชู) ว่า *"พระยาคอปล้อง"* โดยมีคอเป็นปล้อง

๖. พระยาวิชิตภักดี

ครั้นพระยาวิชิต (บุญชู) ถึงแก่กรรมแล้ว โปรดเกล้าฯ (พุทโธ) ข้าหลวงเดิมแต่นามเดิมไม่ปรากฏ เป็นพระยาวิชิตภักดี ผู้ว่าราชการเมืองไชยา พวกราษฎรเรียกพระยาพุทโธคือจะพูดอะไรก็ใช้คำพุทโธเสียก่อนจนติดปากแล้วโปรดเกล้าฯ พระยาวิชิต (พุทโธ) จัดการริบทรัพย์สมบัติพระยาวิชิต (บุญชู) ทรัพย์สมบัติที่ริบได้นอกจากที่ดิน ให้เอาสร้างวิหารในวัดพระธาตุ สำหรับข้าราชการรับพระราชทานน้ำพิพัฒน์สัตยา แต่ที่สวนที่นานั้นโปรดเกล้าฯ ไว้สำหรับเมือง ให้ผู้ว่าราชการเมือง ทำรับประทาน แต่ยังเป็นของหลวงอยู่ในท้องที่อำเภอพุมเรียงตลอดมาจนทุกวันนี้ คือนาสามพัน ๑ นาป่านก ๑ นาสำหรับเมือง ๑ นากรัง ๑ นาโคกหม้อ ๑ นาคีม ๑ นาม่วงงาม ๑ นาขาม ๑ นาริ้ว ๑ สวนบ้านกะทือ ๑ สวนจากตำบลลิเล็ด อำเภอพุนพิน ๑ สวนบ้านห้วยตีนปวด ๑ ต่อมาในราชการเห็นว่า พระยาวิชิต (พุทโธ) ทำการแฉะช้าไม่ใคร่ได้ราชการ จึงเรียกเข้ากรุงเทพฯ

ได้เล่ามาแล้วว่า เมื่อครั้งสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงโปรดให้เทครัวสุลต่านมุสตาฟาร์มาอยู่ที่เมืองไชยานั้น ได้แบ่งเอาเชื้อสายของสุลต่านสุไลมานที่มีอายุวัยฉกรรจ์กลับเข้าไปอยู่ที่พระนครศรีอยุธยา ครั้นเวลาต่อมาอีกราว ๖๐ กว่าปี มีบุตรหลานคนหนึ่งของบุคคลกลุ่มนี้ชื่อตะตา ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระยาราชบังสัน* สังกัดกองทัพเรือ สมเด็จพระเจ้า-บรมโกษฐ์ (พ.ศ.๒๑๗๕ – ๒๓๐๑) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ลงมาเป็นเจ้าเมืองพัทลุง เมื่อ พ.ศ.๒๒๙๑ อันตำแหน่งเมืองพัทลุงนั้น ตามทำเนียบศักดินาทหารหัวเมืองมีราชทินนามว่า พระยาแก้วโกรพพิชัยภักดีบดินทรเดโชชัยอภัยพิริยพาหะ นา ๕๐๐๐ แต่โดยทั่วไปเรียกกันว่า พระยาพัทลุง พระยาพัทลุง (ตะตา) ได้จัดสร้างเมืองอยู่ที่เชิงเขาไชยบุรี ก่อสร้าง

---

* ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๕ – พงศาวดารเมืองพัทลุง

ป้อมกำแพงเชื่อมกับเขาล้อมรอบตัวเมือง รับราชการอยู่ ๑๕ ปี ถึงอนิจกรรมเมื่อ พ.ศ.๒๓๐๖ ท่านผู้นี้มีบุตรชายควรกล่าวในที่นี้ ๓ คน คือ

๑. พระยาแก้วโกรพพิชัย (ขุน ฉายาคางเหล็ก) ผู้พี่ใหญ่ได้เป็นเจ้าเมืองพัทลุงเมื่อ พ.ศ.๒๓๑๕ ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ตั้งเมืองอยู่ที่ตำบลลำป่าใกล้ทะเลสาบสงขลา ได้เปลี่ยนจากการนับถือศาสนาอิสลามมานับถือพุทธศาสนา จึงเป็นเหตุให้วงศาคณาญาติมีทั้งนับถือลัทธิพุทธและลัทธิอิสลามสืบมาจนทุกวันนี้ ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อ พ.ศ.๒๓๓๒ ผู้สืบตระกูลได้รับพระราชทานนามสกุลว่า *"ณ พัทลุง"*

๒. พระยาจนะ (เณร หรืออินทร์) ผู้น้องได้เป็นเจ้าเมืองจนะในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อราว พ.ศ.๒๓๒๘ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ผู้สืบตระกูลได้รับพระราชทานนามสกุล *"ศิริธร"*

๓. นายพลพ่าย (เผือก) นายเวรมหาดเล็กผู้น้อง ได้เป็นเจ้าเมืองพัทลุงเมื่อ พ.ศ.๒๓๖๐ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ถึง พ.ศ.๒๓๖๙ มีอายุได้ ๗๐ ปี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้เข้ามารับราชการอยู่ในกรุงเทพฯ และพระราชทานที่ดินบ้านสนามควาย ตำบลนางเลิ้ง (บริเวณที่ซึ่งต่อมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้สร้างเป็นวังวรดิศ) ให้เป็นที่อยู่อาศัย บรรดาบุตรหลานสมัครพรรคพวกที่นับถือพุทธศาสนา เช่นพวกละคอนชาตรีกับพวกเล่นหนังตลุงได้ตั้งบ้านเรือนอยู่บ้านสนามควายด้วยกัน ส่วนพวกที่นับถือศาสนาอิสลามให้แยกไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ตำบลหนองจอกแลลาดกระบัง เมืองมีนบุรี ผู้สืบตระกูลจากจะใช้นามสกุล ณ พัทลุง แล้ว ยังได้รับพระราชทานนามสกุลอีก ๒ สาย คือ *"เสวตครุธมัต"* และ *"วัลลิโภดม"*

๗. พระยาวิชิตภักดี

ครั้นพระยาวิชิตภักดี (พุทโธ) ถึงแก่กรรมลงแล้วจึงโปรดเกล้าฯ ให้ พระยาทิพโกษา ข้าราชการในกรุงเทพมหานคร ออกไปเป็นพระยาวิชิตภักดี ผู้ว่าราชการเมืองไชยา นามเดิมไม่ปรากฏแต่ราษฎรพากันเรียกว่า *"พระยาหัวสั่น"* รับราชการต่อมา ได้ประพฤติความลามกชั่วร้าย กล่าวคือ ชอบเสพเมถุนกับเด็กที่ไม่รู้เดียงสา ภรรยาพระยาวิชิต (หัวสั่น) และกรรมการได้เข้าชื่อกันฟ้องไปยังกรุงเทพมหานคร จึงจัดการไต่สวนได้ความจริงโปรดเกล้าฯ ให้ถอด พระยาวิชิตภักดี (หัวสั่น) เสียจากตำแหน่งบรราดาศักดิ์ เรียกตัวกลับไปกรุงเทพฯ พระยาวิชิตภักดี (หัวสั่น) รับพระราชทานตำแหน่งเจ้าเมืองไชยาได้ ๓ ปี

๘. พระยาวิชิตภักดี

ได้ถอดพระยาวิชิตภักดี (หัวสั่น) ออกจากตำแหน่งแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีราชสงคราม (มี) ปลัดเมืองไชยาเป็นพระยาวิชิตภักดีคนนี้เป็นคนบ้านท่าโพธิ์ ท้องที่อำเภอพุมเรียง เดิมเป็นที่หลวงเกษตรสาลี แล้วเลื่อนขึ้นตลอดจนเป็นเจ้าเมือง ในระหว่างที่พระยาวิชิตภักดี (มี) เป็นเจ้าเมืองอยู่นั้น พระยากลาโหมราชเสนาได้ยกกองทัพจากปราบข้าศึกเมือง

ถลางได้มาหยุดกองทัพอยู่ที่บ้านพุมเรียง ได้สร้างวัดขึ้นวัดหนึ่ง ให้ชื่อว่า วัดชนะสงคราม เมื่อสร้างแล้วยกกองทัพกลับ ครั้นเมื่อปีวอกฉศก ๘๔ ปี* พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ได้โปรดให้พระศรีเสวภาคกับพระยาอภัยสงคราม (ท้วม) ออกมาสักเลขที่เมืองไชยา สักเลขยังไม่ทันเสร็จ พระยาวิชิต (มี) พระศรีเสาวภาคถึงแก่กรรมลงคราวเดียวกัน

เมื่อปีมะโรงโทศก จ.ศ.๑๑๘๒, พ.ศ.๒๓๖๓, ร.ศ.๓๒, พระบาทสมเด็จพระ-พุทธเลิศหล้านภาลัยทรงทราบว่า พระเจ้าจักกายแมงประเทศพม่าสั่งให้ตระเตรียมกองทัพจะยกมาตีหัวเมืองภาคใต้ จึงโปรดให้เกณฑ์กองทัพ จัดเป็นทัพใหญ่ ๔ ทัพ คือ กองทัพที่ ๑ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร (คือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) เป็นแม่ทัพเสด็จไปตั้งรักษาเมืองกาญจนบุรี คอยต่อสู้พม่าที่จะยกมาทางด่านพระเจดีย์สามองค์ กองทัพที่ ๒ ให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นศักดิพลเสพ (ต่อในรัชกาลที่ ๓ ได้ดำรงพระยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล) เป็นแม่ทัพเสด็จไปรักษาเมืองเพชรบุรี คอยรับกองทัพพม่าที่จะยกมาทางด่านสิงขร กองทัพที่ ๓ ให้พระยากลาโหมราชเสนาเป็นแม่ทัพยกไปรักษาเมืองถลาง กองทัพที่ ๔ ให้พระยานครศรีธรรมราช (น้อย ซึ่งต่อมาในรัชกาลที่ ๓ ได้เลื่อนเป็นเจ้าพระยานครฯ และเป็นต้นสกุล ณ นคร) เป็นแม่ทัพ พระยาวิชิตณรงค์เป็นปลัดทัพ พระพงศ์นรินทร์ (เป็นลูกเธอของพระเจ้ากรุงธนบุรี รับราชการเป็นแพทย์หลวง) เป็นยกบัตร์ทัพ คอยต่อสู้กองทัพพม่าที่จะลงมาตีหัวเมืองภาคใต้ กองทัพทั้งสี่ได้ตั้งขัดตาทัพอยู่จนล่วงเข้าปีมะเส็ง พ.ศ.๒๓๖๔ สงครามระหว่างพม่ากับไทยก็มิได้เกิดขึ้น เพราะฝ่ายพม่าต้องยกไปปราบปรามเมืองมณีปุระทางชายแดนตะวันตก ซึ่งก่อการวุ่นวายขึ้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงทรงโปรดให้กองทัพที่ ๑ และที่ ๒ ยกกลับกรุงเทพมหานคร ส่วนกองทัพที่ ๓ ซึ่งมีพระยากลาโหมราชเสนาเป็นแม่ทัพนั้น ให้ยกกลับจากเมืองถลาง มาตั้งรักษาเหตุการณ์อยู่ที่เมืองราชบุรี ในระหว่างเคลื่อนทัพกลับจากเมืองถลางและหยุดพักฟังข่าวศึกเป็นช่วง ๆ นั้น พระยากลาโหมราชเสนาได้ถือโอกาสสร้างวัดชนะสงครามขึ้นที่ตำบลพุมเรียง พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๒ กล่าวว่าพระยากลาโหมราชเสนาผู้นี้เป็นบิดาเจ้าพระยายมราช (สุก) ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ซึ่งเป็นต้นสกุล สินสุข

ถึงปีวอกฉศก จ.ศ.๑๑๘๖ พ.ศ.๒๓๖๗ ร.ศ.๔๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า-นภาลัยเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสวยราชสมบัติสืบมา

๕. พระยาวิชิตภักดี

(พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาอภัยสงคราม (ท้วม) รั้งราชการอยู่ได้ประมาณ ๓ ปี จนได้เป็นพระยาวิชิตภักดี ผู้ว่าราชการเมืองไชยา

---

* ที่ถูกเป็นปีวอกฉศก จ.ศ.๑๑๘๑ พ.ศ.๒๓๖๗ ร.ศ.๔๑

ครั้นถึงปีกุนเอกศก ๘๙ ปี* ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระศรีธรรมราชเป็นแม่กองใหญ่ไปสักเลขที่เมืองไชยาอีก แล้วโปรดเกล้าฯ ให้เป็นข้าหลวง ๘ นาย ออกสำรวจที่นาคือ ๑ หลวงวิจารณ์ธาวุธในกรมกลาโหม ๒ พันธนาประธาร กรมมหาดไทย ๓ นายบุญรอด มหาดเล็กหลวง ๔ นายศรีเถียร กรมวัง ๕ หลวงศรีพิโภชน์ กรมนาอีก ๓ นาย ไม่ประจักษ์ชื่อ กับว่าการสำรวจนาซึ่งมีขึ้นตั้งแต่ครั้งนั้นเป็นต้นมา พระยาวิชิตภักดี (ท้วม) เป็นผู้ว่าราชการเมืองไชยาอยู่ได้ประมาณ ๓๐ ปีก็ชราลง จึงโปรดเกล้าฯ เลื่อนขึ้นเป็นพระยาราชสงครามจางวางกำกับราชการอยู่ที่เมืองไชยา

๑๐. พระยาวิชิตภักดี

เมื่อโปรดให้พระยาวิชิตภักดี (ท้วม) ออกจากราชการ ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาชลธี (ปลอด) ผู้ว่าราชการเมืองชล ออกมาเป็นพระยาวิชิตภักดี ผู้ว่าราชการเมืองไชยา รับราชการอยู่ได้ ๓ ปี เกิดบาดหมางกับพระยานครศรีธรรมราช เรื่องกักไม่ให้ราษฎรขายข้าวให้พระยานครฯ ความอ้างนี้ทรงทราบไปถึงพระนั่งเกล้าฯ จึงโปรดให้พระยาวิชิตภักดี (ปลอด) เป็นพระยาท้ายน้ำมารับราชการอยู่กรุงเทพฯ ระหว่างที่พระยาวิชิตภักดี (ปลอด) เป็นผู้ว่าราชการเมืองไชยาอยู่นั้น ได้ตั้งเมืองอยู่บ้านพุมเรียงตามเดิม ทำค่ายเพิ่มเติมขึ้นรอบบ้านพุมเรียง ประตูกำแพงฝ่ายทิศตะวันตกให้นามว่าประตูค่ายอยู่ทุกวันนี้จนย้าย

๑๑. พระยาวิชิตภักดี (กลิ่น)

ย้ายพระยาวิชิตภักดี (ปลอด) ไปเป็นพระยาท้ายน้ำแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิชิตณรงค์ (กลิ่น) ข้าราชการเมืองไชยา (เป็นพระยาวิชิตภักดี) รับราชการอยู่ได้ประมาณ ๑๑ - ๑๒ ปี ก็ถึงแก่กรรมลงในระหว่างราชการ

๑๒. พระยาวิชิตภักดี (นุ่น)

เมื่อพระยาวิชิตภักดี (กลิ่น) ได้ถึงแก่กรรมแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิชิตภักดี (นุ่น) ซึ่งเดิมเป็นพระศรีราชสงครามรามภักดี ปลัด เป็นผู้ว่าราชการเมืองไชยา เดิมอยู่บ้านกระแดะ ท้องที่อำเภอกาญจนดิษฐ เป็นหลวงวิเศษนายกองเลข แล้วเลื่อนขึ้นจนเป็นพระยาวิชิตภักดี รับราชการอยู่ในตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองประมาณ ๙ - ๒๐ ปี ถึงแก่กรรมลงในระหว่างราชการ

๑๓. พระยาศรีราชสงคราม (เถื่อน)

ในตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองไชยาว่างอยู่ จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระศรีราชสงคราม (เถื่อน) ปลัดเมืองไชยา เป็นผู้รั้งราชการอยู่จนปีระกาตรีศก ** ในปีระกาตรีศกนี้สมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่*** เสด็จออกมาจัดการสักเลข ให้ทรงสร้างวัดสมุหนิมิตรขึ้นที่พุมเรียว ทำ ๓ เดือนเสร็จ

---

* ที่ถูกเป็นปีฉลูเอกศก จ.ศ.๑๑๙๑ พ.ศ. ๒๓๗๒ ร.ศ.๔๖

** ที่ถูกเป็นปีวอกสัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๑๐ พ.ศ. ๒๓๙๑ ร.ศ. ๖๕

*** สมเด็จเจ้าพระยามหาประยูรวงศ์ (ดิศ) เวลานั้นยังเป็นเจ้าพระยาพระคลัง ว่าที่สมุหพระกลาโหมและกรมท่า

๑๔. พระยาวิชิตภักดี (กลับ)

ครั้นเมื่อปีมะโรง ๕๒ ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระพังงา (กลับ) ผู้ว่าราชการเมืองพังงา ที่พักราชการอยู่ในกรุงเทพฯ ชั่วคราวนั้น ออกมาเป็นพระยาวิชิตภักดี ผู้ว่าการเมืองไชยา ได้ย้ายออกไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านดอนประดู่** ได้สร้างวัดไว้ที่นั่น ๑ วัด เรียกว่า วัดหน้าเมือง กับได้สร้างถนนตั้งแต่บ้านดอนประดู่ถึงวัดพระธาตุ ๑ สาย รับราชการอยู่ ๔ - ๕ ปี พระศรีราชสงครามรามภักดี (เกิด) ปลัด พร้อมด้วยข้าราชการและราษฎร ๖๓ รายชื่อ เป็นโจทก์ฟ้องหาว่า พระยาวิชิตภักดี (กลับ) ริบเอาทรัพย์สมบัติผู้ต้องหาทางอาญาอุกฉกรรจ์เป็นประโยชน์ส่วนตัวเสีย จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุรเสนาเป็นข้าหลวงออกมาชำระ ได้ความจริงดังข้อหา แล้วโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระประศาสน์*** ออกมาลงราชอาญา พระยาวิชิตภักดี (กลับ) นั้น ถูกถอดออกจากบรรดาศักดิ์

๑๕ พระยาวิชิตภักดี (จุ้ย)

เมื่อพระยาวิชิตภักดี (กลับ) ถูกถอดออกแล้วโปรดเกล้าฯ ให้พระยากำเนิดนพคุณ (จุ้ย) ผู้ว่าราชการเมืองกำเนิดนพคุณ**** มาเป็นพระยาวิชิตภักดี ผู้ว่าราชการเมืองไชยา รับราชการอยู่ได้ ๘ - ๙ ปี ถึงแก่กรรมลงในราชการ

๑๖. พระยาวิชิตภักดี (น้อย)

เมื่อพระยาวิชิตภักดี (จุ้ย) ถึงแก่กรรมลงแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้พระยาอภัยสงคราม (น้อย) ข้าราชการในกรุงเทพฯ มาเป็นพระยาวิชิตภักดี ว่าราชการเมืองไชยาต่อมา รับราชการอยู่ ๕-๖ ปี ก็ล่วงเข้ามาในรัชกาลปัจจุบันนี้***** มีความผิดในราชการ จึงถูกเรียกกลับเข้ากรุงเทพฯ เมื่อปีกุน ๓๓ ปี******

๑๗. พระยาวิชิตภักดี (ขำ)

ครั้นพระยาวิชิตภักดี (น้อย) กลับเข้ากรุงเทพฯ แล้ว ในปีกุนนั้นได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสงคราม (ขำ) ปลัด******* เป็นพระยาวิชิตภักดี ว่าราชการเมืองไชยา บ้านเดิมอยู่เมืองชุมพร เดิมเป็นหลวงสารานุชิต ตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองชุมพร ได้เลื่อนยศขึ้นจนเป็นผู้ว่าราชการเมือง รับราชการตลอดมาจนศก ๑๑๓******** โปรดเกล้าฯ ให้เป็นข้าหลวงไปชำระพระกาญจนดิษฐ ๆ ต้องออกจากราชการ โปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิชิตภักดี (ขำ) ยังคงว่าราชการเมืองกาญจนดิษฐ

---

* ที่ถูกเป็นปีมะโรงอัฐศก จ.ศ. ๑๒๐๘, พ.ศ. ๒๓๙๙ ร.ศ. ๗๔ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

** อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของบ้านเวียง ห่างกันประมาณ ๓ กม.เศษ

*** สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (หัด)

**** ปัจจุบันเป็นอำเภอบางสพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

***** หมายถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเสวยราชย์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑

****** ที่ถูกเป็นปีกุนสัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๕๐ พ.ศ. ๒๔๓๑ ร.ศ. ๑๐๖

******* นามสกุล ศรียาภัย ต่อมาได้เลื่อนเป็นพระยาจีสัตยารักษ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๒ คือบุคคลผู้รวบรวมประวัติผู้ว่าราชการเมืองไชยาที่นำมากล่าวในเรื่องนี้

******** ร.ศ. ๑๑๓ = พ.ศ. ๒๔๓๗

๑๘. นายพินิจ (ปิ้ว)

ครั้นเมื่อศก ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๙) โปรดเกล้าฯ ให้นายพินิจราชการ (ปิ้ว) ออกมาเป็นผู้ว่าราชการเมืองไชยา ส่วนพระยาวิชิตภักดี (ขำ) ยังคงว่าราชการอยู่ที่เมืองกาญจนดิษฐเมืองเดียว นายพินิจราชการ (ปิ้ว) เป็นผู้ว่าราชการเมืองอยู่ประมาณศก ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒) ได้โปรดเกล้าฯ ย้ายไปเป็นปลัดมณฑลภูเก็ต

๑๙. หลวงวิเศษภักดี (อวบ)

โปรดเกล้าฯ ให้นายพินิจราชการเป็นปลัดมณฑลภูเก็ต ให้หลวงวิเศษภักดี (อวบ) ออกมาเป็นผู้ว่าราชการเมืองไชยา ให้ยุบเมืองกาญจนดิษฐเป็นอำเภอขึ้นกับเมืองไชยา

ปี พ.ศ. ๒๔๔๒ เป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดการเปลี่ยนแปลงการปกครองทั่วพระราชอาณาจักรเป็นระบบมณฑลเทศาภิบาล มีศาลาว่าการเมืองไชยากับศาลาว่าการมณฑลชุมพรตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านดอนดังกล่าวมาข้างต้นแล้ว ส่วนเมืองไชยาเก่าถูกลดฐานะเป็นอำเภอ เรียกอำเภอพุมเรียงตั้งที่ว่าการอยู่ที่บ้านพุมเรียง แล้วภายหลังจึงย้ายมาอยู่ใกล้สถานีรถไฟสายใต้ เรียกว่าอำเภอไชยาสืบมาจนทุกวันนี้ ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๕๘ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสภาคใต้ ประทับแรมที่ควนท่าข้าม (ในอำเภอพุนพิน) ได้ทรงโปรดให้เปลี่ยนชื่อ

๑. เมืองไชยา เป็นเมืองสุราษฎร์ธานี
๒. แม่น้ำหลวง เป็นแม่น้ำตาปี
๓. มณฑลชุมพร เป็นมณฑลสุราษฎร์ธานี
๔. ควนท่าข้าม เป็นควนสราญรมย์ และต่อมาบริเวณที่ปลูกพลับพลาประทับแรมได้สร้างเป็นโรงพยาบาลสวนสราญรมย์

อันชื่อเมืองสุราษฎร์ธานีกับแม่น้ำตาปีนั้น ได้เรียกเลียนมาแต่ชื่อเมืองสุรัตกับแม่น้ำตาปีที่อยู่ทางฝ่ายตะวันตกของประเทศอินเดีย และในรัชกาลนี้ได้ขยายเขตปกครองท้องที่ของเมืองให้กว้างใหญ่เป็นจังหวัดด้วย ถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้ยุบมณฑลสุราษฎร์ธานีไปรวมเป็นมณฑลเดียวกับมณฑลนครศรีธรรมราช ภายหลังจากเปลี่ยนการปกครองระบอบราชาธิปไตย เป็นระบอบประชาธิปไตยใน พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้ว ในรัชกาลที่ ๘ ทางราชการให้ยุบมณฑลทั่วราชอาณาจักร และจัดตั้งเป็นภาค ๆ ในปัจจุบันนี้ จังหวัดสุราษฎร์ธานี อันมีอำเภอไชยา อำเภอท่าฉาง อำเภอพุนพิน ฯลฯ จัดอยู่ในภาค ๘

เมื่อทางราชการจัดเปลี่ยนการปกครองท้องที่อย่างเมืองเป็นจังหวัด ทางการคณะสงฆ์ก็เปลี่ยนแปลงเจ้าคณะเมืองเป็นเจ้าคณะจังหวัดเหมือนกัน พระครูรัตนมุณีศรีสังฆราชาลังกา-แก้ว (หนู ติสฺโส) เจ้าคณะเมืองไชยา ก็ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็น พระชยาภิวัฒน์

สุภัทรสังฆปาโมกข์ เจ้าคณะจังหวัดสุราษฎร์ธานี สถิตอยู่ ณ วัดพระบรมธาตุไชยา ประกอบสมณกิจตามหน้าที่อยู่จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๓ จึงขอลาออกจากตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดเพราะชราภาพ และถึงแก่มรณะภาพเมื่อวันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ อายุได้ ๘๖ ปี พรรษาได้ ๖๖ ปี

รูปหล่อพระชยาภิวัฒน์

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์เสด็จไปนมัสการพระบรมธาตุไชยา เมื่อ พ.ศ. ได้มีลายพระหัตถ์ ลงวันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ ทูลสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพว่า *

*"ไปเห็นที่มณฑปปูนหลังองค์พระธาตุไชยา มีรูปพระไชยาภิวัฒน์ หล่อด้วยทองเหลืองตั้งไว้บนนั้น การที่ทำรูปไว้เป็นที่ระลึกนั้นก็ดีดอก แต่ทำเต็มที ห่มผ้าพาดควายมีมือถือเกรียงไม่เป็นพระ ออกจะฉุนจึงได้บ่นขึ้น พระธรรมปรีชา** ชี้แจงว่า เจ้าตัวท่านเองสั่งให้ทำดังนั้น พระธรรมปรีชาก็ไม่ชอบเหมือนกัน ได้พูดคัดง้างท่านแล้ว ท่านก็ไม่เชื่อ....."*

สรุปความตามรายงานการปฏิสังขรณ์วัดพระบรมธาตุไชยาของพระชยาภิวัฒน์ ได้ความรู้ว่าในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๙ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ นั้น ท่านกระทำการปฏิสังขรณ์สิ่งสำคัญไปแล้ว คือ

๑. พระบรมธาตุเจดีย์

๒. พระวิหารหลวง

๓. พระระเบียงคด หรือระเบียงพระเวียน

๔. กำแพงแก้ว

๕. พระเจดีย์ครอบพระพุทธรูป.....

ศิลาทรายแดงขนาดใหญ่องค์หนึ่ง ซึ่งอยู่นอกระเบียงคด ทางทิศตะวันออก..... ส่วนพระอุโบสถยังค้างอยู่ ครั้นพระวินัยธร (ยอด สุริโย) ได้เป็นเจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุสืบต่อมา ได้บอกบุญทำการบูรณะจนสำเร็จ ด้วยความเห็นชอบและอุปถัมภ์ของพระชยาภิวัฒน์ ครั้งนั้นได้ทำการซ่อมและจัดตั้งพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัย ศิลาทรายแดง ๓ องค์ มีขนาดหน้าตักกว้างราว ๓.๐๐ เมตร ซึ่งอยู่นอกระเบียงคดทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือด้วย

เมื่อพูดถึงพระพุทธรูปศิลาทรายแดง ๓ องค์นี้ ก็ใคร่จะขอนำข้อสังเกตที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีลายพระหัตถ์ลงวันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ ทูลสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ว่า***

---

* สาส์นสมเด็จเล่ม หน้า องค์การค้าของคุรุสภาพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๓

** พระธรรมปรีชา (พุ่ม โชติปาโล) เจ้าคณะจังหวัด สืบต่อจากเจ้าคุณพระชยาภิวัฒน์

*** สาส์นสมเด็จเล่ม ๕ หน้า ๓๒๗ องค์การค้าของคุรุสภา พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๓

" เมื่อหม่อมฉันไปที่พระมหาธาตุเมืองไชยา ได้นึกประหลาดใจแล้วอย่างท่านทรงสังเกต ว่าที่นั่นมีพระพุทธรูปศิลาทรายแดงมากกว่าที่ไหน ๆ ทางช่องใต้ เมื่อหม่อมฉันไปเขาเพิ่งขุดพบพระพุทธรูปศิลาทรายแดงองค์ใหญ่ในลานพระมหาธาตุนั้น ๒ องค์ เอาขึ้นตั้งไว้..... ได้แนะเขาไว้ว่าให้ตั้งไว้ทั้งเป็นศิลาอย่างนั้น อย่าให้ไปตกแต่งปั้นพอกหรือปิดทองให้เสียโฉม .....มูลเหตุที่มีพระศิลาทรายแดงที่เมืองไชยามาก ก็คงเป็นเพราะมีภูเขาศิลาทรายแดงอยู่ใกล้ ๆ หาได้ง่าย..........พิเคราะห์ลักษณะพระพุทธรูปศิลาทรายแดงที่เมืองไชยา มีทำชั้นเก่าถึงปลายสมัยศรีวิชัย ซึ่งพอทันสมัยขอมอยู่บ้าง เช่นพระพุทธรูปที่พระพักตร์แบบเดียวกันกันกับพระนาคปรกสัมฤทธิ์ ที่หม่อมฉันได้ไปจากวัดเวียง ตั้งอยู่ในพิพิธภัณฑสถานที่กรุงเทพฯ เดี๋ยวนี้ แต่ของที่สร้างชั้นนั้นมีน้อย เป็นแบบของสร้างสมัยอยุธยามีมาก ส่อให้เห็นว่าสมัยเมื่อสร้างพระพุทธรูปศิลาทรายแดงที่เมืองไชยานั้น* เมืองไชยาคงจะยังบริบูรณ์มีผู้คนมาก และ*พระมหาธาตุไชยาจะยังนับถือกันเป็นมหาเจดีย์สถาน แต่ถ้าจะชี้ลงไปจนถึงเมื่อราวศักราชเมื่อใด หม่อมฉันยังหาหลักฐานไม่ได้"*

ข้อสังเกตถึงลักษณะศิลปะและอายุเวลาที่ทรงกล่าวนี้จะนำมาเล่าต่อไปข้างหน้า

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา

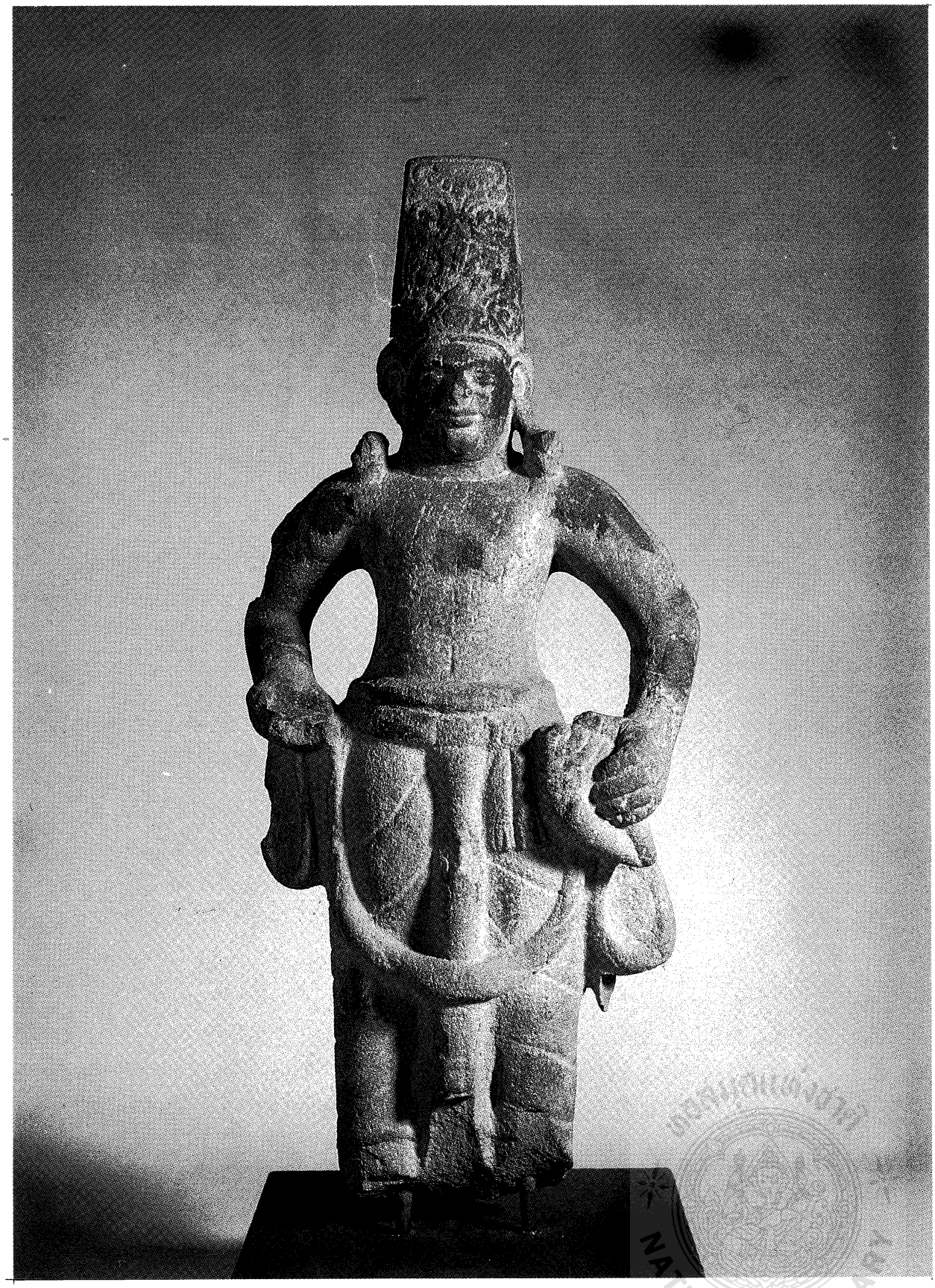
นอกจากตรัสสั่งให้พระยาวจีสัตยารักษ์ (ขำ ศรียาภัย) สืบสวนเรียบเรียงประวัติเจ้าเมืองไชยาแล้ว สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพย่อมจะแนะนำให้พระชยาภิวัฒน์เก็บหารวบรวมศิลปวัตถุโบราณวัตถุนานาชนิดไว้จัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถานด้วย ทั้งนี้เพราะเป็นปรกติวิสัยที่ทรงปฏิบัติเวลาเสด็จตรวจราชการหัวเมืองมาตั้งแต่ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย พระองค์ท่านจะทรงแนะนำชักชวนข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และพระภิกษุเถรานุเถระช่วยกันสอบค้นประวัติเรื่องราวของบ้านเมือง และรวบรวมสะสมของโบราณไว้จัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถาน เพื่อเป็นประโยชน์หลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดี ดังจะขอยกตัวอย่างมาให้ทราบคือ

๑. ของโบราณที่หัวเมืองต่าง ๆ จัดส่งมาถวายทอดพระเนตรที่กระทรวงมหาดไทย ได้เป็นทุนจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ สิ่งของเหล่านี้ลงทะเบียนประวัติไว้ว่า *"รับมาจากห้องกลาง กระทรวงมหาดไทย"*

๒. สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อ้วน ติสฺสโร) วัดบรมนิวาส, พระนคร ตั้งแต่ครั้งเป็นพระพรหมมุนี เจ้าอาวาสวัดสุทจินดา จังหวัดนครราชสีมา ได้เก็บรวบรวมของโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มอบให้เป็นทุนจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมหาวีรวงศ์, นครราชสีมา

---

* เคยตรวจพบพระพุทธรูปและชิ้นส่วนที่จำหลักแตกหักที่ภูเขาพนมแบก ภูเขาน้ำร้อนและภูเขานางเอในอำเภอไชยา

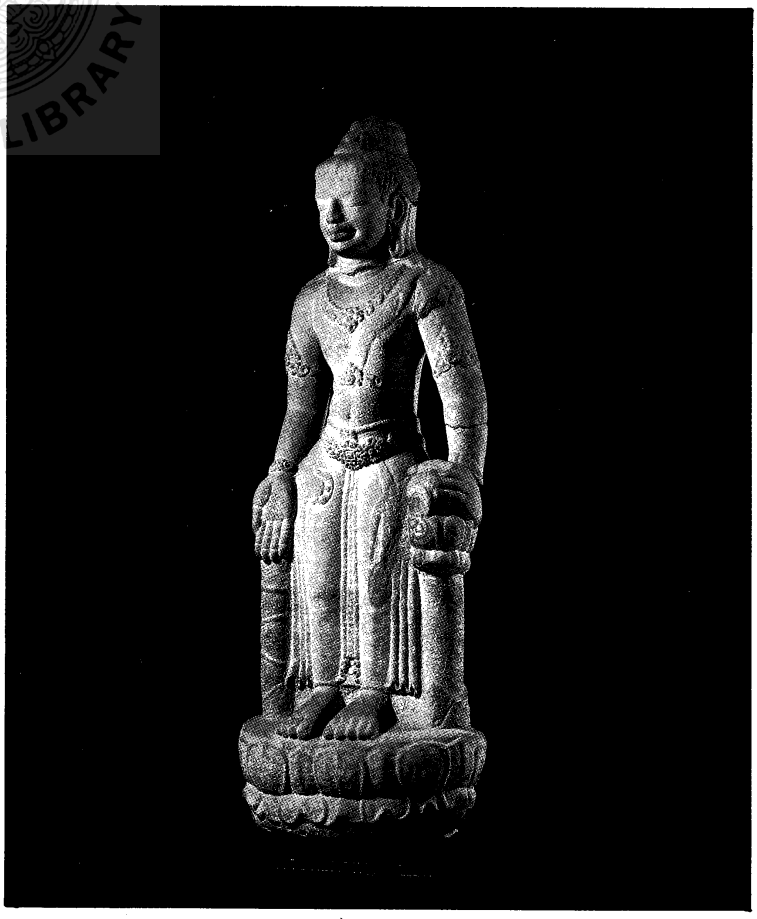
พระนารายณ์ทรงสิงห์เหนือตะโพก
ที่ถือว่าเป็นเทวรูปที่เก่าที่สุดในประเทศไทย

รูปเคารพ
พบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

รูปเคารพ
พบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

รูปเคารพ
พบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

NATIONAL LIBRARY

๓. พระราชประสิทธิคุณ (พิม ยสทินฺโน) วัดราชธานี จังหวัดสุโขทัย ตั้งแต่ครั้งเป็นพระครูวินัยสารเจ้าคณะแขวง อำเภอเมืองสุโขทัย ได้พยายามเก็บรวบรวมของโบราณในจังหวัดสุโขทัย มอบให้เป็นทุนจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง สำหรับเจ้าคุณพระราชประสิทธิคุณ มีเหตุขำ ๆ เกิดขึ้น ๒ - ๓ ครั้งคือ ถ้าท่านได้ทราบข่าวมีผู้ลอบลักขุดโบราณสถาน ท่านจะรีบไปขับไล่และเก็บสิ่งของที่ถูกลักขุดมาไว้ที่วัดราชธานีในฐานที่ขัดลาภของพวกมิจฉาทิษฐิ ท่านเลยถูกซ้อนกลตกเป็นผู้ต้องหาของตำรวจฐานลักขุดทำลายของโบราณ ๒ - ๓ ครั้ง จนนายกราชบัณฑิตยสภา (สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ต้องมีคำสั่งแต่งตั้งเป็นผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานฯ ไว้คุ้มกันตัว

โดยเหตุดังเล่ามาจึงเชื่อว่าพระชยาภิวัฒน์คงริเริ่มเก็บหาของโบราณตามคำตรัสแนะนำของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และในวัดพระบรมธาตุไชยาก็มีรูปพุทธประติมาขนาดใหญ่ ศิลปสมัยต่าง ๆ อยู่มากแล้วด้วย ครั้นถึงสมัยพระครูโศรานเจตสิการาม (เอี่ยม นามธมฺโม) เป็นเจ้าคณะอำเภอกับเป็นเจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุ มีสิ่งของพอเพียงจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถานได้ ท่านจึงติดต่อมายังกองโบราณคดี กรมศิลปากรให้ส่งช่างไปช่วยซ่อมแต่งห้องพระวิหารหลวงเป็นสถานจัดตั้งสิ่งของ และรับเป็นสาขาพิพิธภัณฑสถานของกรมศิลปากรด้วย เมื่อกองโบราณคดี* รายงานขออนุมัติกรมศิลปากรเรียบร้อยแล้ว ก็ส่งช่างไม้ลงไปซ่อมแต่งสถานที่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑ และเริ่มทำการหล่อจำลองรูปพระประติมาบางชิ้น ซึ่งพบที่ไชยาและนำขึ้นไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ด้วยปูนปลาสเตอร์เพื่อส่งลงไปตั้งแสดงด้วย ถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๓ กองโบราณคดี สั่งให้ข้าพเจ้าลงไปจัดตั้งพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ พร้อมทั้งคัดเลือกโบราณวัตถุสมัยต่าง ๆ จำนวนหนึ่งไปจัดเพิ่มเติมด้วย การจัดพิพิธภัณฑ์ที่วัดพระบรมธาตุไชยาครั้งนั้น พระครูโศรานเจตสิการาม ได้มอบให้พระมหาเงื่อม อินฺทปญฺโญ** (แห่งสวนโมกขพลาราม, พุมเรียง) ร่วมปฏิบัติงานกับข้าพเจ้าและมีนายบุญมา ฤกษ์เมือง เป็นพนักงาน จัดเสร็จเรียบร้อยแล้วเปิดให้ประชาชนเข้าชมในวันวิสาขะบูชาปีนั้นทันที

เมื่อรับพิพิธภัณฑสถานวัดพระบรมธาตุไชยา เป็นสาขาของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากรก็มีคำสั่งแต่งตั้งพระครูโศรานเจตสิการาม (เอี่ยม นามธมฺโม) เป็นผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา ครั้นถึงวันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๖ ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยาองค์แรกถึงแก่มรณะภาพ พระครูโศรานเจตสิการาม (ขำ ธมฺมโชโต) วัดชยาราม (เดิมเรียกวัดศาลาทึง) ได้เป็นเจ้าคณะอำเภอและดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยาสืบมา ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๙๒ ท่านเจ้าคณะอำเภอองค์นี้มีลิขิตแจ้งไปยังกรมศิลปากร ขอเปลี่ยนให้พระครูอินทปัญญาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) เจ้าอาวาสวัด

---

* เวลานั้นหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ (ป่วน อินทุวงศ์) เป็นหัวหน้ากองโบราณคดี

** ปัจจุบันมีสมณศักดิ์เป็นพระเทพเมธี (เจ้าคุณพุทธทาสภิกขุ)

พระบรมธาตุไชยา เป็นผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา เพราะเป็นผู้ปกครองสถานที่โดยตรงอยู่แล้ว ทั้งมีความสนใจการพิพิธภัณฑ์ และโบราณคดีด้วยเป็นอย่างดี กรมศิลปากรก็ปฏิบัติตามความประสงค์ของพระครูโศรานเจตสิการาม (ขำ ธมฺมโชโต) เจ้าคณะอำเภอไชยา

ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๓ ถึง พ.ศ. ๒๔๙๕ รวมเวลาร่วม ๓ ปี พระครูอินทปัญญาจารย์ ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา ได้จัดสร้างอาคารพิพิธภัณฑสถานถาวรขึ้นหลังหนึ่งข้างนอกกำแพงแก้วด้านเหนือของวัดพระบรมธาตุ โดยอาศัยใช้เงินรายได้ประจำปีของวัด, กับเงินบริจาคตั้งแต่ ๒๐ บาทขึ้นไป โดยมีหนังสือแนวสังเขปของโบราณคดีรอบอ่าวบ้านดอนเป็นของสัมนาคุณ หนังสือเรื่องนี้พระครูอินทปัญญาจารย์ เป็นผู้ประพันธ์ ว่าด้วยวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้านของสุราษฎร์ธานี - ความเห็นขัดแย้งของนักโบราณคดีเกี่ยวกับนครศรีวิชัย - ประมวลรูปถ่ายของโบราณวัตถุชิ้นสำคัญที่เคยอยู่ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ฯลฯ แม้ท่านพระครูฯ จะมิใช่เป็นนักโบราณคดี แต่ก็ควรได้รับการเคารพสรรเสริญเป็นชาวไชยาคนแรกที่ได้เขียนเรื่องราวของปิตามาตุภูมิในแง่โบราณคดีไว้อย่างกว้างขวาง

โดยความพยายามขวนขวายของพันตำรวจเอกพัฒน์ นิลวัฒนานนท์ ซึ่งเป็นผู้แทนราษฎร จังหวัดสุราษฎร์ธานี ใน พ.ศ. ๒๔๙๙ กรมศิลปากร (พันเอกหลวงรณสิทธิพิชัย เป็นอธิบดี) ได้รับเงินงบประมาณจำนวนหนึ่งเป็นค่าก่อสร้างอาคารพิพิธภัณฑสถานไชยาหลังหนึ่งกับสร้างพระวิหารหลวงใหม่ เพราะหลังเก่าชำรุดทรุดโทรมลง กรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบอาคารพิพิธภัณฑสถาน เป็นแบบทรงไทยประยุกต์ ก่ออิฐโบกปูนชั้นเดียวแล้วมอบให้ทางจังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นผู้ดำเนินการก่อสร้างพร้อมทั้งพระวิหารหลวงด้วย เมื่อสร้างอาคารเสร็จแล้วให้ชื่อว่า "ศาลานิลวัฒน์นานนท์" และขนย้ายโบราณศิลปวัตถุจากพระวิหารหลวงมาจัดตั้งแสดง เป็นอันว่าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยามีอาคารจัดแสดงวัตถุรวม ๒ หลัง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๙ มาจนเวลานี้ ส่วนพระวิหารหลวงก่อนจะรื้อลงนั้น พ.ต.อ.พัฒน์ นิลวัฒน์นานนท์ ได้ไปติดต่อกับข้าพเจ้า ซึ่งขณะนั้นมีหน้าที่เป็นหัวหน้ากองโบราณคดีให้ลงมาตรวจพิจารณาร่วมกับพระอริยนันทมุนี (เจ้าคุณพุทธทาสภิกขุ) เจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุ ได้ทราบกันอยู่แล้วว่าพระวิหารหลวงหลังนี้เป็นของสร้างในสมัยพระชยาภิวัฒน์เมื่อ ๗๐ - ๘๐ ปีล่วงมา จึงไม่มีความห่วงกังวลอย่างใดในการรื้อลง เว้นแต่ฐานชุกชีตั้งพระพุทธรูปศิลาหลายองค์ที่ถูกฉาบปูนเป็นหน้ากระดาษเรียบ ๆ น่าจะมีร่องรอยของเก่าอยู่บ้าง จึงได้กะเทาะปูนฉาบหน้ากระดานและเจาะพื้นพระวิหารเป็นร่องลึกลงไปราว ๓๐ เซนติเมตรเศษ ก็ได้พบว่าฐานชุกชีมีของเก่าก่ออย่างมีเสาอิงและเส้นลวด จึงได้เจาะเปิดทำเป็นร่องกว้างประมาณเซนติเมตรโบกปูนไว้ให้ชมกันสืบมา (รูปที่)

ปี พ.ศ. ๒๕๒๓ กรมศิลปากร (นายเดโช สวนานนท์ เป็นอธิบดี) ได้รับเงินงบประมาณ บาท เป็นค่าซ่อมแต่งพระบรมธาตุไชยา กับซ่อมพระระเบียงคด (ระเบียงพระเวียน)

๒. สภาพภูมิศาสตร์

ในอาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยาก็ดี ที่ระเบียงคดพระบรมธาตุก็ดี จะพูดคลุมกว้าง ๆ เสียเลยทีเดียวว่า ในดินแดนทักษิณรัฐมีการพบปะโบราณศิลปวัตถุที่เป็นประโยชน์หลักฐานความรู้ทางประวัติและฝีมือการช่างสมัยโบราณนานมา วัตถุที่สะดวกแก่การพิจารณาหาความรู้อย่างว่านี้ โดยมากเป็นรูปประติมาในลัทธิพุทธศาสนากับลัทธิฮินดูและศิลาจารึก ซึ่งมีตัวอย่าง เช่น

๑. รูปประติมาศิลปสกุลทวารวดี ซึ่งได้แบบอย่างมาจากศิลปสกุลคุปตะกับสกุลปาละของอินเดียตอนกลาง ประมาณอายุพุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๑๗

๒. รูปประติมาศิลปสกุลปัลลวะทางอินเดียตอนใต้ ประมาณอายุพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๓

๓. รูปประติมาศิลปสกุลศรีวิชัย ซึ่งได้แบบอย่างมาจากศิลปสกุลคุปตะกับสกุลปาละ - เสนะของอินเดียตอนกลาง ประมาณอายุรุ่นแรกพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๗ และรุ่นหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘ รุ่นนี้แยกเรียกตามชื่อแหล่งที่พบมากได้ว่า ศิลปสกุลไชยา

๔. รูปประติมาศิลปสกุลลพบุรี ซึ่งได้แบบอย่างมาจากศิลปสกุลปาละ - เสนะของอินเดียตอนกลาง, สกุลโจฬะของอินเดียตอนใต้ และสกุลศรีวิชัย ประมาณอายุพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๒๐

๕. ศิลาจารึกอักษรปัลลวะ, อักษรทมิฬ (โจฬะ), อักษรอินเดียแปลง และอักษรขอมไทประมาณอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ ลงมา

จากโบราณศิลปวัตถุที่อ้างมาเป็นตัวอย่าง ๔ - ๕ รายการนี้ ย่อมจะเห็นได้ว่าทุกรายการมีสกุลช่างทางประเทศอินเดียเป็นแบบครูทั้งสิ้น ฉะนั้นจึงควรพูดถึงประวัติเรื่องราวทางประเทศอินเดียสักเล็กน้อย เพื่อปลูกความเข้าใจแก่ท่านผู้มิใช่เป็นนักปราชญ์ทางประวัติศาสตร์ศิลปและโบราณคดี

เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเส็ง วันรุ่งขึ้นเป็นวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเส็ง นั้น เริ่มนับเป็นวันแรกของศาสนาแห่งพระพุทธเจ้า คือพระพุทธศักราช และบรรจบครบหนึ่งปีแรกในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเมีย

หลังจากถวายเพลิงพระพุทธสรีระ และแจกพระบรมสารีริกธาตุไปยังเมือง ๘ เมือง แต่ละเมืองก็สร้างสถูปบรรจุประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุขึ้นรวม ๘ แห่ง แล้วพระอรหันตสาวกซึ่งมีพระมหากัสสปเถระเจ้าเป็นประธาน โดยมีพระเจ้าอชาตศัตรูกษัตริย์มคธรัฐเป็นพุทธศาสนูปถัมภก ได้จัดทำปฐมสังคายนาพระธรรมวินัยของพระพุทธองค์เกิดเป็นลัทธินิกายเถรวาทขึ้น

ระยะเวลาล่วงมาอีก ๑๐๐ ปี นับเป็นพุทธศตวรรษที่ ๒ ได้มีการจัดทำทุติยสังคายนาขึ้นที่เมืองเวสาลี โดยมีพระยศเถระเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ และพระเจ้าทาลาโศกเป็นพุทธศาสนูปถัมภก เป็นเหตุให้เกิดการนับถือพุทธศาสนาเป็น ๒ นิกาย คือ พระสงฆ์พวกถือพระธรรมวินัยตามลัทธิเถรวาท ได้ชื่อเรียกว่า *"สถวีระ"* นิกาย ๑ พระสงฆ์ที่นับถือลัทธิอาจาริยวาทที่แยกขึ้นใหม่ ได้ชื่อเรียกว่า *"มหาสังฆิกะ"* นิกาย ๑

ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๓ พระเจ้าอาเล็กซานเดอร์ (พ.ศ. ๒๐๗-๒๒๐) แห่งมาซิโดเนียยกกองทัพชาวกรีก รุกรานผ่านแคว้นบัตเตรีย (อาฟริกานิสถาน - ปากีสถาน) เข้ามาในประเทศอินเดียทางลุ่มแม่น้ำสินธุ ครั้นจะเดินทัพต่อมายังลุ่มแม่น้ำคงคา ปรากฏว่าเหล่าทหารแสดงอาการเหน็ดเหนื่อยเบื่อหน่ายต่อการทำสงครามเพราะตรากตรำทำศึกมามากแล้ว พระเจ้าอาเล็กซานเดอร์จึงยุติการรุกรานอินเดีย ทรงจัดแบ่งกองทหารเดินทางกลับบ้านเกิดเมืองนอนเป็น ๒ พวก ๆ หนึ่งกลับทางบก อีกพวกหนึ่งกลับทางเรือล่องไปตามลำน้ำสินธุถึงเมืองมาปิโลนใน พ.ศ. ๒๒๐ แล้วโปรดให้สร้างเมืองอาเล็กซานเดรียขึ้นที่ริมฝั่งทะเลเมดิเตอเรเนียนในประเทศอียิปต์ ซึ่งเป็นประเทศราชของพระองค์ ได้เป็นเมืองท่าสำหรับไปมาติดต่อกับอินเดียทางอ่าวเปอร์เซีย และพระองค์ก็สิ้นพระชนม์ลงในปีเดียวกันนั้น เมื่อมีพระชนมายุได้ ๓๓ พรรษา หลังจากมีอาณาจักรกรีกที่พระเจ้าอาเล็กซานเดอร์ทรงขยายไว้กว้างใหญ่ไพศาล ก็ถูกบรรดาแม่ทัพนายกองของพระองค์แก่งแย่งชิงดี ทำการสงครามแบ่งแยกออกเป็น ๓ อาณาจักร คือ

๑. อาณาจักรมาซิโดเนีย อันเป็นปิตุภูมิของพระเจ้าอาเล็กซานเดอร์ ชั้นแรกตกอยู่ในความปกครองของนายทหารชั้นแม่ทัพ ๒ คน ครั้นถูกฆ่าตายหมดก็ตกอยู่ในอำนาจของนายพลคาสซานเดอร์ (CASANDER) ซึ่งตั้งตนเป็นกษัตริย์เรียกชื่อทั้งอาณาจักรและราชวงศ์ว่าคาสซานเดอร์

๒. ดินแดนประเทศอียิปต์ ปโตเลมี (PTOLEMY) ได้ปกครองตั้งตนเป็นกษัตริย์เรียกราชวงศ์ปโตเลมี ตั้งนครหลวงที่เมืองอาเล็กซานเดรีย มีกำลังกองทัพเรือปกครองไปถึงเกาะไซปรัส ตลอดจนเอเชียน้อย (ASIA MINOR)

๓. อาณาจักรเซลอยคุส (SELEUCUS) แม่ทัพของพระเจ้าอาเล็กซานเดอร์ ชื่อเซลอยคุสได้รวบรวมดินแดนต่าง ๆ คือ จักรวรรดิ์เปอรเซียเก่าแลไกลออกมาทางตะวันออกถึงลุ่มแม่น้ำสินธุ กับไปทางตะวันตกถึงรัฐลีเดียเข้าไว้ในอำนาจและตั้งตนเป็นกษัตริย์ เรียกชื่อ

อาณาจักรและราชวงศ์ว่า เซลอยคุส วรรณคดีของอินเดียเรียกชาวกรีกว่า "ยวนะ หรือ โยนก"

ในปลายพุทธศตวรรษที่ ๓ พระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ. ๒๗๔ - ๓๑๑) กษัตริย์องค์ที่ ๓ แห่งราชวงศ์โมรียะ มีเมืองปาตลีบุตร (ปัตนา) ในมคธรัฐเป็นราชธานี ทรงประกาศพระองค์เป็นพุทธมามกะ โปรดให้พระโมคลีบุตรดิศเถรเป็นประธานสงฆ์ จัดทำตติยสังคายนาพระธรรมวินัย แล้วเขียน (จาร) พระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลี ทรงโปรดให้ขุดค้นรวบรวมพระบรมสารีริกธาตุ ที่แจกไปตามนครต่าง ๆ ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๑ เอามาแบ่งสร้างสถูปบรรจุที่เมืองสัญจีส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งแบ่งแจกไปยังบ้านเมืองที่นับถือพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งจัดส่งสมณทูตไปเผยแพร่ลัทธิพุทธศาสนา เช่น จัดส่งพระมหินทรเถระไปยังประเทศลังกา พระโสณะพระอุตตระมายังสุวรรณภูมิ และพระมัชฌันติกะเถระไปยังคันธาระรัฐโดยผ่านกัษติระรัฐ (แคชเมียร์) สาวกในคณะสายนี้ต่อมาได้ก่อกำเนิดพุทธศาสนาลัทธิมหายาน อันเจริญแพร่หลายออกไปยังประเทศเนปาล ธิเบต จีนและญี่ปุ่น

เมื่อสิ้นบุญพระเจ้าอโศกแล้ว ราชวงศ์โมรียะเริ่มเสื่อมอำนาจลง เป็นโอกาสให้ราชวงศ์สุงคะมีอำนาจปกครองแคว้นมคธสืบมา

ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๕ มีกษัตริย์เชื้อสายกรีกองค์หนึ่งปกครองแว่นแคว้นคันธาระ ทรงนามพระเจ้าเมนันเดอร์ ซึ่งในประวัติพุทธศาสนาเรียกว่า พระเจ้ามิลินท์ (พ.ศ. ๓๙๒ - ๔๑๓) ตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองสาคละในลุ่มน้ำกามูล ได้ขยายอาณาเขตรุกรานลงมายังลุ่มแม่น้ำคงคาจนถึงเมืองปาตลีบุตร พระเจ้ามิลินท์นั้นชั้นเดิมนับถือลัทธิศาสนาบูชาเทพยดาของชาวกรีก ณ ที่เมืองปาตลีบุตรพระองค์ได้ปุจฉาวิสัชนาปัญหาธรรมกับพระนาคเสนเถระ ดังปรากฏเนื้อความในคัมภีร์มิลินทปัญหา ในที่สุดพระมหากษัตริย์เชื้อสายกรีกก็ปราชัยแก่พระมหาเถรนาคเสน ทรงเลื่อมใสประกาศพระองค์เป็นพุทธมามกะ บำรุงพุทธศาสนกิจอย่างแข็งขัน ทรงนิยมนำเอาวัฒนธรรมของกรีกเข้ามาผสมกับแบบแผนของศาสนาพุทธ

สิ้นรัชกาลพระเจ้ามิลินท์แล้วมิช้านาน มีชนพเนจรเผ่าหนึ่งเรียกซีเถียน หรือศกะ (SCYTHIAN OR SAKAS) มีภูมิลำเนาอยู่เอเชียกลาง (นัยว่าอยู่แถบภูเขาอัลไต) ได้เคลื่อนย้ายรุกรานเข้ามาในดินแดนของพวกกรีก จนมีอำนาจปกครองภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดียอยู่ระหว่าง พ.ศ. ๔๗๓-๕๖๓ ครั้นถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๖ มีชนพเนจรอีกเผ่าหนึ่ง ซึ่งประวัติศาสตร์จีนเรียกว่าพวกย่อยจี (YUCH-CHI TRIBES) ที่ถูกพวกเฮียงนู้ (HINNG-NU) อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศจีน (แถวแคว้นกาพชู) โจมตีขับไล่ราว พ.ศ. ๓๗๘ เมื่อพวกศกะหรือซีเถียนพ่ายแพ้แก่พวกย่อยจี ก็ถอยร่นลงมาตามลำน้ำสินธุ แล้วยั้งตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณปากแม่น้ำสินธุทางทิศตะวันออกแคว้นปาเถีย (PARTHIA) ของชนชาติอิหร่าน บางครั้งก็ยอมอ่อนน้อมต่อกษัตริย์ปาเถียน บางครั้งก็ตั้งตนเป็นอิสระ ชาวปาเถียนนี้มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปาห์ลวะ (PAHLAVAS) นาน ๆ เข้าพวกซีเถียนกับปาเถียนก็มีสัมพันธ์สมพงศ์กัน จึงได้ชื่อเรียกว่าพวกซีเถียน - ปาเถียน หรือ ศกะ - ปาห์ลวะด้วย ถิ่นฐานใหม่

ของพวกศกะนี้เรียกว่าศกสถาน (SAKASTAN) มีเมืองภรุกัจฉะรวมอยู่ในอาณาเขตด้วย นัยว่าเจ้าชายศกะ - ปาห์ลวะ องค์พเนจรไปอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงเผ่านาคา แล้วมีเชื้อสายเข้าไปเป็นกษัตริย์ราชวงศ์ปัลลวะในอาณาจักรโจฬะ ประวัติปฐมราชปัลลวะนี้แหละ พวกพราหมณ์อินเดียนำเอามายอพระเกียรติกษัตริย์จามปา และกัมพูชาสมัยต้นคริสต์เตวรรษ ส่วนพวกย่อยจีที่รุกรานเยื้อแย่งดินแดนแคว้นบักเตรีย (จีนเรียกไต้เหี่ย) ในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดียจากชนเผ่าศกะนั้น เป็นชาติภาคสาขาตุรกีกับมงโกลผสมกัน นิยมเรียกนามโคตรของตนว่า กุศานะ ประมุขที่ตั้งตัวเป็นกษัตริย์ทรงนามว่า พระเจ้ากนาฟิเซสที่ 1 ครั้นถึงสมัยพระมหากษัตริย์องค์ที่ ๔ ทรงนามว่าพระเจ้ากนิษกะ (พ.ศ. ๖๑๓ - ๖๔๕) ตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองบุรุษปุระ (เปษวาร์) ทรงเดชานุภาพใหญ่หลวงได้ดินแดนไว้ในอำนาจตั้งแต่คันธาระ กัษมีระ ปัญจาบตลอดนครปาตลีบุตร พระเจ้ากนิษกะทรงฝักใฝ่ในพระพุทธศาสนาดำเนินรอยตามพระเจ้าอโศกมหาราช และพระเจ้ามิลินท์ ถึงกับได้จัดให้กระทำการสังคายนาพระธรรมวินัย นับเป็นจตุสังคายนา ในการสังคายนาครั้งที่ ๔ นี้เอง ทำให้นิกายอาจาริยวาท หรือมหาสังฆิกะได้ขยายตัวเป็นนิกายมหายาน ส่วนนิกายเดิมคือ เถรวาท หรือสตวิร ก็ได้นามว่านิกายหินยาน พระเจ้ากนิษกะทรงนิยมนำวัฒนธรรมกรีกมาเจือปนกับพุทธศาสนา เช่นพระเจ้ามิลินท์เหมือนกัน พุทธเจดีย์เกิดขึ้นในครั้งนี้อีกมากมาย

ต่อจากพระเจ้ากนิษกะผู้ที่เป็นรัชทายาทยังดำรงอำนาจอันใหญ่หลวงไว้ได้อีก ๒ พระองค์ คือพระเจ้าหุวิษกะ (พ.ศ. ๖๔๕ - ๖๗๕) กับพระเจ้าวาสุเทพที่ ๑ (พ.ศ. ๖๗๕ - ๗๖๕) แล้วราชวงศ์นี้ก็เสื่อมถอยลง จนเหลืออำนาจปกครองอยู่เพียงแถบลุ่มแม่น้ำกามูลเท่านั้น ตอนนี้มีสมัญญานามราชวงศ์ว่า กุศานะน้อย และเคยมีสัมพันธ์ติดต่อกับพวกซัสสาเนียนในเปอร์เซีย กล่าวคือพระราชาองค์หนึ่งในราชวงศ์กุศานะน้อยได้ยกราชธิดาให้แก่พระเจ้าออร์มุสที่ ๒ แห่งเปอร์เซีย ภายหลังต่อมาอาณาจักรนี้ก็ค่อย ๆ แตกย่อยยับไปโดยการรุกรานของพวกฮั่นขาว ในที่สุดล่มจมลงเมื่อ พ.ศ. ๑๐๑๘

ความผันแปรของบ้านเมืองดังกล่าวมาแล้วนั้น แสดงให้เห็นว่าตั้งแต่เริ่มต้นคันธาระรัฐมีภาวะเป็นส่วนสัด และตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของชนต่างด้าวมากกว่าจะอยู่ภายในอิทธิพลของชาวอินเดีย ในหมู่ชนที่เข้ามารุกรานก็มีชาวกรีกเปอร์เซียเท่านั้น ที่ถึงแล้วซึ่งวัฒนธรรมอันจะนำมาปลูกฝังรากฐานลงในแหล่งนี้ อย่างไรก็ดีแม้จะไม่เคยตรวจพบวัตถุฝีมือช่างเปอร์เซียในชั้นแรกคันธาระรัฐก็คงจะต้องเป็นด่านหน้าที่แบบแผนอันดีงามของเปอร์เซียจะผ่านเข้ามาสู่ประเทศอินเดียในยุคราชวงศ์โมรียะเป็นแน่แท้ แม้ทุกวันนี้ขนบธรรมเนียมและสภาพของประชาชาติก็เป็นไปอย่างทางอาฟกานิสถานและตำบลออซุสมากกว่าทางอินเดีย ชนชาวกรีกได้นำศิลปอันดียิ่งมายังภูมิภาคคันธาระ การขุดค้นที่เมืองตักกะศิลาภายในอำนวยการของเซอร์ยอห์นมาแชล เป็นข้อพิสูจน์ว่า จากศิลปกรรมที่บริสุทธิ์แท้จริงของกรีก มีบางอย่างใหม่เกิดขึ้นในดินแดนภาคตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งยังคงรักษาลักษณะรับรองต้องกับกำเนิดเดิม

ทางตะวันตกไว้อย่างเด่นชัด แต่ต้องพึงคำนึงว่าทั้งหมดเป็นความเจริญเกิดต่อมาโดยเอกเทศของศิลปกรรมรุ่นหลัง เป็นศิลปกรรมอันมีแบบแผน ซึ่งมีมาเป็นเวลานานคู่เคียงกับศิลปพื้น ๆ ของชาวพื้นเมือง ในลักษณะที่คล้ายคลึงกันทั้งหมดแล้ว ชาวพื้นเมืองเดิมไม่มีชิ้นสำคัญใดเลยที่จะต่อต้านศิลปกรรมของกรีกได้ และจนทุกวันนี้ก็ไม่มีวัตถุฝีมือช่างอินเดียที่มีผู้ขุดค้นพบเป็นของทำในภาคตะวันตกเฉียงเหนือก่อนการทำรูปปั้นจำหลักแห่งศิลปสกุลคันธาระ ศิลปสกุลคันธาระมีลักษณะเป็นศิลปกรีกอย่างต่ำ ๆ ชั้นปัจจันตประเทศ อันนักรุกรานชาวเอเชียภาคกลางได้นำมาสร้างสรรค์ในพุทธศาสนกิจ วิวัฒนาการของศิลปแบบนี้จะเจริญงามหรือเสื่อมลงย่อมสุดแต่อำนาจของผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ในดินแดนแหล่งนั้น

จากการศึกษาพุทธศิลปยุคราชวงศ์โมรียะอันจัดเป็นศิลปกรรมรุ่นเก่าแก่ของอินเดียเท่าที่นักโบราณคดีค้นคว้าพบแล้วนั้น ปรากฏว่าพระพุทธรูปยังหามีทำกันในรุ่นสมัยนั้นไม่ มีแต่ทำเป็นเครื่องหมายขึ้นแทน พอให้รู้กันในเรื่องราวพุทธประวัติ เช่น ตอนพระพุทธเจ้าตรัสรู้ก็ทำเป็นพุทธบัลลังก์เปล่ามีต้นโพธิ์ประกอบ หรือทำเป็นตรีศูลหมายแทนพระตรัยรัตน์ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นต้น ทั้งนี้เพราะในประเทศอินเดียมีประเพณีถือกันมาแต่ก่อนพุทธกาล ว่าไม่ควรเอาบุคคลที่เคารพมาทำเป็นรูปประติมา แต่พุทธศิลปฝ่ายคันธาระรัฐ นักโบราณคดีสอบสวนแล้วประจักษ์ว่า พระพุทธรูปได้มีทำขึ้นแต่ยุคแรกทีเดียว ข้อนี้ไม่น่าประหลาด เพราะชนชาติผู้ให้กำเนิดการสร้างพระพุทธรูปไม่ใช่ชาวอินเดีย เป็นพวกที่มาจากเอเชียภาคกลาง ซึ่งคุ้นเคยกับอุดมคติอันเป็นเอกฉันท์ในเขตปัตเตรีย (ปากีสถาน – อาฟกานิสถาน) มาแล้วเป็นอย่างดี ก่อนที่จะมารับนับถือพุทธศาสนา จึงเอาแบบอย่างรูปพระเจ้าของกรีกมาดัดแปลงเป็นพระรูปของพระพุทธเจ้า แต่มีปัญหาว่าทำไมจึงทำเป็นรูปสามัญชน ดูง่าย ๆ คือยังทำไว้พระเกศายาวกระหมวดมุ่น เพราะขัดกับพุทธประวัติตอนมหาภิเนษกรม ข้อนี้จริงอยู่ชั้นแรกเมื่อคิดจะทำพระพุทธรูป ก็คงเกรงจะเป็นมิจฉาทิษฐิต่อประเพณีนิยมในข้อห้ามมิให้ทำรูปเคารพเหมือนกัน แต่ที่ใดบ้างเล่าจะปราศจากเสียซึ่งความเป็นมิจฉาทิษฐิ เมื่อเพ่งเล็งด้วยความพินิจพิเคราะห์จะเห็นว่า ข้อห้ามตามประเพณีนิยมนั้นน่าจะหมายถึงชีวิตในขั้นปัจฉิมกาลของพระพุทธองค์ กล่าวคือเมื่อตรัสรู้พระปรมาภิเศกสัมโพธิญาณแล้ว เพราะตอนนั้นพระองค์จึงจะทรงพระเกียรติคุณานุคุณ เป็นที่เคารพบูชาของปวงชนทั้งหลาย ประติมากรชาวคันธาระ จึงได้เลี่ยงทำเป็นทำนองรูปพระโพธิสัตว์ ซึ่งมิได้มีข้อจำกัดว่าจะต้องทำเป็นรูปมนุษย์หรือสัตว์

ลักษณะพระพุทธรูปศิลปคันธาระนั้น ทรวดทรงและดวงพระพักตร์ทำอย่างเทวรูปที่งาม ๆ ของกรีก มักมีอุณาโลมที่หว่างพระขนงพระเกศาทำเป็นเส้นยาวคดเคี้ยวคล้ายคลื่นแล้วกระหมวดมุ่นเป็นเมาลีที่ทำเป็นเส้นวนอย่างทักษิณาวัฏก็มี พระรัศมีทำอย่างประภามณฑลเป็นวงกลมอยู่เบื้องหลังพระปฤษฎางค์ ผ้าครองทำอย่างห่มคลุมและห่มดอง ห่มดองนั้นนัยว่าเป็นความคิดชั้นหลังทำตามอย่างพระพุทธรูปในมัชฌิมประเทศ จำหลักกลีบผ้าให้เหมือน

ของจริงเป็นริ้ว ๆ แล่นขนานกัน รุ่นแรกนิยมทำให้ดูรู้สึกคล้ายผ้าครองนั้นหนามาก แต่รุ่นต่อมาทำให้เห็นว่าครองผ้าบาง ๆ เพื่อแสดงทรวดทรงพระวรกาย พระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิทำชายผ้าห่มอย่างปล่อยตกพ้นพระชงฆ์ลงมาคลุมฐานก็มี อย่างคลุมกระชับซ่อนชายผ้าเสียใต้พระชงฆ์ก็มี และสังเกตพบทำแปลกกันอีก ๒ อย่าง คือ ทำอย่างรวบชายจีวรพ้นพระชาณุทั้ง ๒ ข้าง อย่าง ๑ กับทำอย่างคลุมพระชาณุทั้ง ๒ ข้างอีกอย่าง ๑ ทำอย่างแรกกล่าวว่าเป็นแบบเก่ากว่าอย่างหลัง พุทธบัลลังก์ทำรูปประกอบเป็นรูปสิงห์บ้าง รูปสาวกในพุทธศาสนาบ้าง จำหลักเป็นกลีบบัวบ้าง ส่วนรูปพระโพธิสัตว์และรูปสาวกนั้นลักษณะฝีมือช่างอาจสังเกตได้ในทำนองเดียวกับพระพุทธรูปเหมือนกัน

ศิลปสกุลคันธาระนั้น กำหนดอายุแต่ราวรัชกาลพระเจ้ากนิษกะมาจนราชวงศ์กุศานะเสื่อมอำนาจลง คือประมาณระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๑๒ ในระหว่างราชวงศ์กุศานะปกครองคันธาระรัฐ ตั้งแต่สมัยพระเจ้ากนิษกะตลอดมาจนถึงรัชสมัยของพระเจ้าหุวิษกะ เมืองมถุราที่ลุ่มน้ำยมนาเป็นนครสำคัญแห่งหนึ่ง ที่เป็นศูนย์กลางของศาสนาต่าง ๆ เช่นพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ ลัทธิฮินดูและศาสนาเชน ประติมากรในสมัยราชวงศ์กุศานะได้ลงมาเผยแพร่ศิลปการช่างในภูมิภาคนี้ แต่ได้ดัดแปลงรูปประติมาเป็นไปอีกแบบหนึ่ง คือ ทำพระพุทธรูปไม่ปรากฏว่ากระมุ่นพระเกศาอย่างแบบคันธาระ และแทนที่จะทำประทับนั่งบนดอกบัว กลับทำอยู่บนสิงหาสน์ประดับด้วยรูปพระโพธิสัตว์และเหล่าอุปถาก ถ้าเป็นพระพุทธรูปยืนก็มักจะประดิษฐานอยู่บนหลังสิงห์หมอบ จีวรจัดริ้วเป็นระเบียบคลุมทั้งองค์ทรวดทรงพระวรกายไม่ว่าจะเป็นพระพุทธรูปหรือรูปพระโพธิสัตว์จะมีความอวบอ้วนสมบูรณ์แสดงถึงธรรมชาติแห่งสรีระร่างของชาวอินเดียมากกว่าที่จะเป็นความคิดประดิษฐ์ขึ้นให้เห็นสภาวะของความเป็นจริงตามลักษณะของเชื้อชาติ ที่น่าสังเกตก็คือพระอุระของพระพุทธรูปแบบนี้ดูคล้ายถันของสตรี ศิลปการช่างเกิดที่เมืองมถุราลักษณะคล้ายศิลปคันธาระอย่างอธิบายมานี้เรียกศิลปสกุลมถุรา ประมาณอายุพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๑๖ ขณะที่ศิลปคันธาระกับศิลปมถุรากำลังเจริญอยู่ในอินเดียเหนือกับอินเดียกลาง ทางอินเดียใต้ก็มีศิลปสกุลหนึ่งเกิดขึ้นที่อาณาจักรอันธระ (ปัจจุบันเรียกไฮเดราปัด) ชั้นเดิมตั้งเมืองหลวงอยู่ที่เมืองอมราวดีบนฝั่งแม่น้ำกฤษณาตอนล่าง ภายหลังย้ายไปตั้งอยู่ที่เมืองประดิษฐาน (หรือไปธนะ) บนฝั่งแม่น้ำโคธาวารีตอนบน แว่นแคว้นนี้เคยขึ้นอยู่กับมคธรัฐ โดยพระเจ้าพินทุสารผู้เป็นพระราชบิดาของพระเจ้าอโศก มาตีได้เมื่อราว พ.ศ. ๒๖๓ ในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกก็ได้ทรงเผยแพร่พระพุทธศาสนาเข้ามาเจริญเป็นพื้นฐาน ครั้นพระองค์สิ้นพระชนม์แล้วศรีสุกะหรือศรีมุกะซึ่งพระเจ้าอโศกตั้งไว้เป็นผู้ครองอันธระรัฐ ไม่ยอมขึ้นต่อมคธรัฐอีกต่อไป ประกาศตนเป็นกษัตริย์เรียกว่าราชวงศ์ศาตวาหนะ มีอำนาจปกครองแคว้นนี้ตั้งแต่ พ.ศ. ๓๒๓ ถึง พ.ศ.๗๗๘ ราชวงศ์นี้ได้สร้างพุทธเจดีย์ขึ้นหลายแห่ง เช่นที่ นาสิก, สัญจี และอมราวดี เป็นต้น กษัตริย์องค์ที่ ๓ ทรงนาม พระเจ้าศาตกานิ มีอำนาจมาก ดูเหมือนจะเป็นกษัตริย์องค์นี้เอง

ที่ทรงตั้งศักราชอย่างหนึ่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๖๒๒ เป็นศักราชที่ปรากฏนิยมใช้ในศิลาจารึก ซึ่งพบในประเทศไทย ชวา กัมพูชา และจามปา เป็นต้น เรียกกันโดยทั่วไปว่า "มหาศักราช" ตามเกณฑ์มีอายุอ่อนกว่าพุทธศักราช ๖๒๑ ปี ระยะนี้ศิลปสกุลคันธาระกับสกุลมถุรา คงจะแพร่หลายเข้ามาเป็นแบบอย่าง จึงเกิดศิลปขึ้นอีกสกุลหนึ่ง เรียกศิลปสกุลอมราวดี ตามชื่อนครหลวงเก่าของอันธระรัฐประมาณอายุพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๑๐ ว่าโดยลักษณะพระพุทธรูปศิลปสกุลอมราวดี เป็นแบบเริ่มแรกของความคิดประดิษฐ์ทั้งในทรวดทรง จีวรครอง เม็ดพระศก และเกตุมาลา กล่าวคือศิลปินทิ้งลักษณะจริงตามธรรมชาติ ที่ปรากฏอยู่ในพระพุทธรูปสกุลมถุราเสียเกือบทั้งสิ้น ฉะนั้นศิลปการสร้างพระพุทธรูปของอมราวดี จึงจัดอยู่ในการเริ่มแรกของศิลปอุดมคติ (IDEALISTIC ART)

วัตถุศิลปสกุลช่างอมราวดีได้ค้นพบแล้วในประเทศไทย คือ

๑. พระพุทธรูปยืนสำริด ขุดพบที่ตำบลพงตึก อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี

๒. รูปพระสาวก ปูนปั้น ติดกันเป็นแผง ขุดพบที่เมืองสุวรรณภูมิร้าง อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

๓. หวี ทำด้วยงาช้าง ขุดพบที่เมืองจันเสนร้าง อำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์

นับตั้งแต่พระเจ้าอโศกมหาราชสิ้นพระชนม์แล้วมาจนถึงราว พ.ศ. ๘๐๐ ดินแดนทางลุ่มแม่น้ำคงคา ซึ่งเคยเป็นศูนย์วัฒนธรรมของอินเดีย ได้เสื่อมถอยความสำคัญทางการเมือง ไม่มีอำนาจทางการปกครองอย่างใด จนถึงราว พ.ศ. ๘๓๓ จึงกลับตั้งตัวมีชื่อเสียงขึ้นใหม่ โดยมีเชื้อสายผู้ครอบครองนครราชคฤห์ตั้งตัวเป็นกษัตริย์ทรงนามพระเจ้าศรีคุปต์ ได้ล้างอำนาจของกษัตริย์ราชวงศ์กุศานะสูญสิ้นไป ครั้นมาถึง พ.ศ. ๘๕๑ ราชนัดดาองค์หนึ่งของพระเจ้าศรีคุปต์ ได้ครองราชสมบัติทรงนามพระเจ้าจันทรคุปต์ที่ ๑ ตั้งนครหลวงอยู่ที่เมืองปาตลีบุตรในมคธรัฐ มีอำนาจปกครองราชคฤห์, โกศล และแคว้นเบงคอลสืบมาถึงสมัยราชโอรสได้เป็นกษัตริย์ทรงนามพระเจ้าสมุทรคุปต์ยกทัพไปตีแคว้นทักษิณ และต่อมาราว พ.ศ. ๙๕๓ มีกษัตริย์อีกองค์หนึ่งทรงนามพระเจ้าจันทรคุปต์ที่ ๒ รุ่งเรืองอำนาจตีได้แคว้นมาลวะ คุชรัฏ และสินธุ กษัตริย์ราชวงศ์คุปตะได้ย้ายราชธานีหลายครั้ง ในชั้นแรกตั้งอยู่ที่นครปาตลีบุตร ซึ่งเหมาะสำหรับตั้งราชธานี เพราะเป็นศูนย์กลางระหว่างแดนสินธุกับเบงคอล และเป็นที่ ๆ จะปกครองแคว้นมาลวะกับทักษิณได้ง่ายด้วย แม้กระนั้นก็ยังมิพอใจ ยังย้ายต่อไปอยู่ที่เมืองพาราณสี, อุชเชนี, เจดี, และสัญจี ราชวงศ์คุปตะมีความเจริญรุ่งเรืองสูงส่งในสมัยพระเจ้ากุมารคุปต์ราว พ.ศ. ๙๙๐ และภายหลัง พ.ศ. ๑๐๒๐ แล้วก็เริ่มเสื่อมถอยอำนาจลง โดยถูกพวกฮั่นเอฟตาลิต (หรือฮั่นขาวก็เรียก) ซึ่งมีเชื้อสายเป็นตุรกีอยู่ในแดนบักเตรียเข้ามารุกรานอาณาเขต

ศิลปกรรมของอาณาจักรมคธในสมัยราชวงศ์คุปตะเริ่มเจริญรุ่งโรจน์ขึ้นแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๐ และเป็นที่ยอมรับนับถือกันว่ามีค่าสุงสุดในศิลปกรรมโบราณของอินเดีย

กษัตริย์ราชวงศ์คุปตะนับถือทำนุบำรุงทั้งพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ศิลปการสร้างพระพุทธรูปในสมัยนี้กระทำกันอย่างแพร่หลาย นิยมทำการวางท่าของพระหัตถ์แตกต่างกับของสกุลช่างอื่นเป็นพิเศษ ทำจีวรบางแนบเนื้อให้เห็นทรวดทรงอันงามของพระพุทธรูป ไม่เป็นอย่างแบบคันธาระหรือมถุรา แต่เป็นแบบความคิดตามอุดมคติ ศิลปสกุลคุปตะมีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๑๒ มีอิทธิพลแผ่ไปทั่วอินเดียและดินแดนเพื่อนบ้านทั้งทางเหนือทางใต้ อาทิเช่น ประเทศเนปาล, ธิเบต, ไทย, และชวา เป็นต้น

หลังจากกษัตริย์ราชวงศ์คุปตะเสื่อมอำนาจไปโดยการรุกรานของพวกฮั่นเอฟตาลิต มีนครน้อยแห่งหนึ่งชื่อ ธานิสวาร์ อยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำยมนา มีเจ้าผู้ครองนครทรงนาม ประภากร ได้พยายามต่อสู้พวกฮั่นอย่างเข้มแข็ง พระเจ้าประภากรมีโอรส ๒ องค์ องค์ใหญ่ทรงนาม ราชวรธัน องค์น้อยทรงนามหรรษวรธัน แต่เรียกกันโดยมากว่า สีลาทิตย์ เจ้าราชวรธันถูกพระเจ้าแผ่นดินแคว้นเบงคอลฆ่าตายในสงคราม เจ้าสีลาทิตย์ได้ครองราชสมบัติสืบต่อจากพระราชบิดา (พ.ศ. ๑๑๔๙ - ๑๑๙๑) ทรงตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองกาโนจี ทำสงครามมีชัยชนะกษัตริย์แคว้นเบงคอลเป็นการแก้แค้นแทนพระเชษฐา และแผ่อำนาจไปตลอดประเทศอินเดียภาคกลาง เช่นครั้งสมัยราชวงศ์คุปตะเจริญรุ่งโรจน์ พระเจ้าสีลาทิตย์ทรงเลื่อมใสนับถือทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน ศิลปกรรมซึ่งมีขึ้นในระยะนี้ยังดำเนินรอยตามศิลปสกุล-คุปตะ แต่มีลักษณะแสดงออกซึ่งอำนาจราชศักดิ์ จึงดูกระด้างไม่นุ่มนวลเหมือนศิลปแบบคุปตะแท้ ๆ ทางการโบราณคดีจึงกำหนดเรียกเป็นอีกอย่างหนึ่งว่า ศิลปสกุลหลังคุปตะ (POST-GUPTA) ประมาณอายุพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๕ ในแผ่นดินพระเจ้าสีลาทิตย์ระหว่าง พ.ศ. ๑๑๗๓ - ๑๑๙๑ พระภิกษุจีนเหี้ยนจัง (ถังซำจั๋ง) ได้จาริกไปสืบพระพุทธศาสนาในประเทศอินเดีย และพักคัดลอกพระธรรมคัมภีร์อยู่ที่มหาวิทยาลัยนาลันทาเป็นเวลาถึง ๕ ปี หลังจากสิ้นราชวงศ์ธานิสวาร์ มีเจ้าเชื้อสายวงศ์อื่นได้เป็นใหญ่ปกครองดินแดนมคธอยู่สืบมา จนถึงราว พ.ศ. ๑๕๔๗ พวกตุรกีซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่แถบภูเขาอาฟกานิสถาน และนับถือศาสนาอิสลามได้เริ่มรุกรานเข้ามาเรื่อย ๆ จนถึงพ.ศ. ๑๗๓๖ พวกอิสลามก็มีอำนาจปกครองบ้านเมืองตลอดลุ่มแม่น้ำคงคาทั้งหมด

ขณะที่ราชวงศ์ธานิสวาร์สิ้นสุดลง และมีราชวงศ์อื่นปกครองดินแดนมคธตลอดมาจนพวกนับถือศาสนาอิสลามรุกรานเข้าไปเป็นใหญ่ครอบครองบ้านเมืองนั้น มีอาณาจักรหนึ่งอยู่ถัดมาทางตะวันออก ไม่ถูกรุกรานจากพวกอิสลาม และยังนับถือพระพุทธศาสนาอยู่จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๑๗๔๕ อาณาจักรนี้คือเบงคอล ซึ่งเคยเรียกว่าวังกะรัฐ มีกษัตริย์ราชวงศ์ปาละปกครองอยู่ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๓๕๘ จนถึง พ.ศ. ๑๖๐๓ แล้วจึงเปลี่ยนกษัตริย์ราชวงศ์ใหม่คือราชวงศ์เสนะ ครองสืบต่อมาจนถึง พ.ศ. ๑๗๔๕ ศิลปกรรมในสมัยราชวงศ์ปาละเรียกศิลปสกุลปาละ ส่วนในสมัยราชวงศ์เสนะเรียกศิลปสกุลเสนะ โดยมากมักเรียกคลุมเสียเลยว่าปาละ - เสนะ ใน พ.ศ. ๑๗๔๕ นั้นเองรัฐเบงคอลก็ได้ถูกพวกนับถือศาสนาอิสลามเข้าครอบ-

ครองเสียเหมือนอาณาจักรอื่น เป็นเหตุให้ลัทธิพระพุทธศาสนาเสื่อมสูญไปจากประเทศอินเดีย

ในสมัยราชวงศ์ปาละ - เสนะ การนับถือพระพุทธศาสนาได้เกิดลัทธิขึ้นใหม่อีกลัทธิหนึ่งเรียกว่า ลัทธิตันตระ เป็นลัทธิที่กลายมาจากพุทธศาสนาลัทธิมหายานเจือปนด้วยคติในลัทธิฮินดู เกิดมีการนับถือบูชาชายาของพระโพธิสัตว์ การใช้คาถาเวทมนต์ต่าง ๆ นับถือบูชาพระอาทิพุทธเจ้า ว่าเป็นพระพุทธเจ้าผู้สร้างโลกและทำรูปพระประติมาสำหรับเคารพเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง แบบอย่างการช่างในยุคราชวงศ์นี้ ทั้งประติมากรรมและสถาปัตยกรรมทำสืบต่อจากศิลปสกุลคุปตะและหลังคุปตะ และเนื่องด้วยมีการเจือปนกันระหว่างลัทธิมหายานกับลัทธิฮินดู จึงทำให้ลักษณะงานของพุทธศิลปไม่งามบริสุทธิ์เรียบ ๆ อย่างคติหินยาน คือ นิยมตกแต่งอย่างอลังการ ทำให้เสียความประสานกลมกลืนของทรวดทรง แลดูรุงรังเกินไป ลักษณะของพระพุทธรูปแบบปาละส่วนใหญ่มีทรงรูปนอกเหมือนแบบคุปตะ แต่จีวรครองแนบเนื้อยิ่งขึ้น พระพักตร์เข้มคม นาสิกงุ้ม พระเนตรครึ่งหลับแสดงอาการภาวนา พระขนงกับพระโอษฐ์ทำยกขอบคม ศิลปสกุลเสนะมีความเจริญสูงสุดในพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๘ ได้ให้อิทธิพลแก่ธิเบต เนปาล และแคว้นโอริสสะ (อยู่บริเวณปากแม่น้ำมหานที) ตลอดจนประเทศไทย

ที่ฝั่งทะเลโคโรมันเดล คือ ฝั่งทะเลตะวันออกของอินเดียตอนใต้ ประมาณเวลาแค่ราวสมัยราชวงศ์โมรียะ ข้างใต้วังกะรัฐ คือ รัฐเบงคอล อันมีเมืองตามลิปติ (ตัมลุก) เป็นเมืองท่าเรือสำคัญ ได้แบ่งเป็นแว่นแคว้นใหญ่ ๓ แคว้น นับจากเหนือลงมาใต้ คือ

๑. กลิงครัฐ หรือ เตลิงคณะรัฐก็เรียก มีแม่น้ำมหานทีกับเมืองทันตบุรีเป็นสำคัญ

๒. อันธระรัฐ มีแม่น้ำโคธาวารี แม่น้ำกฤษณากับเมืองอมรวดีเป็นสำคัญ เป็นแหล่งกำเนิดศิลปสกุลอมรวดี ดังเล่ามาแล้วข้างต้น ดินแดนลุ่มแม่น้ำทั้งสองนี้ตรงตลอดไปยังฝั่งทะเลตะวันตก คือ ฝั่งทะเลมาลาบาร์ รวมเรียกว่า ทักษิณเทศ

๓. รัฐทมิฬ หมายถึงดินแดนประเทศอินเดียข้างใต้ลำน้ำกฤษณาลงไป ซึ่งเคยเรียกมหิงษาสุระ (ไมสอร์) แบ่งแยกเป็นรัฐน้อย ๓ รัฐ คือ

ก. โจฬะรัฐ มีแม่น้ำกาเวรีกับเมืองมามัลละปรัย เมืองกาญจิปุรัม (กานจี) เมืองนาคะปตัมเป็นสำคัญ

ข. ปัณฑยรัฐอยู่ปลายแหลมตอนใต้สุดของประเทศอินเดียที่เรียกแหลมคอมาริน มีเมืองมธุระเป็นนครหลวง และอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศศรีลังกา

ค. เกราละรัฐ อยู่ริมฝั่งทะเลมาลาบาร์ข้างเหนือปัณฑยรัฐ และใต้เมืองกรกูร

ในกระบวนรัฐน้อยทั้ง ๓ นี้ รัฐโจฬะมีความสำคัญทางสกุลช่างขึ้นก่อนเพื่อน คือในทางวรรณคดีเล่าว่า มีเจ้าชายโจฬะองค์หนึ่งในแขวงเมืองวังดีที่ใกล้ปากแม่น้ำกฤษณา ได้อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงนาคาองค์หนึ่งที่เมืองกาเวรีปัมปัตตะนัม มีเชื้อสายได้เป็นกษัตริย์ราชวงศ์ปัลลวะ (PALLAVA) มีอำนาจมากทางฝ่ายตะวันออก เป็นคู่สงครามกับกษัตริย์

จาลุกยทางฝ่ายตะวันตก กษัตริย์ราชวงศ์ปัลลวะชั้นเดิมนับถือพุทธศาสนา ครั้งราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๒ พุทธศาสนาในอินเดียใต้ได้เสื่อมลง จึงเปลี่ยนเป็นนับถือลัทธิไศวนิกายที่ปรากฏพระนาม คือ*

๑. พระเจ้าสิงหวรมันได้สร้างพระพุทธรูปองค์หนึ่งที่เมืองอมรวดีเมื่อราวพ.ศ. ๙๘๐

๒. พระเจ้าวิศนุโคปาถูกพระเจ้าสมุทรคุปต์จับตัวไปได้เมื่อราวพ.ศ. ๑๐๐๖ แล้วภายหลังได้รับอิสรภาพกลับมาครองราชย์ตามเดิม

๓. พระเจ้าสิงหวิศนุ (พ.ศ. ๑๑๑๘-๑๑๔๓) เสียเมืองวังดีแก่กษัตริย์จาลุกย แล้วต่อมาได้ขยายอาณาเขตลงมาทางใต้ถึงเมืองตันชอร์ และตั้งเมืองกาญจีปุรัมเป็นนครหลวง

๔. พระเจ้ามเหนทรวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๑๔๓-๑๑๘๖) ดูเหมือนจะทรงเปลี่ยนจากการนับถือพุทธศาสนาเป็นนับถือลัทธิฮินดูไศวนิกาย โดยการแนะนำของพราหมณ์อัปปรสวามี

๕. พระเจ้านรสิงหวรมัน (พ.ศ. ๑๑๘๖-๑๑๘๘) มีสมญานามว่า มามัลละ ในรัชกาลนี้พระภิกษุจีนเหี้ยนจัง (ถังซัมจั๋ง) ได้จาริกไปถึงเมืองกาญจีบุรัม พบเห็นศาสนสถานในลัทธิมหายานมากแห่ง

๖. พระเจ้าปรเมศวรวรมัน (พ.ศ. ๑๑๘๘-๑๒๓๓) มีชัยชนะในการทำสงครามที่เปรุวัลละนาลลูร์แต่เสียเมืองกาญจีปุรัมชั่วระยะหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๑๒๑๗

๗. พระเจ้าราชสิงหวรมัน (หรือนรสิงหวรมันที่ ๒) ทรงสร้างวิหารไกรลาศนาถที่เมืองกาญจีปุรัม

๘. พระเจ้านนทิวรมันปัลลวะเสียเมืองกาญจีปุรัมเมื่อราว พ.ศ. ๑๒๘๓ แต่กลับได้ครองราชสมบัติในช่วงพุทธศตวรรษต่อมาเป็นเวลานาน

๙. พระเจ้าอปราชิตได้ครองราชสมบัติเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔ และเป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายแห่งราชวงศ์ปัลลวะ เพราะได้เสียราชบัลลังก์ให้แก่กษัตริย์ราชวงศ์โจฬะ เมื่อประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๔

รูปประติมาในศิลปสกุลปัลลวะมีวิวัฒนาการมาจากศิลปสกุลคุปตะแต่มีความงามอ่อนช้อยมากกว่า

เมื่อรัฐโจฬะซึ่งมีกษัตริย์ราชวงศ์ปัลลวะสูญสิ้นอำนาจไปแล้ว ราชวงศ์โจฬะซึ่งมีพระเจ้าอาทิตยะเป็นปฐมกษัตริย์ก็ได้เถลิงอำนาจปกครองแว่นแคว้นสืบมา ในรัชกาลพระเจ้าพารันตกะที่ ๑ ผู้เป็นโอรสของพระเจ้าอาทิตยะ ได้ขยายอาณาเขตลงมาข้างใต้ ได้ปัญฑยรัฐไว้ในอำนาจ และข้ามไปรุกรานประเทศศรีลังกาด้วย ถึงรัชสมัยของพระเจ้าราเชนทรที่ ๑ (พ.ศ. ๑๕๕๕-๑๕๘๗) ทรงเดชานุภาพยิ่งใหญ่ปราบได้กลิงครัฐ, อันธระรัฐและปัณฑยรัฐตลอดจนภาคเหนือของประเทศศรีลังกาไว้ในอำนาจ ยิ่งกว่านั้นยังแต่งกองทัพเรือแล่นข้าม

---

* ANANDA A. COCMARASWAMY-HISTORY OF INDIAN AND INDONESIAN ART, 1926 A D MGI 101

มหาสมุทรอินเดียมาโจมตีได้ดินแดนทักษิณรัฐ (ในปลายแหลมทอง) กับเมืองบางเมืองในเกาะสุมาตราเป็นเมืองขึ้นอยู่ประมาณ ๒๐ ปี

ศิลปสกุลโจฬะ (พุทธศตวรรษที่ ๑๕-๒๐) ประเภทรูปประติมาทำลักษณะหน้ากลม อูม ตาโต จมูกค่อนข้างใหญ่ ริมฝีปากหนา แสดงอาการเคร่งขรึมบึกบึน ลำตัวมีส่วนกำยำหนาแน่น อกนูน แขนขา มือเท้าค่อนข้างกลมใหญ่แข็งกระด้าง ดังจะเห็นได้ในลักษณะรูปประติมาขอมสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ ส่วนประเภทสถาปัตยกรรมสร้างด้วยหินจะทำเป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสหรือสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีหลังคาทำซ้อนกันเป็นชั้น ๆ และบางแห่งมีส่วนที่ทำเป็นหลังคาโค้งก็มี สถาปัตยกรรมแบบโจฬะที่น่าดูเป็นตัวอย่าง คือ เทวสถานริมฝั่งทะเลที่เมืองมามัลลปุรัม กับมหาวิมานที่เมืองตันชอร์ เป็นต้น อาคารหินมีหลังคาซ้อนเป็นชั้น ๆ หรือหลังคาโค้งนี้ได้แพร่หลายมาเป็นแบบอย่างปูชนียสถานในประเทศไทย, อินโดนีเซีย และกัมพูชาฯ ที่เราเรียกกันง่าย ๆ ว่า ปรางค์-ปราสาทหิน

นอกจากประติมากรรมสถาปัตยกรรมที่เผยแพร่มาเป็นแบบอย่างในเอเชียอาคเนย์แล้ว ยังมีสิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ อักษรจารึก ที่เรียกว่าอักษรทมิฬ, อักษรปัลลวะ อย่างหลังแพร่หลายมากที่สุด อักษรที่กล่าวชื่อนี้เป็นของชนชาติทมิฬ (DAMILA) หรือทราวิท (DRAVIDIAN) คิดประดิษฐ์ขึ้น

ประวัติศาสตร์อินเดียเล่าว่า เมื่อประมาณ ๑๕๐๐ กว่าปีก่อนพุทธศักราช ชนชาติทราวิทหรือทมิฬได้อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศอินเดียเป็น ๒ สาย ๆ หนึ่ง เข้ามาอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือแถบลุ่มแม่น้ำสินธุคันสาขา อีกสายหนึ่งเข้ามาอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือแถบดินแดนแคว้นเบงคอล ชาวทราวิทสายนี้มีชื่อเรียกเป็นอย่างอื่นอีกว่า มุณฑ์-โกล-โกลา-กุลา-โกลัม ครั้นต่อมาเมื่อราว ๑๕๐๐-๑๐๐๐ ปีก่อนพุทธศักราชชนชาติอารียันได้เคลื่อนย้ายจากเอเชียกลางเข้ามาทางประเทศอาฟริกาสถานและภูเขาฮินดูกูฏรุกรานขับไล่ชนชาวทราวิทถอยร่นลงมาทางใต้ แล้วตั้งภูมิลำเนาครอบครองดินแดนลุ่มแม่น้ำสินธุ อันเป็นเขตที่เรียกอินเดียภาคเหนือ (อุตตรประเทศ) กับดินแดนระหว่างภูเขาหิมาลัยกับภูเขาวินทยา มีลุ่มแม่น้ำยมนาแม่น้ำคงคาเป็นสำคัญ อันเป็นเขตที่เรียกว่าอินเดียภาคกลาง (มัชฌิมประเทศ–มัธยมประเทศ) ส่วนชาวทราวิทที่พ่ายแพ้ถอยร่นลงมาทางใต้นั้น ได้เข้าตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ข้างใต้ภูเขาวินทยา แม่น้ำนรรมทาตลอดลงไปจนแหลมคอโมริน อันเป็นเขตที่เรียกอินเดียภาคใต้ (ทักษิณประเทศ) การรบพุ่งยื้อแย่งถิ่นที่อยู่ในยุคนี้เป็นบ่อเกิดวรรณคดีเรื่องรามายณะ (เรื่องรามเกียรติ์ในประเทศไทย) แม้ชาวทราวิทจะมีกำลังอ่อนด้วยปราชัยละทิ้งถิ่นฐานบ้านเมืองให้แก่ชาวอารียัน แต่ก็เป็นชนชาติที่มีความเจริญทางวัฒนธรรมศิลปกรรมและพาณิชยการมาแล้วช้านาน สามารถเดินเรือไปค้าขายทางตะวันตกถึง และทางตะวันออกถึง

ว่าด้วยลัทธิศาสนาชาวทราวิทหรือมุณฑ์นับถือบูชาเครื่องหมายของอวัยวะเพศชายหญิง (ลึงค์-

โยนี) นาค ยักษ์ และต้นไม้ใหญ่ ชนชาตินี้มีภาษาพูดเรียกภาษาเตลุคุ (TELUGU) นักวิชาการเชื่อกันว่าภาษาเตลุคุเป็นต้นตระกูลของภาษามอญ-เขมร และทางมนุษยวิทยา จัดคนพวกนี้เป็นเผ่าออสตทลอยด์ใช้เครื่องมือหินมีบ่า (SHAULDER AXC) เป็นอาวุธในยุคหินใหม่

ศาสตราจารย์ยอชเซเดส์อธิบายถึงอักษรของพวกทราวิทไว้ในตำนานอักษรไทยว่า

"จารึกเก่าที่สุด ซึ่งผู้เที่ยวสืบค้นโบราณวัตถุได้พบในประเทศนี้ คือในสยามประเทศ จารึก "เยธมฺมา" ที่พระปฐมเจดีย์ราว พ.ศ. ๑๑๐๐-๑๒๐๐ ในประเทศพม่า จารึกบนแผ่นทองคำ เป็นเรื่องความในคัมภีร์กถาวัตถุ ราว พ.ศ. ๑๐๕๐-๑๑๕๐ และในประเทศเขมร จารึกครั้งแผ่นดินพระเจ้าภววรมันที่ ๑ พ.ศ. ๑๑๕๐ เป็นต้นมา

ตัวอักษรจารึกในประเทศทั้งสามที่กล่าวมานี้ เป็นอักษรชนิดเดียวกันทั้งนั้น และเหมือนกับตัวอักษรอินเดียฝ่ายใต้ ซึ่งใช้อยู่ในสมัยเดียวกันคือ ครั้งราชวงค์กทัมพะ และราชวงค์ปัลลวะ จึงกล่าวได้ว่า อักษรอินเดียชนิดนี้ เป็นเค้ามูลของอักษรที่ชนชาติมอญ เขมร และชาติอื่น ๆ เคยใช้อยู่ในประเทศนี้ก่อนที่พวกไทยได้ลงมาปกครอง

ต่อมาภายหลังชนชาติต่าง ๆ นั้นได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขวิธีเขียนอักษรอินเดียตามความคิดความเห็นของตน ดุจดังชาวอินเดียได้เปลี่ยนแปลงวิธีเขียนอักษรพราหฺมีของเขา ชาวประเทศตะวันออกได้เปลี่ยนแปลง อักษรอินเดียเป็น "อักษรขอม" ซึ่งใช้ในศิลาจารึกที่นครธม ที่ปราสาทอื่น ๆ ในอาณาเขตกรุงกัมพูชา แต่ชาวตะวันตกได้มาเปลี่ยนแปลงเป็นตัว "อักษรมอญเก่า" ซึ่งใช้ในศิลาจารึกของพระเจ้าอนิรุทธ์ เป็นต้น

อักษรขอมและอักษรมอญสองชนิดนี้เป็นอักษรสำคัญที่ใช้ในสยามประเทศกับประเทศใกล้เคียง ในสมัยภายหลังชาวอินเดียได้มาสอนอักษรศาสตร์ก่อนที่ได้ยกลงมาจากฝ่ายเหนืออีก"

สรุปความตามคำอธิบายของศาสตราจารย์ยอชเซเดส์ได้ทราบว่า

๑. อักษรของชาวอินเดียใต้หรือชาวทราวิท สมัยราชวงศ์กทัมพะ ราชวงศ์ปัลลวะ ได้แพร่หลายเข้ามาใช้เป็นแบบอย่างในประเทศพม่า ประเทศไทยกับประเทศกัมพูชา อายุเก่าที่สุดระหว่าง พ.ศ. ๑๐๕๐–๑๒๐๐

๒. ภายหลังต่อ

ก. ชาวประเทศตะวันออกซึ่งศาสตราจารย์ยอชเซเดส์ย่อมหมายถึงชาวขอม (หรือเขมรก็ตาม) ในประเทศกัมพูชา ซึ่งพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. .....) แรกสถาปนาขึ้นเมื่อพ.ศ. ๑๓๔๕ ได้เปลี่ยนแปลงอักษรอินเดียใต้เป็น *"อักษรขอม"*

ข. ชาวประเทศตะวันตกย่อมหมายถึงชาวมอญในประเทศมอญริมอ่าวอันดามัน ได้เปลี่ยนแปลงอักษรอินเดียใต้เป็น *"อักษรมอญ"* ในสมัยพระเจ้าอนิรุทธิ์หรือพระเจ้าอโนรธามังฉ้อ (พ.ศ. อายุของอักษรมอญนี้ศาสตราจารย์ยอชเซเดส์ได้เน้นไว้ในหนังสือประชุมจารึกภาคที่ ๒ ด้วยว่า พบในพม่ามีอายุราวพ.ศ. ๑๖๐๐)

๓. อักษรขอมซึ่งมีอายุแรกกำเนิดพ.ศ. ๑๓๔๕ และอักษรมอญซึ่งมีอายุแรกกำเนิดราวพ.ศ. ๑๖๐๐ เป็นอักษรสำคัญที่ใช้ในประเทศไทย (สยาม) ก่อนที่พวกไทยได้ยกลงมาแต่ฝ่ายเหนือ

คนไทยยกลงมาแต่ฝ่ายเหนือ (ยูนนาน) แต่เมื่อใด ในตำนานอักษรไทยตอนประวัติอักษรไทยศาสตราจารย์ยอชเซเดส์อธิบายไว้ตอนหนึ่งว่า

"แบบอักษรซึ่งข้าพเจ้าสันนิษฐานว่า พวกไทยได้เอามาจากมอญ เมื่ออพยพมาใหม่ ๆ นั้น แม้ไม่มีตัวอย่างตัวอักษรปรากฏอยู่ในบัดนี้ก็ดี ถึงกระนั้นเหตุที่ข้าพเจ้ากล่าวว่า พวกไทยได้ศึกษาอักษรศาสตร์จากมอญและเอาตัวอักษรมอญมาแปลงใช้เขียนภาษาไทยนั้น คือ ลักษณะอักษรอาหม ลื้อ ผู้ไทยเมืองสิบสองพันนาที่ใช้กันทุกวันนี้เป็นลักษณะของอักษรมอญเก่าทั้งนั้น เห็นได้ว่าพวกไทยมิได้เอาอย่างมาจากอักษรอื่น มีอักษรขอมเป็นต้น"

อีกตอนหนึ่งว่า

"เมื่อราว พ.ศ. ๑๕๐๐ พวกขอมได้แผ่อาณาเขตมาถึงดินแดนของไทย ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำ และได้ปกครองเมืองเชียงและเมืองสุโขทัยในคราวนั้นพวกไทยคงจะได้ศึกษาอักษรขอมหวัด อันเป็นอักษรสำคัญที่ใช้ในทางราชการบ้านเมือง จึงแปลงตัวอักษรเดิมของไทยมาเป็นรูปตัวอักษรขอมหวัด"

รวมความตามคำอธิบายของศาสตราจารย์ยอชเซเดส์ทั้ง ๒ ตอนนี้ ได้ความเข้าใจว่าชั้นแรกคนไทยที่มาสร้างบ้านสร้างเมืองอยู่ที่ลุ่มแม่น้ำยม (ก่อนพ.ศ. ๑๕๐๐) ได้รับเอาอักษรมอญเก่าที่มีกำเนิดเมื่อราวพ.ศ. ๑๖๐๐ มาเป็นแบบอย่างสร้างตัวอักษรไทย ทีนี้เมื่อราวพ.ศ. ๑๕๐๐ พวกขอมกัมพูชาแผ่อำนาจเข้ามาปกครองเมืองเชลียงเมืองสุโขทัยของคนไทยที่ลำแม่น้ำยม คนไทยจึงได้รับอักษรขอมหวัดของกรุงกัมพูชา มาเป็นแบบแปลงตัวอักษรเดิมของไทย (ที่รับแบบมาจากอักษรมอญเก่า พ.ศ. ๑๖๐๐) เป็นรูปคล้ายตัวอักษรขอมหวัด ข้อความตรงนี้ส่อให้เข้าใจว่า ชาวไทยลุ่มแม่น้ำยมตกอยู่ในความปกครองขอมกัมพูชาราว ๑๐๐ ปี แล้วจึงรับเอาแบบอักษรมอญมาประดิษฐ์เป็นอักษรไทย แต่ใช้ไปยังไม่ทันเขม่าหมึกจะแห้ง ก็เกิดรับเอาอักษรขอมหวัดกัมพูชามาเป็นแบบเปลี่ยนตัวอักษรไทยเสียใหม่อีก พร้อมทั้งรับเอาภาษาเขมรมาใช้ในทางราชการด้วย ที่ว่าอย่างนี้ก็เพราะศาสตราจารย์ยอชเซเดส์อธิบายไว้เป็นอีกตอนหนึ่งว่า

"ภายหลังตั้งแต่พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ประกาศตั้งกรุงสุโขทัยเป็นอิสระเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๐๐ อำนาจของขอมในสยามประเทศอ่อนลง พระเจ้าแผ่นดินในราชวงศ์พระร่วงกรุงสุโขทัยมีพระราชประสงค์จะให้ราษฎรพื้นเมืองเลิกประพฤติตามธรรมเนียมขอม และคงจะให้เลิกใช้ภาษาเขมรในทางราชการ และกลับใช้ภาษาไทยอีกด้วย"

เท่าที่ได้คัดเอาข้อคิดเห็นของศาสตราจารย์ยอชเซเดส์ในตำนานอักษรไทย ซึ่งพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกเมื่อพ.ศ. ๒๔๖๘ มาเล่าอย่างยืดยาวนี้ก็เพราะใคร่จะให้เห็นข้อขัดแย้ง

กันในหนังสือของนักประวัติศาสตร์นักโบราณคดีบางท่านในยุคสมัยเดียวกัน ถึงเรื่องระยะเวลาการอพยพของคนไทยจากยูนนานลงมาอยู่ที่ลุ่มแม่น้ำยม กับการแรกประดิษฐ์อักษรไทยที่ลุ่มแม่น้ำเดียวกัน แต่ที่จริงแล้วบทความเรื่องทักษิณรัฐ มีความต้องการเพียงให้ผู้อ่านทราบข้อคิดเห็นของศาสตราจารย์ยอชเซเดส์ที่ว่า คนขอมในกัมพูชากับคนมอญริมอ่าวอันดามันคิดแก้ไขอักษรปัลลวะเป็นของตน แล้วจึงแพร่กระจายเข้ามาใช้ในดินแดนที่เป็นประเทศไทยทุกวันนี้ ความจริงในทักษิณรัฐอันเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย ได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขอักษรปัลลวะเป็นของตนเองแล้ว ก่อนที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ จะสถาปนากรุงกัมพูชาเมื่อ พ.ศ.๑๓๔๕ เสียอีก หลักฐานนั่นคือศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ ภาษาสันสกฤต อายุมหาศักราช ๖๙๗ ตรงกับพุทธศักราช ๑๓๑๘ พบที่วัดเวียงเมืองไชยาเก่าจะขอเปรียบเทียบเป็นตัวอย่างให้พิจารณาดังต่อไปนี้

อักษรปัลลวะ	อักษรจารึกหลักที่ ๒๓	อักษรจารึกหลักที่ ๓๕	คำอ่าน

อักษรตามตัวอย่างนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับอักษรขอมเหมือนกัน คณะสอบค้นกลุ่มข้าพเจ้าเคยเรียกไว้ว่า "อักษรอินเดียแปลง" และอักษรแบบนี้จะเปลี่ยนรูปลักษณะไปอีก ๒-๓ ครั้ง ชนชาติใดคิดประดิษฐ์อักษรในศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ พ.ศ. ๑๓๑๘ มีข้อความน่าสนใจเรื่องหนึ่ง คือ พระยาประชากิจกรจักร์ (แช่ม บุนนาค) ได้เล่าไว้ในพงศาวดารโยนกว่า*

"ในพงศาวดารชวากล่าวถึงเรื่องแรกบัญญัติอักษรวิธีว่า เมื่อปีต้นมหาศักราชประบูชายะพายะมหาราชเจ้านครอัษฎินะปุระลำดับที่ห้าแห่งวงศ์อรชุนโอรสปัณฑุเทวนารถ ได้ใช้อำมาตย์ผู้สามารถคนหนึ่งไปเที่ยวตรวจดูประเทศต่าง ๆ จนถึงเกาะชวาซึ่งเวลาโน้นยังเรียกว่านุสาเกนดัง (เกาะเขา) บ้าง เรียกนุสาหะระ หะระ (เกาะเขิน) บ้าง ยังหาได้เรียกว่าชวาไม่ ต่อมาอำมาตย์นั้นไปพบเมล็ดข้าวฟ่างชนิดหนึ่งเรียกว่าชวาวุต จึงได้เรียกนามเกาะนั้นว่าชวา อำมาตย์ผู้นั้นเที่ยวไปในเกาะชวาได้พบศพรากษสสองคน ถือลานจารึกตัวอักษรโบราณเขียนว่า PURWA (คือบุรพ) ตนหนึ่ง ถือลานจารึกอักษรสยามตนหนึ่ง (เขียนว่า IN SIAMESE CHARACTERS) อำมาตย์ผู้นั้นจึงได้ผสมตัวอักษรทั้งสองอย่างนั้นเข้าเป็นอักษรชวาเป็นพยัญชนะ ๒๐ ตัว ข้อความในตำราอธิสากะบางแห่งกล่าวว่าอำมาตย์นั้นได้ตั้งตนเป็นอาจารย์สั่งสอนขนบธรรมเนียมศาสนาและอักษรวิธีแก่ชาวเกาะนั้นเป็นปฐม ข้อที่ว่าตัวอักษรสยามในที่นี้ก็คืออักษรขอม น่าคิดว่ารากษสสองตนซึ่งถือลานจารึกนั้น จะเป็นอินเดียกับขอมหรือมิใช่เพราะอักษรโบราณบุรพนั้นก็คงจะเป็นตัวเทวนาครีนั่นเอง"

อักษรปูรวะนั้น หมายถึงอักษรปัลลวะไม่ใช่อักษรเทวนาครีของอินเดียกลางเพราะปูรวะเป็นชื่อหนึ่งที่เรียกโจฬะรัฐในอินเดียใต้ส่วนอักษรสยามนั้นน่าจะหมายถึงอักษรอินเดีย

---

* สำนักงานศิลปาบรรณาสาร พิมพ์พ.ศ. ๒๕๐๔ หน้า ๔๕

แปลง เพราะเสียมหรือสยามที่ปรากฏชื่อในจดหมายเหตุจีนก่อนพ.ศ. ๑๘๐๐ หมายถึงเสียม* อยู่ในดินแดนทักษิณรัฐไม่ใช่เสียม-สุโขทัยของราชวงศ์พระร่วง

อนึ่งยังมีเรื่องน่าใส่ใจอีกเรื่องหนึ่งคือพระยาสมันตรัฐปุรินทร์อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดสตูล ได้ค้นคว้าจากหนังสือสะยะระห์มลายูแสดงข้อคิดเห็นไว้ว่า ** ชนชาติไทยได้เคลื่อนย้ายลงไปมีภูมิลำเนาอยู่ในทักษิณรัฐมาแล้วก่อนพ.ศ. ๑๐๒๔ เรื่องน่าใส่ใจของท่านพระยาทั้งสองที่นำมากล่าวนี้ ถ้าเชื่อว่ามีมูลความจริง ก็แปลว่าบรรพบุรุษของคนไทยสยามนั่นเองเป็นผู้คิดปรับปรุงอักษรอินเดียแปลง ทุกวันนี้คนไทยในภาคใต้จึงเรียกอักษรประเภทนี้ว่า *"อักษรขอมไทย"* และชื่อเรียกนี้ก็มีปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ในตำรากัลปนาเมืองพัทลุงครั้งรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมกรุงศรีอยุธยา***

โบราณประวัติทักษิณรัฐของประเทศไทยแต่ไหนแต่ไรมาแล้วไม่สู้จะอยู่ในสายตาของนักประวัติศาสตร์โบราณคดีทั้งคนไทยและคนต่างประเทศนัก จะมองดูบ้างก็เพียงเผิน ๆ ทั้งนี้เห็นจะเป็นเพราะศิลาจารึกกรุงสุโขทัยกล่าวว่า *"เบื้องหัวนอนรอดคนที พระบาง แพรก สุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ฝั่งทะเลสมุทร เป็นที่แล้ว"* ครั้นเริ่มกรุงศรีอยุธยาก็ยังปรากฏเป็นบ้านเมืองท้าวพระยาประเทศราชต่อไป แต่หากหันไปพิจารณาความในจารึกสุโขทัยที่ว่า "พ่อขุนรามคำแหงกระทำโอยทานแก่มหาเถรสังฆราช ปราชญ์ เรียนจบปิฎกไตร หลอกกว่าปู่ครูในเมือง (สุโขทัย) นี้ ลุกแต่เมืองนครศรีธรรมราชมา" ก็ชวนให้ใคร่ศึกษาความเป็นอยู่แต่ครั้งเก่าก่อน โดยเริ่มแต่สภาพภูมิศาสตร์เป็นประถมมา

ทักษิณรัฐเป็นแผ่นดินคาบสมุทร อยู่ระหว่างทะเลจีนใต้ (มหาสมุทรแปซิฟิก) ทางทิศตะวันออก กับทะเลอันดามัน (มหาสมุทรอินเดีย) ทางทิศตะวันตก กำหนดขอบเขตตอนบนราวเส้นรุ้งที่ ๑๒° ๕๐ เหนือ กับเส้นแวงที่ ๙๘° ๓๐ ตะวันออก ตอนล่างราวเส้นรุ้งที่ ๑° ๓๐ เหนือกับเส้นแวงที่ ๑๐๔° ๒๐ ตะวันออกจดช่องมะละกา ข้างใต้ช่องมะละกาเป็นเกาะสุมาตรา ซึ่งมีเส้นศูนย์สูตรผ่านกลางเกาะ แผ่นดินคั่นมหาสมุทรแห่งนี้ มีโครงร่างเกิดแต่ภูเขา ๓ เทือก คือ

ตอนบน เป็นเทือกภูเขาตะนาวศรีตอนปลายหรือทิวเขาภูเก็ต เกิดเป็นพื้นที่จังหวัดมะริด, ตะนาวศรี, ประจวบคีรีขันธ์, ชุมพร, ระนอง, พังงาและอำเภอไชยา, อำเภอท่าฉาง, อำเภอคีรีรัฐนิคมของจังหวัดสุราษฎร์ธานี

ตอนกลาง เป็นเทือกภูเขาหลวงหรือทิวภูเขานครศรีธรรมราช เกิดเป็นพื้นที่อำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี, อำเภอกาจนดิษฐ์, ของจังหวัดสุราษฎร์ธานีกับจังหวัดกระบี่, นครศรีธรรมราช, พัทลุง, ตรัง, สตูลกับอำเภอสทิงพระ, อำเภอระโนดของจังหวัดสงขลา

---

* สุวรรณภูมิอยู่ที่ไหน สำนักพิมพ์การเวก พิมพ์พ.ศ. ๒๕๒๑ หน้า ๗๑

** เล่มเดียวกัน หน้า ๔๑

*** ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาสมัยอยุธยาภาค ๑ โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรีพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๐ หน้า ๗๔ ว่า "แลซีดั้นก็ให้ร่ำเรียนเขียนมโน กข แลขอมไทยจบแล้ว

ตอนล่าง เป็นเทือกเขาสันกาลาคีรี เกิดเป็นพื้นที่จังหวัดสงขลา, ปัตตานี, ยะลา, นราธิวาสกับประเทศมาเลเซีย

ประเทศมาเลเซียอันมีภูเขาสันกาลาคีรีเป็นทิวผ่านกลางดินแดนนั้น ในปัจจุบันแบ่งการปกครองออกเป็น ๙ รัฐ คือทางฝ่ายตะวันตกจากเหนือลงไปใต้มี

๑. รัฐปลิศ อยู่ข้างใต้จังหวัดสตูลแลทางตกเฉียงใต้ของจังหวัดสงขลา

๒. รัฐเกดาห์ (หรือไทรบุรี) อยู่ข้างใต้รัฐปลิศทางทิศตะวันออกติดต่อจังหวัดปัตตานี จังหวัดโปรวินส์เวลเลสกับเกาะปีนัง อยู่ในเขตรัฐนี้

๓. รัฐเประอยู่ข้างใต้รัฐเกดาห์ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือติดต่อกับจังหวัดนราธิวาส

๔. รัฐเซลังงออยู่ข้างใต้รัฐเประ

๕. รัฐยะโฮร์อยู่ข้างใต้สุด ถัดรัฐนี้ลงไปเป็นประเทศสิงคโปร์ ซึ่งมีพื้นที่เป็นเกาะทางฝ่ายตะวันออกจากใต้ขึ้นไปเหนือ มี

๗. รัฐปาหังอยู่ข้างเหนือรัฐยะโฮร์

๘. รัฐกะลันตัน อยู่ข้างเหนือรัฐปาหัง ทางทิศเหนือติดต่อจังหวัดปัตตานี

๙. รัฐตรังกานู อยู่ข้างเหนือรัฐปาหังและอยู่ทางตะวันออกของรัฐกะลันตัน

โดยเหตุที่คาบสมุทรแห่งนี้มีภูเขาเป็นโครงร่าง ๓ ลูก จึงมีร่องน้ำกว้างลึกเป็น ๒ ร่อง คือ

ก. ร่องน้ำระหว่างปลายภูเขาตะนาวศรีกับภูเขาหลวงตอนบน เรียกชื่อเป็นตอน ๆ ว่า แม่น้ำพุมดวง (คีรีรัฐ)-คลองศก-คลองชะอุ่น-คลองคราม-คลองปากสาว-แม่น้ำมะรุ่ย ปากแม่น้ำพุมดวงเข้าร่วมกับแม่น้ำหลวง (ตาปี) ทางตะวันออก ณ ที่อ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานีและเนื่องด้วยบริเวณอ่าวตรงนี้เกิดเป็นสันดอนจนกลายเป็นเกาะมีร่องน้ำหลายสายเรียกปากพันคูหา ชายฝั่งทะเลเดิมจึงควรอยู่ที่บริเวณตลาดอำเภอพุนพิน อันมีควนท่าข้ามหรือควนสราญรมย์เป็นประหนึ่งป้อมรักษาเหตุการณ์ที่ปากน้ำ ส่วนปากแม่น้ำมะรุ่ยอยู่ทางตะวันตก ณ ที่อ่าวพังงา จังหวัดพังงา ขอกำหนดเรียกร่องน้ำนี้ว่า *"ช่องอ่าวบ้านดอน–อ่าวพังงา* *

ข. ร่องน้ำระหว่างภูเขาหลวงตอนล่างกับภูเขาสันกาลาคีรี มีแม่น้ำอู่ตะเภา ปากน้ำลงทะเลสาบที่อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา กับแม่น้ำคงคา ปากน้ำลงอ่าวปลิศในรัฐปลิศ ขอกำหนดเรียกร่องน้ำนี้ว่า "ช่องทะเลสาบสงขลา-อ่าวปลิศ ทางตะวันออกของทะเลสาบสงขลามีเกาะยาวเหยียดตั้งแต่เขาแดงขึ้นไปทางทิศเหนือถึงคลองระโนด ประมาณ ๘๐ กิโลเมตรเศษ ชาวพื้นเมืองเรียก "แผ่นดินมด" มีทางน้ำจากทะเลหลวงในอ่าวไทยให้เรือขนาดใหญ่แล่นเข้าออกในทะเลสาบได้ คือคลองปากพนังในจังหวัดนครศรีธรรมราชติดต่อกับคลองระโนด

---

* ในหนังสือสุวรรณภูมิอยู่ที่ไหน ? ได้เรียกร่องน้ำสายนี้ไว้ว่า "ช่องอ่าวบ้านดอน-อ่าวลึก" ขอได้โปรดแก้เป็น "ช่องอ่าวบ้านดอน-อ่าวพังงา" ด้วย

ทางหนึ่ง ทางปากระวะอันเป็นปากน้ำของคลองระโนดทางหนึ่ง ทางปากน้ำของทะเลสาบที่ใกล้เขาแดงอันเป็นที่ตั้งเมืองสงขลาโบราณอีกทางหนึ่ง บาดหลวงเตอชัวซีเขียนรายงานถึงสำนักงานการค้าขายในอินเดียฝ่ายตะวันออกเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๙ * ว่า *"เมืองสงขลานี้ตั้งอยู่ ๙ ดีกรีของละติจูดเหนือเป็นทำเลที่เหมาะดีมากและภูมิประเทศก็เป็นที่กำบังต่อข้าศึกอยู่ในตัวแล้ว"* ถ้าจะทำท่าเรืออย่างดีที่เมืองนี้ ก็ทำได้ง่ายโดยไม่ต้องลงทุนเท่าไรนัก เพราะเรือขนาดกลางก็เข้าออกได้อย่างสบาย และเมื่อเข้าไปจอดแล้วก็อยู่ในที่กำบังคลื่นลมทุกฤดู เว้นแต่ฤดูที่ลมพัดมาจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือจะจอดเรือในที่นี้ไม่ได้ แต่ก็ไม่เป็นการประหลาดอะไร เพราะเมื่อถึงฤดูที่ลมพัดมาจากทิศนี้แล้ว เรือต่าง ๆ จะถอยไปจอดที่เมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นเมืองห่างไกลออกไปเพียง ๒๐ ไมล์ก็ได้ ทั้งท่าเรือเมืองนครศรีธรรมราชเป็นท่าเรือที่ดีพ้นอันตรายทุกอย่างด้วย บรรดาเรือต่าง ๆ ที่ผ่านช่องมะละกาก็ต้องผ่านเมืองสงขลาทุกลำ

ในที่นี้จะต้องกล่าวความอีกข้อ ๑ ว่า พระเจ้าได้ทรงสัญญาว่า จะได้พระราชทานที่แห่ง ๑ ในเมืองไทรอันเป็นเมืองขึ้นของประเทศสยามให้แก่บริษัทฝรั่งเศส เมืองไทรนี้อยู่ในฝั่งชายทะเลเมืองภูเก็ต เพราะฉะนั้นถ้าบริษัทฝรั่งเศสได้ไปตั้งอยู่ที่เมืองไทรแล้ว ก็อาจจะทำการค้าขายติดต่อกับพวกฝรั่งเศสที่อยู่ที่เมืองสงขลาได้ และการที่จะค้าขายติดต่อกันนี้จะเดินทางไปตามลำแม่น้ำก็ได้ ไม่จำเป็นจะต้องอ้อมไปทางช่องชอนดาหรือช่องมะละกาก็ได้

จดหมายเหตุของบาดหลวงเดอชัวซี ชาวฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาประเทศไทยในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ กรุงศรีอยุธยา ให้ความรู้ยืนยันว่า สมัยนั้นช่องทางทะเลสาบสงขลา-อ่าวปลิศ ยังแล่นเรือสินค้าขนาดกลางไปมาได้ ช่องทางนี้ตื้นตันเสียเมื่อไร

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เห็นจะภายหลัง พ.ศ. ๒๓๓๖ เล็กน้อย สมเด็จกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทได้ทรงพระนิพนธ์คำกลอนยอเมืองมีความแห่งหนึ่งว่า ** "....มันคิดการมิให้ใครสงสัย จะนิ่งอยู่ดูเมาเอาใจ เห็นเหตุร้ายจะเกิดการมา จะเร่งรัดตัดคดมันเสียก่อนบั่นรอนอย่าให้ทันแน่นหนา จำจะคิดให้คิดแต่ก่อนมา เป็นทัพน่านาวายกไป ตามทางทะเลไปสงขา จะขุดพสุธาเป็นคลองใหญ่ ให้เรือรบออกประจบเอาเมืองไทร ปากใต้ฝ่ายทะเลให้พร้อมกัน จึงจะยกไปตีเอามะริดจะปิดปากน้ำเสียให้มั่นทัพเรือมันจะพลอยเข้าช่วยกัน จะตีบั่นเกยทัพให้ยับไป.....

พระนิพนธ์คำกลอนนี้ แสดงว่าในชั้นเริ่มแรกกรุงรัตนโกสินทร์ ช่องทะเลสาบสงขลา-อ่าวปลิศตื้นตันเสียแล้ว ตามที่สอบถามรู้มา บริเวณตื้นเขินเรือผ่านไปมาไม่ได้นั้นอยู่แถวเชิงเขาลูกช้างอำเภอสะเดาอาจจะเป็นเพราะมีมูลดินทรายมูลแร่ไหลมาทับถมตามกาลเวลา

---

* ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๔ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร พิมพ์ พ.ศ.๒๔๗๐ หน้า ๗๑ และ ๗๔

** พระราชวิจารณ์-พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สำนักงานสยามบรรณาการจัดพิมพ์ พ.ศ. ..... หน้า ๓๕๔

เมื่อแผ่นดินคาบสมุทรมีร่องน้ำ ๒ ช่องอย่างนี้ สภาพทางภูมิศาสตร์ย่อมเป็นเกาะ ๒ เก่า มีผู้สอบค้นจากวรรณคดีอินเดีย ที่เป็นเรื่องราวเก่าแก่ก่อนพุทธกาล เช่นคัมภีร์รามายณะ และวายุปุราณะ * เป็นต้นได้เค้าความรู้ว่า เกาะบนอันมีภูเขาหลวงเป็นโครงร่างนั้น เรียก สุวรรณทวีปแปลว่าเกาะทองและเกาะล่างอันมีภูเขาสันกาลาคีรีเป็นโครงร่างนั้นเรียก มาลัยทวีป ส่วนเกาะสุมาตราที่อยู่ข้างใต้ลงไป เรียก สมุทรทวีป กาลเวลาล่วงมาช่องทะเลสาบสงขลา-อ่าวปลิศแคบเขินขึ้นแลดูเกาะ ๒ เกาะประดุจเป็นเกาะเดียว เลยเรียกชื่อเป็นอย่างเดียวกันว่า สุวรรณทวีป แล้วชื่อมาลัยทวีปก็เลื่อนลงไปเป็นชื่อเกาะสุมาตราฟังดูก็น่าคิดเหมือนกัน สุมาตรา-สมุทรา, และยังมีเมืองชื่อ *"สมุทร"* ตั้งอยู่ข้างใต้เมืองลำบุรี **

เรื่องราวของสุวรรณทวีปมีอย่างไรบ้าง ขอกล่าวถึงเนื้อความที่พอเป็นหลักฐานเสียเลยทีเดียวภายหลังที่พระเจ้าอาเล็กซานเดอร์กษัตริย์กรีก ได้แผ่เดชานุภาพเข้ามาถึงประเทศอินเดีย และสิ้นพระชนม์ไปแล้วประเทศกรีกก็ได้แบ่งแยกเป็น ๓ อาณาจักร คือ อาณาจักรคาสซานเดอร์ อาณาจักรอียิปต์และอาณาจักรเซลอยคุส ในระหว่างนี้อาณาจักรโรมันซึ่งมีกรุงโรมเป็นนครหลวง ได้ก้าวขึ้นสู่ความเจริญในที่สุดถึงราวพ.ศ. ๓๙๗ มีอำนาจครอบงำประเทศกรีก ครั้นสิ้นวาระสมัยยูเลียสซีซาร์กับมาร์คอันโดนีแห่งกรุงโรมกับพระนางคลีโอพัตราแห่งประเทศอียิปต์แล้ว ออกตาวิยุสซึ่งเป็นทั้งหลานและบุตรบุญธรรมของยูเลียสซีซาร์ ได้สถาปนาตนเป็นกษัตริย์ทรงนามพระเจ้าออกตาวิยุสซีซาร์ (พ.ศ. ๕๑๒-๕๕๗) ราวพ.ศ. ๕๖๓ มีจดหมายเหตุของสตราโบ (STRABO) เล่าถึงการค้าขายระหว่างกรุงโรมกับประเทศอินเดีย และ ต่อมาในรัชกาลจักรพรรดิ์คลอดิอัส (EMPEROR CLAUDIUS พ.ศ. ๕๘๔-๕๙๗) ได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงเกี่ยวกับการค้าเกิดขึ้น เนื่องด้วยใน พ.ศ. ๕๘๘ มีชาวโรมันคนหนึ่งชื่อ ฮิปปาลุส เป็นคนนำร่องเรือเดินทะเลได้สังเกตเห็นว่าระหว่างทะเลแดงกับอินเดียในปีหนึ่ง ๆ มีฤดูลมพัดตรงไปมามีกำหนดแน่นอนอาจแล่นเรือออกทะเลตัดตรงไปและกลับได้ตามฤดูมรสุม ตั้งแต่นั้นมาจึงเกิดเรือขนาดใหญ่ และเกิดสายการเดินเรือในมหาสมุทรระหว่างทะเลแดงกับอินเดียขึ้น ทำให้พ่อค้าสามารถไปมาค้าขายได้ไกล ๆ เพราะสะดวกและเร็วกว่าแต่ก่อน ๆ มาก เพื่อเป็นเกียรติแก่นายนำร่องเรือเดินทะเลผู้นี้ ชาวโรมันจึงเรียกลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ว่า *"ฮิปปาลุส"* เมื่อการเดินเรือค้าขายเจริญขึ้นชาวกรีกชาวโรมันก็ค่อย ๆ ขยายเส้นทางเดินเรือออกมาทางตะวันออกไกลขึ้นทุกที และได้มีการบันทึกจดหมายเหตุว่าด้วยเส้นทางพาณิชย์ทางทะเลไว้เป็นหลักฐานเช่น

๑. หนังสือชื่อ PAMPONIUS HALA'S DE SITU ORBIS ปอมโปนิอุสเมลาเป็นชาวโรมันเกิดและตายเมื่อใดไม่ทราบ กล่าวกันว่าราว พ.ศ. ๕๘๖-๕๙๗ ยังมีชีวิตอยู่

---

* และ ** เมืองลำบุรีนั้นในปัจจุบันเรียก อาฉิ่น ตำนานไทยเรียก อาแจ

๒. หนังสือ THE NATIONAL HISTORY OF PLINY THE ELDER ปลินีผู้เฒ่าชาวโรมันเขียนเมื่อราวพ.ศ. ๖๒๐

๓. หนังสือ PELIPLUS OF THE ERYTHRAN SEA ผู้เขียนเป็นผู้บังคับการเรือชาวกรีกเลือดผสมอียิปต์อยู่ที่เมืองแบเรไนท์ฝั่งทะเลแดงด้านอาฟริกา ไม่ปรากฏชื่อเขียนเมื่อ พ.ศ. ๖๒๓

จากหนังสือที่กล่าวชื่อมานี้ ช่วยให้ทราบว่า ในระยะเวลานั้นเมืองอาเล็กซานเดรียเป็นศูนย์กลางการค้าใหญ่ มีนิคมการค้าของชาวอินเดียไปตั้งอยู่ และทางอินเดียก็มีนิคมการค้าของชาวโรมันมาตั้งอยู่ที่เมืองมธุราในปัณฑยรัฐ

๔. จดหมายเหตุภูมิศาสตร์ของคลอดิอุสปโตเลมี (CLAUDINS) ชาวกรีกเมืองอาเล็กซานเดรียได้เขียนเรื่องราวบ้านเมืองทางตะวันออกโดยมิได้มาด้วยตนเอง หากเขียนตามคำบอกเล่าของพ่อค้าผู้หนึ่งชื่อ อาเล็กซานเดอร์ ซึ่งเคยเดินทางมาค้าขายยังเอเชียตะวันออก จดหมายฉบับนี้มาอายุปูน พ.ศ. ๖๙๓ (หรืออาจจะตกราวพ.ศ. ๗๐๘ ก็ได้) เล่าถึงเมืองท่าและปากน้ำสำคัญ ๆ ตามชายฝั่งทะเลมหาสมุทรอินเดียกับมหาสมุทรแปซิฟิคไปสิ้นสุดที่เมืองท่าในแดนติไน (THINAI) ซึ่งแต่ละแห่งมีกำหนดเส้นรุ้งเส้นแวงบอกกำกับไว้ด้วย นักค้นคว้าทางประวัติศาสตร์โบราณคดีหลายท่านในรุ่นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เช่น เยรินี (GERINI) เบอร์เทลลอพ (BERTELOT) เซอรโรแลนด์แบรดเดล (SIR ROLAND BRADDEL) เป็นต้น ได้พยายามตรวจสอบปรับเทียบเส้นรุ้งเส้นแวงของปริสเมมีสมัย ๑๘๐๐ ปีเศษ ต้นสมัยปัจจุบันนี้ ผลของการปรับเทียบนั้นบางท่านอธิบายว่า คลาดเคลื่อนกันระหว่าง ๖°-๗° โดยเฉพาะแผ่นดินคาบสมุทรที่ทางวรรณคดีอินเดียเรียก สุวรรณทวีป นั้น มีความเห็นพ้องกันเป็นส่วนมาก ว่าในจดหมายเหตุปโตเลมีเรียก *"ไครเสเซอรโสเนโสส"* (CHRYŜE CHERSONĈSOS หรือ GOLDEN CHERSONESE) แปลว่า "เกาะทอง" ซึ่งก็มีความหมายตรงกับสุวรรณทวีป (สุวัณณทวีป) ในภาษาบาลีสันสกฤตนั้นเอง

ร่วมอายุกับจดหมายเหตุภูมิศาสตร์ของปโตเลมีทางประเทศอินเดียก็มีหนังสือเล่าถึงเส้นทางเดินเรือค้าขายระหว่างฝ่ายตะวันตกกับฝ่ายตะวันออกเหมือนกัน ชื่อเสียงสถานที่ต่าง ๆ เป็นภาษาบาลีสันสกฤต ซึ่งคุ้นหูรู้ความหมายแก่ชาวไทยเป็นอย่างดี ฉะนั้นขอกล่าวถึงเสียก่อน แล้วจึงจะนำเอาชื่อเสียงในจดหมายเหตุปโตเลมีมาเล่าเทียบเคียงกันไป

คัมภีร์มหานิทเทสภาษาบาลี * อายุปูนพุทธศตวรรษที่ ๘ กล่าวถึงเมืองท่าและสถานที่ติดต่อค้าขายทางเรือไว้หลายแห่ง ดังคำแปลเป็นบางแห่งต่อไปนี้

---

*----------

"เมืองแสวงหาโภคทรัพย์ ย่อมแล่นเรือไปในมหาสมุทร ไปคุมพะ (หรือติคุมพะ) ไปตัดโกละ ไปตักศิลา ไปกาลมุข ไปมรณปาร ไปเวสุงคะ ไปเวราบถ ไปชวา ไปกมะลี (หรือดมะลี) ไปวังกะ ไปเวฟวททน (หรือเวฟุพันธนะ) ไปสุวรรณกุฏ ไปสุวรรณภูมิ ไปตัมพปัณณิ ไปสุปาระ ไปภรกะ (หรือภรุกัจฉะ) ไปสุรัทม (หรือสุรัฏฐะ) ไปโยนะ ไปปินะ (หรือปรมโยนะ) ไปอัลลสันทะ"

ชื่อเสียงข้างบนนี้นอกจากจะกล่าวไว้ในคัมภีร์มหานิทเทสแล้ว ยังมีกล่าวไว้บ้างในคัมภีร์มิลินทร์ปัญหา ซึ่งพระปิฎกจุฬาภัยเถระได้รจนาขึ้นเมื่อประมาณพ.ศ. ๕๐๐ เป็นอย่างถ้อยคำของพระมหาเถรนาคเสน ยกมาเป็นข้ออุปมาถวายพระเจ้ามิลินท์ (เมนันเดอร์ พ.ศ. ๓๙๒-๔๑๓) ดังนี้

"....แล่นเรือไปในมหาสมุทรไปวังคะ (อังกะ) ไปตัดโกละ ไปจีนะ ไปโสวีระ ไปสุรัฏฐะ ไปอลลสันทะ ไปท่าโกลปัฏฏนัม ไปสุวรรณภูมิ หรือสถานที่ชุมนุมการเดินเรือแห่งอื่น ๆ"

บรรดาชื่อเมืองท่าและสถานการค้าในคัมภีร์ภาษาบาลีทั้งสองนี้ บอกเล่าตำแหน่งทิศทางไว้สับสน หาเรียงลำดับไปทางทิศหนึ่งทิศใดไม่ เพื่อสะดวกแก่การสอดแทรกชื่อที่ได้จากจดหมายเหตุชาวกรีกโรมัน แม้จนจดหมายเหตุของชาวจีนลงไปตามตำแหน่งที่ตั้ง อันพอจะทราบเป็นความรู้กันบ้างแล้ว ดังต่อไปนี้

๑. **อัลลสันทะ** คือเมืองอาเล็กซานเดรียที่พระเจ้าอาเล็กซานเดอร์มหาราชโปรดให้สร้างขึ้นที่ริมทะเลเมดิเตอร์เรเนียนในประเทศอียิปต์เมื่อพ.ศ. ๒๒๐ เป็นเมืองท่าติดต่อกับอินเดียทางอ่าวเปอร์เซีย

๒. **สุรัฏฐ์** (สุราษฎน์) เป็นเมืองท่าอยู่ข้างใต้ปากแม่น้ำสินธุ

๓. **โสวีระ** เป็นรัฐหนึ่งอยู่ข้างเหนือภูเขาวินทยาใกล้ลำน้ำสินธุมีนครหลวงชื่อโรรุกะเป็นท่าเรือด้วยและอยู่เหนือเมืองสรัฏฐ์ เป็นดินแดนที่พวกศกะถอยหนีพวกกุศานะลงมาอยู่

๔. **ปินะ** (BINAGARA) อยู่ที่ลำน้ำสินธุในรัฐโสวีระ

๕. **ตักถศิลา** เป็นนครหลวงของคันธาระรัฐ

๖. **โยนะ** (ยวนะ-โยนก) เป็นชื่อหนึ่งของคันธาระรัฐ และเป็นชื่อเรียกประชาชนเชื้อสายกรีกด้วย อนึ่ง *"โยนะ ยวนะ-โยนก"* นี้ได้ถูกถ่ายทอดมาเป็นชื่อเรียกเมืองยูนชาง (ย่งเชียง) และคนไท-ลาวในภาคตะวันตกของแคว้นยูนนานในสมัยโบราณด้วย

๗. **ภรุกัจฉะ** เป็นเมืองท่าอยู่ที่ปากแม่น้ำนรรมทาในเขตเมืองสุรัฏฐ์ และมีสาขาเรียกแม่น้ำตาปี *

---

* สินค้าทางบกจะผ่านเมืองภรุกกัจฉะนี้ไปยังเมืองอุเชนี-เมืองพาราณสี-เมืองปาตลีบุตร-เมืองตามลิปตี ท่าเรือปากแม่น้ำคงคา

๘. **สุปาระ** เป็นเมืองท่าอยู่ข้างใต้ปากแม่น้ำตาปีลงมา (และอยู่ข้างเหนือเมืองบอมเบย์)

ชายฝั่งทะเลตะวันตกของอินเดียข้างใต้ปากน้ำสินธุลงมาจนถึงแหลมคอโมริน เรียกฝั่งทะเลมาลาบาร์ โดยเฉพาะแหลมคอโมรินนั้น ในจดหมายเหตุปโตเลมีเรียกแหลมโคมาเรีย (COMARDA)

ชายฝั่งตะวันออกของประเทศอินเดีย จากแหลมคอโมรินข้างใต้ขึ้นไปข้างเหนือจนถึงปากน้ำคงคา เรียกชายฝั่งทะเลโคโรมันเดลดังกล่าวมาแล้ว ในตอนพูดถึงโจฬะ อันธระรัฐ กับเถลิงคณะรัฐ

๙. **ตัมพวปัณณี** คือเกาะศรีลังกา

๑๐. **วังกะ** (วังคะ) คือรัฐเบงคอลซึ่งปัจจุบันเรียกรัฐมังคาเทศ สมัยโบราณทางทิศตะวันตกติดต่อกับรัฐอังคะ ซึ่งมีเมืองจัมปาเป็นนครหลวง ทางทิศใต้จดปากน้ำคงคาทางฝั่งขวาของปากน้ำคงคาเป็นที่ตั้งเมืองตาปลิปติ (ตันลุก) เป็นเมืองท่าสำคัญที่เรือกำปั่นสำเภาจะเดินทางแยกไปยังบ้านเมืองต่าง ๆ ทางฝ่ายตะวันออกและตะวันตกของอินเดีย ส่วนชายแดนทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ อันมีเมืองสมทัตนั้นติดต่อกับเขตรัฐยะไข่

๑๑. **สุวรรณกูฏ** คือรัฐยะไข่ ในสมัยก่อนพ.ศ. ๑๖๐๐ ทางทิศตะวันออกติดต่อกับรัฐปะยู มีแม่น้ำใหญ่ชื่อ กุลาถ่าน (KULADAN RIVER) ไหลมาลงอ่าวอันดามันริมปากน้ำฝั่งตะวันออกเป็นที่ตั้งเมืองอักยัม (AKYUB) นครหลวง ถัดเมืองอักยัมมาถึงแหลมเนเกรสเป็นสุดแดนรัฐยะไข่

ชายทะเลถัดแหลมเนกาสมาทางตะวันออกเป็นปากน้ำพะริม ปากน้ำอิราวดี ปากน้ำย่างกุ้ง ปากน้ำสะโตง และปากน้ำสาละวิน ตามลำดับ ริมปากน้ำสาละวินฝั่งขวาเป็นที่ตั้งเมืองเมาะตะมะ (มะตะบัน) เหนือเมืองเมาะตะมะขึ้นไปประมาณ ๕๐ กิโลเมตรเป็นที่ตั้งเมืองสะเทิม (สุธรรมวดี) นครหลวงโบราณของประเทศมอญ ห่างเมืองนี้ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ราว ๓๐ กิโลเมตร ถึงเมืองฟันหรือวาน (PA-AN) ตั้งอยู่ริมแม่น้ำสาละวินฝั่งซ้าย ริมปากน้ำสาละวินฝั่งซ้ายเป็นที่ตั้งเมืองเมาะลำเลิง (มะละแหม่ง)

บริเวณอ่าวอันดามันแถวปากน้ำสาละวินเคยเรียกกันว่า อ่าวมะตะมัน

๑.๒ เวสุงคะ นักโบราณคดีสันนิฐานกันว่า น่าจะตรงกับเมืองลำเลิง เหนือตัวเมืองนี้ขึ้นไปเล็กน้อย มีแม่น้ำอัดรัมเกิดแต่เทือกเขาตะนาวศรีใกล้ ๆ ช่องท่างด่านพระเจดีย์สามองค์ไหลมาลงแม่น้ำสาละวิน ลำน้ำสายนี้ยาวประมาณ ๑๕๐ กิโลเมตร ห่างปากน้ำเข้าไปราว ๒๐ กิโลเมตร มีเมืองอัดรัน (พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เรียกเมืองเชิงกราน)

๑.๓ ตักโกละ ขอรอไว้อธิบายตอบเกี่ยวกับจดหมายเหตุปโตเลมี

๑.๔ ชวา ปัจจุบันเรียกประเทศอินโดนีเซีย

๑.๕ กมลีหรือตมลี หมายถึงตัมพรลิงค์ คือ ดินแดนนครศรีธรรมราช

๑.๖ สุวรรณภูมิ (เมืองทอง, แดนทอง) ในชั้นแรกนักโบราณคดีชาวยุโรปมีความ

คิดเห็นว่าสุวรรณภูมิ คือ ประเทศมอญ ซึ่งมีเมืองสะเทิมเป็นสำคัญ ครั้นทำการขุดแต่งขุดแต่งขุดค้นเมืองสะเทิมแล้ว ไม่พบโบราณศิลปวัตถุอันใด มีอายุเก่าแก่ถึงพ.ศ. ๑๒๐๐ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพจึงทรงแนะนำว่าสุวรรณภูมิน่าจะอยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เพราะที่เมืองนครปฐมมีของโบราณอายุไม่น้อยกว่า ๑๒๐๐ ปีมากมายภายหลังต่อมากรมศิลปกรทำการขุดแต่งขุดค้นเมืองร้างที่อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ได้พบของโบราณมีอายุสูงกว่าที่เมืองนครปฐม เช่น พระพุทธรูปปูนปั้นศิลปสกุลอมรวดีจึงมีผู้เชื่อว่าเมืองร้างอำเภออู่ทองเป็นนครสุวรรณภูมิโบราณ

๑.๗ จีนะรัฐ เป็นชื่อที่มีกล่าวในคัมภีร์มิลินทปัญหา อายุประมาณ พ.ศ. ๕๐๐ ขอรอไว้อธิบายในตอนเกี่ยวกับจดหมายเหตุปโตเลมี

ได้เล่าถึงตำแหน่งที่ตั้งเมืองท่าเรือการพาณิชย์ และอื่น ๆ ในคัมภีร์มิลินทปัญหา กับคัมภีร์มหานิทเทสของอินเดียจากฝ่ายตะวันตกมาตะวันออก ๑๗ แห่งไปแล้ว ต่อไปนี้จะขอนำเอาสถานที่ ๆ ปรากฏในจดหมายเหตุภูมิศาสตร์ของปโตเลมีชาวกรีก ที่นักโบราณคดีผู้อาวุโสรุ่นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ทำการสอบสวนไว้มากล่าวต่อไป โดยเฉพาะในภาคใต้ของประเทศไทยแห่งใดที่ข้าพเจ้าตรวจสอบไม่ตรงกับความเห็นของบุคคลผู้อาวุโส ก็จะได้อธิบายไว้เพื่อหาข้อมูลกันสืบไป

หนังสือภูมิศาสตร์ของปโตเลมีเล่าว่า เมื่อแล่นเรืออ้อมแหลมโคมาเรีย (CAPE KOMARIA ปัจจุบันเรียกคอโมริน) มาแล้ว จะถึงจุดปลายทางที่จะแล่นเรือสำเภาข้ามมหาสมุทร ๒ แห่ง คือ ไมโสเลีย (MAISOLIA) กับฟาเลารา (PALOURA)

ไมโสเลีย ณ ที่นี้ปโตเลมีเล่าว่า มีศูนย์กลางการค้าชื่อ กันตะโกสสิสะ (KANTAKOSYLA) กับแม่น้ำไมโสลอส เนื่องด้วยมีการพบศิลาจารึกภาษาปรากิตรุ่นพุทธศตวรรษที่ ๘ มีเจดีย์นาคารชุนโกณฑะใกล้ฝั่งแม่น้ำกฤษณา ปรากฏชื่อ กันตะกะโสละ จึงเชื่อกันว่าไมโสเลียกับคันตะโกสลิละอยู่ ณ บริเวณแม่น้ำกฤษณากับโคธาวารี อันเป็นที่ตั้งเมืองมาสุลิปะตัมอยู่ในอันธระรัฐ และแม่น้ำไมโสลอสก็คือแม่น้ำกฤษณา

พาเลารา มีความเห็นกันว่า ถ้าไม่เป็นเมืองทันตบุรีที่ปากแม่น้ำมหานทีก็ย่อมเป็นเมืองตามลิปติที่ปากแม่น้ำคงคาแห่งหลังนี้เชื่อกันมากว่าน่าจะถูกต้อง ศาสตราจารย์มูเกอร์ชิได้กล่าวว่า* ยุคหนึ่งในโบราณสมัยดินแดนตั้งแต่ปากน้ำคงคา ลงไปทางใต้จนถึงปากแม่น้ำกฤษณา เคยเป็นแว่นแคว้นกลิงค์ มีเมืองกลิงคปะตัมเป็นราชธานี และเมืองมาสุลิปะตัมเป็นเมืองท่าถือเพียงอายุของจดหมายเหตุปโตเลมี ชาวกลิงครัฐได้ไปมาหาสู่กับบ้านเมืองทางแหลมเอเชียอาคเนย์มานานไม่น้อยกว่า ๑๘๐๐ ปีแล้ว ชาวกลิงครัฐคือ พวกทราวิทเจ้าของภาษาเตลุคุ

เมื่อเรือสำเภาแล่นออกมาจากเมืองท่าพาเลาราแล้ว ตัดข้ามอ่าวอาดามันมายังสถานที่ชายฝั่งทะเล ต่อไปนี้เป็นลำดับ

ปากแม่น้ำซาโดส (SADOS) กับเมืองซาดา (SADA) ในแคว้นอาจีร (ARGYRA) ซึ่งเยรินีมีความเห็นว่าเป็นพวกแม่น้ำทรางทวย (SANDOWAY) กับเมืองทรางทวยในรัฐยะไข่ (ARAKAN)

ปากแม่น้ำเตมาลอส (TAMALOS) กับเมืองเตมาลา (TAMALA) ซึ่งเยรินีว่าเป็นปากแม่น้ำพะสินกับเมืองพะสิม แต่เบอรเทอลอทว่าเป็นปากแม่น้ำอิราวดี

อ่าวซาราบากอส (SARABAKOS GULE) เข้าใจกันว่าเป็นอ่าวมะตะบัน ปโตเลมีกล่าวไว้ว่าแถมอ่าวนี้มีมนุษย์กินคนอาศัยอยู่

ศูนย์การค้าเบซิงงา (BESYNGA EMPORIUM) กับปากแม่น้ำเบซิงงา เบอรเทลลอทมีความเห็นว่าเป็นเมืองทวายกับปากแม่น้ำเมืองทวาย

เมืองทวายเป็นต้นทางที่จะเดินมายังด่านพระเจดีย์สามองค์ที่ชายแดนจังหวัดกาญจนบุรี ใต้เมืองทวายลงมาเป็นเมืองมะริด ลงเรือจากเมืองนี้พ่ายถ่อขึ้นมาตามลำน้ำตะนาวศรีไปทางตะวันออก ถึงต้นน้ำขึ้นบกเดินข้ามเขาบรรทัด มายังด่านสิงขรถึงอำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ทางเดินสายนี้เรียกเส้นทางด่านสิงขร เมืองมะริดกับเมืองประจวบคีรีขันธ์ได้กำหนดไว้เป็นเขตตอนเหนือของทักษิณรัฐตรงกับนักโบราณคดีรุ่นอาวุโสกำหนดเป็นเขตข้างเหนือของไครเสเซอรโสเนโสส หรือเกาะทองเหมือนกันจากเมืองมะริด แล่นเรือเลียบชายฝั่งทะเลลงมาทางใต้จนสุดปลายแหลมที่ช่องมะละกา แล้วอ้อมขึ้นไปตามฝั่งทะเลตะวันออกจะมีสถานที่สำคัญ ๆ กล่าวในจดหมายเหตุกรีก คือ

๑. ศูนย์การค้าเมืองตะโกลา
(TAKOLA AM EMPORIUM)
๒. แหลมที่อยู่ห่างเมืองตะโกลา
๓. ปากแม่น้ำไครโสนาส
(THE MOUTH OF KHRYSONAS RIVER)
๔. ศูนย์การค้าซาบารา
(SABARA AN EMPORIUM)
๕. ปากแม่น้ำปะลันดา
(THE MOUTH OF PALANDA RIVER)
๖. แหลมมาลอยโกลอน
(CAPE MALECUKOLON)
๗. ปากแม่น้ำอะตาบา
(THE MOUTH OF ATTABAS RIVER)

๘. เมืองโกลี
(THE TOWN OF KOLE)
๙. เมืองเปริมูลา
(THE TOWN OF PERIMULA)
๑๐. อ่าวเปริมูลา
(THE PERIMULA GULF)

และเมืองที่อยู่ห่างชายทะเลอีก ๔ เมือง คือ

๑๑. กาลองกา (KALONKA)
๑๒. คอนคูนนคร (KONKONACARA)
๑๓. ทาระ (THARRA)
๑๔. ปะลันดา (PALANDA)

สถานที่ในจำนวน ๑๔ แห่งนี้ นักโบราณคดีต่างได้สอบค้น ลงความเห็นไว้ตรงกันบ้าง ขัดแย้งกันบ้าง เช่นเดียวกับตอนที่ข้ามจากปากน้ำคงคามายังอ่าวมะตะบัน ฉะนั้นเพื่อมิให้เรื่องเยินเย้อเกินไปต่อไปนี้จะพูดถึงแต่บางแห่งที่มีเรื่องราวเกี่ยวโยงไปถึงเท่านั้น

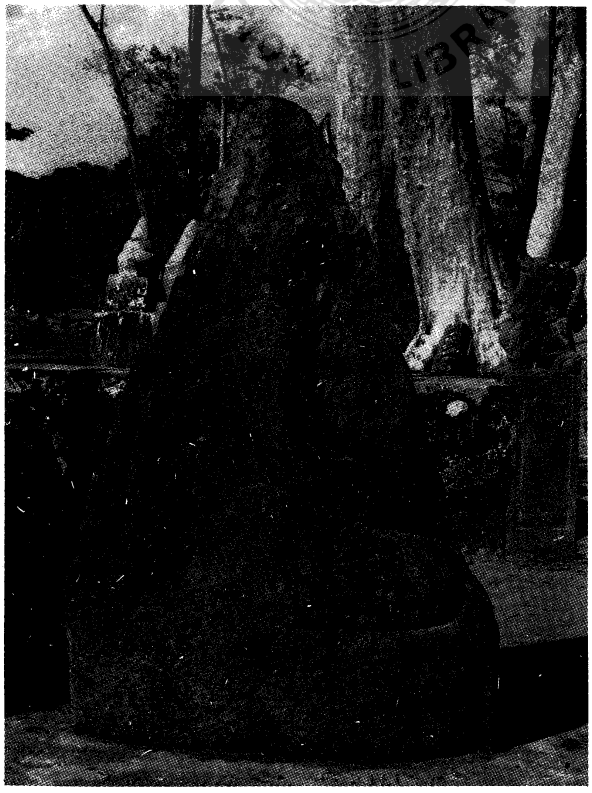
ข้างใต้เมืองมะริดลงมาที่แหลมวิกตอเรียกับปากแม่น้ำปากจั่น ในลำน้ำนี้เป็นที่ตั้งเมืองกระบุรี (ปัจจุบันเป็นอำเภอในจังหวัดระนอง) อันเป็นต้นทางเดินบ้านแหลมไปยังเมืองชุมพรที่แม่น้ำท่าตะเภาในอ่าวไทยใช้พาหนะช้างกันมาเป็นเวลา ๒ วัน

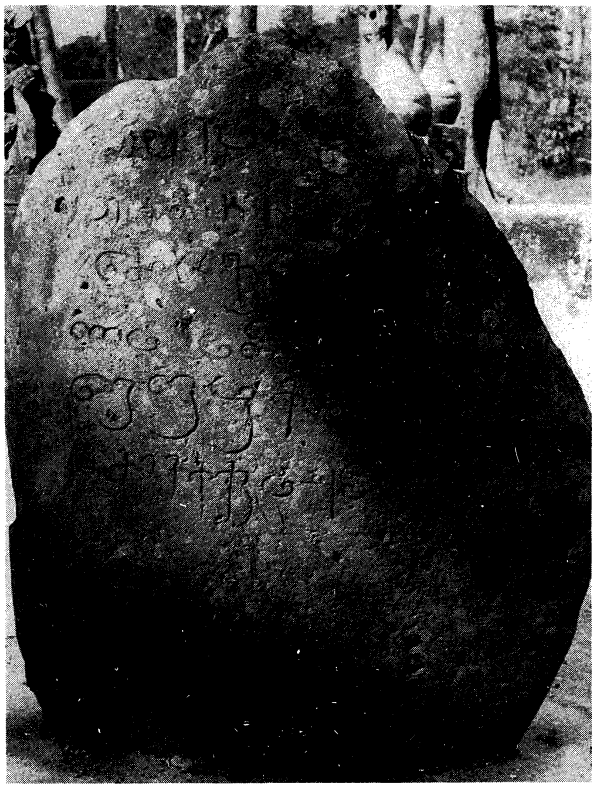
จากปากน้ำปากจั่นลงมาเป็นอ่าวเมืองระนอง ทางใต้เมืองระนองลงมาราว ๑๕ กิโลเมตร ถึงตำบลบ้านราชกรูด มีเส้นทางเดินเลียบไหล่เขาไปประมาณ ๒๐ กิโลเมตร ถึงอำเภอพะโต๊ะที่ริมแม่น้ำหลังสวน มีท่าเรือโบราณเรียกท่าเรือพ่อตาจีนจอด เป็นที่ขนถ่ายสินค้าล่องไปมาระหว่างลำน้ำหลังสวนกับอ่าวไทยที่อำเภอหลังสวนจังหวัดชุมพร ในทุกวันนี้มีถนนถาวร (สาย) ตัดเลียบลำน้ำหลังสวนฝั่งเหนือมาประสานกับถนนเพชรเกษมที่บ้านควนหินมุ้ย อำเภอหลังสวน ระหว่างกรุยทางสร้างถนนสายนี้ ได้พบเครื่องมือหินใหม่เป็นจำนวนมากที่อ่าวระนองอยู่ที่เส้น ๑๐ ตะวันออก ข้างเหนือเส้นนี้ตั้งแต่ราวปากน้ำเมืองทวายลงมาถึงแหลมวิกตอเรียมีหมู่เกาะอันดามัน และข้างใต้เส้นนี้ ตั้งแต่ปากน้ำตะกั่วป่าลงไปจนถึงช่องปากพระมีหมู่เกาะนิโคบาร์แนวเส้น ๑๐ ° (THE DEGREE CHANNEL) เป็นเส้นทางเดินเรือข้ามมหาสมุทรอินเดียที่สำคัญสายหนึ่งระหว่างเมืองคาเอรีปัตตะนัมกับหมู่เกาะอันดามันและนิโกบาร์ โดยไม่ต้องแล่นเรือขึ้นไปถึงก้นอ่าวอันดามัน

ตะกั่วป่า ข้างใต้เมืองระนอง เป็นเมืองตะกั่วป่า (ปัจจุบันเป็นอำเภอในจังหวัดพังงา) เยรินีมีความเห็นว่า เมืองนี้คือเมืองตะโกลา หรือตักโกละ ในมิลินทปัญหากับจดหมายเหตุปโตเลมี แต่เบอรเทลลอทว่ามิใช่ตะโกลาควรอยู่ที่เมืองตรัง อันเมืองตะโกลานั้นนักโบราณคดีมีความเห็นว่า เป็นเมืองเดียวกับเมือง ตาไลตฺ ตทฺ โกลํ ในศิลาจารึกเมืองตันชอร์ของพระเจ้า

เทวรูปฮินดูและจารึก
ที่ตำบลเหล อำเภอตะกั่วป่า
จังหวัดพังงา

ราเชนทรที่ ๑ (พ.ศ. ๑๕๕๕-๑๕๘๔) และเป็นเมืองเดียวกับเมืองกะโลละ (กะกุกะ) ในจดหมายเหตุอาหรับ มูลเหตุของชื่อกล่าวกันว่ามาแต่คำ "ตฺกโกลำ" ในภาษาบาลีหรือ *"ตกฺกล"* ในภาษาสิงหฬ แปลว่า *"กระวาน"** เมื่อนักโบราณคดีมีความเห็นว่า ตะโกลาหรือตักโลละอยู่ในภาคใต้ของประเทศไทย แต่ขัดแย้งกันในเรื่องฐานที่ตั้ง ก็ควรจะลองศึกษาสอบค้นหาตำแหน่งที่น่าจะถูกต้องดู

อันเมืองตะกั่วป่านั้น มีแม่น้ำตะกั่วป่าเป็นสำคัญ เกิดแต่ลำน้ำ ๓ สาย คือ

๑. คลองรมยณีย เกิดแต่เขาสด (สูง ๕๐๐ เมตร) อยู่ทางทิศตะวันออกไหลลงใต้มายังบ้านปากคลองเหลที่ด้านใต้ของเวียงเขตอำเภอตะปง

๒. คลองเหล เกิดแต่เขาปลายพนม (สูง ๔๐๐ เมตร) อยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอกะปง ไหลมาทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ถึงบ้านปากคลองเหลบรรจบกับคลองรมยณีย์เป็นแม่น้ำตะกั่วป่า แล้วไหลในไปด้านใต้ของเขาเวียง ที่เชิงเขาเวียงบริเวณนี้มีต้นตะแบกใหญ่โดยหุ้มห่อเทวรูปศิลาสมัยปัลลวะไว้ ๓ องค์ ชาวบ้านเรียกองค์กลางว่า รูปพระนารายณ์ องค์ข้าง ๆ ที่เป็นบุรุษเรียกพระลักษณ์ องค์ที่เป็นสตรีเรียกพระลักษมี และเรียกเขาเวียงกันว่าเขาพระนารายณ์สืบมาจนทุกวันนี้กับศิลาจารึก (หลักที่ ๒๖) ภาษาทมิฬวางคว่ำหน้าอยู่กับพื้นดินแผ่นหนึ่ง เทวรูป ๓ องค์นี้เดิมอยู่บนเขาเวียง ด้วยยังมีฐานก่อด้วยอิฐปรากฏให้เห็นเมื่อพ.ศ. ๒๔๕๓ ครั้นต้นตะแบกผุแห้งตายหลัง พ.ศ. ๒๕๑๖ แล้ว มีคนไปลักต่อยหน้าเทวรูปไป ทางราชการติดตามได้คืนมา จึงขุดย้ายเทวรูปทั้ง ๓ นี้เพื่อนำไปตั้งรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช ขณะขุดได้พบเศียรเดิมขององค์กลางจมอยู่ในดิน เป็นเศียรรูปพระนารายณ์สวมหมวกทรงกระบอกมีลวดลาย ส่วนรูปบุรุษที่เรียกพระลักษณ์ได้ไปแต่ตัวและรูปสตรีที่เรียกนางสีดา เฉพาะลำตัวชาวบ้านไม่ยอมให้ขนไป ยังคงรักษาไว้ที่อำเภอกะปง แต่เศียรได้คืนมาจากร้านค้าของเก่าในลอนดอนเทวรูปศิลา ศิลปสกุลปัลลวะชุดนี้ ผู้ชำนาญทางประวัติศาสตร์ศิลป (ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์) กล่าวว่า ตามแบบอินเดียเรียกว่าพระวิษณุมัธยมโยคสถานกมูรติ คือ พระนารายณ์ปางบำเพ็ญโยคะ และรูปบริวารชาย คือ ฤาษีมากัณฑยะรูปบริวารหญิง คือ นางภูทวี

๓. คลองกะปง เกิดแต่เขาปลายบางโต๊ะ (สูง ๗๐๐ เมตร) ไหลขึ้นเหนือผ่านที่ว่าการอำเภอกะปงไปลงร่วมกับลำน้ำตะกั่วป่าที่เชิงเขาเวียง

เมื่อลำคลองทั้งสามรวมเป็นแม่น้ำตะกั่วป่า แล้วก็ไหลผ่านด้านใต้ของเขาศรีราชาไประยะหนึ่งหักเลี้ยวขึ้นเหนือ ผ่านที่ว่าการอำเภอตะกั่วป่าที่ตำบลตลาดเหนือ อันเคยเป็นที่ตั้งเมืองเก่า จากนี้ผ่านตำบลผ่านยาวไปประมาณ ๑๒-๑๓ กิโลเมตรถึงบ้านจุด จึงหักเลี้ยวไปอีกราว ๑๐ กิโลเมตรเศษ ออกอ่าวอันดามันที่ปากแม่น้ำตะกั่วป่าข้างเหนือมีเกาะใหญ่ขนาด

๕-๑๕ กิโลเมตร เรียกเกาะคอเขามีสถานที่แห่งหนึ่งเรียกบ้านทุ่งตึก เนื่องในการทำเหมืองแร่ดีบุก มูลดินทรายขี้แร่ไหลมาถมทับลำน้ำตะกั่วป่าตื้นเขินเดินเรือไม่สะดวก ต้องทิ้งเมืองตะกั่วป่าเดิมที่ตลาดเหนือ ย้ายมาอยู่ที่เกาะคอเขาข้างใต้บ้านทุ่งตึก จะย้ายมาแต่เมื่อใดยังไม่ทราบชัดแต่ปรากฏในพ.ศ. ๒๔๕๒ มาตั้งอยู่แล้ว ใกล้ปากน้ำตะกั่วป่าข้างซ้ายมือมีดอนหรือเขาลูกหนึ่งเรียกเขาพระเหนือ * บนเขามีรูปพระนารายณ์สวมหมวกทรงกระบอก ๔ กร (ชำรุด) ยืนทำด้วยศิลาศิลปปัลลวะ ขนาดใหญ่กว่าตัวคน ได้ขนย้ายมารักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนครเมื่อราว พ.ศ. ๒๔๗๐

อาจจะเนื่องด้วยเยรินีมีความเห็นว่าเมืองตะกั่วป่าเป็นเมืองตะโกละหรือตักโกละ ดร.ควอริช เวลส์ *"นักโบราณคดี"* ชาวอังกฤษกับภรรยาจึงมาสำรวจเส้นทางแพร่ขยายวัฒนธรรมอินเดียที่ตะกั่วป่า เมื่อพ.ศ. ๒๔๗๘ นอกจากจะเล่าถึงรูปประติมาศิลาศิลปปัลลวะที่เขาพระเหนือกับเขาเวียง (เขาพระนารายณ์) แล้ว ยังได้เล่าถึงสิ่งพบปะที่เกาะคอเขาเป็นประโยชน์มาก ดังนี้ **

ที่บ้านทุ่งตึกมีสภาพเป็นแหล่งชุมชนโบราณทางทิศตะวันตกพบซากโบราณสถานก่อด้วยอิฐ ๓ แห่งบริเวณพื้นทรายมีเศษเครื่องปั้นดินเผาอายุต่าง ๆ กัน ทับถมปะปนกันเป็นอันมาก ดร.ควอริชเวลส์ได้เก็บรวบรวมส่งไปให้นายอาร์ แอล ฮอบสัน (Mr.R.L. HOBSON) แห่งบริติกมิวเซียมช่วยวิเคราะห์ ได้ความรู้เครื่องปั้นดินเผาชนิดเคลือบเป็น ๓ ประเภท คือ

ประเภทที่ ๑ เป็นของจีนสมัยหกราชวงศ์ ประมาณพ.ศ. ๗๖๓-๑๑๗๘ (ราชวงศ์โหว่ของพระเจ้าโจผีมาถึงต้นราชวงศ์ถังของพระเจ้าหลีเอี๋ยน)

ประเภทที่ ๒ เป็นของจีนเหมือนกับอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๔ บางทีอาจจะอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๖ ก็ได้ ประเภทนี้พบน้อย แต่แพร่หลายไปไกล ๆ ถึงพราหมินนาปัด (BRAHMINABUD) ในลุ่มแม่น้ำสินธุกับที่โพสตัท (EASTAT) ใกล้กรุงไคโร

ประเภทที่ ๓ เป็นเครื่องถ้วยลายครามของชาวมุสลิม น่าจะทำแถวประเทศเปอร์เซียตอนใต้ และพวกพ่อค้าอาหรับ อาจจะนำเข้ามาขายเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓

นอกจากเศษเครื่องถ้วยชามเคลือบตามที่กล่าวมาแล้ว ยังมีประเภทไม่เคลือบผีมือหยาบ ๆ อีก อาจจะเป็นของชาวอินเดียก็ได้ จำนวนลูกปัดกับฝงทองคำก็มีพบ เกาะคอเขาน่าจะเป็นแหล่งการค้าด้วยมาตั้งแต่พุทธศตวรษที่ ๑๑-๑๕ ก็ได้

ดร.เวลส์ได้เล่าถึงการสำรวจเส้นทางโบราณที่ชาวอินเดียเดินจากตะกั่วป่าข้ามแหลมไปยังอ่าวบ้านดอนว่า เขาขึ้นเรือที่ลำน้ำตะกั่ว แล้วเดินขึ้นที่ชั้นสูงมาตามลำธารแห้ง ๆ (คลองรมยณีย์) เป็นเวลา ๓ วัน จึงขึ้นถึงทางเดินที่สูงสุดบนเขาสก*** (ถ้าไปตามถนนสาย (๔๐๑) พุนพิน-

---

* จดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ. ๑๒๘ (พ.ศ. ๒๔๕๓) ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๒ หน้า ๖๕

** Dr. H.G. QUARITCH WALES A NEWLY EXPEORED ROUTE OF ANCIENT INDIAN CAULTURE EXPANSION 1933 A.D.

*** ข้าพเจ้าเคยไปตรวจเส้นทางที่คลองรมยณีย์เป็นครั้งแรก เมื่อพ.ศ. ๒๔๗๖ และครั้งที่ ๒ เมื่อพ.ศ. ๒๕๑๖ สังเกตเห็นเป็นเส้นทางเดินข้ามแหลมตามธรรมดาเท่านั้น ไม่ใช่เส้นทางขนถ่ายสินค้าข้ามแหลม

ตะกั่วป่า จะมีสะพานคอนกรีตข้ามซอกเขาปักป้ายบอกว่าบ้านรมยณีย์ ตรงนี้เป็นจุดสูงที่ไต่ไหล่เขาสกขึ้นมายังทางเดินโบราณ) แล้ว (เดินต่อไปทางตะวันออกอีก ๙-๑๐ กิโลเมตร) ถึงที่ลาดไหล่เขาลงไปยังหมู่บ้านสก จากบ้านสกลงเรือถ่อพายไปลำคลองสก-คลองพนม เข้าแม่น้ำพุมดอง (คีรีรัฐ) เป็นเวลา ๖ วัน (รวมระยะทาง ๑๐๐ กิโลเมตรเศษ) จึงเข้าร่วมกับแม่น้ำหลวง (ตาปี) ที่บ้านท่าข้าม ปากอ่าวบ้านดอน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี จากวันเวลาและระยะทางที่ ดร.เวลส์เล่ามานี้ ย่อมต้องเข้าใจว่าเป็นเส้นทางเดินไปมาข้ามแหลมอย่างธรรมดาเท่านั้น หาใช่ทางสะดวกสำหรับขนถ่ายสินค้าข้ามแหลมจากอ่าวตะกั่วป่าไปยัง

ภาพเขียนก่อนประวัติศาสตร์
ที่ถ้ำผีหัวโต จังหวัดกระบี่

ภาพเขียนสีสมัยประวัติศาสตร์
ที่เขาเขียน จังหวัดพังงา

อ่าวบ้านดอนไม่เปรียบเทียบกับเส้นทางกระบุรี-ชุมพร และเส้นทางราชกรูด-หลังสวน เส้นทางทั้งสองนั้นยังขนถ่ายสินค้าสะดวกกว่า เพราะใช้ช้างใช้เรือบรรทุกได้

จากปากน้ำตะกั่วป่าแล่นเรือสำเภาลงมาทางใต้ถึงช่องปากพระที่ข้างเหนือหัวเกาะภูเก็ต อันเป็นเส้นทางเดินเรือเข้าสู่อ่าวพังงา เกาะภูเก็ตนั้นมีความยาวจากเหนือไปใต้ราว ๔๙ กิโลเมตร กว้างที่สุดจากตะวันตกไปตะวันออกราว ๑๙ กิโลเมตร ช่วยกำบังพายุมรสุมให้แก่เรือเดินสมุทร ที่จะจอดพักในบริเวณทะเลภูเก็ตได้ดี ที่อ่าวพังงามีแม่น้ำสายหนึ่ง เรียกแม่น้ำมะรุ่ย เกิดแต่ทิวเขาพนมในอำเภอทับปุดไหลลงมาผ่านบ้านปากลาว ซึ่งอยู่ห่างฝั่งอ่าวพังงาประมาณ ๑๐ กิโลเมตร และมีลำคลองปากลาวซึ่งเป็นทางน้ำติดต่อกับแม่น้ำพุมดวง (คีรีรัฐ) ในอำเภอพนมมาลงร่วมด้วย ดังที่ได้กำหนดเรียกไว้ข้างต้นว่า *"เส้นทางอ่าวบ้านดอน-อ่าวพังงา"* เส้นทางน้ำสายนี้นอกจากจะเป็นทางเดินเรือผ่านไปมาระหว่างทะเลอันดามันกับอ่าวไทยแล้ว ยังมีเส้นทางบกที่ใช้ช้างม้าเป็นพาหนะเดินทางและขนถ่ายสินค้าข้ามแหลมได้อย่างสะดวกสบายดังปรากฏในจดหมายเหตุระยะทางตรวจราชการแหลมมลายู ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) ของสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ ต่อไปนี้ *

อาทิตย์ ๔ พ.ศ. ๑๒๑

เช้า ๒ โมงลงเรือ (ออกเดินทางจาก) ท่าข้าม (อำเภอพุนพิน) เวลาเช้า ๕ โมง ๕๐ ถึงที่ว่าการอำเภอพุมดวง ขึ้นที่พัก...ตำบลนี้เรียกบ้านท่าโรงช้าง (อยู่ริมแม่น้ำพุมดวงฝั่งใต้ห่างตำบลท่าข้ามราว ๑๐ กิโลเมตร)

จันทร์ ๕ พ.ศ. ๑๒๑

เวลาเช้า ๑.๔๕ ขึ้นช้างเดินทาง ๒.๒๕ ถึงบ้านบางมะเดื่อ...๔.๓๐ ถึงบ้านถ้ำสิงขร... ๕ โมง ๗ น. ถึงคลองแทงเต่า (คลองตาเต่า) หยุดพักร้อน...บ่าย ๑ โมง ๑๐ นาทีออกจากคลองแทงเต่า บ่าย ๒.๒๕ ถึงบ้านเบื้องแบน บ่าย ๓ โมงข้ามคลองหิน (ห้วยหินกอง) เป็นคลองใหญ่...๓.๑๐ ถึงคลองมะเลาะ หยุดพักที่นั้นอยู่ใกล้หัวเขา (ปัจจุบันอยู่ในเขตเตอเคียนซา)

อังคาร ๖ พ.ค. ๑๒๑

เช้า ๑.๒๕ ออกจากคลองมะเลาะไปเป็นป่าโปร่ง ๒.๑๐ เข้าดงทึบ...ทางใหม่นี้ทางตอนต้นมาตะวันตกถึง ๒.๓๕ เฉียงไปหรดีเพราะหลีกเขานิดหนึ่ง ถึงต้นยวนไม้ชำแถบกาญจนดิษฐ์กับนครต่อกัน ต้นยวนแปลว่าไม้ผึ้งจับ ไม้ชำชื่อเดิม อีก ๕ ม. โอนลงใต้ ดงนี้เป็นระหว่างช่องเขาสันน้ำแบ่งกลางแหลม เรียกช่องคอก ๓.๔๕ ถึงช่องแคบระหว่างเขา... (เขาวงกับเขาบางสาว อำเภอพนม) ๔.๔๓ ออกฟากดงเป็นป่าแดง...๕.๒๕ ขึ้นเนินอีกทีก็คือคันตลิ่งแม่น้ำพุมดวง ถึงบ้านตาขุนพักยังที่พักร้อนเคียงวัดตาขุน...

---

* กรมศิลปากร พิมพ์พ.ศ. ๒๕๑๗

บ่าย ๒.๑๕ ออกจากตาขุมเลียบไปตามฝั่ง บ่าย ๓.๑๕ ข้ามห้วยมีพื้นหินน้ำดีหยุดให้ช้างกินน้ำ ๓.๓๕ ถึงบ้านเขาวง บ้านเบื้องแปบ บ่าย ๕.๕๐ ถึงที่พักคลองซอน (ปัจจุบันอยู่ใกล้โรงเรียนวัดปากตรัง ริมถนนสาย (๔๐๑) พุนพินตะกั่วป่า และห่างคลองสกราว ๒ กิโลเมตร)

พุธ ๗ พ.ค. ๑๒๑

เช้า ๑ โมง ๕๐ น. ออกข้ามคลองซอนไม้คลองนี้น้ำลึกเพียงอก...๔.๔๕ ถึงปลายคลองซอนหยุดพัก...บ่ายโมง...๑๕ ออกจากที่พักเข้าป่าแดงต่อไป บ่าย ๕.๐๕ ถึงที่พักบางคราม

พฤหัส ๘ พ.ค. ๑๒๑

๑.๔๕ ออกจากที่พักข้ามคลองครามไปถึงแดนกระบี่ (คลองครามเกิดแต่เขาพนมสูง ๓๐๐ เมตร ไหลลงมาทางตะวันออกเฉียงใต้ เข้าประจบคลองชอุนหรือชะอุ่น) คลองครามคือปลายน้ำปากลาว (เข้าต่อคลองปากลาวที่บ้านบางหอย)... ๓.๕๐ ถึงบ้านเขาต่อ (เขตอำเภอทับปุดทางตะวันออกเฉียงเหนือ)...๔.๓๕ ถึงเขาพักบางท้าวแม่ เที่ยง ๔๐ ออกจากที่พัก (บางท้าวแม่) ข้ามคลองหัวช้าง บ่าย ๑.๐๐ ถึงบ้านหินงาม ๒.๐๐ ถึงคลองบางปริก...๒.๕๐ ข้ามครามปลายคลองลาว น้ำไหลไป...น้ำลึกถึงท้องช้าง ๓.๒๐ ถึงวัด (นา) เหนือ ๓.๒๕ ข้ามคลองลาวน้ำไหลไป NW...๓.๕๕ ข้ามคลองลำ ดอกไม้บ่าย ๔ โมงถึงที่พักปากลาว

ศุกร์ ๙ พ.ค. ๑๒๑

เช้า ๓ โมงครึ่งออกจากที่พัก...แล้วไปลงเรือ ล่องไปตามคลองลาว เรือที่ไปเป็นเรือมาต...คลองลาวแคบมาก่อนจนถึงแยกคลองรุ่ม (คลองมะรุ่ย) จึงกว้าง...ถึงเกาะหลักเวลา ๕.๒๐ เรือภูเก็ตมาจอดคอยที่นี่เป็นที่ลึก...บ่ายโมง ๔๕ รับของแล้วออกไปพังงา ถึงปากน้ำพังงา (ปุลูห์ยี)...

รวมการเดินทางโดยการใช้ช้างเป็นพาหนะจากอำเภอพุนพินมาถึงบ้านปากลาว ที่ติดต่อกับแม่น้ำมะรุ่ยในจังหวัดพังงา ๕ วัน เส้นทางน้ำและบกสายนี้ แม้สมเด็จพระปิยะมหาราชเจ้าก็ทรงสนพระราชหฤทัยกับมีพระราชปรารภไว้ในพระราชนิพนธ์เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู ร.ศ. ๑๐๙ (พ.ศ. ๒๔๓๓) ว่า

"ความประสงค์ที่จะมาเที่ยวครั้งนี้ ได้ปรารถนาแต่เมื่อออกมาเที่ยวปีกลายนี้ ด้วยได้ไปเที่ยวหัวเมืองตามฝั่งข้างตะวันออกแหลมทั่วแล้ว ยังไม่ทั่วแต่ข้างตะวันตกอย่าง ๑ เพราะได้เห็นแม่น้ำเมืองกาญจนดิษฐ ซึ่งตรงกับลำน้ำปากลาวฟากโน้น ***เป็นที่ราบจะขุดคลองใต้*** *จึงอยากเห็นปากลาวแห่ง ๑"*

ในปัจจุบันเส้นทางบกโบราณสายนี้ ได้สร้างเป็นถนนถาวรแล้ว คือ ถนนสาย (๔๐๑) พุนพิน-ตะกั่ว เมื่อมาถึงตำบลบ้านตาขุม ได้ตัดแยกเป็นสาย (๔๑๐๑) ผ่านบ้านเขาต่อไปยังบ้านปากลาว เข้าบรรจบกับถนนสาย (๔) เพชรเกษม การศึกษาเส้นทางข้ามแหลมสายนี้ ในแง่โบราณคดีช่วยให้พบร่องรอยของรัฐสำคัญแห่งหนึ่ง จะอธิบายถึงต่อไปข้างหน้า ตอนนี้ขอสอบค้นเมืองตะโกลาอยู่ที่ไหนแน่เสียก่อน

จากอ่าวพังงาล่องเรือมาในทะเลภูเก็ต ผ่านอ่าวนาง อ่าวกระบี่ เข้าปากน้ำกระบี่ใหญ่ แม่น้ำกระบี่ใหญ่เกิดแต่เขาพนมเบ็ญจา ยาวประมาณ ๒๓-๒๔ กิโลเมตร เท่านั้น ข้างฝั่งขวาใกล้ปากน้ำเป็นที่ตั้งเมืองกระบี่ แต่เมืองเก่าอยู่ที่ตำบลตลาดเก่า ห่างขึ้นไปทางเหนือประมาณ ๔ กิโลเมตร ริมลำน้ำฝั่งซ้ายห่างตัวเมืองปัจจุบันขึ้นไปราว ๒ กิโลเมตร มีเขาลูกหนึ่งเรียกเขานาบน้ำ ในถ้ำมีผู้พบพระพิมพ์ดินดิบทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดประมาณ ๑๐×๑๘ เซนติเมตร มากมายเป็นศิลปแบบคุปตะ ถูกเก็บขนย้ายไปจนหมดสิ้นทำให้สูญเสียหลักฐานโบราณประวัติของเมืองกระบี่ บังเอิญมีผู้ติดตามได้ไปไว้เป็นตัวอย่างในพิพิธภัณฑสถานวัดมัชฌิมาวาส สงขลาองค์หนึ่ง เป็นพระพุทธรูปยืนพระเศียรไม่มี ผู้ที่ได้พระพิมพ์ถ้ำนี้ไปครั้งนั้นส่วนใหญ่เป็นข้าราชการ ถ้าคิดถึงวัยของแต่ละท่านในปัจจุบันนี้น่าจะล่วงลับไปบ้าง เป็นต้นไม้ใกล้ฝั่งบ้าง ควรละความโลภหลงส่งพระพิมพ์ถ้ำนี้ หรือถ้ำอื่น ๆ ก็ตาม ไปไว้ยังพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในภาคใต้ เพื่อเป็นพยานหลักฐานให้อนุชนลูกหลาน เหลนของท่านศึกษาความรู้กันสืบไป

จากอ่าวกระบี่ลงใต้ไปอีกระยะหนึ่งถึงปากคลองท่อม อันเป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอคลองท่อม จ.กระบี่ลึกเข้ามาในลำคลองถึงวัดคลองท่อม ซึ่งอยู่ติดกับถนนเพชรริมคลองข้างวัดเรียกกันว่าควนลูกปัด เป็นแหล่งชุมชน ที่เกิดขึ้น เพื่อทำการถลุงแร่ดีบุก ผลิตลูกปัดแก้วสีต่าง ๆ ตลอดจนเครื่องประดับทำด้วยโลหะ ลูกปัดสีเหล่านี้ มีทับถมจมอยู่ทั้งดีและเสีย เบ้าดินเผาสำหรับหล่อหลอมก็พบจมอยู่ในดิน ประมาณอายุ คงไม่ต่ำกว่าพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ ที่นี้คงเป็นแหล่งหนึ่งที่ผลิตลูกปัดส่งไปจำหน่ายตามเมืองต่าง ๆ ในประเทศไทย และอาจจะเคยเป็นเมืองก็ได้ เพราะมีร่องรอยคูน้ำ ๓ ชั้น ถ้าเป็นได้ก็น่าจะตรงกับคอนโคนคร (Konkonagara) ในจดหมายเหตุปโตเลมี ซึ่งเยรินีมีความเห็นว่าอยู่ที่จังหวัดกระบี่ มีเงินเหรียญด้านหนึ่งเป็นรูปโค และอีกด้านหนึ่งเป็นรูปเรือใบ เหรียญหนึ่ง กับแท่งดีบุกรูปสี่เหลี่ยมคล้ายลูกเต๋ามีรอยหล่อเป็นตัวอักษร รวม ๔-๕ แท่ง อยู่ในความครอบครองของท่านพระครูอาทรสังวรกิจ (สวาท กันตสังโร) เจ้าอาวาสวัดคลองท่อม

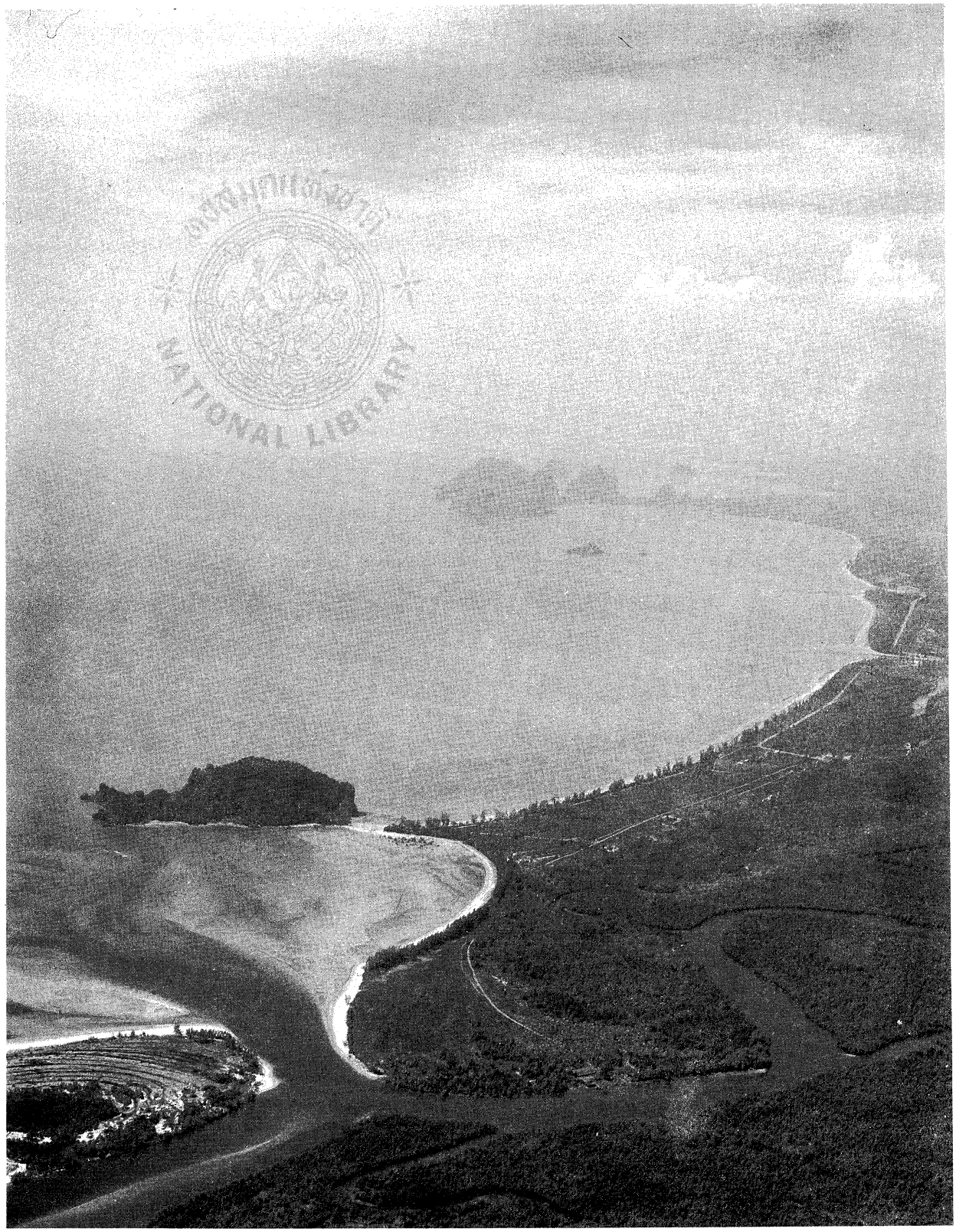
คลองท่อมเกิดแต่เขาน้อยจู๋จี๋ (สูง ๒๐๐ เมตร) อยู่ทางทิศตะวันออกยาวประมาณ ๒๘ กิโลเมตร ข้างใต้เขาน้อยจู๋จี๋มีเขาใหญ่ (สูง ๒๐๐ เมตร) เป็นที่เกิดของคลองชี ซึ่งไหลไปทางตะวันออก ยาวประมาณ ๓๐ กิโลเมตรเศษ แล้วลงร่วมแม่น้ำตรังที่บ้านทุ่งขมิ้น ต้นคลองท่อม กับ ต้นคลองชีน่าจะมีทางน้ำติดต่อถึงกันได้

ในทะเลหน้าคลองท่อม มีเกาะสีบอหยา, เกาะปู, เกาะถลาง แล้วถึงเกาะลันตาน้อย เกาะลันตาใหญ่และเกาะลิบอง (ลิบง) ในเขตจังหวัดตรัง เกาะลิบองนั้นอยู่ตรงปากอ่าวเมืองตรัง สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ ทรงบันทึกไว้ว่า

"เกาะลิบองนั้น แขกเรียกฟูลูติลิบอง แปลว่า เกาะไม้เหลาชะโอน เดิมว่าเป็นเมืองมีรายาแขก ว่ารอยดูแลรากอิฐยังมีปรากฏ แลว่าเขาขุดได้ถ้วยชามมากในเมืองเท่านั้น" ที่ชายทะเลอ่าวเมืองตรัง มีคอนหรือเขาลูกหนึ่งเรียกว่าควนจุแร (สูง ๓๕๓ เมตร) เนื้อที่ขนาด ๓×๔

กิโลเมตร คลื่นลมพายุ อาจจะพัดพามูลดินมูลทรายในท้องทะเลเข้ามาปะทะฝั่งควนจุแลเป็นเวลานานเดือน นานปีจนทำให้เกิดแผ่นดินงอกชายทะเลขึ้นผืนหนึ่ง ขนาด ๗×๘ กิโลเมตร แบ่งก้นอ่าวเมืองตรังออกเป็นปากน้ำ ๒ สาย คือ ข้างเหนือเป็นปากแม่น้ำตรัง ข้างใต้เป็นปากแม่น้ำปะเหลียน ขอพูดถึงแม่น้ำตรังก่อน

แม่น้ำตรังมีต้นน้ำเป็นลำธาร ๒ สาย สายหนึ่งเรียกว่า คลองท่าเลา เกิดแต่เขาวังหีบ (สูง ๙๐๐ เมตร เป็นเขายอดหนึ่งของทิวภูเขาหลวง) ไหลลงใต้ผ่านบ้านประดู่-บ้านท่าเลา (๒) บ้านบังทอง-บ้านเขาปรีด์-ที่ว่าการอำเภอทุ่งสงด้านตะวันตก-บ้านปากแพรก-บ้านห้วยขัน อีกสายหนึ่งเรียกคลองท่าโลน เกิดแต่เขาปลายเมิด (สูง ๘๐๐ เมตร เป็นยอดหนึ่งของทิวภูเขาหลวงอยู่ติดกับเขาวังหีบ) ไหลผ่านบ้านท่าเลา (๑)-บ้านเป็ดคุ้ง-บ้านท่าเลา (๓)-บ้านด่านปาม-ที่ว่าการอำเภอทุ่งสงด้านตะวันออก-บ้านห้วยขัน แล้วรวมเข้าเป็นลำน้ำเดียวกับคลองท่าเลา ไหลผ่านหมู่บ้านแม่น้ำ-บ้านเภาลาย-บ้านนาหลาน้ำ-บ้านทิวง-บ้านท่าเลน-บ้านวังปราง ต่อจากนี้ไปเปลี่ยนเรียกเป็นคลองท่าหลวง ไหลผ่านบ้านเขาโร สิ้นเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช เข้าเขตอำเภอห้วยยอด จ. ตรัง ที่ตำบลบ้านนา ซึ่งมีคลองบ้านนา ไหลมาจากควนหนองกก ทางทิศตะวันออกแล้วไหลผ่านบ้านหูหนาน บ้านปากบาง-บ้านวังหิน-บ้านพุรพี-บ้านคลองซา-บ้านบนดอน-บ้านโรงช้าง แล้วผ่านเขาสายทางด้านตะวันออกจากนี้ผ่านเข้าหว่างเขาขาดที่บ้านท่าประดู่-บ้านหานไม้ผัด เข้าเขตอำเภอเมืองตรังที่บ้านเขาปีนะ อันเขาปีนะนั้นอยู่ห่างลำน้ำหลวงหรือแม่น้ำตรังไปทางตะวันตกประมาณ ๑ กิโลเมตรเศษ และมีลำคลองขี้เสียดติดต่อถึงกัน จากหมู่บ้านเขาปีนะแม่น้ำหลวงไหลมาถึงบ้านปากหนา ณ ที่หมู่บ้านนี้มีลำน้ำห้วยยอดไหลจากข้างใต้ที่ว่าการอำเภอห้วยยอด (เดิมเรียกอำเภอเขาขาว) ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือไหลมาลงบรรจบด้วย ลำน้ำห้วยยอดนั้นมีชื่อเรียกเป็นตอน ๆ ทีแรกเรียกคลองห้วยยอดมาถึงบ้านทุ่งหวานแล้วเรียกห้วยน้ำผุด ไหลลงร่วมเป็นลำเดียวกับคลองน้ำพรายที่เกิดมาแต่เขาน้ำพรายทางทิศตะวันออก เมื่อห้วยน้ำผุดหรือคลองน้ำพรายไหลมาถึงวัดดอนไทรก็เรียกเป็นคลองแม่นะ เข้าบรรจบกับแม่น้ำตรังที่บ้านปากหนา รวมยาวจากห้วยยอดได้ประมาณ ๑๑ กิโลเมตรแม่น้ำตรังจากบ้านปากหนาไหลผ่านบ้านปากคลองรำรา-บ้านยางงาม ที่นี่มีลำคลองลำพูราจากบ้านลำพูรายาวประมาณ ๖ กิโลเมตร ลงมาบรรจบด้วย-บ้านปากพยูร-บ้านเกาะ-เลี่ยม-บ้านทุ่งขมิ้น (ที่คลองชีจากแดนคลองท่อมมาลงร่วมด้วย) ต่อมาถึงบ้านปากหมัน-บ้านทุ่ง-ตำเสง-บ้านดอนขวาง-บ้านคลองนางน้อยลำน้ำตรังบริเวณนี้อยู่ห่างตัวเมืองตรังที่ตำบลทับเที่ยงทางตะวันออกราว ๓ กิโลเมตร และจากบ้านคลองนางน้อยมาอีกร่วม ๔ กิโลเมตร ถึงตำบลควนธานี แม่น้ำตรังจากบ้านคลองนางน้อยมาอีก ๓ กิโลเมตร เข้าเขตอำเภอกันตรังที่บ้านบินหยี และอีก ๑๐ กว่ากิโลเมตรก็ถึงที่ว่าการอำเภอกันตรัง ณ ที่ปากแม่น้ำหลวง หรือแม่น้ำตรังในชื่อเรียกทุกวันนี้

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

ปากน้ำกันตัง
จังหวัดตรัง

อาจจะแปลกใจที่ข้าพเจ้าอธิบายถึงลำแม่น้ำตรังค่อนข้างยืดยาว ทั้งนี้เป็นเพราะในแง่โบราณคดีมีปัญหาว่าเมืองตะโกลาในจดหมายเหตุปโตเลมีนั้น ตรงกับเมืองตะกั่วป่า อย่างที่เยรินีมีความเห็นแล้ว ดร.ควอริชเวลส์ อุตส่าห์เดินทางมาสำรวจ หรือจะตรงกับเมืองตรังอย่างความเห็นของเบอรเทลลอตสำหรับเมืองตะกั่วป่านั้น ข้าพเจ้าได้เล่าถึงภูมิประเทศอันประกอบไปด้วยเทือกเขา และเส้นทางเดินขึ้นเขามองไปแล้วไม่เหมาะจะเป็นเมืองท่าเรือขนถ่ายสินค้าข้ามแหลม เว้นแต่จะเป็นเส้นทางบ้านปากสาว-พังงาทีนี้จะพูดถึงเมืองตรังต่อไปในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (หรือจะก่อนสักเล็กน้อย) สมเด็จเจ้าพระยามหาศรีสุริยวงศ์ให้ตั้งเมืองตรังขึ้นที่ตำบลควนธานี มีศาลหลักเมืองปรากฏอยู่ในทุกวันนี้ถึง พ.ศ ๒๔๔๔ ปรากฏในจดหมายเหตุระยะทางตรวจราชการปักษ์ใต้ของสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ว่า เมืองตรังย้ายไปตั้งอยู่ที่ตำบลกันตังระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๑ ได้ย้ายจากกันตังมาตั้งเมืองอยู่ที่ตำบลทับเที่ยงจนถึงทุกวันนี้ เมืองตรังในสมัยโบราณก่อนที่กล่าวมานี้ตั้งอยู่ที่ไหน? ข้าพเจ้าได้เขียนไว้แล้วในเรื่องสุวรรณภูมิอยู่ที่ไหนว่า

ยุคที่ ๑-เหนือเขาปีนะขึ้นไประยะหนึ่ง ริมแม่น้ำฝั่งตะวันออก มีปากคลองกะปาง ฝั่งตรงข้ามคลองกะปาง เป็นบ้านหูหนาน เป็นที่ตั้งเมืองตรังครั้งแรกเรียกชื่อตามพื้นบ้านว่า *"กรุงธานี"* บริเวณนี้ถูกเกลื่อนทำเป็นสวนยางพาราเสียหมดแล้ว

ยุคที่ ๒-ย้ายมาตั้งอยู่ใกล้คลองลำฟูรา เรียกกันว่า เมืองตรังคปุระ หรือเมืองลำฟูรา แถบนี้มีเขาลูกหนึ่ง ชื่อ เขาลำฟูรา ในถ้ำมีรูปภาพเขียนสีเป็นสายวง ๆ เคยพบเครื่องมือหินใหม่กับหม้อดินเผาสีดำ ชาวบ้านเรียกถ้ำนี้ว่า ถ้ำตรา ถัดตัวเมืองลงมาเล็กน้อยมีหมู่บ้านอู่เภาหรือทุ่งทัพเรือ เป็นที่ต่อเรือรบเมืองตรังคปุระ อาจจะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ หรือสูงกว่านี้ ก็ได้

ยุคที่ ๓-ย้ายลงมาตั้งอยู่ข้างใต้หมู่บ้านอู่ตะเภา เรียกว่าเมืองตรังนาแขก อายุอาจจะราวต้นสมัยกรุงศรีอยุธยา

เมืองตรังคปุระที่คลองลำฟูรายุคที่ ๒ คิดระยะทางตามลำแม่น้ำ อยู่เหนือเมืองตรังนาแขกยุคที่ ๓ ขึ้นไปประมาณ ๑๑-๑๒ กิโลเมตร สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ทรงกล่าวถึงลำน้ำตรังที่ตำบลท่าจีน ข้างใต้บ้านนาถ้ำ และอยู่เหนือบ้านนาแขกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ ว่า

"ถึงบ้านท่าจีน...พวกจีนฮกเกี้ยนอยู่ค้าขาย มีเรือเสาใบอย่างจีนใหญ่ ๆ จอดอยู่ ๘ ลำ และมีอู่ต่อเรือชนิดนั้นที่นั่นอีกสองแห่ง กำลังต่อเรืออยู่ทั้งสองอู่..." ข้อความนี้ชี้ให้เห็นว่าเมื่อ ๘๐ ปีมานี้ เรือสำเภาจีนขนาดใหญ่ ๆ ยังสามารถลอยลำอยู่ในแม่น้ำตรังเลยตำบลบ้านนาแขกขึ้นไป ทั้งยังมีอู่ต่อเรือสำเภาอยู่ด้วย จากบ้านนาแขก บ้านนาถ้ำ ขึ้นไปอีก ๑๕-๑๖ กิโลเมตรถึงบ้านเขาปีนะ กับบ้านปากคลองกะปาง ฉะนั้นเมื่อเวลานานนับเป็นพันปีมาแล้ว ดูจะไม่มีปัญหาถ้าจะพูดว่าน้ำทะเลย่อมจะขึ้นลึกเข้ามาในลำแม่น้ำตรังอีกมากมาย ช่วยให้เรือใบเดินสมุทรสามารถเข้าไปบรรทุกขนถ่ายสินค้าได้ถึงท่าเมืองตรังกรุงธานี ยุคที่ ๑

พื้นที่จังหวัดตรังเป็นที่เนินสูง ๆ ต่ำ ๆ ก่อนจะนิยมปลูกยางพารา เขาปลูกมะพร้าว พริกไทยจันเทศ เป็นต้น ส่วนกะวานนั้นดูเหมือนจะขึ้นเองตามป่าดงสองฝั่งลำน้ำ มีเขาที่มีถ้ำ เช่น เขาสมอ เขาลำฟูรา เขาหาร เขาปีนะ แต่ละถ้ำได้พบปะพระพิมพ์ดินดิบ อายุพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ กันมากมาย นับเป็นหลักฐานส่วนหนึ่งที่แสดงอายุของเมืองตรัง เรื่องเกี่ยวกับแม่น้ำสายนี้ยังจะต้องอธิบายกันอีกยืดยาว ในชั้นนี้จะขอพูดถึงเส้นทางเดินข้ามแหลมเสียก่อน และจะเล่าไปตามระยะทางที่มีผู้สัญจรไปจริง ๆ ไม่แบบลัดนิ้วมือเดียวก็ถึงแล้วซึ่งเป้าหมาย คือ

๑ เส้นทางเดินสายตรังถึงพัทลุง ตามที่สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ทรงบันทึกไว้

อังคาร ๓ มิ.ย. ๑๒๑

เช้า ๒.๒๕ (ขึ้นม้า) ออกจากที่พัก (พลับพลาเมืองตรังที่กันตัง) ไปตามถนน ๒.๔๓ ถึงสะพานท่าปาบ ทางสองฟากเป็นบ้านแลสวนผลไม้สลับกับนา ๒.๔๔ ถึงบ้านนาทุ่งตาล... บ้านนาไพร-บ้านหนองเอี้ยง-บ้านนาขี้เป็ด ๒.๕๕ ขึ้นควนเป็นป่าแดง...๓.๐๕ ถึงคลองบางน้อย (ยอดน้ำอยู่ที่น้ำตกเขากะช่องไหลผ่านทับเที่ยงไปลงแม่น้ำตรังที่บ้านนางน้อย)-บ้านนาโยง-บ้านท่ากระบือ ๓.๔๐ ถึงบ้านเข้าเสียพักเปลี่ยนม้า ๔.๐๐ ถึงบ้านนาหาน-บ้านลมง ทางตอนนี้เป็นควนต่อ ๆ กันไป...๔.๓๐ ถึงบ้านไสรลุ่ม...๔.๓๕ ถึงบ้านกะช่องใต้ ๔.๓๘ ลงควนถึงตำบลด่านช่อง ๔.๔๐ พอจะขึ้นเนินถึงบ้านกะช่องเหนือ พักอยู่ครู่หนึ่งไปดูน้ำตกเขาสอยดาว...บ่าย ๒.๑๕ ออกเดินทาง...๓.๐๐ ถึงที่พักน้ำรามอยู่บนเขา (เขาน้ำปลิว) สูงที่นี่ ๔๕๐ ฟุต จากทับเที่ยง รวมเดินทางวัน ๕๘๙ เส้น

พฤหัส ๕ มิ.ย. ๑๒๑

เช้า ๓.๐๗ ขี่ม้าออกจากที่พักน้ำราบ เดินทางตามไหล่เขาเลียบตามห้วยในดง ๓.๔๐ ถึงที่สูงสุดของเขานี้ ๘๙๐ ฟิต จากทับเที่ยงฤา ๑,๐๐๐ ฟิตจากทะเล ๓.๔๘ ลงเนิน ๔.๐๗ ถึงปรำที่พักสุดแดนเมืองตรัง ๔.๒๕ ช้างพร้อมขึ้นช้างไปตามทางแดนพัทลุง...๕.๓๕ ถึงที่พักร้อนบ้านนาวง บ่าย ๑.๑๐ ออกจากนาวง...๒.๒๕ ถึงที่พักบ้านนา (เขาบ้านนา)

ศุกร์ ๖ มิ.ย. ๑๒๑

เช้า เวลา ๒.๐๐ ขึ้นช้างออกจากที่พักบ้านนา...๔.๕๗ ถึงที่พักนาท่อม...๕.๑๕ ถึงวัดท่าอร่าม... สุดเขตวัดข้ามสะพานถึงที่พักตำบลท่ามิรำ

เสาร์ ๗ มิ.ย. ๑๒๑

เช้า ๒.๔๕ ออกจากที่พักท่ามิรำไปด้วยช้างริมทางรกเป็นป่าแดง...๓.๑๓ ข้ามสะพานถึงวัดคูหาเบิกข้างขวา ๓.๑๕ ข้ามสะพานอีกแห่งหนึ่งแล้วเลี้ยวทางแยกซ้ายเข้าคูหาสวรรค์ ถึงเชิงเขาลงช้างขึ้นเขาไปชั้น ๑ เป็นกุฏิขึ้นอีกชั้นหนึ่งเป็นโบสถ์เสาไม้ หลังคามุงกระเบื้อง ขึ้นอีกชั้น ๑ ถึงคูหาสวรรค์มีสัณฐานดังนี้ ๑. ทางเข้า ๒. ถ้ำกลาง มีพระสามด้าน ก่อด้วยปูนดูไม่ได้ ๓. ทางลงลึก ว่ามีน้ำ มีบ่อ ๔. ที่ซ่อนพระพิมพ์ ๕. หินลับแล...ขุดพระได้หลายอย่าง

แต่ชำรุดทั้งนั้น...เวลาเที่ยง ๔๕ ขึ้นช้างไป...ถึงเชิงเขา (อกทะลุ) ปีนขึ้นไปอีก ๔ ฤา ๕ วา ถึงถ้ำมีรูปพระประดับฝังดินอยู่มากกว่ามาก ขุดอยู่จนบ่าย ๒.๓๕ จึงกลับขึ้นช้างไป...๓.๔๕ ถึงหลักสูญเส้น (ของถนน) เชิงสะพานใหม่ลำปำ ซึ่งเขาจะให้เปิดพรุ่งนี้แรงไม่มีพอช้างข้ามได้จึงข้ามช้างลงคลองลำปำ ขึ้นฟากโน้นก็เป็นเมืองพัทลุง...แล้วเดินต่อไปถึงที่พักเขาจัดไว้แง่ปากน้ำลำปำต้นทะเลสาบ

ระยะทางโบราณที่พรรณาไว้นี้ ปัจจุบันได้สร้างเป็นถนนถาวรสาย (๔) เพชรเกษม ส่วนพระพิมพ์ดินดิบที่เขาคูหาสวรรค์กับเขาอกทะลุในเมืองพัทลุงนั้น มีอายุรุ่นพุทธศตวรรษเดียวกันกับที่พบในถ้ำจังหวัดตรัง

๒. เส้นทางเดินสายตรังกรุงธานี–นครศรีธรรมราช

จากทับเที่ยงขึ้นเหนือมาตามถนนสาย (๔) เพชรเกษม ผ่านบ้านลำฟูรา–บ้านน้ำพราย–ถึงตัวอำเภอห้วยยอด เลี้ยวไปทางตะวันตกเล็กน้อย มีถนนสาย (๔๐๓) รัษฎาแยกจากถนนเพชรเกษมตรงขึ้นไปทางเหนือ ผ่านบ้านหัวถนน–สถานียางยวน–บ้านหนองปรี–บ้านคลองมวน แล้วถึงคลองบ้านนา กับบ้านกะปางประมาณระยะทาง ๒๑ กิโลเศษ ถนนสาย (๔๐๓) รัษฎา ห่างลำน้ำตรังประมาณ ๒ กิโลเมตร บ้านกะปาง อยู่ฝั่งซ้ายตรงข้ามกลับบ้านหูหนานทางฝั่งขวาเมืองต้นยุคที่ ๑ ซึ่งเรียก *"ตรังกรุงธานี"* อยู่ ณ บ้านหูหนาน คลองกะปางนั้นไหลมาแต่เขาบ้านถ้ำพระ (สูง ๒๐๐ เมตร) ทางทิศตะวันออกชายแดน จังหวัดตรัง ผ่านบ้านนากะ–บ้านคลองกะปาง และมีคลองบ้านนาไหลมาบรรจบด้วย เข้าบ้านถ้ำพระเป็นเขายอดหนึ่งในกลุ่มเขาแดนตรังกับเขาแดนนคร ทางทิศตะวันออกของเขายอดนี้ในระดับสูงพอ ๆ กับต้นคลองกะปาง มีลำห้วยหนึ่งเรียก ห้วยถ้ำพระไหลผ่านบ้านเขาพระอำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ในตำบลบ้านเขาพระนี้มีเขาลูกหนึ่งรูปรี ๆ ขนาด ๔๐๐×๑,๒๔๐ เมตร เรียกเขาคอย ทางทิศใต้ของเขามีโรงเรียนบ้านคอย เขาลูกนี้สำคัญทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเกิดขึ้น กล่าวคือ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๓ เจ้าหน้าที่หน่วยศิลปากรที่ ๘ จังหวัดนครศรีธรรมราชได้สำรวจพบจารึกแห่งหินใหญ่ที่เขาลูกนี้ เป็นอักษรปัลลวะภาษาสันสกฤต อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๑–๑๒

คำอ่าน–คำแปลศิลาจารึกหุบเขาช่องคอย*

ตอนที่ ๑ ศฺรีวิทฺยาธิการสฺย

(ศิลาจารึกนี้เป็น) ของผู้เป็นสวามีของนางวิทยาเทวี (พระศิวะ)

ตอนที่ ๒ นโมสฺตุ ตไสฺม ปตเย วนานำ

นโมสฺตุ ตไสฺม ปตเย สุราณามฺ

ปฺรโยชนาจฺฉิวนมา คตาเสฺต

ทาตวฺยมิตฺยตุร ภวทฺภิเรกยะ

---

* นิตยสารของกรมศิลปากร ปีที่ ๒๔ เล่ม ๔ กันยายน ๒๕๒๓

ขอความนอบน้อมจงมีแก่ท่านผู้เป็นเจ้าแห่งป่าพระองค์นั้น
ขอความนอบน้อมจงมีแก่ท่านผู้เป็นเจ้าแห่งเทพทั้งมวลพระองค์นั้น
ชนทั้งหลายผู้เคารพต่อพระศิวะ คิดว่าของอันท่านผู้เจริญ (พระศิวะนี้)
จะพึงให้มีอยู่ในที่นี้จึงมาเพื่อประโยชน์ (นั้น)

ตอนที่ ๓ เยษานฺนิลยเทเศษุ ติษฐนฺติ มนุชาวรา : ๑
ยทิ เตษำ ปฺรสาทาจฺจ ถารฺยฺยนฺเตษำ ภวิษยติ ๑๑
ถ้าคนดีอยู่ในหมู่บ้านของชนเหล่าใด ความสุขและผล (ประโยชน์) จักมีแก่ชนเหล่านั้น

ขอย้อนกลับมาเริ่มการเดินทางข้ามแหลมจากปากคลองกะปาง อันเป็นท่าเรือตรงหน้าเมืองตรังกรุงธานียุคที่หนึ่งต่อไป โดยอาศัยระยะทางในจดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ. ๑๒๘ (พ.ศ. ๒๔๕๒) ของสมเด็จพระบรมโอรสธิราช (คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) ดังต่อไป

๒๒ พฤษภาคม ๑๒๘

เสด็จออกจากกะปางเวลาเช้าจวน ๕ โมงแล้ว ราวบ่ายโมงถึงที่วังประทับร้อน และเสวยกลางวันที่นี้.....

นายตำบลวังนี้ ผมทราบว่าเรียกตามน้ำของแอ่งน้ำอันหนึ่งซึ่งอยู่ในวงเขา จึงเรียนว่าวัง แต่ทิ้งวังไว้เปล่าอีก พอกับไปเข้าพวกกับช่องใต้

ครั้นเสวยแล้วทรงช้างต่อมาอีก.....ตลอดจนถึงทุ่งสง ซึ่งเป็นทุ่งใหญ่อยู่ในวงเขา..... พลับพลาที่ทุ่งสงนี้ก็ทำเตรียมรับเสด็จคราวเดียวกับพลับพลากะปางนั้นเอง

ระยะทางที่เสด็จวันนี้ จากกะปางถึงที่วัง ๒๔๖ เส้น จากที่วังมาถึงที่ทุ่งสง ๑๙๒ เส้น.....

(จากข้อความตรงนี้ ทำให้ทราบความหมายของชื่อ *"ทุ่งสง"* ที่เขียนและเรียกขานกันอยู่ในทุกวันนี้)

๒๓ พฤษภาคม ๑๒๘

เวลาเช้า ๔ โมง เสด็จกระบวนช้างออกจากทุ่งสง ทางเดินมาในป่าเป็นพื้น มีนาและบ้านราย ๆ ตามระยะทางบ้าง.....พอออกเดินพ้นพลับพลาที่ทุ่งสงสักหน่อยก็เข้าเขตตำบลปากแพรก.....จนตลอดจนถึงที่ประทับร้อน ซึ่งอยู่เกือบสุดเขตตำบลปากแพรก ระยะทางจากทุ่งสง ๒๗๙ เส้น.....พลับพลาที่ประทับร้อนนั้นตั้งอยู่ในหุบเขาริมลำธาร น้ำใสสะอาดและเย็นเท่ากับแช่น้ำแข็งกินได้จืดสนิทดี.....

ออกจากปากแพรก ทรงช้างอีกพอพ้นพลับพลาประทับร้อนก็เข้าในหว่างเขา หุบแคบเข้าไปทุกทีจนเหลือนิดเดียว ทางเดินไปในซอกเขาลดเลี้ยวไปตามลำธาร พอออกจากซอกเขาก็ถึงทุ่งใหญ่เข้าเขตตำบลร่อน แขวงอำเภอร่อนพิบูลย์ แลดูไปข้างหลังเหมือนโผล่ออกมาจากกำแพง เพราะเขาเป็นเทือกกั้นอยู่ มีทางมาได้เฉพาะที่เดินมาแล้วเท่านั้น ต่อนั้นมาก็เดินในทุ่ง

เรื่อย มีนาและบ้านอยู่เป็นหย่อม ๆ ออกจะติด ๆ กันกว่าทางทุ่งสง ยิ่งใกล้ที่ว่าการอำเภอบ้านก็ยิ่งมีติด ๆ กันมากขึ้น และนาก็ติดกันตลอดมาจนถึงที่ตั้งพลับพลาประทับแรมนี้ ซึ่งทำไว้ที่ถนนแพรกที่ว่าการอำเภออยู่ในเข้าไปอีก.....ระยะทางจากที่ประทับร้อนมาถึงพลับพลาประทับแรมนี้ ๒๘๖ เส้น

(คลองปากแพรกเกิดแต่เขาปากแพรก สูง ๖๖๘ เมตร) ในอำเภอทุ่งสงด้านตะวันออกไหลลงใต้ผ่านระหว่างเขาถ้ำใหญ่ฝ่ายตะวันออกกับเขาคม, เขานาจอมหม่อมแก้ว, เขาวัดถ้ำฝ่ายตะวันตก แล้วผ่านบ้านชายเขา-บ้านชายคลอง บ้านหนองปลิง บ้านฉาง บ้านท่าเลน ลงบรรจบกับลำคลองท่าเลน (คือแม่น้ำตรัง) ฉะนั้นทางเสด็จพระราชดำเนินในระหว่างหุบเขาที่แคบที่สุดก็คือ เส้นทางระหว่างสถานีใสใหญ่กับสถานีช่องเขาซึ่งทุกวันที่มีเส้นทางรถไฟสายใต้กับถนนสาย ๔๐๓ สัญจรไปมา)

๒๕ พฤษภาคม ๑๒๘

เมื่อวานนี้ (ที่ ๒๔) ทางม้ามาก คือการเดินทางเป็น ๓ ระยะ ทรงมาสองระยะ เวลาเช้า ๔ โมง ๕ นาที เสด็จออกจากร่อนพิบูลย์.....พอเวลา ๕ โมงเกือบครึ่งก็ถึงประทับร้อนตำบล-บ้านเสาธง ระยะทาง ๒๙๑ เส้น เพราะฉะนั้นต้องนับว่าเดินทางเร็วพอใช้ที่ประทับร้อนอยู่ริมคลองเสาธงซึ่งเป็นคลองใหญ่ เป็นทางสินค้าขึ้นมาจากปากพนัง

เวลาบ่ายจวน ๓ โมงทรงม้าออกจากที่ประทับร้อน ข้ามสะพานชั่วคราวเข้าเขตอำเภอเมือง.....(นครศรีธรรมราช) พอบ่าย ๔ โมงถึงศาลามีไชย ระยะทางราว ๓๒๐ เส้น มีโขลนทวารตั้งหน้าพลับพลา ทรงหยุดหน้าโขลนทวาร พราหมณ์ถวายน้ำสังข์แล้วเสด็จลอดโขลนทวาร พระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถา เสด็จลงจากม้าขึ้นประทับพลับพลาเปลื้องเครื่อง.....

.....

เวลาบ่าย ๕ โมง ทรงผลัดพระภูษาแล้ว เสด็จขึ้นทรงช้าง เดินกระบวนแห่เข้าเมือง..... เสด็จเข้าทางประตูด้านใต้ กำแพงด้านนี้มีอยู่เพียงเชิงเทิน ใบเสมาหักหมดแล้ว เสด็จตรงมาตามถนน ผ่านหน้าวัดพระบรมธาตุเลยมาออกทางประตูไชยด้านเหนือ มาที่พลับพลาซึ่งตั้งอยู่ที่หน้าเมือง ระยะทางจากศาลามีไชยมา ๑๕๐ เส้น

เส้นทางเดินข้ามแหลมระหว่างปากคลองกะปางกับเมืองนครศรีธรรมราช ตามระยะทางเสด็จพระราชดำเนินของรัชกาลที่ ๖ ดังเล่ามานี้เป้าหมายสำคัญในจังหวัดนครศรีธรรมราชของเรื่องทักษิณรัฐอยู่ที่ตำบลบ้านเสาธงกับศาลามีไชย ซึ่งจะได้กล่าวถึงในข้างหน้า บัดนี้ขอกลับไปเล่าถึงแม่น้ำหลวงหรือแม่น้ำตรังต่อไป

ที่เขาวังหีบอันเป็นที่เกิดของคลองท่าเลายอดน้ำสายหนึ่งของแม่น้ำตรัง ดังเล่ามาแล้วนั้นยังเป็นที่เกิดของยอดน้ำอีกสายหนึ่ง เรียกว่า คลองวังหีบ ไหลลงมาทางฝ่ายตะวันตกของคลองท่าเลาห่างกันประมาณ ๔ กิโลเมตร ผ่านบ้านวังหีบ-บ้านนาลุ่ม-บ้านหนองเหรียง-บ้านป่ายาง-บ้านชายคลอง-บ้านเล-วัดทะเล-บ้านทุ่งข่า-บ้านแร-บ้านทุ่งล้าน และลงบรรจบต้นคลองท่าเลา (แม่น้ำตรัง) ที่บ้านเกาลาย สรุปว่าแม่น้ำตรังมียอดน้ำ ๒ สาย คือ สายคลองท่าเลา

กับคลองวังหีบเกิดแต่เขาวังหีบยอดเดียวกัน ณ ที่บ้านทุ่งข่าริมคลองวังหีบนี้มีลำน้ำสายหนึ่งเรียกคลองโอ๊ก ประมาณความยาวจากบ้านทุ่งข่าจุดร่วมกับคลองวังหีบขึ้นมาทางทิศเหนือ ๓ กิโลเมตรเศษถึงตำบลบ้านทุ่งขน ซึ่งอยู่ทางตะวันตกของบ้านเลริมคลองวังหีบ ห่างกันราว ๒ กิโลเมตรครึ่ง ปัจจุบันจากถนนสาย (๔๐๓) รัษฎาที่สถานีทุ่งสงมีถนนสาย ๔๑๑๐ (อยู่ระหว่างก่อสร้าง) ตัดผ่านบ้านเลกับบ้านทุ่งขนไปยังสหกรณ์นิคมทุ่งสงทางทิศตะวันตกน่าสนใจความหมายของชื่อหมู่บ้านทั้งสองนี้ *"บ้านเล"* ควรเป็นบ้านทะเล มีความหมายว่านมนานมาแล้วหมู่บ้านตำบลนี้อยู่ชายเล ส่วน *"บ้านทุ่งขน"* ควรเป็นบ้านทุ่งขนส่ง เรารู้จักเส้นทางเดินข้ามแหลมที่ตัวอำเภอทุ่งสงฝ่ายตะวันออกของบ้านเลแล้ว ทำไมจึงมีชื่อบ้านขน (ส่ง) ที่ลำคลองโอ๊ก ทางฝ่ายตะวันตกของบ้านเลอีก ด้วยความสงสัยจึงได้ตรวจสอบตามลำคลองโอ๊กตั้งแต่บ้านขนขึ้นเหนือเรื่อยมาเป็นระยะทางยาวราว ๑๑-๑๒ กิโลเมตร ก็บรรจบกับคลองมีนที่ตำบลบ้านเทวสิทธิ์

คลองมีน เกิดแต่เขาสามจอมทางด้านตะวันออก (สูง ๗๕๔ เมตร) ในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราชใกล้แดนจังหวัดกระบี่ ไหลขึ้นมาทางตะวันออกเฉียงเหนือ ผ่านบ้านห้วยญวนข้างเหนือหัวเขาขาว-สหกรณ์นิคมทุ่งสง-บ้านใสใหญ่-บ้านเทวสิทธิ์ ที่มีคลองโอ๊กมาประจบด้วย จากที่นี้ผ่านขึ้นไปยังบ้านลำสาวบ้านทุ่งสาร-บ้านสถานีหลักช้าง-บ้านปากน้ำคลองจันดี คลองจันดีเกิดแต่น้ำตกท่าแพที่ภูเขาหลวงจากต้นคลองจันดีมีทางเดินผ่านเขาธงไปทะลุเขาแก้วอำเภอลานสะกาจังหวัดนครศรีธรรมราชได้ลำคลองมีนผ่านบ้านปากน้ำจันดี แล้วถึงบ้านปากน้ำ-คลองมีนเข้าประสมกับแม่น้ำหลวงหรือแม่น้ำตาปี ประมาณระยะทางคลองมีนจากบ้านเทวสิทธิ์ถึงบ้านปากน้ำคลองมีน ๑๗ กิโลเมตร บ้านปากแม่น้ำนี้อยู่ข้างใต้ที่ว่าการอำเภอฉวางลงมา ๒ กิโลเมตรครึ่ง

จากคลองวังหีบอันเป็นยอดน้ำสายหนึ่งของแม่น้ำตรังในอำเภอทุ่งสงมีคลองโอ๊กเป็นทางน้ำติดต่อขึ้นมายังคลองมีนบ้านเทวสิทธิ์ ประมาณระยะทางตั้งแต่บ้านขนถึงบ้านเทวสิทธิ์ ๑๑-๑๒ กิโลเมตรคลองมีนตั้งแต่บ้านเทวสิทธิ์ถึงบ้านปากน้ำ อันเป็นจุดประสบกับแม่น้ำตาปี ๑๗ กิโลเมตร รวมทั้งสิ้นประมาณ ๒๙-๓๐ กิโลเมตร นี่เป็นเส้นทางเรือที่สามารถติดต่อถึงกันได้ในระหว่างแม่น้ำตรังกับแม่น้ำตาปีเมื่อได้แนวความรู้อย่างนี้ ก็ควรสำรวจศึกษาดูแม่น้ำตาปีอันเป็นลำน้ำสำคัญสายหนึ่งของภาคใต้

แม่น้ำหลวงหรือแม่น้ำตาปีนั้น เกิดที่ภูเขาหลวง (สูง ๑๖๓๑ เมตร) มีคลองดินแดงคลองระแนะเป็นยอดน้ำไหลมาสมทบด้วย ณ ที่กิ่งอำเภอพิปูน แล้วไหลผ่านบ้านปากห้วย-บ้านวังสะพานลงใต้มาผ่านที่ว่าการอำเภอฉวางทางฝ่ายตะวันตก และบ้านปากน้ำที่คลองมีนมาบรรจบ จากนั้นไหลไปทางตะวันตกผ่านบ้านปากแสก-บ้านปากรา-บ้านปากสังข์-หักเลี้ยวขึ้นตะวันตกเฉียงเหนือ ผ่านบ้านวังหิน บ้านปากคลองทะเล-บ้านปากน้ำ มีคลองสินปุนไหลจากทางทิศใต้มาบรรจบเป็นสาขาด้วย จากบ้านปากน้ำ ผ่านบ้านคันตงถึงที่ว่าการอำเภอพระแสงมีคลองอิปันจากทางทิศตะวันตกมาบรรจบเป็นสาขาอีกสายหนึ่งจากอำเภอพระแสงแม่น้ำตาปี

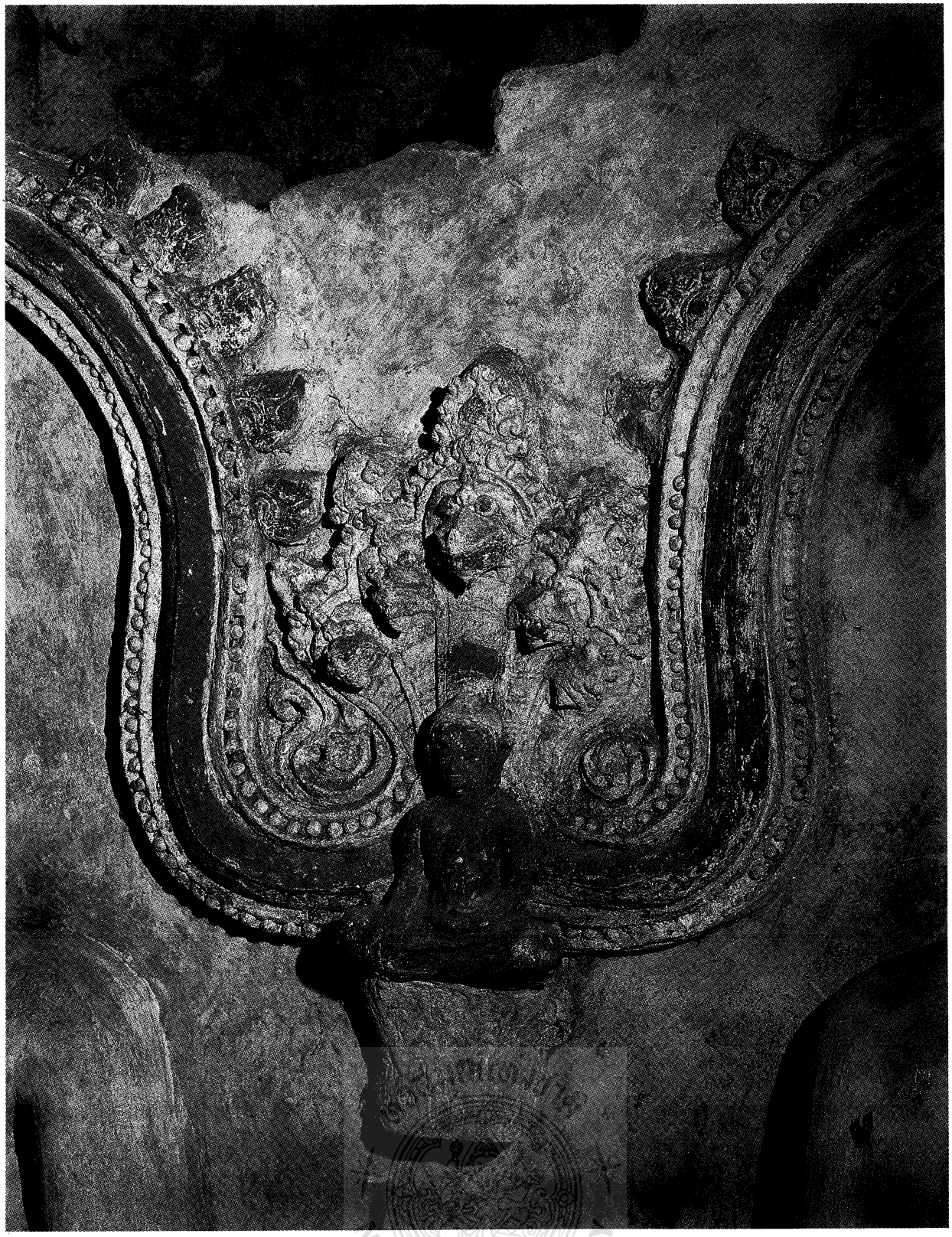

วัดคูหา
อำเภอกาญจนดิษฐ์
จังหวัดสุราษฎร์ธานี

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

ภาพฐานศาสนสถาน
ที่ควนสราญรมย์ อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

วัดคูหา
อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ไหลขึ้นเหนือ ผ่านบ้านปากสาย-บ้านปากตาล ณ ที่นี้มีคลองตาลเกิดแต่เขากระเบียด (สูง-๑๒๖๒ เมตร) ไหลผ่านบ้านส้อง-ตัวอำเภอเวียงสระ-บ้านเวียงสระมาลงรวมด้วย จากที่ว่าการอำเภอเวียงสระมาถึงที่ประสบกับแม่น้ำตาปีทางไกลราว ๗-๘ กิโลเมตร จากบ้านปากตาลแม่น้ำตาปีไหลผ่านบ้านประจนบ้านท่าชี ณ ที่บ้านท่าชีมีคลองฉวางจากตัวอำเภอนาสารยาวประมาณ ๑๐ กิโลเมตร ไหลลงมาร่วมด้วยแล้วแม่น้ำตาปีก็ไหลเฉียง ๆ ไปทางตะวันออกผ่านบ้านพรหมศร-บ้านอัมรัตน์-บ้านวังหิน-บ้านเคียนซา-บ้านคุ้งยาว-บ้านท่าเรือซึ่งมีคลองลำพูนไหลมาลงบรรจบด้วย แต่ก่อนที่จะเข้าบรรจบนั้นห่างออกไปราวกิโลเมตรเศษ ได้มีคลองท่าเรือกับคลองสะท้อนไหลมาร่วมเป็นสายเดียวกับคลองลำพูนด้วย จากนี้แม่น้ำตาปีได้ไหลผ่านไปทางฝ่ายตะวันตกของเขาผีเสื้อ-บ้านอู่ตะเภา-ควนสราญรมย์ (ควนท่าข้าม) ถึงตำบลบ้านท่าข้ามเข้ารวมกับปากแม่น้ำพุมดวงเป็น *"ปากอ่าวบ้านดอน"*

ในทุกวันนี้ถ้าสังเกตที่ตำบลท่าข้าม อำเภอพุนพิน ย่อมจะเห็นเป็นลำน้ำใหญ่ ๒ สาย คือสายหนึ่งเป็นแม่น้ำตาปีไหลไปทางตะวันออกเฉียงใต้ ถึงตำบลบ้านดอนอันเป็นที่ตั้งเมืองสุราษฎร์ธานีแล้วจึงไหลผ่านไปออกอ่าวไทย อีกสายหนึ่งเป็นคลองพุนพิน ไหลไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ประมาณ ๖ กิโลเมตรผ่านเขาศรีวิชัยซึ่งอยู่ทางฝั่งซ้าย แล้วจึงไหลเลยไปออกอ่าวไทย ณ ที่เรียกปากพันคูหาในระหว่างปากพันคูหากับปากน้ำตาปีที่อ่าวไทย จะเห็นพื้นที่ชายทะเลผืนหนึ่งหน้ากว้างประมาณ ๙ กิโลเมตรและลึกเข้ามาถึงตำบลท่าข้าม ราว ๑๓ กิโลเมตร พื้นที่ผืนนี้สันนิษฐานว่า แรกเริ่มเดิมทีเกิดเป็นสันดอนใต้น้ำมีมูลดินมูลทรายพอกพูนนาน ๆ เข้าก็กลายเป็นเกาะใหญ่บ้าง *"ปากอ่าวบ้านดอน"* ทำให้แยกเป็นลำน้ำคลองพุนพินกับลำน้ำตาปีดังกล่าวชื่อมาแล้วในสมัยโบราณเมื่อยังไม่มีแผ่นดินเกาะผืนนี้เกิดขึ้น ปากอ่าวบ้านดอนย่อมจะมีเขาศรีวิชัยกับควนสราญรมย์เป็นที่หมายตาของนักเดินเรือสมุทร

สรุปความตามที่สอบค้นเล่ามานี้ว่า สมัยหนึ่งนานมาอาจจะราวต้นพุทธศักราชก็ได้ แม่น้ำตรังกับแม่น้ำตาปีมีคลองโอ๊กกับคลองมืน เป็นลำน้ำเชื่อมโยงถึงกัน ช่วยให้เรือเดินทะเลสัญจรไปมาระหว่างปากอ่าวตรังในทะเลอันดามันกับปากอ่าวบ้านดอนในอ่าวไทยได้โดยสะดวก โดยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงมีความเห็นกับเมอรเทลลอตที่ว่า เมืองตะโกลาในจดหมายเหตุภูมิศาสตร์ปโตเลมี คือ เมืองตรัง และเป็นเมืองที่ข้าพเจ้ากำหนดเรียก *"ตรังกรุงธานี"* ที่ตำบลบ้านหูหนานซึ่งมีเขาหรือควนย่อม ๆ ลูกหนึ่งอยู่ริมแม่น้ำตรัง*

เมื่อได้ทราบตำแหน่งที่ตั้งเมืองตะโกลาในจดหมายเหตุภูมิศาสตร์ปโตเลมี อายุราว พ.ศ. ๖๙๓-๗๐๙ หรือเมืองตักโกละในคัมภีร์มิลินทปัญหาของพระปิฎกจุฬาภัยเถระ อายุประมาณ พ.ศ. ๕๐๐ คือ เมืองตรังกรุงธานี พร้อมทั้งเส้นทางบก ใช้ช้าง ใช้ม้า ข้ามแหลมโปมายังเมืองพัทลุงกับเมืองนครศรีธรรมราชทางอ่าวไทย และเส้นทางเรือผ่านกลางไครเสเซอรโสเนโสส

---

* ดูแผนที่อำเภอห้วยยอด ลำดับชุด L 7017 ระวาง 4924 IV

หรือสุวรรณทวีป ไปมายังอ่าวบ้านดอนแล้ว ก็ควรสำรวจศึกษาแม่น้ำสำคัญ ๓ สาย ในจดหมายเหตุปโตเลมีเสียเลย

เซอร์โรแลนด์แบรดเดลล์ กล่าวไว้เป็นข้อความ ๒ ตอน*คือ

ตอนหนึ่งว่า....."ปโตเลมีบอกเราต่อไปว่า แม่น้ำไครโสนาส (Khrysoanas) แม่น้ำอัตตาบาส์ (Attabas) และแม่น้ำปะลันดา (Palandas) เกิดแต่ภูเขาไม่ปรากฏชื่อซึ่งครอบคลุมตลอดดินแดนเกาะทอง (Golden Chersonese) ไหลมารวมเป็นลำธารหนึ่งแตกแยกเป็นแม่น้ำอัตตาบาส์ ที่ ๑๖๑° ๓๐′ ตะวันออก ๓° เหนือ และแม่น้ำไครโสนาส ที่ ๑๖๑° ตะวันออก ๑° ๒๐′ เหนือ และที่เหลืออยู่นั้นเป็นแม่น้ำปะลันดา แต่น่าเสียดายที่ปโตเลมีมิได้บอกตำแหน่งต่อไปอีก" อีกตอนหนึ่งว่า.....

"การวิเคราะห์ชื่อต่าง ๆ ในจดหมายเหตุปโตเลมี เราควรพิจารณาแม่น้ำ ๓ สายเสียก่อน คือแม่น้ำไครโสนาส, แม่น้ำปะลันดา และแม่น้ำอัตตาบาส์ซึ่งประมวลจากการบอกเล่าของปโตเลมีได้ดังนี้

๑. แม่น้ำ ๓ สายนี้เกิดแต่ยอดเขาเดียวกัน ภายหลังที่ไหลเป็นลำธารเดียวกันมาระยะหนึ่งแล้ว ได้แยกเป็นแคว

๒. แม่น้ำไครโสนาส ไหลจากทิศตะวันออกไปทิศตะวันตก และแยกแควออก ณ ที่เส้นรุ้ง (ละติจูด) หนึ่งไม่สู้ไกลจากปากน้ำนัก

๓. แม่น้ำอัตตาบาส์ ไหลจากทิศตะวันตกไปทิศตะวันออก และแยกเป็นแควออก ณ ที่เส้นรุ้งซึ่งน่าจะอยู่ข้างเหนือปากน้ำของมัน และอยู่ข้างเหนือของเส้นรุ้งที่แม่น้ำไครโสนาสมีแควแยกออกด้วย

๔. ลำน้ำเชื่อมโยงที่เหลืออยู่นั้น คือ แม่น้ำปะลันดา ไหลจากทางเหนือลงไปทางใต้ไปมีปากน้ำไกลยิ่งกว่าแม่น้ำอีก ๒ สาย และใกล้เส้นแวง (ลองติจูด) ของปากแม่น้ำไครโสนาสมากกว่าของปากแม่น้ำอัตตาบาส์

คิดว่าเราควรวินิจฉัยเกี่ยวกับแม่น้ำเหล่านี้ เพราะเป็นสิ่งที่มีคำอธิบายถึงในสมัยโน้นเป็นแม่น้ำสำคัญที่สุด ๓ สาย ในเกาะทอง ไม่ใช่เป็นเรื่องเกี่ยวกับเหตุผลของขนาดแต่เป็นเหตุผลเรื่องอื่น ๆ คือทางการค้าขายหรือคลังเก็บสินค้าที่ปากแม่น้ำ ซึ่งเป็นได้ทั้งขนส่งสินค้าทางบกและท่าเรือ น่าคำนึงคิดด้วยว่า สมัยหนึ่งทองคำเป็นสิ่งสำคัญของชาวอินเดียโบราณเดินทางมาค้นหา และสมัยหนึ่งของคาบสมุทรนี้ เป็นชื่อเกี่ยวข้องกับทองคำ ซึ่งอาจจะเป็นด้วยมีบ่อแร่ทองคำ หรือเส้นทางเรือลำเลียงทองจากบ่อสำคัญ ๆ หรือมิฉะนั้นอาจจะเป็นทั้งสองอย่างก็ได้ และควรพินิจพิจารณาต่อไปด้วยว่าชื่อแม่น้ำไครโสนาสนั้นมีความสำคัญเกี่ยวกับทองคำอย่างยิ่ง"

เนื้อความข้างบนนี้เป็นข้อสังเกตของเซอร์โรแลนด์แบรดเดอร์ และท่านก็ได้อธิบายถึงบ่อแร่ทองคำแหล่งต่าง ๆ ในคาบสมุทรผืนนี้ ซึ่งข้าพเจ้าขอเว้นที่จะนำมากล่าวในที่นี้ ตลอดจน

---

* Journal malayaw Branch Vol. xlv, Part III, 1936 pp 23, 28

ความเห็นเรื่องแม่น้ำ ๓ สายของนักโบราณคดีรุ่นอาวุโสด้วย ถ้าท่านผู้ใดสนใจใคร่จะทราบก็อาจจะอ่านได้จากหนังสือ The Golden Khersonase ของนายปอลวีหลี่ อันหาได้ง่ายในทุกวันนี้ โดยเฉพาะข้าพเจ้าขอลัดไปชี้ตำแหน่งเส้นรุ้งเส้นแวงของแม่น้ำ ๓ สายเสียเลย เพราะสังเกตเห็นมีสภาพเป็นอย่างคำประมวลของเซอร์โรแลนด์แบรดเดอร์ คือ

ยอดน้ำของแม่น้ำตรัง ชี้กว้าง ๆ เกิดที่ภูเขาหลวง ในอำเภอทุ่งสง, นครศรีธรรมราช ถ้าชี้ให้แคบเข้าก็เกิดที่เขาวังหีบมีคลองวังหีบกับคลองท่าเลา และเขาปลายเบิกมีคลองท่าโลน เขาทั้งสองนี้เป็นยอดของภูเขาหลวง ทั้ง ๓ คลองหรือลำธารไหลมารวมเป็นแม่น้ำตรังไหลจากทิศตะวันออกไปลงอ่าวอันดามันทางทิศตะวันตก ณ ที่ปากแม่น้ำตรัง มีปากแม่น้ำปะเหลียนเป็นคู่แฝดอยู่ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น แม่น้ำปะเหลียนนี้เกิดแต่เขาช่องประตู (สูง ๗๐๐ เมตร ยาวประมาณ ๓๕ กิโลเมตร ปโตเลมีอาจจะเข้าใจว่าแม่น้ำปะเหลียนเป็นแควหนึ่งของแม่น้ำตรังก็ได้ ปากแม่น้ำทั้งสองนี้อยู่ที่เส้นแวง ๙๙° ๓๐′ อ. ส่วนเส้นรุ้งนั้นทั้งคู่อยู่ระหว่าง ๗° ๐๕′ กับ ๗° ๐๘′ น. โดยเหตุนี้เชื่อว่า แม่น้ำตรังคือ แม่น้ำไคร์โสนาส ตรวจดูที่เส้นแวง ๙๙° ๓๐′ ขึ้นไปถึงแนวเส้นรุ้ง ๘° ๒๘′ ๘° ๒๙′ จะพบปากน้ำคลองมีนที่เข้าประสบกับแม่น้ำตาปีซึ่งเกิดแต่ภูเขาหลวงอันเป็นภูเขาเดียวกับที่เกิดของแม่น้ำตรัง ทั้งเป็นโครงร่างของสุวรรณทวีป คือเกาะทองด้วย จากจุดนี้แม่น้ำตาปีไหลตรงไปทางทิศตะวันตกเฉียงขึ้นเหนือน้อย ๆ ประมาณ ๒๗ กิโลเมตรถึงบ้านปากน้ำซึ่งอยู่ข้างใต้บ้านหารน้ำใส มีคลองสินบุนเป็นแควแยกลงไปทางใต้ ส่วนแม่น้ำตาปีตรงไปถึงบ้านเคียนซา (อ.เคียนซา) ก็ค่อย ๆ เลี้ยวโค้งไปทางตะวันออกจนถึงตำบลท่าข้าม บรรจบเป็นแม่น้ำพุมดวงไหลลงอ่าวบ้านดอนที่เส้นรุ้ง ๘° ๐๕′ น เส้นแวง ๙๙° ๒๐′ อ. ฉะนั้นแม่น้ำตาปีจึงควรเป็นแม่น้ำอัตตาบส์ ส่วนลำน้ำที่เชื่อมโยงระหว่างแม่น้ำตรังกับแม่น้ำตาปี คือคลองโอ๊กกับคลองมีนควรเป็นแม่น้ำปะลันดา หลักฐานสำคัญที่พิสูจน์แม่น้ำ ๓ สาย ก็คือตำแหน่งเส้นรุ้งเส้นแวง มีสภาพตรงตามที่ เซอร์โรแลนด์แบรดประมวลไว้ น่าคิดเป็นอย่างยิ่งว่า อเล็กซานเดอร์, นายวานิชชาวกรีกกับคนอื่น ๆ ผู้บอกเล่าอธิบายเส้นทางสายนี้ให้แก่ปโตเลมี ย่อมจะต้องแล่นเรือผ่านไปมาจนชำนิชำนาญจึงรู้ตำแหน่งรุ้งแวงอย่างถูกต้อง ทีนี้ตรวจดูลำคลองสินปุนอันเป็นแควแยกจากแม่น้ำตาปีหรืออัตตาบส์ที่ข้างใต้บ้านหารน้ำใสต่อไป ตำแหน่งของปากน้ำคลองสินปุนอยู่ที่เส้นรุ้ง ๘° ๑๕′ น. และเส้นแวง ๙๙° ๒๕′ อ. เป็นลำคลองลงมาทางใต้ผ่านบ้านวังกล้วย-บ้านโพธิ์โตม ซึ่งอยู่ทางตะวันตกของตัวอำเภอทุ่งใหญ่ ห่างกันประมาณ ๕ กิโลเมตร แล้วผ่านบ้านบางตะเภา-บ้านมะม่วงเอน-บ้านทรายขาว ณ ที่ตำบลบ้านนี้มีลำคลองลำทับแยกไปทางตะวันตกส่วนคลองสินปุนนั้นตรงไปยังบ้านไร่คอก ซึ่งอยู่เชิงเขาน้อย (สูง....เมตร) อันเป็นที่เกิดของต้นคลองสินปุน ได้เล่ามาแล้วว่าที่บ้านทรายขาวมีคลองลำทับแยกจากคลองสินปุนไปทางตะวันตก คลองลำทับนี้ที่บ้านพรุดินนาแผกเป็นคลองบางบอน, คลองม่วง แต่ต่างก็ไหลไปยังบ้านเพหลาใต้ลงสู่คลองเพหลาซึ่งอยู่ข้างตะวันตกของคลองท่อม ณ ที่เส้นรุ้ง ๗° ๕๕′ น. เส้นแวง ๙๙° อ. ทั้งคลองเพหลากับคลองท่อมมีปากน้ำเคียงคู่กันออกสู่ทะเลอันดามันที่เกาะ

หลักใหญ่เกาะหลักน้อย ในท้องที่อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ ใกล้กับปากแม่น้ำตรังหรือไครโสนาสตรงตามข้อความที่ เซอร์โรแลนด์แบรคเดอร์อธิบายไว้อีกด้วย

รวมความว่า ตามที่ข้าพเจ้าสำรวจและอธิบายสภาพภูมิศาสตร์ไครเสเซอรโสเนโสส ของชาวกรีก, สุวรรณทวีป ของชาวอินเดียหรือเกาะทองของชาวไทยทางฝั่งตะวันตกเป็นลำดับมานี้ ทำให้เรารู้จัก

๑. เส้นทางบกและเส้นทางน้ำระหว่างอ่าวพังงากับอ่าวบ้านดอน

๒. เส้นทางคลองสินปุนจากแม่น้ำตาปีไปออกทะเลอันดามันที่อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่

๓. เส้นทางบกจากจังหวัดตรังไปยังจังหวัดพัทลุง กับจังหวัดนครศรีธรรมราช

๔. เส้นทางน้ำจากอ่าวเมืองตรังกับอ่าวบ้านดอนผ่านกลางเกาะทอง

๕. ตำแหน่งที่ตั้งเมืองตะโกลาตำแหน่งนี้สำคัญยิ่งยวดที่ทำให้ทราบเส้นรุ้งเส้นแวงของแม่น้ำ ๓ สายในจดหมายเหตุภูมิศาสตร์ปโตเลมีดังเล่ามาแล้ว

อาจจะเป็นเพราะความเขลาเบาปัญญาก็เป็นได้ทั้ง ๆ ที่ข้าพเจ้าสนใจอ่านศึกษาผลงานของนักโบราณคดีชาวต่างประเทศในเรื่องไครเสเซอรโสเนโสส และเดินทางไปสำรวจด้วยตนเองตามแต่โอกาสจะอำนวยให้มาตั้งแต่ก่อน พ.ศ. ๒๕๐๐ เล็กน้อยจึงเพิ่งมีปัญญาความคิดเขียนเผยแพร่ในต้น พ.ศ. ๒๕๒๕ นี้เองอย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าได้ลืมพูดถึงจุดสำคัญกลางเกาะทองเสียแห่งหนึ่ง ดังนั้นขอเล่าเสียก่อนจะผ่านไปที่อื่นคือ แม่น้ำตาปี เมื่อไหลผ่านปากน้ำคลองมีนในอำเภอฉวางไปทางตะวันตกประมาณ ๑๘ กิโลเมตรถึงตำบลบ้านปากราในอำเภอทุ่งใหญ่ มีคลองสังข์เป็นแควแยกลงไปทางใต้ คลองสังข์นี้เกิดแต่เขาสามจอมด้านตะวันตก ส่วนคลองมีนเกิดทางด้านตะวันออก คลองสังข์ไหลขึ้นเหนือมาได้ ๑๕ กิโลเมตร ผ่านบ้านกรุงหยันแล้วผ่านไปทางตะวันตกของตัวอำเภอทุ่งใหญ่ไปประสบกับแม่น้ำตาปีที่บ้านปากรา ประมาณระยะยาวจากบ้านกรุงหยันถึงบ้านปากรา ๑๔ กิโลเมตร จากบ้านกรุงหยันตรงไปทางตะวันตก ๖ กิโลเมตร ถึงบ้านบางตะเภาที่ลำคลองรินปุน ณ ที่ บริเวณบ้านกรุงหยันได้พบชิ้นส่วนของมหรธึก วัฒนธรรมดองซอน

เมื่อได้ทราบร่องรอยหลักฐานทางภูมิศาสตร์ของเกาะทองฝ่ายตะวันตกพอสมควรแล้วก็จะได้กล่าวถึงสภาพภูมิศาสตร์ทางฝ่ายตะวันออกต่อไป โดยอาศัยตำแหน่งรุ้งแวงของปากแม่น้ำตรัง (ไครโสนาส) ปากน้ำคลองเพหลาหรือคลองท่อม, ปากน้ำคลองมีน (ปะลันดา) และจุดประสบของปากแม่น้ำตาปี (Attabas) กับแม่น้ำพุมดวง เหล่านี้เป็นแนวสอบค้นอย่างไรก็ดี ต้องขอเรียนว่า ข้าพเจ้ามิใช่เป็นนักศึกษาทางภูมิศาสตร์ มิอาจแจกแจงลิปดา, ฟิลิปดาของเส้นรุ้งเส้นแวงให้ละเอียดถูกต้องได้ ข้าพเจ้าอาศัยการสำรวจภูมิประเทศ โดยใช้แผนที่ประกอบเพียงเพื่อรู้ตำแหน่งองศาเป็นเป้าหมายเท่านั้น เพื่อสะดวกแก่พิจารณาจะเทียบเป็นเกณฑ์ไว้ ดังนี้

ปโตเลมี		ปัจจุบัน
ปากแม่น้ำตรัง (The espuary of Khrysoanas river)		
เส้นรุ้ง ๑° ๐๐′	=	๗° ๕๐′ น.
เส้นแวง ๑๖๑° ๐๐′	=	๙๙° ๓๐′ อ.

จากเกณฑ์นี้จะเห็นได้ว่า ปโตเลมีวางเส้นศูนย์สูตรไว้ที่เส้นรุ้ง ๖° ๐๐′ น. ซึ่งตรงกับรัฐเกดาห์ (ไทรบุรี) และรัฐกะลันตัน หาใช่ตรงกับกลางเกาะสุมาตราอย่างปัจจุบันไม่ โดยเหตุนี้ทางฝั่งตะวันออกของเกาะทองจะขอเริ่มที่อ่าวเปริมูล่า (Perimula Gulf) ก่อน

อ่าวเปริมูล่า ปโตเลมีกำหนดไว้อยู่ที่เส้นรุ้ง ๕° ๐๐′ น. เส้นแวง ๑๖๒° ๓๐′ อ. ในปัจจุบันตรงกับเส้นรุ้ง ๑๐° ๐๐′ น. ได้แก่ อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร เส้นแวง ๑๐๑° อ. ได้แก่ อำเภอเทพา จังหวัดปัตตานี ถือตามนี้อ่าวเปริมูล่ามีชายฝั่งทะเลตั้งแต่อำเภอเทพาขึ้นไปจนถึงอำเภอหลังสวน

เมืองเปริมูล่า (Perimula) ปโตเลมีกำหนดไว้อยู่ที่เส้นรุ้ง ๒° ๑๕′ น. เส้นแวง ๑๖๓° ๒๕′ อ. ในปัจจุบันตรงกับเส้นรุ้ง ๘° ๒๕′ น. เส้นแวง ๑๐๒° ๒๕′ อ. ได้แก่เมืองนครศรีธรรมราช หรือตะมะลีในคัมภีร์ มหานิทเทส เยรินีสอบไว้ตรงกัน

เมืองบาลองกา (Balongka) ปโตเลมีกำหนดไว้อยู่ที่เส้นรุ้ง ๕° ๔๐′ น. เส้นแวง ๑๖๒° ๐๐′ อ. ในปัจจุบันตรงกับเส้นรุ้ง ๑๐° ๔๐′ ได้แก่อำเภอประทิว จังหวัดชุมพร เยรินีสอบไว้เป็นเมืองชุมพร ก็ตรงกันเพราะปะทิวเคยเป็นที่ตั้งเมืองมาก่อน และทุกวันนี้ก็อยู่ในเขตจังหวัดชุมพร

โดยทั่วไปในเวลานี้มีความเห็นกันว่า อ่าวเปริมูล่ามีขอบเขตอยู่ในจังหวัดนครศรีธรรมราชข้างใต้อยู่ราวอำเภอปากพนัง ข้างเหนือราวอำเภอท่าศาลาหรืออำเภอสิชล แต่ตามกำหนดเส้นรุ้งที่สอบได้นี้ขึ้นสูงไปถึงอำเภอหลังสวน หากเราดูแผนที่ ณ ตรงเส้นแวง ๑๐๑° เรื่อยขึ้นไปข้างเหนือ จะเห็นรูปชายฝั่งทะเลระหว่างจังหวัดปัตตานีกับจังหวัดประจวบคีรีขันธ์เว้นโค้งเป็นแผ่นน้ำโดยตลอด น่าจะถูกต้องอย่างจดหมายเหตุกรีกเอ่ยอ้าง โดยเฉพาะที่อำเภอหลังสวนก็มีเส้นทางน้ำทางบกไปยังตำบลราชกรูด จังหวัดระนอง ดังเล่ามาแล้วด้วยชื่อ *"ราชกรูด"* นี้เห็นจะมาแต่ *"ราษฎรกฎ"* ทางฝั่งตะวันตกของอินเดียเป็นแน่ ขอบเขตของเกาะทองหรือไครเสเซอรโสเนโสสในจดหมายเหตุภูมิศาสตร์ปโตเลมีมาสิ้นสุดที่เมืองบาลองกา คือ เมืองปะทิวโบราณ เหนือจากนี้ขึ้นไปเป็นแดนไครเส (Khryse) คือสุวรรณภูมิ* ข้ามอ่าวไทย (The Great Gulf) ไปเป็นแดนเลสไท** (Loistal) ต่อจากนี้ถึงเมืองกัตติการา (Kattigara) ในดินแดนถิไน (Thinai-Sinai) อันเป็นเมืองท่าเรือปลายเส้นทางเดินสมุทรในจดหมายเหตุชาวกรีก

เมืองท่าเรือกัตติการานี้ นักโบราณรุ่นอาวุโสมีความเห็นว่า เป็นเมืองเดียวจี (ฮานอย) ท่าเรือสินค้าที่ล่องมาทางแม่น้ำแดง (Red river) ก็มี ที่ว่าเป็นเมืองท่าในแคว้นกวงตุ้งก็มี กัตติการาอยู่ที่ไหนกันแน่

จดหมายเหตุหรือประวัติศาสตร์จีนกล่าวว่า พ.ศ. ๔๐๓ - ๔๕๖ เป็นแผ่นดินพระเจ้าฮั่นบู๊เต้ (วู่ตี้) มีราชธานีอยู่ที่เมืองเชียงอาน เรียกราชวงศ์ฮั่นตะวันตก (ไซ่ฮั่น) มีขุนนางผู้ใหญ่คนหนึ่งชื่อ ถั่งม๊ง สืบทราบว่า แคว้นจต (เสฉวน) ได้ส่งสินค้าพลู แลหน่อไม้ไผ่ผ่านเมืองเยหลังไปลงเรือที่ท่าเรือเชียงกัวในแคว้นกุยจิว (ไกวเจา) ตอนใต้ ล่องไปตามแม่น้ำซีเกียง (แม่น้ำไข่มุก) ไปยังเมืองกวางตุ้ง (น่ำไฮ้) ในแคว้นน่ำอ๊วด (แคว้นกวางตุ้ง) แล้วบรรทุกเรือเดินสมุทรไปขายยังต่างประเทศจึงกราบทูลให้พระเจ้าฮั่นบู้เต้ทรงทราบเพื่อขยายอิทธิพลทางเศรษฐกิจลงมายังแว่นแคว้นทางใต้ของลุ่มแม่น้ำยางจื้อเกียง ครั้นเมื่อจางเจี๋ยนเป็นราชทูตไปยังแคว้นบัตเตรีย (ปากีสถาน - อาฟกานิสถาน) โดยเดินทางผ่านทะเลทรายโกบี ได้ความรู้ว่ามีสินค้าพลู, หน่อไม้ไผ่, ผ้าฝ้าย จากดินแดนภาคใต้ของจีน บรรทุกเรือสำเภาส่งไปขายในอินเดียและส่งผ่านไปยังแคว้นบักเตรียได้เดินทางกลับมาถึงประเทศจีนเมื่อ พ.ศ. ๔๒๑ ก็กราบทูลสนับสนุนความคิดเห็นของตั่งม๊งกษัตริย์จีนทรงดำเนินนโยบายจนโจมตีได้แคว้นน่ำอ๊อกในพ.ศ. ๔๓๒ และแคว้นแถน (จีนเรียกว่าเทียน) ในพ.ศ. ๔๕๖ แต่ยังมิทันได้ดำเนินการค้าขายประการใดพระเจ้าฮั่นบู๊เต้ก็เสด็จสวรรคตเสียในพ.ศ. ๔๕๖ นั่นเองกษัตริย์แคว้นแถนองค์นี้ในประเทศมีนามเรียกหลายอย่าง เช่น *"ซินกะ, ซินกัว, เยนโก๊ะ"* ในจดหมายเหตุของสุม้าเจี๋ยม (ซือม่าเชียน) เรียก *"ลีนัน"* ในตำนานสิงหนวัติกุมาร*ของไทยเหนือเรียก *"เทวกาล"* ระยะเวลาล่วงมาถึง พ.ศ. ๕๕๒ อองมั้ง (หว่างมั้ง) เป็นผู้สำเร็จราชการในแผ่นดินพระเจ้าฮั่นเปงเต้ เป็นกบฏตั้งตนเป็นกษัตริย์เพื่อเพิ่มพูนบุญบารมีมิได้แต่งฑูตสันถวไมตรีโดยสารเรือสำเภาชาวต่างประเทศไปเที่ยวเยี่ยมเยือนประเทศบ้านเมืองทางทะเลใต้ พระเจ้าอองมั้งเป็นกษัตริย์อยู่ได้ ๑๖ ปี ถูกเล่าชิ่วบุนซกจับประหารชีวิตแล้วประกาศตนเป็นกษัตริย์ทรงนามว่าพระเจ้าฮั่นกองปู้ ย้ายราชธานีมาอยู่ที่เมืองลกเอี๊ยง (โลยาง) เรียกนามราชวงศ์ฮั่นตะวันออก (ตั้งฮั่น) และสิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๖๐๑ ราชวงศ์ฮั่นตะวันออกมีอายุยืนมาจนถึงแผ่นดินของพระเจ้าฮั่นเหี้ยนเต้ (พ.ศ. ๗๓๑ - ๗๖๑) อำนาจการปกครองบ้านเมืองอยู่ในเงื้อมมือของข้าราชการผู้ใหญ่ เป็นเหตุให้เกิดแบ่งแยกดินแดนออกเป็น ๓ แคว้น คือ

๑. โจผี (บุตรโจโฉ) ตั้งตัวเป็นกษัตริย์ในแคว้นไหล (วุยก๊ก) อยู่ทางภาคเหนือ มีนครล๊กเอี๋ยง เป็นราชธานี

๒. ซุ่นกวนตั้งตัวเป็นกษัตริย์ในแคว้นวู (อูก๊กหรือกังตั๋ง) อยู่ทางภาคใต้ มีนครเกียนเง๋ยบคือ นานกิง เป็นราชธานี

---

* รายละเอียดมีในตำนานสิงหนวัติกุมาร ฉบับสอบค้น พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๖ หน้า ๒๒-๒๕

๓. เล่าปี่ เชื้อสายราชวงศ์ฮั่นตั้งตัวเป็นกษัตริย์อยู่ในแคว้นจกหรือเสฉวน มีนครเชียงตู้ (เซ่งโต้ว) เป็นราชธานี

ข้อความในประวัติศาสตร์จีนที่ยกมากล่าวย่อ ๆ นี้ จะทราบได้ว่า ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๕ ชนชาติจีนยังมิได้ทำการค้าขายทางทะเลกับชาวต่างประเทศ ท่าเรือสำเภาที่ไปมาทางทะเลใต้อยู่ที่แคว้นกวางตุ้ง และจดหมายเหตุปโตเลมีที่กล่าวถึงเมืองกัตติการากับดินแดนกิไน - สิไนนั้น เขียนขึ้นในราชวงศ์ฮั่นตะวันออกตอนปลาย ส่วนคัมภีร์มิลินทปัญหาที่กล่าวถึงท่าเรือจะจี้นะนั้น แต่งเมื่อราว พ.ศ. ๕๐๐ หลังรัชกาลพระเจ้าฮั่นปู้เต้ ๔๔ ปี การค้าขายย่อมมีกันมาก่อนแล้ว ผู้แต่งจึงหยิบยกเอาไปเล่าเป็นตัวอย่าง ดังนั้น - เป็นปัญหาน่าคิดหรือไม่ว่า ชาวอินเดีย ชาวกรีกและชาวโรมันแล่นเรือใบไปมา - ค้าขายกับใคร ที่ไม่ใช่คนชาติจีน

ในพงศาวดารราชวงศ์ฮั่นตะวันออก ตอนว่าด้วยชนชาติป่าเถื่อนภาคตะวันตกเฉียงใต้ว่า เมื่อพ.ศ. ๖๔๐ อ้องอิ๋วเกี่ยว (Yung-Yu*) เป็นกษัตริย์แคว้นส่าน (ส้าน) ได้แต่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้าฮั่นฮัวเง้า (พ.ศ. ๖๓๑ - ๖๔๗) จึงทรงพระราชทานตราตั้งเป็นอ้ายสาวอ๋องมาให้พร้อมทั้งเครื่องตอบแทนด้วยถึง พ.ศ. ๖๖๓ อันเป็นปีแรกเสวยราชย์ของพระเจ้าฮั่นอันเต้ อ้ายสาวอ๋อง (อ้องอิ๋วเตี่ยว) ได้เป็นธุระจัดส่งทูตโรมัน ซึ่งนำเครื่องราชบรรณาการ คณะนักดนตรี นักฟ้อนรำและนักแสดงกลไปยังราชสำนักจีน ราชทูตโรมันคณะนี้เข้าใจว่าส่งมาในรัชกาลพระเจ้ามาร์คุสออเรลิยุสได้เดินทางผ่านรัฐปะยุขึ้นมาทางแม่น้ำอิราวดีแล้วขึ้นบกที่ปากแม่น้ำไทเผ็ง (ปัจจุบันเรียกตาผิง ตรงข้ามที่ตั้งเมืองบ้านหม้อ หรือ บาโม) เดินทางผ่านแคว้นไทเมาไปยังเมืองยูนชาง (ย่งเชียง ปัจจุบันเรียกเป่าซาน) อันเป็นนครหลวงของอาณาจักรส่านแห่งชนชาติอ้ายลาว หนังสือหนานซูของฝันฉัวเซียน พ.ศ. ๑๔๑๐ เรียกดินแดนลุ่มแม่น้ำเมา ว่า *"ส่าน"* นางเลสลี่ไมล์ (Mrs. Leslie Milne) อธิบายว่า ส่าน (Shan) เพี้ยนเป็น แสน เช่น แสนแสร (Hsen-hse) ประภาศิริ** อธิบายว่า รัฐยูนนานเคยเรียก ซาน - ซาน (= ส่าน - ส่าน) ขอชี้แจ้งความสำคัญตรงนี้ คือ ฝันฉัว เขียนเรื่องหนานซู เมื่อ พ.ศ. ๑๔๑๐ เรียกดินแดนลุ่มแม่น้ำเมาตลอดจนถึงยูนชาง (เป่าซาน) ว่า *"ส่าน"* ชื่อนี้มีมาก่อนพระเจ้าอโนรธามังฉ้อ ตั้งเป็นประเทศพม่าเมื่อต้น พ.ศ. ๑๖๐๐ ชาวพม่ารับเอา *"ส่าน"* มาใช้ออกเสียงเป็น *"ฉาน"* เขียนด้วยอักษรโรมันเป็น "Shan" จิตร ภูมิศักดิ์*** สอบค้นด้วยความอุตสาหะอย่างเยี่ยมเขียนอธิบายไว้น่ากล่าว ๒ ประการ ๆ แรกว่า *"ส่าน"* เมื่อพม่ากับมอญรับเอามาเขียนอ่านแล้วออกเสียงเป็น *"เสียม - เสม - เซม"* เทียบได้กับ *"สยาม"* ประการหลังว่า *"ส่าน"*ตามตัว

---

* Mrs. Lesie Milne-Shan at home, 1910 A.D. page 7

** กรมศิลปากร จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๒ หน้า ๑๓

*** เรื่องความเป็นมาของคำ สยาม ไทย ลาว และขอมฯ
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๙ หน้า ๒๐๙ - ๒๓๕

อักษรจีนได้เขียนเปลี่ยนรูปเป็น *"ถาน"* และ *"ตาน, ต้าน* (Tans)" จากงานค้นคว้าของจิตรภูมิศักดิ์ทำให้เราทราบการเปลี่ยนรูปตัวอักษรจีนและสำเนียงของชื่อ *"ส่าน"* มาเป็น *"ตาน, ต้าน"*

สาธุคุณ ปรินสตัน ซุง - ฉี - ซู (Rev. Princeton S.Hsu) เขียนเรื่องมูลกำเนิดของคนชวงว่า *

๑. เราทราบว่าในปัจจุบันยังมีพวกพื้นเมืองดั่งเดิมหลายกลุ่มอยู่ในตอนใต้ของประเทศจีน เช่น พวกแม้ว พวกเย้า พวกตาน (Tans) ในบริเวณเดียวกันนี้มีพวกพื้นเมืองดั้งเดิมอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งชื่อของเผ่านี้โลกภายนอกรู้จักน้อยมาก คนจำพวกนี้มีจำนวนมากกว่าจำนวนของพวกมองโกล และพวกทิเบตรวมกัน คนพวกนี้ คือ คน *"ชวง"* ขณะนี้คนชวงที่มณฑลกวางสีมีจำนวนมากกว่า ๘ ล้านคน

๒. ในส่วนที่เกี่ยวกับพวกชวง มีสิ่งที่น่าสนใจ ๒ ประการ คือ (๑) ประวัติทางชาติพันธ์วิทยาอันยาวนานที่อาจจะสืบสาวได้ (๒) มีความสัมพันธ์ทางสายโลหิตอย่างใกล้ชิดมากกับชาวไทยในประเทศไทย

๓. เรามั่นใจที่จะกล่าวว่า เมื่อ ๔๐๐๐ ปีมาแล้ว บรรพบุรุษของพวกชวงเป็นเจ้าของดินแดนอันกว้างใหญ่ในประเทศจีนตอนใต้ แคว้นของพวกชวง แคว้นแรกที่ตั้งชื่อขึ้นเรียกว่าแคว้นฉางวู (Tsang-Wu)

๔. เมื่อ ๒๐๐ ปีก่อนคริสต์ศตวรรษ พระเจ้าฮั่นวู่ตี้ (ปู๊เต้) ได้ตั้งประเทศฉางจู อันใหญ่โตขึ้นที่ประเทศจีนภาคใต้รวบรวมส่วนของมณฑลกวางตุ้งและมณฑลกวางสีเข้าไว้ด้วยกัน และพระองค์ยังตั้งประเทศชวง - โก๊ะ อันใหญ่โตขึ้นที่มณฑลกวางสี ไกวเจา และภาคตะวันออกของมณฑลยูนนาน เป็นที่ประจักษ์ว่าชื่อประเทศอันใหญ่โต ๒ ประเทศนี้ได้มาจากชื่อของแคว้นของชนพื้นเมืองดั้งเดิม ๒ แคว้น น่าแปลกที่ว่าในรัชสมัยพระเจ้าฮั่นวูตี้ แม่น้ำตะวันตกหรือแม่น้ำไข่มุก (แม่น้ำซีเกียง) นั้น เรียกชื่อกันว่า แม่น้ำชวงโก๊ะ สืบลงมาจนถึงราชวงศ์เซ็ง นักปราชญ์จีนผู้มีชื่อเสียงยังเรียกแม่น้ำตะวันตกตลอดลำน้ำว่า แม่น้ำชวงโก๊ะ และเรียกทะเลจีนใต้ว่า มหาสมุทรชวงโก๊ะ ดังนั้นเราอาจจะเห็นได้ชัดยิ่งขึ้นว่า ในตอนหลังชื่อทั้งสองนี้ อาจเปลี่ยนกันได้คนในแคว้นโบราณทั้งสองนี้ เป็นคนในตระกูลเดียวกันอย่างแน่แท้ ไม่ต้องสงสัยเมื่อ ๔,๐๐๐ ปี พวกฉางวู เป็นเจ้าของดินแดนบริเวณที่เรียกว่าลุ่มแม่น้ำไข่มุก โอบเอามณฑลกวางตุ้ง กวางสี ไกวเจา และมณฑลยูนนานภาคตะวันออก นอกจากบริเวณลุ่มน้ำดังกล่าว มณฑลฮูนานก็รวมอยู่ด้วย ในระยะ ๔,๐๐๐ ปี มานี้อิทธิพลของพวกแคว้นฉาง - วู นั้นมีอยู่ใหญ่หลวงและผิดกว่าใคร ๆ ทั้งหมด

---

* ศาสตราจารย์ชิน อยู่ดี แปลจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย พิมพ์ในนิตยสารศิลปากร ปีที่ ๑๒ เล่มที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๑๑

๕. เริ่มแต่ศตวรรษที่ ๔ ก่อนคริสต์ศักราชจีนเหนือเริ่มแผ่อำนาจลงมาทางใต้สุด (เป็นเหตุให้) มีการอพยพ, การสงครามพันธมิตร แต่งงานปะปนเผ่ากัน และแลกเปลี่ยนอารยธรรม ต่อเนื่องกันมาผลที่สำคัญของการเคลื่อนไหวเหล่านี้คือ (๑) พวกคนพื้นเมืองชาวฉางวูแปลงชาติเป็นคนจีนหั้น* (Han-Chinese) และ (๒) คนพวกนี้จำนวนมากร่นลงใต้และไปทางตะวันตกเข้าสู่แหลมอินโดจีนในมณฑลกวางตุ้ง การกลายชาติเป็นจีนเป็นไปอย่างรวดเร็วมากกว่าส่วนอื่นในประเทศจีนทางภาคใต้

๖. พวกชวงใช้ตัวหนังสือจีนเขียนหนังสือ เพราะไม่มีหนังสือของตนเอง แต่ภาษาพูดกับชื่อสถานที่ของพวกชวงมีลักษณะพิเศษอยู่หลายประการ เมื่อได้ศึกษาลักษณะพิเศษเหล่านี้แล้ว เราก็สามารถสืบประวัติศาสตร์ของพวกชวง ถอยหลังไปในอดีตได้ไกลมาก ซึ่งในสมัยนั้นบรรพบุรุษของพวกชวง ไม่แต่เป็นเจ้าของแผ่นดินในประเทศจีนภาคใต้เท่านั้น ยังเป็นเจ้าของแผ่นดินในภาคตะวันออก รวมทั้งมณฑลชานตุง โฮนาน อันไหวและเตียงซูตอนเหนือ ดูเหมือนว่าถิ่นที่เก่าแก่ที่สุดของพวกนี้อยู่ที่แม่น้ำตอนล่างของแม่น้ำเหลือง แม่น้ำฮ่วย (Huai River) และแม่น้ำยางจื๊อเกียง ซึ่งเป็นที่แหล่งทางใต้ของวัฒนธรรมจีนโบราณตั้งอยู่ไม่ต้องสงสัย บรรพบุรุษของพวกแม้ว, เย้า และตาน เป็นผู้สร้างอารยธรรมจีนใต้ จากงานหนังสือสอบค้นเขียนของฝันฉัว นางเลสลี่ ไมลน์ - ประภาศิริ - ปรินสตันชุงฉีชู และจิตร ภูมิศักดิ์ พอสรุปได้ว่า *"ส่าน"* (ส้าน) แรกเริ่มเดิมทีเป็นชื่อเรียกว่าแว่นแคว้น แล้วต่อมากลายเป็นชื่อเรียกเผ่าชน ปรินสตัน ชุงฉีชู ยังได้เขียนไว้ในเรื่องมูลกำเนิดของคนไทยที่พูดกว้าง ๆ เมื่อ ๔-๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว บรรพบุรุษของพวกแม้ว (เมี้ยว) เย้าและ ตาน เป็นคนชาวน้ำของชนชาติ ฉาง - หง่า และขณะเดียวกันบรรพบุรุษของคนชวงกับคนไทยเป็นคนชาวบกของชนชาติฉาง - หง่า เหมือนกัน พวกตานบางพวกเคลื่อนย้ายลงมาทางใต้มาเป็นบรรพบุรุษของชาวมลายู นมนานมาแล้วมีคนหลายเหล่าในกลุ่มคนชวง สร้างบ้านเรือน รูปร่างคล้ายรังนก มีเสาตอหม้อสูง ** ในทุกวันนี้คนชวงก็ยังอยู่เรือนทรงสูงเหมือนกับเรือนตามชนบทของคนไทยตามผลงานของบุคคลที่เอ่ยชื่อมาแล้ว พอสรุปได้อีกครั้งว่าก่อนที่ชนชาติจีนจะมีอำนาจครอบครองดินแดนลุ่มแม่น้ำยางจื๊อเกียงอย่างกว้างขวาง (เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๗) นั้นชาวอินเดีย ชาวกรีกและโรมันได้ทำการค้าขายทางทะเลอยู่กับคนส่าน (ตาน) แลคน-

---

* จีนหั้น (Han Chinese) – หั้น (Han) เป็นแคว้นหนึ่งในมณฑลโฮนาน (เหอหนาน) ในพงศาวดารเลียดก๊กฉบับภาษาไทยเขียน *"หัน"* เรียกผู้ครองนครว่า *"หันอ๋อง"* คนจีนโบราณที่อยู่ในแคว้นนี้และแคว้นอื่นริมลำน้ำฮวงโหฝั่งใต้ ถือตัวเป็นจีนแท้ (Chinese-proper) จึงเรียกตนเองว่า *"คนหั้น"* ส่วนฮั่น (Han) เป็นชื่อลำน้ำแควหนึ่งของแม่น้ำยางจื๊อเกียง ต้นน้ำอยู่ตอนเหนือของมณฑลเสฉวน และอยู่ข้างใต้มณฑลเชนรี ไหลมาลงแม่น้ำยางจื๊อเกียงที่มณฑลฮูเป เล่าปังได้เป็นผู้ครองนครลุ่มแม่น้ำนี้เรียกว่า *"ฮั่นอ๋อง"* ครั้นได้เป็นกษัตริย์ทรงนามพระเจ้าฮั่นโกโจ (เกาจง) ได้ตั้งนามราชสกุลว่า *"ราชวงศ์ฮั่น"* หั้น (Han) กับฮั่น (Hun) จึงเขียนต่างกันและมีความหมายต่างกันดังนี้

** พระยาอนุมานราชธน - เรื่องของชนชาติไทย พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ หน้า ๑๐ - ๑๑ เรียกชนเหล่านี้ว่า "ไทเฉา - ไทเช้า"

ชวงแล้ว อย่างไรก็ดีในเนื้อความข้อ (๖) ของปรินสตัน ซุง ฉี ชู ที่ว่า *"บรรพบุรุษ ของคนชวงมีถิ่นที่อยู่ที่ลุ่มแม่น้ำฮ่วย"* นั้น น่าสนใจมาก เพราะฮ่วยเป็นลำน้ำติดต่อระหว่างมณฑลโฮนานในลุ่มแม่น้ำฮวงโหกับมณฑลเคียงซู ที่ปากแม่น้ำยางจื๊อเกียงผู้คนที่มีภูมิลำเนาอยู่ที่ลุ่มแม่น้ำนี้ก็ได้ชื่อเรียกอย่างเดียวกับชื่อแม่น้ำ ปรากฏในประวัติศาสตร์จีนว่าพวกฮ่วย* (I-Huay) ได้เป็นกำลังช่วยเหลือกษัตริย์เซงท้างทำการล้มล้างราชวงศ์ เฮียะ (Hia dynasty ๑๖๖๒ - ๑๒๒๓ ปีก่อนพุทธศักราช) และตั้งราชวงศ์ เซียงหรือชาง (Shang dynasty ๑๒๒๒ - ๕๗๓ ปีก่อนพุทธศักราช) ขึ้นแทนที่ ชนเผ่านี้คงจะมีการเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมลุงชาน ที่จัดเป็นวัฒนธรรมจีนใต้ด้วย ดินแดนมณฑลเคียงซูในยุคสามก๊กเรียกแคว้นจูหรืองอ๋กก ตกอยู่ในความปกครองของกษัตริย์ซุ่นกวน ประมาณ พ.ศ. ๗๖๙ ประเทศเวียตนามได้ยอมอ่อนน้อมเป็นประเทศราช กษัตริย์ซุ่นกวนจึงแต่งให้เตาฮ่องมาเป็นข้าหลวงกำกับราชการ เตาฮ่องผู้นี้ได้รายงานความเป็นไปของแคว้นฟูนานไปกราบทูลพระเจ้าซุ่นกวนจึงทรงแต่งให้คังไถ่กับจูผิง เป็นคณะทูตสันถวไมตรีลงมาเยือน เรื่องราวของฟูนานจึงมีปรากฏในจดหมายเหตุจีน รวมทั้งบางรัฐในทะเลใต้ด้วย จดหมายเหตุปโตเลมี ชาวกรีกมีอายุก่อนแผ่นดินกษัตริย์ซุ่นกวนประมาณ ๖๐ กว่าปี เยรินีชี้ว่า เมืองท่ากัตติการา คือเมืองฮั่งจิว (หางโจว) ที่ปาก-แม่น้ำยางจื๊อเกียงขวาในมณฑลเจเกียง (ตังอ๊อด) และถิไนคือเมืองนานกิงในแคว้นเกียงซู (วูก๊ก) ลองตรวจสอบตามเกณฑ์ที่ข้าพเจ้าเทียบไว้ก็ได้ตรงกัน

อาศัยจดหมายเหตุปโตเลมีเป็นหลักฐานสอบทราบตำแหน่งเมืองแลลำน้ำในทักษิณรัฐพอควรแล้วจะอาศัยจดหมายเหตุจีนสอบค้นประวัติเรื่องราวต่อไป

*Marcai Granet-Chinese Civilization, 1950 A.D. page 77

๓. เรื่องของทักษิณรัฐ

(๑) เตี๋ยนซุนหรือตุนสุน

แม้ต้นฉบับประวัติประเทศฟูนานของคังไถ่กับจูยิงจะสูญหายไป แต่ก็ยังมีข้อความอ้างอิงอยู่ในจดหมายเหตุจีนฉบับอื่น ๆ เป็นต้นว่าจดหมายเหตุราชวงศ์เหลียง (พ.ศ. ๑๐๔๕ - ๑๐๙๙) ซึ่งกล่าวความตอนหนึ่งว่า เมื่อฟันมันหรือฟันจีมันได้เป็นกษัตริย์องค์ที่ ๔ แห่งประเทศฟูนานแล้ว ทรงปราบปรามรัฐใกล้เคียงหลายรัฐเข้าไว้ในอำนาจแล้ว ประกาศพระองค์เป็นบรมราชาธิราช ทรงสร้างกองทัพเรือ ยกข้ามทะเลกว้าง (อ่าวไทย) ไปตีได้รัฐต่าง ๆ ทางทะเลใต้ได้อีก ๑๐ กว่าแห่ง เช่น รัฐจูตูคุน (CHU-TU-KUN), จิวจี่ (CHU-CHI), และเตี๋ยนซุน (TIEN-SUN) พระองค์ขยายอาณาเขตออกไปราว ๕-๖๐๐๐ ลี้ (๑ ลี้ = ๕๗๖ เมตร) แล้วตั้งพระทัยจะยกทัพไปปราบประเทศกินหลิน (กิมหลิน) แต่ทรงประชวรเสีย.....ต่อมามิช้าพระเจ้าฟันมันก็สิ้นพระชนม์เมื่อราว พ.ศ. ๗๗๓ นักโบราณคดีมีความเห็นว่า กินหลิน ได้แก่รัฐสุวรรณภูมิในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา, จูตูคุนเป็นแห่งเดียวกัน เตียวกิวหลีหรือตะโกลาในจดหมายเหตุปโตเลมี ซึ่งข้าพเจ้าระบุมาแล้วว่าเป็นเมืองตรังกรุงธานีส่วนเตี๋ยนซุนนั้นเป็นดินแดนแห่งเดียวกับ ตุนสุน (TUN-SUN) จดหมายเหตุราชวงศ์เหลียงเล่าถึงดินแดนเตี๋ยนซุนว่า*

"ห่างจากพรมแดนประเทศฟูนานไม่น้อยกว่า ๓๐๐๐ ลี้ เป็นแว่นแคว้นเตี๋ยนซุน ตั้งอยู่ที่ฝั่งทะเลขรุขระสูง ๆ ต่ำ ๆ มีเนื้อที่ประมาณ ๑๐๐๐ ลี้ นครหลวงอยู่ห่างทะเลราว ๑๐ ลี้ (๕๗๖๐ เมตร) ดินแดนนี้มีกษัตริย์ ๕ องค์ เป็นประเทศราชของฟูนานทั้งสิ้น ทางทิศตะวันออกติดต่อกับเกียวเจา (ตังเกี๋ย) ทางทิศตะวันตกติดต่อกับอินเดีย (TIEN-CHU) อันลี (AN-HSI = ปาร์เถีย) และประเทศอื่นที่อยู่ห่างออกไป ต่างไปมาติดต่อค้าขายกันทั้งทางตะวันออกและตะวันตกวันหนึ่ง ๆ นับเป็นหมื่นคน ทั้งนี้เป็นเพราะเตี๋ยนซุนอยู่ตรงอ่าวโค้งและเป็นแหลมยื่นไปในทะเลไม่น้อยกว่า ๑๐๐๐ ลี้ เรือสำเภาแล่นตัดผ่านไปโดยตรงไม่ได้ ณ ที่แหล่งนี้ทำการค้าขายกันได้ทั้งฝั่งทะเลตะวันออก, ตะวันตก สิ่งของมีค่าและหายาก ไม่ว่าจะเป็นสิ่งใดสามารถหาซื้อได้ที่ตลาดแห่งนี้

---

* Paul Wheatley - The Golden Khersonose, 1966 A.D. PP.16-17

*กษัตริย์เตี๋ยนซุนมีพระนามว่าคุนหลุน ในบ้านเมืองมีชาวฮู้ *จากอินเดียมาอาศัยอยู่ราว ๕๐๐ ครอบครัว มีพระพุทธรูป ๒ องค์ และพวกพราหมณ์ชาวอินเดียอีกกว่า ๑๐๐๐ คน ประชาชนชาวเมืองเตี๋ยนซุนนิยมศึกษาหลักธรรมของพวกพราหมณ์ และยกลูกสาวให้แต่งงานกับพวกเขา โดยเหตุนี้พวกพราหมณ์ จึงไม่โยกย้ายไปอยู่ที่แห่งใด ไม่ทำการงานอย่างใด นอกจากจะศึกษาคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ อาบน้ำชำระกายด้วยเครื่องหอม แล้วท่องสาธยายมนต์ทั้งกลางวัน กลางคืน.....”*

เตี๋ยนซุนหรือตุนสุนนี้นักโบราณคดีบางคนว่า น่าจะเป็นเมืองตะนาวศรี บางคนว่าอยู่ที่แหลมมลายูข้าพเจ้าได้อธิบายสภาพภูมิศาสตร์ของเกาะทอง (สุวรรณทวีป - ไครเสเซอรโสเนโสส) มาแล้วว่าเป็นดินแดนที่มีแม่น้ำตรัง - แม่น้ำหลวง (ตาปี) และแม่น้ำพุมดวงพร้อมด้วยสาขาสามารถแล่นเรือไปมาถึงกันได้ทั้งทางอ่าวไทยฝ่ายตะวันออกและทะเลอันดามันฝ่ายตะวันตก ตามเบาะแสที่ได้จากจดหมายเหตุปโตเลมีชาวกรีกสมัยต้นพุทธศตวรรษที่ ๘ เหมาะที่จะเป็นศูนย์กลางการค้าขายของพ่อค้าฝ่ายตะวันออกตะวันตก ฉะนั้น ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า เตี๋ยนซุนในพงศาวดารราชวงศ์เหลียง คือเกาะทองนี้เองส่วนที่ว่าเรือสำเภาแล่นผ่านไปโดยตรงไม่ได้นั้นน่าจะเป็นเพราะเส้นทางลำน้ำที่เอ่ยชื่อมาแล้วเหล่านั้น ระยะเวลาล่วงเลยจากสมัยปโตเลมีมาอีก ๓-๔๐๐ ปี จึงถึงสมัยราชวงศ์เหลียง ได้เกิดตื้นเขินขึ้น เรือสำเภาขนาดใหญ่กินน้ำลึกแล่นผ่านไม่ได้ต้องใช้เรือขนาดย่อมขนถ่ายลำเลียงสิ่งของผู้คน ปรากฏตามจดหมายเหตุจีนว่า เตี๋ยนซุนเคยเป็นประเทศราชของพระเจ้าฟันมันแห่งประเทศฟูนาน เตี๋ยนซุนจึงย่อมมีอยู่แล้วก่อนกลางพุทธศตวรรษที่ ๘ ร่วมยุคเดียวกับที่ปโตเลมีชาวกรีกรู้จัก *‘ไครเสเซอร์-โสเนโสส กับเมืองตะโกลา”* เมื่อทราบอายุเวลาของเตี๋ยนซุนชัดแจ้งอย่างนี้ก็มีข้อควรคิดคำนึงบางประการ คือ

๑. บ้านเมืองในเกาะทองหรือเตี๋ยนซุน มีพวกพราหมณ์ชาวอินเดียเข้ามาอยู่เผยแพร่หลักธรรม ประชาชนรับนับถือศึกษาหลักธรรมของพราหมณ์ หลักธรรมนี้ย่อมเป็นของเนื่องในศาสนาพุทธกับศาสนาพราหมณ์เป็นแน่แท้ พราหมณ์ผู้แพร่ศาสนาทั้งสองนี้เป็นชนภาคใดในประเทศอินเดีย โดยการตรวจค้นพบอักษรจารึกโบราณในทักษิณรัฐ หรือจะพูดกว้าง ๆ ในภาคเอเชียอาคเนย์ก็ว่าได้ส่วนมากเป็นอักษรคฤนห์ของชาวอินเดียใต้ ซึ่งมีชื่อเรียกกันหลายอย่างว่า *“ทราวิท, ทมิฬ, มณฑ์, โกลา...”* ดังเล่าไว้แล้วข้างต้น (หน้า) พวกพราหมณ์ที่พงศาวดารจีนกล่าวถึง จึงควรเป็นชนชาติเผ่านี้

๒. พวกพราหมณ์เผ่าทราวิทได้แต่งงานกับหญิงชาวเตี๋ยนซุน เกิดเป็นครอบครัวขึ้น เพื่อความเข้าใจซึ่งกันและกันคนในครอบครัวย่อมต้องเรียนรู้ภาษาและอักษรต่อกัน ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีด้วย มิใช่แต่เผ่าพันธุ์พวกพราหมณ์เท่านั้น แม้เผ่าพันธุ์พวกพ่อค้า

---

* “ฮู้” ดูเชิงอรรถ ๔๖ ในหนังสือ เมืองทองหรือสุวรรณภูมิ ของขุนศิริวัฒนอาณาทร พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๙ หน้า ๔๙

พานิชก็เป็นเช่นกัน อันภาษาของชาวทราวิทนั้นเรียกว่า ภาษาเตลุค เป็นต้นตระกูลของภาษามอญ - เขมร ถ้าเชื่อถือว่าเรื่องพราหมณ์ชาวอินเดียใต้มีการสัมพันธ์สมพงศ์กับหญิงชาวเตี๋ยนซุนหรือเกาะทอง อย่างกล่าวในพงศาวดารราชวงศ์เหลียงมีมูลความจริง ก็ต้องรับเชื่อว่าในดินแดนเกาะทองหรือทักษิณรัฐรู้จักใช้ภาษาตระกูลมอญ - เขมร อยู่แล้วตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๑ อันเป็นเวลาก่อนตั้งประเทศกัมพูชาไม่น้อยกว่า ๒-๓๐๐ ปี ดังนั้นที่นักโบราณคดีกล่าวว่าในทักษิณรัฐมีการใช้ภาษาเขมรเนื่องด้วยเดชานุภาพของประเทศกัมพูชาแผ่กว้างมาครอบคลุมจึงไม่ควรเป็นความจริง

๓. ในประเทศอินเดียมีประเพณีจัดพราหมณ์และกษัตริย์ เป็นคนวรรณะชั้นสูงเพื่อรักษาวรรณะของตน การแต่งงานจะพึงมีได้แต่ในคนวรรณะเดียวกัน หรือระหว่างคนวรรณะทั้งสองนี้เท่านั้น บุตรธิดาที่เกิดขึ้นจึงคงมีวรรณะเช่นเดียวกับผู้ให้กำเนิด ถ้าหากแต่งงานกับคนวรรณะต่ำกว่าคือ เวศย์ (ผู้ทำการค้าขาย) หรือศูทร์ (ผู้ใช้แรงงาน) บุตรธิดาที่เกิดย่อมเป็นคนจัณฑาล แปลว่าลูกคนต่างวรรณะ - คนต่ำช้า ก็ประชาชนพลเมืองในทักษิณรัฐ โดยทั่วไปน่าจะทำการค้าขายทำไร่นาเทียบได้กับคนวรรณะเวศย์วรรณะศูทร์ของอินเดีย เชื้อสายของพราหมณ์ที่เกิดแต่หญิงชาวเมืองเหล่านี้ น่าจะไม่พ้นจากฐานะถูกเรียกเป็นคนจัณฑาล ผู้ทรงภูมิรู้เช่นพราหมณ์ ย่อมจะไม่เพิกเฉยปล่อยให้เรียกเชื้อสายของตนเป็นคนต่ำช้าเป็นแน่ น่าจะเลือกหาชื่อเรียกขานเป็นอย่างอื่น ในกระบวนชื่อเรียกชาวอินเดียใต้ มีที่น่าสังเกตคือ โกลา (KOLA), โกรา (KORA), โจฬะ (COLA), กุลา (KULA) และโกลัมค์* (KOTAMCA) ชื่อเหล่านี้อาจเพี้ยนเป็น *"กรอม"* สมเด็จพระธีรญาณมุนี (วัดจักรวรรดิ์ราชาวาส, พระนคร) อธิบายว่า**

"กรอม แผลงเป็นขอม (คำ กรอม ชาวไทยพายัพออกเสียงว่า กร่อม..แปลว่า "ใต้" เพราะฉะนั้นพวกขอม ก็คือ พวกกรอม หมายความว่า ชาวใต้....."

ส่วนพระราชศีลสังวร (วัดมัชฌิมาวาส จ.สงขลา) อธิบายว่า***

"ขอม เป็นคำไทยใต้ถ่ายทอดมาจากภาษาสันสกฤต ขอม แปลว่าผู้มีภูมิรู้ประเสริฐสุด, นระผู้บรรชาญ นระผู้คงแก่เรียน, นระผู้รู้ เป็นคนชั้นหัวก๊ก ปู่ครูผู้บรรชาญในสาขาความรู้ต่าง ๆ"

เชื้อสายเลือดผสมของพราหมณ์ อันเกิดแต่หญิงที่ไม่ใช่วรรณะพราหมณ์และกษัตริย์ น่าจะถูกเรียกว่า กรอม หรือ ขอม เพราะมีความหมายสูงศักดิ์กว่าคำ *"จัณฑาล"* ยิ่งนัก ตัวอักษรอินเดียใต้ที่พวกพราหมณ์นำมาสั่งสอน ครั้นเขียนเปลี่ยนแปลงรูปลักษณะไปตามกาลเวลา

---

* เยรินี หน้า

** ความรู้ภาษาไทยบางประการ พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๗ หน้า ๑๑

*** รำลึกชาติได้ พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๖ หน้า ๒๙

ก็ถูกเรียกเป็นอักษรขอมไปด้วย เมื่อคนไทยเรารับเอาอักษรแบบนี้มาใช้ จึงเรียกว่า *"อักษรขอมไท"*

(๒) พัน - พาน

จดหมายเหตุราชวงศ์เหลียงบันทึกไว้ว่า*

"เกียว-เชน-หยู (โกณฑัญญะ) ผู้ครองประเทศฟูนานต่อจาก จู-จันดัน (พ.ศ. ๙๐๐) แต่เดิมเป็นพราหมณ์ชาวอินเดีย ได้ยินเสียงเทพสั่งให้ไปเป็นกษัตริย์ประเทศฟูนาน บังเกิดความปลื้มปิติ จึงเดินทางลงใต้มายังรัฐพัน-พาน ครั้นชาวฟูนาน ได้ทราบข่าวการมาของเกียว-เชน-หยู ก็มีความยินดีต้อนรับ ชวนกันเดินทางมาและเลือกเขาเป็นกษัตริย์ของคน เกียว-เชน-หยู ได้เปลี่ยนแปลงระเบียบแบบแผนต่าง ๆ ในฟูนานให้เป็นไปอย่างประเทศอินเดีย"

พงศาวดารราชวงศ์ถัง (พ.ศ. ๑๑๖๑ - ๑๔๔๙) กล่าวว่า

"รัฐพัน-พานตั้งอยู่ที่อ่าวชายทะเลทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศหลินยี่ (จาม-ปา) ข้างเหนือมีทะเลน้อยคั่นระหว่างหลินยี่ จากเกียวเจา (ตังเกี๋ย) เรือสำเภาอาจแล่นไปถึงได้ภายใน ๔๐ วัน รัฐพัน-พานติดต่อกับรัฐหลั่งยะสิว (LANG-YA-HSIU) ประชาชนศึกษาหนังสือของพวกพราหมณ์ และส่วนมากท่องบ่นบทบัญญัติของพุทธศาสนา เมื่อปีที่ ๙ แห่งศักราชเจ็งกวน (พ.ศ. ๑๑๗๕ รัชกาลพระเจ้าถังไทจง) ได้จัดสิ่งของพื้นเมืองเป็นเครื่องราช-บรรณาการไปถวายพระเจ้าจักรพรรดิจีน"

พงศาวดารราชวงศ์ถังยังได้บอกอีกว่า

"พัน-พาน" อยู่ทางใต้ของรัฐ โต-โห-ลู หรือ ตุย-โห-ลู"

อย่างไรก็ดีม้าตวนหลิน (สมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๘) ได้เขียนอธิบายไว้อย่างละเอียดว่า

รัฐพัน-พานได้ทำการติดต่อกับประเทศจีนในสมัยราชวงศ์เหลียง (พ.ศ. ๑๐๔๕ - ๑๑๐๐) รัฐนี้ตั้งอยู่ที่เกาะใหญ่ มีทะเลน้อยคั่นระหว่างหลินยี่ (จามปา) เรือสำเภาแล่นจากเมืองเกียวเจามาถึงได้ภายใน ๔๐ วัน กษัตริย์มีพระนามว่า หยาง-หลี-จี่ พระบิดามีพระนามว่า หยาง-เจา-จู-เหลียน พลเมืองส่วนมากอาศัยอยู่ตามริมลำน้ำ กำแพงเมืองล้อมรอบด้วยไม้ พระเจ้าแผ่นดินประทับเอนพระวรกายบนบัลลังก์จำหลักเป็นรูปมังกร (นาค?) ปิดทอง ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่เข้าเฝ้านั่งคุกเข่าสองมือไขว้วางบนบ่า ในประเทศนี้มีพราหมณ์จำนวนมากมาจากอินเดียมาแสวงหาความมั่งคั่ง เป็นที่โปรดปรานของกษัตริย์ ข้าราชการชั้นเสนาบดีมีตำแหน่งเรียกเป็นลำดับ ดังนี้ โปลังโซลัง, คุนหลุนติเย, คุนหลุนโปโห, คุนหลุนโปติโสกัน, ในภาษาพื้นเมือง คำว่า คุนหลุน และคุหลุง มีความหมายเหมือนกัน ใครจะพูดคำใดก็ได้ ข้าราชการตามหัวเมืองเรียก นาเยน และตรงกับตำแหน่งของจีนที่เรียกสือชิและเซี่ยนหลิง พวกนี้ใช้หินทำหัวลูกศร และใช้หอกทำด้วยเหล็ก

---

* Paul Wheatley - The Golden Khersonese, 1966 A.D. pp. 47-50

มีวัดใหญ่ ๑๐ วัด ที่มีพระภิกษุสงฆ์ และนางชี เล่าเรียนพระธรรมเป็นจำนวนมาก ท่านเหล่านี้รับประทานอาหารทุกชนิด แต่ไม่ดื่มเมรัย มีวัดแห่งหนึ่งเคร่งครัดมาก ไม่รับประทานเนื้อสัตว์และไม่ดื่มเมรัย คนเมืองนี้ชอบศึกษาเรื่องอสูรราช แต่ไม่ยกย่องนับถือมากนัก นักบวชในพุทธศาสนาเรียกกันโดยทั่วไปว่า *"ภิกษุ"* หรืออีกอย่างหนึ่งว่า *"ท่าน"* ในสมัยราชวงศ์ซอง (พ.ศ. ๙๖๓ - ๑๐๒๐) ระหว่างศักราชรัชกาลยวนเจีย (พ.ศ.๙๖๗-๙๙๖), เซี่ยวเจี๋ยน (พ.ศ.๙๙๗-๙๙๙) และต้าหมิง (พ.ศ. ๑๐๐๐ - ๑๐๐๗) ราชทูตรัฐพัน-พานมาถวายเครื่องราชบรรณาการเป็นประจำ ในสมัยราชวงศ์เหลียง (แผ่นดินพระเจ้าเหลียงบู๊เต้ พ.ศ. ๑๐๗๐ - ๑๐๗๓) กษัตริย์รัฐพัน-พาน ส่งราชทูตมาถวายเครื่องราชบรรณาการ ในจำนวนสิ่งของเหล่านั้นมีพระทันตธาตุ ๑ องค์ รูปสฤปประบายสีและที่ว่างเปล่าและที่ตีนควนฝ่ายตะวันออกเป็นที่ตั้งสถานีรถไฟสุราษฎร์ธานี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ มีราษฎรครอบครัวหนึ่งขึ้นไปอาศัยที่ว่างเปล่าทำไร่ข้าวโพดขุดพรวนดินพบพระพิมพ์หลายองค์ ทางราชการจังหวัดรายงานไปยังกรมศิลปากร ๆ จึงสั่งให้ข้าพเจ้าลงมาทำการตรวจค้น ขุดได้รูปพระโพธิสัตว์สัมฤทธิ์ ๒ องค์ กับพระพิมพ์แบบต่าง ๆ ทำด้วยดินดิบสีแดงจำนวนมาก วัตถุเหล่านี้สุมกองอยู่กับเถ้าถ่านอัฐิ ไม่มีรากฐานเจดีย์วิหารก่อครอบ ทำให้เกิดความสงสัยบางประการ ครั้นตรวจหาร่อง ๆ ห่าง ๆ ออกไปเพื่อคลี่คลายความสงสัย ก็ได้พบรากฐานวิหารก่อด้วยอิฐหลังหนึ่งใต้พื้นดิน จึงทำการขุดแต่งรักษาไว้เป็นหลักฐานการศึกษา ข้อสงสัยนั้นคือโดยปกติเจดีย์วิหารปรักพังแล้ว อิฐแลงที่ใช้ก่อสร้างย่อมมีกระจัดกระจายอยู่บนพื้นดินแต่ที่บริเวณนี้เจอนิดหน่อยเท่านั้น เมื่อขุดพบรากฐานวิหารหรือเจดีย์ใต้ดิน ก็พอเดาได้ว่าซากโบราณสถานได้ถูกรื้อขนเอาไปใช้ถมทำรางรถไฟ ทำนองเดียวกับเมืองโบราณที่ ตำบลคูบัว จังหวัดราชบุรี หรือเมืองนครชัยศรี (นครปฐม-โบราณ) โบราณสถานใดอยู่ใกล้เส้นทางรถไฟย่อมถูกกระทำเช่นนี้ แม้ซากเมืองไชยาโบราณก็คงเป็นเช่นเดียวกัน จึงตรวจหาร่องรอยไม่ใคร่พบ ในกระบวนพระพิมพ์ซึ่งขุดได้ มี ๒ แบบที่น่าสังเกตพิจารณาคือ

แบบที่ ๑ เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตรงกลางทำเป็นพระพุทธรูปยืนปาง เสด็จลงจากดาวดึงส์ ซ้ายขวามีรูปพระอินทร์และพรหมยืน ตอนบนทำเป็นรูปเทวดาเหาะลอย ๒ หรือ ๓ องค์ (รูปที่)

แบบที่ ๒ เป็นรูปสี่เหลี่ยมด้านบนเจียนมน ตรงกลางทำเป็นพระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาทปางเทศนา ซ้ายขวามีรูปพระอินทร์พระพรหมยืน ตอนบนทำเป็นพระพุทธรูปนั่ง-ปางสมาธิ ๓ องค์ (รูปที่)

พระพิพม์ทั้ง ๒ แบบนี้พบที่อื่น ๆ ในภาคใต้ ทำด้วยดินดิบสีขาวนวลโดยมาก จะเป็นดินดิบสีแดงหรือสีขาวก็ตาม นักโบราณคดีท่านจัดเป็นสกุลช่างศรีวิชัย ส่วนที่พบในภาคกลางเช่นที่จังหวัดนครปฐม, ราชบุรี ทำด้วยดินเผา ท่านจัดเป็นสกุลช่างทวาราวดี แต่ก็ไม่น่าประหลาดใจอย่างใด เพราะสกุลช่างทวาราวดีและศรีวิชัยทั้ง ๒ นี้ ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปอินเดียแบบ

คุปตะ, หลังคุปตะ (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๕) กับ ปาละ-เสนะ (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๘) ตามลำดับเหมือนกัน หากแต่ว่าตรวจค้นไม่พบซากโบราณสถานสมัยทวาราวดีในภาคใต้ จึงคลางแคลงใจกันว่า พระพุทธรูปศิลาขนาดใหญ่ ๆ น่าจะไม่ใช่เป็นของสร้างขึ้นในท้องถิ่นนั้น อาจขนย้ายไปจากภาคกลางก็ได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ ศาสตราจารย์จอง บวสเซอลีเย่ นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสผู้เชี่ยวชาญในด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะทางภาคเอเชียอาคเนย์ ได้ไปดูซากสิ่งก่อสร้างที่ข้าพเจ้าขุดแต่งไว้ และอธิบายว่า*

"ซากเจดีย์รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างยาวประมาณด้านละ ๗ เมตร.....อิฐมีลักษณะคล้ายกับอิฐในสมัยทวารวดี และมีขนาดใกล้เคียงกับอิฐที่ใช้กันอยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในขณะเดียวกัน แต่ดินเหนียวที่ใช้ทำอิฐก็ไม่มีแกลบมาผสม ลวดลายซึ่งประกอบด้วยบัวขนาดใหญ่ใช้อิฐสองแผ่นเรียงซ้อนกัน ทำให้นึกไปถึงศิลปทวารวดี แม้ว่าจะมีการให้ความสำคัญเป็นพิเศษแก่ลวดบัวขนาดเล็กที่ทำขึ้นด้วยการฝนอิฐก็ตาม ศาสตราจารย์บวส เซอลีเย่ กล่าวไว้ในการค้นคว้าของท่าน ท่านยึดถือศาสนสถานแห่งนี้เป็นจุดใต้สุดของอิทธิพลของการก่อสร้างแบบ "ทวารวดี" วิธีการก่อสร้างนั้นไม่มีอะไรเหมือนที่อำเภอไชยาเลย"

รับฟังความเห็นของผู้เชี่ยวชาญโบราณคดีชาวฝรั่งเศสดังยกมากล่าวนี้ ย่อมยุติได้ว่า ในแดนทักษิณรัฐมีการสร้างสรรค์วัตถุสถานสกุลช่างทวาราวดีแน่นอน สถาปัตยกรรมศิลปทวาราวดียังมีพบที่แห่งอื่นอีก จะพูดถึงต่อไปข้างหน้า แต่ก่อนผ่านไปขอนำข้อสังเกตเห็นของพระเทพเมธี (เจ้าคุณพุทธทาสภิกขุ) เกี่ยวกับเมืองไชยา ในหนังสือแนวสังเขปของโบราณคดีรอบอ่าวบ้านดอน (หน้า ๓๙) มีว่า

"แต่สิ่งที่น่าคิดต่อไปก็คือว่า สถานที่หลักเมืองนี้มีแต่เศษหักของพระพุทธรูปสมัยทวาราวดีเท่านั้น ไม่มีของสมัยอื่นเลย ถ้าเดาก็ต้องว่าหลักเมืองมีกันมาก่อนสมัยศรีวิชัยเท่านั้นเอง"

ในระหว่างทำการขุดแต่งที่ควนสราญรมย์ ข้าพเจ้ามีโอกาสตรวจดูภูมิประเทศใกล้เคียงได้ความรู้ว่า จากปากน้ำประสบที่ท้ายควนสราญรมย์ ลึกเข้าไปตามลำน้ำตาปีประมาณ ๓ กิโลเมตรเศษ มีตำบลบ้านท่าตะเภา ชื่อของตำบลบ้านส่อว่าเคยเป็นท่าจอดเรือสำเภามาก่อน ถัดตำบลบ้านท่าตะเภาเข้าไปอีก ๑ กิโลเมตรเศษถึงเขาผีเสื้อ ติดต่อกับเขาผีเสื้อเป็นเขาหัวควาย สูงราว ๒๙๘ เมตร ห่างจากตำบลบ้านท่าตะเภาไปทางตะวันออกประมาณ ๓ กิโลเมตร มีลำห้วยบอนเป็นทางน้ำติดต่อกับปากน้ำประสบ คำนวณพื้นที่ราบบริเวณนี้ขนาด ๒,๕๐๐ × ๓,๐๐๐ เมตร เหนือเขาผีเสื้อขึ้นมาร่วม ๑ กิโลเมตร เป็นหัวถนนสาย ๔๐๑ จากพุนพินข้ามแม่น้ำตาปีไปยังอำเภอตะกั่วป่าและปากลาว อาศัยร่องรอยหลักฐาน คือชื่อตำบลบ้านท่าตะเภา ๑ อายุโบราณวัตถุสถานสมัยทวาราวดี - ศรีวิชัยที่ควนสราญรมย์ตำแหน่งแม่น้ำพุมดวงกับแม่น้ำตาปีบรรจบ

* ศาสตราจารย์ ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงบรรยายไว้ในหนังสือรายงานสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๑ หน้า ๔๐๑

กันที่ตำบลบ้านท่าข้ามใกล้ชายทะเล เหมาะแก่การขนถ่ายสินค้าเรือเดินสมุทร ๑ ข้าพเจ้าจึงมีความเห็นว่าบริเวณอำเภอพุนพินนี้เองเป็นที่ตั้งเมืองพัน-พาน แม้ชื่อเสียงพัน-พานในสำเนียงจีนก็ใกล้เคียงกับพุนพินในสำเนียงไทย

เพื่อความเข้าใจแก่การสอบสวนอันจะมีกล่าวข้างหน้า ขอตั้งความสำคัญที่ได้จากพงศาวดารจีนไว้เป็นที่สังเกต ๓ สังเกต คือ

๑. รัฐพัน-พานอยู่ทางใต้ของรัฐโต-โห-ลู หรือ ตุย-โห-ลู รัฐโต-โห-ลู คือรัฐทวารวดีในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

๒. รัฐพัน-พานติดต่อกับรัฐหลั่งยะสิว

๓. ทางตะวันออกเฉียงใต้ของรัฐพัน-พาน มีโก-โล้ (KO-LO) หรือ โก-โล-ฟู-ชา-โล (KO-LO-FU-SHA-LO) ซึ่งจะตรงกับเมืองโกลี (KOLI) ในจดหมายเหตุปโตเลมีหรือไม่ก็ไม่แน่ใจ อันเมืองโกลีนั้นตามเกณฑ์เส้นรุ้งเส้นแวงที่ข้าพเจ้าเทียบ ได้แก่เมืองกะลันตันที่แม่น้ำสุไหงโกลก ซึ่งอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของพัน-พานเหมือนกัน

(๓) เชียะโท้ว

ดร.ยี.เอช.ลูช (G.H.LUCE) ทำการสอบค้นจากพงศาวดารจีนสมัยราชวงศ์สุย (พ.ศ. ๑๑๓๒ - ๑๑๖๐) ได้ความรู้ว่า*

๑. ในแผ่นดินพระเจ้าซุยเอี๋ยงตี้เจริญ (พ.ศ. ๑๑๔๗-๑๑๕๙) ทรงโปรดให้เชียงจุ่น กับเฮ่งกุนเจ่งเป็นคณะทูต มาเจริญทางพระราชไมตรีกับรัฐเชียะโท้ว (CHIH-TU) คณะทูตได้โดยสารเรือสำเภาออกจากท่าเรือเมืองน่ำไฮ้ (ในกวางตุ้ง) เมื่อเดือนที่ ๑๐ (ราวเดือนพฤศจิกายน - ต้นเดือนธันวาคม) ของปี พ.ศ. ๑๑๕๐ เดินทางระหว่างลมดี ๒๐ วัน ๒๐ คืน ถึงภูเขาเจียวเจี๊ยะผ่านเลยไปทางตะวันออกเฉียงใต้ หยุดทอดสมอที่เกาะเล่งเทียป๋วะป้อกโกจิว (ลิงคบรรพต) ชักตะวันตกหันไปสู่อาณาจักรจามปาแล่นเรือต่อมาทางใต้ถึงไซจื๊อเจี๊ยะ (หินสิงห์) จากนั้นผ่านไปตามแนวเกาะ อีกสองสามวันต่อมา แลเห็นทิวภูเขาของรัฐหลั่งยะซู ** (LANG-YA-HSU) อยู่ทางทิศตะวันตก จากนั้นแล่นลงไปทางใต้ผ่านเกาะเกยลั่งเต้า (หรือชีลุ้ง CHI-LUNG) และถึงเขตแดนของรัฐเชียะโท้ว เรือของคณะทูตต้องถูกลากจูงไปตามลำน้ำกว่าเดือนจึงถึงนครหลวง

๒. รัฐเชียะโท้วมีประชาชนพลเมืองเป็นเผ่าหนึ่งของรัฐฟูนาน และอยู่ทางทะเลใต้ไปเรือ ๑๐๐ วันจึงถึง พื้นดินของเมืองหลวงเกือบสีแดง จึงได้ชื่ออย่างนั้น เขตแดนทิศตะวันออกจดรัฐโป-โล-ล้า ทิศตะวันตกจดรัฐโป-โล-โซ้ ทิศใต้จดรัฐโฮ-โล-ตัน ทิศเหนือถึงทะเลใหญ่ เนื้อที่ของรัฐกว้างขวางหลายพันลี้ วงศ์กษัตริย์มีนามว่า จู-ถ่าน (โคตมะ) พระเจ้า

---

* THE JOURNAL OF THE BURMA RESEARCH SOCIETY VOL.XIV PART II, 1924 A.D.

** PAUL WHEATLEY-THE GOLDEN KHERSONESE, 1966 A.D.P.29, ช.อ.5 เรียกหลั่งยะสิว LANG-YA-SHIN ด้วย

แผ่นดินมีพระนามว่า ลี-ฟู-โต-เส ประทับอยู่ที่นครเซงจี่ (SENG-CHIH).....ข้าราชการผู้ใหญ่มี ซา-โต-เจีย-โล หนึ่งตำแหน่ง โต-นา-ตา-จา สองตำแหน่ง, เจีย-ลี-มิ-เจีย สามตำแหน่ง, จู-โล-โม-ตี หนึ่งตำแหน่งเป็นประธานการตัดสินคดีอาญา ทุก ๆ หัวเมืองมี นา-ยะ-เกีย หนึ่งตำแหน่ง กับโป-ติ สิบตำแหน่ง.....ประชาชนนับถือพุทธศาสนา แต่มีความเคารพพวกพราหมณ์มาก.....

ในข้อ ๑. เกาะเกยลั่งเต้าหรือชีลุ้งนั้น แปลกันว่าเกาะรังไก่บ้าง เกาะรังเป็ดบ้าง เป็นที่รู้จักกันดีสำหรับคนชั้นผู้ใหญ่ ที่เคยโดยสารเรือใบขึ้นล่องระหว่างกรุงเทพฯ กับภาคใต้ อยู่ในอ่าวไทยตรงหน้าอำเภอปะทิวจังหวัดชุมพร ข้าพเจ้าเคยตรวจพบในแผนที่รุ่นเก่า ๆ มี *"เกาะรังไก่, เกาะรังเป็ด"* เรียงกัน แต่ในแผนที่ของกรมแผนที่ทหารชุด L ๗๐๑๗ ระวาง ๔๘๓๐ II มี *"เกาะไข่"* ไม่มีเกาะรังไก่ - รังเป็ด เมื่อรู้จักตำแหน่งเกาะรังไก่ เกาะรังเป็ด แล้ว ก็สามารถลำดับเส้นทางเรือโดยสารของราชทูตเชียงจุ่นได้ คือพ้นแดนรัฐจามปามาแล้ว จะผ่านไซจื๊อเจี๊ยะ คือ แหลมสิงห์ในจังหวัดจันทบุรี ครั้นมาถึงแถวเกาะเสม็ดอันเป็นบริเวณที่กระแสลมจะพัดพาเรือสำเภาแล่นตัดข้ามอ่าวไทยมายังฝั่งตะวันตกตรงจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ทิวภูเขาของรัฐหลั่งยะซูก็คือเขาสามร้อยยอด ประจวบคีรีขันธ์จึงเป็นส่วนหนึ่งของรัฐหลั่งยะซู ต่อจากนี้จะผ่านเกาะรังไก่ เกาะรังเป็ด หน้าอำเภอปะทิว เมืองชุมพร ถึงเขตแดนรัฐเชียะ-โท้ว ทิศใต้ของเชียะโท้วจดรัฐไฮโลตัน ซึ่งมีความเห็นกันว่าตรงกับรัฐกะลันตัน ทิศเหนือถึงทะเลใหญ่ ๆ อยู่ตรงไหน ? พงศาวดารจีนบอกว่า ข้างเหนือของรัฐพัน-พานมีทะเลน้อยคั่นระหว่างหลินยี่คือรัฐจามปา พัน-พานอยู่ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี ทะเลน้อยก็คืออ่าวไทยตอนบนใต้จังหวัดสุราษฎร์ธานีลงมา เป็นอ่าวไทยตอนล่างแผ่กว้างไปทางตะวันออกจนถึงแหลมกา-เมาในประเทศเวียตนามตอนใต้ บริเวณนี้ควรเป็นทะเลใหญ่ในพงศาวดารจีน ฉะนั้นพื้นที่จังหวัดสงขลา-ปัตตานี-นราธิวาสน่าจะเป็นรัฐเชียะโท้ว

๓. *พระเจ้าแผ่นดินเชียะโท้วประทับอยู่ ณ นครเซงจี่ (SENG-CHIH) หรือไซจื๊อ (SHIH-TZU) ก็เรียก ซึ่งมีประตู ๓ ประตู แต่ละประตูมีระยะห่างกันร้อยกว่าก้าว

พระเจ้าแผ่นดินประทับบนพระแท่นสามชั้น ผินพระพักตร์ไปสู่ทิศเหนือทรงพระ-ภูษาสีดอกกุหลาบ ทรงศิราภรณ์ดอกไม้ทองคำคล้องสร้อยพระศอประดับเพชร.....

(ชาวเชียะโท้ว) ทุกคนมีประเพณีเจาะหูและตัดผม.....ผู้หญิงจะรวบผมไว้แค่ต้นคอ.....**

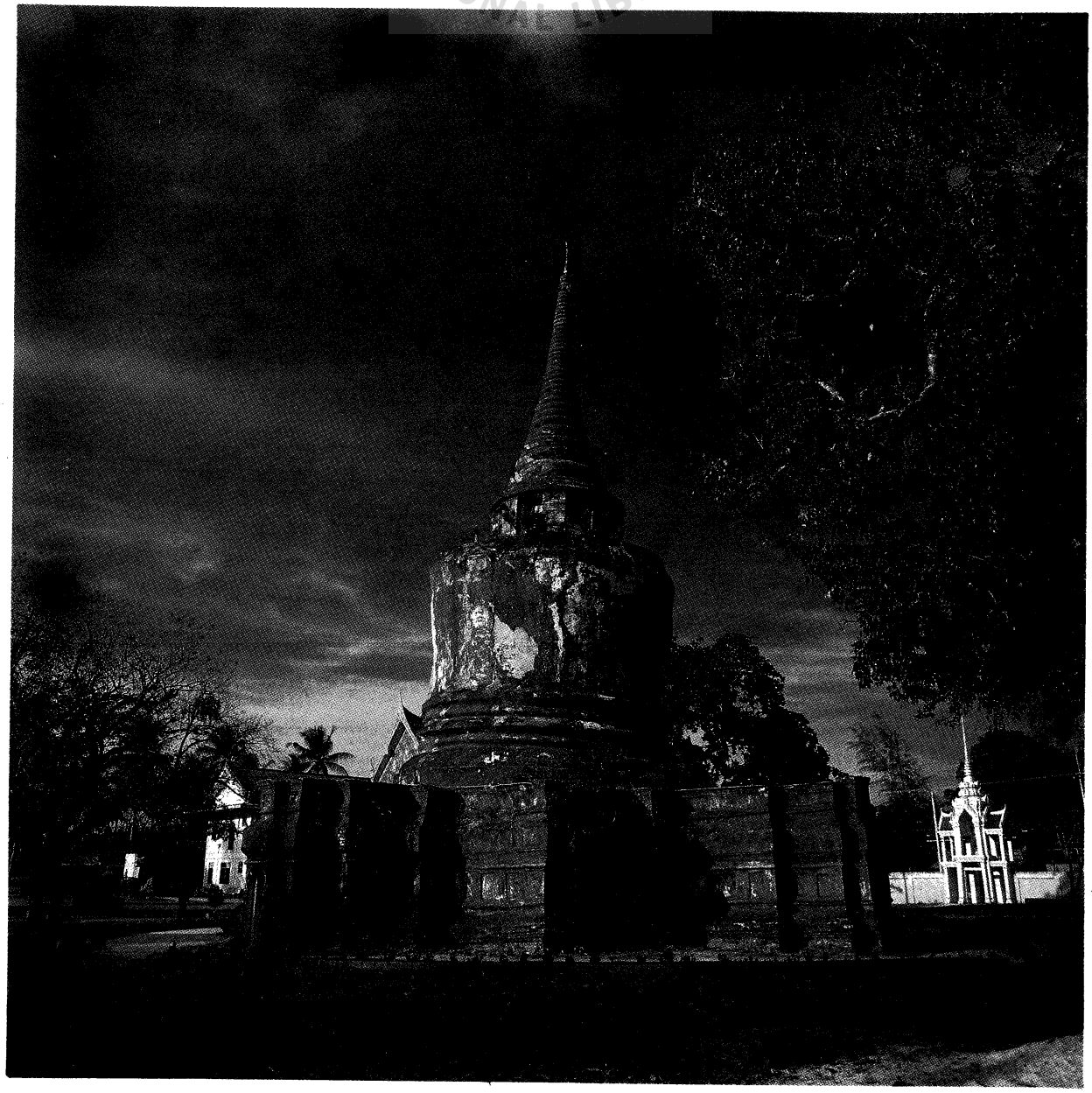
เชียะโท้วมีวัฒนธรรมเป็นอย่างเดียวกันกับโก-โล้ และทวารวดี (DVARAVATI) นครเซงจี่หรือไซจื๊อ (=สิงหนคร - สิงหะบุระ) อาจจะเทียบความหมายได้กับซิงกอรา

---

* PAUL WHEATLEY-THE GOLDEN KHERSONESE, PAGES 28-31

** รายละเอียดเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี อ่าน "พนม-ทวาราวดีศรีชัย" ของนายธรรม หน้าพานิช พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.๒๕๑๕ หน้า ๕๖-๖๔

(SINGORA) ที่จดหมายเหตุของพ่อค้าชาวอาหรับใช้เรียกเมืองสงขลา อันเมืองสงขลาในปัจจุบันนี้เพิ่งสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ส่วนเมืองเก่า ๆ ก่อนนั้นอยู่ที่แผ่นดินบกทางฝ่ายตะวันตก แผ่นดินบกเกิดแต่การสะสมทับถมของทรายจนกลายเป็นเกาะ ๆ หนึ่ง เริ่มต้นทางใต้ตั้งแต่เขาแดงผ่านเขาพะโค๊ะไปจนถึงคลองระโนดทางเหนือ ประมาณความยาว ๘๐ กิโลเมตรเศษ ส่วนกว้างที่สุดราว ๑๒ กิโลเมตร แผ่นดินเกาะแห่งนี้ได้แบ่งทะเลหลวงหรืออ่าวไทยใกล้ชายฝั่งออกเป็น ๒ ส่วน เรียกทะเลนอกกับทะเลใน แต่ทะเลในนั้นนิยมเรียกกันว่า ทะเลสาบสงขลา - พัทลุง แผ่นดินบกถูกแบ่งการปกครองท้องที่ออกเป็น ๓ อำเภอคือ

วัดสทิงพระ
อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา

เทวรูปท้าวกุเวร
ที่สทิงพระ จังหวัดสงขลา

เศียรพระโพธิสัตว์
พบในเขตวัดธรรมโมฬี

ตอนใต้ เป็นส่วนหนึ่งของอำเภอเมืองสงขลา ริมซีกตะวันตกของเขาแดง มีซากเมืองสงขลาของสุลต่านมุสตาฟา ที่พ่ายแพ้แก่กองทัพของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ดังเล่าไว้ในบทไชยา) ครั้งนั้นสมเด็จพระนารายณ์ทรงโปรดให้สร้างเมืองสงขลาขึ้นใหม่ที่ริมเขาแดงซีกตะวันออกชายฝั่งทะเลสาบ เมืองนี้มีอายุมาจนถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงย้ายข้ามมาตั้งสงขลาปัจจุบันขึ้นที่บ้านบ่อยาง บริเวณนี้ยังตรวจหาร่องรอยเมืองโบราณสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ ไม่พบ บนเขาน้อยซึ่งอยู่ห่างเขาแดงราว ๓-๔ กิโลเมตร พบเจดีย์ก่ออิฐองค์หนึ่งลักษณะรูปทรงแบบศรีวิชัยแต่ถูกซ่อมแต่งเสียมาก

ตอนกลาง เป็นท้องที่อำเภอสทิงพระ มีซากโบราณสถานจะเป็นตัวเมืองหรือพระราชวังไม่แน่นัก เพราะถูกไถเกลื่อนสร้างเป็นโรงเรียนเสียหมดแล้ว ในจดหมายเหตุสมัยอยุธยาเรียกเมืองที่นี่ว่า เมืองสทิงพระหรือสทิงพาราณสี บางวัดในเขตนี้ยังมีสถูปเจดีย์รูปทรงของสมัยทวารวดีหรือศรีวิชัยก่อด้วยอิฐแลปะการังเหลือให้เห็นอยู่บ้าง โดยเฉพาะโบราณวัตถุเป็นพระพุทธรูปเทวรูปสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๘ ได้พบปะมากขึ้น พระราชศีลสังวร เจ้าคณะจังหวัดฝ่ายธรรมยุติกา (เพิ่งมรณภาพเมื่อปลาย พ.ศ. ๒๕๒๔) ได้เอาใจใส่รวบรวมเก็บรักษาไว้เป็นหลักฐานที่ภัทรศรีพิพิธภัณฑสถานในวัดมัชฌิมาวาส, สงขลา

ตอนเหนือ ตั้งแต่ราวเขาพะโต๊ะขึ้นไปถึงคลองระโนดเป็นท้องที่อำเภอระโนด มีซากเมืองโบราณแห่งหนึ่ง เรียกเมืองพังยาง ยังไม่ทราบข่าวมีผู้พบสิ่งใดเป็นหลักฐานสำคัญ

อย่างไรก็ดี ร่องรอยของเมืองโบราณบนแผ่นดินบกที่เล่ามานี้ ไม่ปรากฏมีกำแพงเมือง ๓ ชั้น อย่างนครเชงจี่สักแห่งเดียว

พระธรรมกิรติเถระดำรงสมณศักดิ์เป็นพระสังฆราชของรัฐศรีวิชัย ได้รจนาคัมภีร์อภิสมยาลังกร ในศาสนาพุทธลัทธิมหายาน สำเร็จเมื่อปีที่ ๑๐ แห่งรัชกาลพระเจ้าศรีจุฬามณีวรรมเทวะ (พ.ศ. ๑๕๑๔) และพระอติสสะผู้เป็นศิษย์ได้นำไปแปลเป็นภาษาธิเบต เกี่ยวเนื่องกับคัมภีร์อภิสมยาลังกรนี้ มีสมุดภาพเขียนสีเรื่องปรัชญาปารมิตาเล่มหนึ่ง อายุประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ได้จากประเทศเนปาลไปเก็บรักษาไว้ ที่มหาวิทยาลัยแคมบริดด์ ในสมุดภาพเล่มนั้นมีรูปภาพเขียนคำอธิบายประกอบว่า

สุวณณปุเร ศรี-วิชยปุเร โลกนาถ

(SUVARNNAPURE SRI-VIJAYAPURE LOKANATHA)

ดรประนะวิธานอธิบายข้อความตรงนี้ น่าจะมีความหมายว่า พระโลกนาถแห่งศรีวิชัยปุระในสุวรรณปุระ หรือแห่งสุวรรณปุระซึ่งเป็นศรีวิชัยปุระ ตามความหมายแรก สุวรรณปุระอาจจะเป็นชื่อดินแดนกว้างใหญ่รวมทั้งศรีวิชัยปุระด้วย ส่วนตามความหมายหลัง สุวรรณปุระอาจจะเป็นอีกชื่อหนึ่งของศรีวิชัยก็ได้ อย่างไรก็ตามมหาราชกุนาลนพหรือพระเจ้าศรีจุฬามณีวรรมเทวะย่อมเป็นกษัตริย์แห่งรัฐศรีวิชัยที่ยิ่งใหญ่ โดยทั่วไปนครหลวงของศรีวิชัยนั้น นักโบราณคดี (เช่นศาสตราจารย์ยอชเซเดส์) มีความเห็นกันว่าอยู่ที่เมืองปาเล็มบังในเกาะสุมาตรา แต่ก็มี

บางท่าน (เช่นศาสตราจารย์มาฟุมดาร์) มีความเห็นว่าอยู่ที่ดินแดนทักษิณรัฐ แม้ดร.ประนะวิธานเองก็มีความเห็นอย่างนี้ และข้าพเจ้าก็เช่นเดียวกัน เพราะตามที่สอบค้นมาได้ความรู้ คือ

๑. มหาราชสิทธิยาตราแห่งมลัยรัฐในเรื่องซีลอนและมาเลเซียของ ดร.ประนะวิธานคือพระยาชีวกราชแห่งรัฐนครศรีธรรมราชในตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งยกกองทัพขึ้นไปยึดครองนครกัมโพช (ละโว้) เมื่อ พ.ศ. ๑๔๔๖ ราชธานีของมลัยรัฐหรือรัฐนครศรีธรรมราชในยุคนี้ควรอยู่ที่บ้านท่าเรือ ริมลำน้ำท่าเรือในอำเภอเมืองนครศรีธรรมราชปัจจุบัน

๒. มหาราชสิทธิยาตราหรือพระยาชีวกราชสิ้นพระชนม์ประมาณ พ.ศ. ๑๔๗๑ มหาราช-โกณฑัญญะ ผู้เป็นราชโอรสได้ครองราชสมบัติสืบมา และโปรดให้กุนาลนพผู้เป็นราชบุตรไปครองเมืองศรีวิชัยในฐานะเมืองลูกหลวง ต่อมารุทธวรมันโอรสของกษัตริย์นครกัมโพช (ละโว้) ยกกองทัพลงมาโจมตีเมืองศรีวิชัย กุนาลนพต่อต้านมีชัยชนะ จับรุทธวรมันได้ มหาราชโกณฑัญญะทรงทราบการชนะศึก จึงประทานเครื่องเพชรมาประดับประตูเมืองศรีวิชัย เมืองนี้ย่อมต้องอยู่ระหว่างเมืองตามพรลิงค์ (นครศรีธรรมราช) กับเมืองกัมโพช (ละโว้) จึงควรเป็นเมืองไชยา ที่เคยเป็นนครหลวงมาแล้วในสมัยพระเจ้าศรีวิชเยนทรราชา (พ.ศ. ๑๓๑๘) และมหาราชโกณฑัญญะก็คือ ซีลีหุตะลีเซียลีตัน กษัตริย์ซันโฟซี ผู้แต่งราชทูตไปยังราชสำนักจีนเมื่อ พ.ศ. ๑๕๐๓

๓. มหาราชโกณฑัญญะครองราชย์ได้ ๓๒ ปี (พ.ศ. ๑๔๗๑-๑๕๐๓) สิ้นพระชนม์ กุนาลนพได้เป็นกษัตริย์ ทรงนามพระเจ้าศรีจุฬามณีวรรมเทวะ ตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองศรีวิชัย คือเมืองไชยา ได้แต่งราชทูตไปยังราชสำนักจีนเมื่อ พ.ศ. ๑๕๐๔ จดหมายเหตุจีนเรียกพระ-องค์ว่า เชวีวูเย ต่อมาเสียพระนครศรีวิชัยแก่กองทัพนครกัมโพช (ละโว้) แล้วไปได้กำลังกองทัพของเจ้าชายมเหนทร ยุพราช กรุงลังกามาช่วยรบพุ่งมีชัยชนะ ได้ปกครองบ้านเมืองสืบมา

พ.ศ. ๑๕๔๖ พระเจ้าศรีจุฬามณีวรรมเทวะ (เชลีวูเย) ได้แต่งราชทูตนำเครื่องราช-บรรณาธิการไปถวายจักรพรรดิจีน และราชทูตได้กราบทูลว่า ในประเทศของตนได้สร้างวัดพระพุทธศาสนาขึ้นเพื่อสำหรับสวดมนต์ถวายพระพรให้พระเจ้าจักรพรรดิ์มีพระชนมายุยืนนาน จึงใคร่ขอพระราชทานนามวัดกับระฆังประจำวัดด้วย ซึ่งก็ได้รับพระราชทานนามวัดว่า เจงเทียนวันชู (CH'EN-TIEN-WAN-SHOU = หมื่นปีจากสวรรค์) และโปรดให้หล่อระฆังพระราชทานด้วย

ในเวลารัชกาลของพระเจ้ามารวิโยชตุงคะนี้ ทางประเทศโจฬะในอินเดียใต้ พระเจ้าราชราชาสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๑๕๕๕ พระเจ้าราเชนทรที่ ๑ (พ.ศ. ๑๕๕๕-๑๕๘๗) ผู้เป็นโอรสได้ครองราชสมบัติ ในชั้นแรกมีความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงเป็นอย่างดี แต่ต่อมาเมื่อมาทำนุบำรุงกองทัพบกกองทัพเรือมีกำลังเข้มแข็งแล้ว ได้ยกกองทัพไปตีประเทศศรีลังกาเป็นเมืองขึ้นใน พ.ศ. ๑๕๖๐ ขณะนั้นเป็นเวลาต้นรัชกาลของพระเจ้ามหินทรที่ ๕ ถูกจับเป็นเชลยไปควบคุมไว้ในนครหลวงของโจฬะ ส่วนพระราชโอรสของ

พระเจ้ามหินทรที่ ๕ ชื่อเจ้าชายกัสสปชันษา ๑๒ ปี หลบหนีภัยไปได้ จากนั้นโจฬะก็ยกกองทัพมาโจมตีแคว้นชวกะ พระเจ้ามารวิชโยชตุงคะคุมกองทัพออกไปสู้รบพ่ายแพ้สิ้นพระชนม์ในสมรภูมิ ส่วนสงครามวิชโยชตุงคะผู้เป็นโอรสองค์ใหญ่ปกครองอยู่ ณ เมืองคฑาหะ (ไทรบุรี) ก็ถูกจับเป็นเชลยนำไปควบคุมไว้ที่ราชธานีโจฬะ และสิ้นชีพ ณ ที่นั้น ประเทศชวกะก็ตกอยู่ในอำนาจการปกครองของโจฬะใน พ.ศ. ๑๕๖๗ จารึกตันชอร์ของพระเจ้าราเชนทรที่ ๑ ซึ่งทำในปีที่ ๑๙ แห่งรัชกาล เล่าถึงการจับสงครามวิชโยชตุงคะและชื่อบ้านเมืองที่ตีได้คือ* นครศรีวิชัย, ปัณไณ (ปาไนบนฝั่งตะวันออกของเกาะสุมาตรา) มาไลยูร์ (เมืองชัมพีบนเกาะสุมาตรา) มายิรุดิงคัม (ยิ-โล-ติง ในจดหมายเหตุจีนยะหริ่ง ?), อิลังคาโสดัม (ลังกาสุกะในรัฐเกดาห์)

(๔) รัฐลังกาสุกะ

ศาสตราจารย์ ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล นักโบราณคดีแห่งมหาวิทยาลัยศิลปากร ได้เขียนเรื่องรัฐลังกาสุกะไว้ในหนังสือ *"ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ.๒๐๐๐"*** ดังต่อไปนี้

> หน้า ๒๗ อาณาจักรที่เก่าแก่ที่สุดอีกแห่งหนึ่งในแหลมมลายู ก็คือ อาณาจักรลัง ยะเสียว (LANG-YA-HSI) ซึ่งจดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์เหลียง (พ.ศ.๑๐๔๕-๑๐๙๙) กล่าวว่า *"ตั้งมาแล้วกว่า ๔๐๐ ปี"* ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๓ อาณาจักรนี้มีนามว่า ลังเจียซู (LANG-CHIA-SHU) หรือ ลังยาซูเจีย (LANG-YA-SSU-CHIA) ฯลฯ และกล่าวกันว่าก็คืออาณาลังกาสุกะในจดหมายเหตุมลายูและชวา นั่นเอง..... อาณาจักรแห่งนี้คงมีอาณาจักรเขตจดทะเลทั้งสองฝั่งของแหลมมลายู คือทางทิศตะวันออกจดอ่าวไทยแถบบริเวณจังหวัดปัตตานี และทางทิศตะวันตกจดอ่าวเบงคอลเหนือแคว้นไทรบุรีด้วยเหตุนี้จึงควบคุมทางเดินทางบกผ่านข้ามแหลมมลายูสายหนึ่ง
>
> หน้า ๒๙ ทางทิศเหนือของอาณาจักรลังกาสุกะก็มีเขตแดนติดต่อกับอาณาจักรพันพัน...
>
> หน้า ๓๒ พระภิกษุชวนซัง ได้กล่าวว่า ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอาณาจักรทวาราวดีและทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอาณาจักรศรีเกษตร มีอาณาจักรตามะลังกะตั้งอยู่ใกล้อ่าวใหญ่ อาณาจักรนี้อาจเป็นแห่งเดียวกับอาณาจักรลังเจียซูของพระภิกษุอี้จิง คือ อาณาจักรลังกาสุกะนั่นเอง อาณาจักรนี้ต้องตั้งอยู่บนแหลมมลายูแน่นอน

สรุปความตามที่คัดมากล่าวนี้ ช่วยให้ทราบว่า

๑. รัฐลังยาเสียว (หรือหลั่งยะสิว LANG-YA-SHIU)
รัฐลังเจียซู (หรือหลั่งยะซู LANG-YA-SHU)
รัฐลังยาซูเจีย (LANG-YA-SSU-CHIA)

---

* K.A.NILAKANT SATRI M.A.HISTORY OF SRIVIJAYA, 1949 PAGE 82

** โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๒

ทั้ง ๓ ชื่อนี้เป็นชื่อของรัฐเดียวกัน

๒. รัฐที่มีชื่อเรียกเป็นภาษาจีน ๓ อย่างนี้ คือรัฐลังกาสุกะในจดหมายเหตุมลายูและชวามีตำแหน่งอยู่ข้างใต้รัฐ-ฟัน-ฟาน ซึ่งอยู่ที่อ่าวบ้านดอน, สุราษฎร์ธานี

๓. รัฐตามะลังกะในจดหมายเหตุของพระภิกษุชวนซัง (คือยวนฉาง, เหี้ยนจัง-ถังซัมจั๋ง) อาจเป็นรัฐลังเจียซู (ในจดหมายเหตุ) ของพระภิกษุอี้จิง

ตามเส้นทางเรือสำเภาที่ราชทูตเชียงจุ่นโดยสารมายังรัฐเชียะโท้วนั้น ข้าพเจ้าได้ระบุไว้ว่า เขาสามร้อยยอด ประจวบคีรีขันธ์อยู่ในเขตรัฐหลั่งยะซู (ลังเจียซู) รัฐนี้จึงต้องอยู่ข้างเหนือรัฐ-ฟัน-ฟาน เป็นการตรงกันข้ามกับข้อเขียนของศาสตราจารย์ ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล จึงควรทบทวนค้นดูอย่างใดจะถูกต้อง เพื่อประโยชน์ความรู้ดินแดนซึ่งทุกวันนี้เป็นบ้านเมืองของเรา

ขอหยิบยกเรื่องในข้อ ๓ ขึ้นมากล่าวก่อน พระภิกษุ - ยวนฉ่าง (ซวนซัง) ได้เดินทางจากประเทศจีน ไปศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศอินเดียเมื่อ พ.ศ.๑๑๗๒-๑๑๘๘ โดยทางบกผ่านมณฑลซินเกียง-คันธาระรัฐ ทั้งขาไปและขากลับ เมื่อท่านธุดงส์ไปถึงเมืองจิตตะกองในแคว้นสมทัต (ในบังคลาเทศ) ได้บันทึกไว้ว่า*

"ทิศตะวันออกเฉียงเหนือจากนี้ไปตามฝั่งทะเลพ้นภูเขาและหุบเขาไปแล้ว มีรัฐชิดหลี-ชาต้าล้อ (SHI-LI-CHA-TA-LO-ศรีเกษตร) ถัดไปทางตะวันออกเฉียงใต้ตอนปากอ่าวเรียกว่ารัฐเกียมะลังเกีย (กามลังกา) ต่อจากนี้ไปทางทิศตะวันออก เรียกว่า รัฐโถโลโปตี (TO-LO-PO-TI) ต่อไปทิศตะวันออก คือรัฐอี้เซี้ยน้าปูล้อ (I-SHENG-NA-PU-LO=อิศานปุระ) ต่อนั้นไปทางทิศตะวันออก คือรัฐม่อออเจียมปอ (MA-HA-CHAM-PO-มหาจามปา) ซึ่งเรา (ชาวจีน) เรียกว่า หลินยี่ (LIN-I) ถัดไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ (ฉบับชีวประวัติว่าทิศตะวันตก) เป็นรัฐเย่นโม่น่า (YEN-NO-NA ยมนทวีป) ในดินแดนทั้งหกรัฐนี้ การเดินทางลำบาก จะต้องผ่านภูเขาและห้วยธาร แม้ (พระภิกษุ-ยวนฉ่าง) จะมิได้ไปถึงก็จริง แต่พอทราบขนบธรรมเนียมและขอบเขตอาณาจักร"

ส่วนพระภิกษุอี้จึงเดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาในอินเดียระหว่าง พ.ศ.๑๒๑๔-๑๒๓๖ โดยทางเรือสำเภาผ่านทะเลจีนใต้ทั้งขาไปและขากลับ และไปถึงแคว้นสมทัต (บังคลาเทศ) เหมือนกัน ได้บันทึกไว้ว่า

"ดินแดนทางตะวันออกของมหาวิหารนาลันทา (ใกล้เมืองราชคฤห์) ไกลออกไป ๕๐๐ โยชน์ เรียกว่า ปัจตประเทศฝ่ายตะวันออก ณ ที่สุด (เขตแดน) ถึงเทือกภูเขาดำใหญ่ (THE GREAT BLACK MOUNTAIN) ซึ่งอาจเป็นพรมแดนฝ่ายใต้ของตรุฟัน (TU-FAN = ทิเบต) กล่าวกันว่า (เทือกเขานี้) อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของมณฑลจก (เสฉวน) อาจเดินไปถึงภูเขานี้ได้ในเวลาเดือนกว่า ทางใต้จากนี้ไปมีบ้านเมืองจดทะเลเรียกว่ารัฐชิดหลีชาต่าล้อ ทางตะวัน-

---

* Dr.G.H.LUCE THE JOURNAL OF THE BURMA RESEARCH SOCIETY VOL XIV PART II AUGUST 1914 PP.15

ออกเฉียงใต้ของรัฐนี้เป็นรัฐหลั่งเจียฉู่ (LANG-CHIA-SHU) ต่อมาทางตะวันออก คือ รัฐตุยโหโปตี้ (TU-HO-PO-TI) ต่อไปทางตะวันออกในที่สุดจะถึงรัฐหลินยี่ (จามปา) พลเมืองของรัฐเหล่านี้ทั้งหมดนับถือพระรัตนตรัยเป็นอย่างดี"

ข้อความในจดหมายเหตุของพระภิกษุจีนทั้งสองเมื่อนำมาเทียบเคียงดั่งนี้ จะเห็นได้ว่าเป็นเรื่องกล่าวถึงบ้านเมืองจากแคว้นสมทัตมายังแคว้นจามปาในทิศทางเดียวกัน ซึ่งมีรัฐกามลังกากับหลั่งเจียฉู่ อยู่ทางทิศตะวันตกของรัฐจามปา และข้าพเจ้าก็เคยใช้เป็นหลักฐานเขียนเรื่อง *"ทวารวดีอยู่ที่ไหน"*** มาแล้ว ในที่นี้จะไม่อธิบายให้เยิ่นเย้อไป ขอระบุเลยว่า *"โถโลโปตี"* กับ *"ตุยโหโปตี้"* คือรัฐทวารวดีมีเมืองละโว้ (ลพบุรี) เป็นนครหลวง กามลังกา กับหลั่งเจียฉู่ คือรับนครชัยศรี มีเมืองนครชัยศรีสร้างเมื่อ พ.ศ.๑๑๓๓ เป็นนครหลวง นครนี้มีขอบเขตประมาณ ๒,๐๐๐ - ๓,๖๐๐ เมตร และมีพระประโทนเจดีย์เป็นศูนย์กลาง หลั่งเจียฉู่กับหลั่งยะซูหลั่งยะสิวเป็นชื่อเรียกรัฐนครชัยศรีแห่งเดียวกัน

พงศาวดารสมัยราชวงศ์เหลียง กล่าวว่า รัฐหลั่งยะสิวแต่งราชทูตไปยังราชสำนักจีนเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๑๐๕๘ และราชทูตได้กราบทูลกษัตริย์จีนว่า *ประเทศของตนมีอายุมาแล้วกว่า ๔๐๐ ปี"* ซึ่งหมายความว่า รัฐหลั่งยะซูหรือหลั่งเจียฉู่มีมาก่อน พ.ศ.๖๕๘ แต่ข้าพเจ้าบอกว่าราชธานีของหลั่งยะซู คือเมืองนครชัยศรีเพิ่งสร้างเมื่อ พ.ศ.๑๑๓๓ อายุอ่อนกว่าที่กล่าวในพงศาวดารจีนถึง ๕๐๐ ปีเศษ อาจจะมีปัญหาสงสัยเกิดขึ้นได้ จึงขออธิบายเพิ่มเติมเล็กน้อย เหนือเมืองนครชัยศรี (นครปฐมปัจจุบัน) ขึ้นไปประมาณ ๒๕ กิโลเมตร มีเมืองร้างอยู่ที่อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี กรมศิลปากรทำการขุดแต่งขุดค้นเสร็จเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๙ ได้พบวัตถุแบบสกุลช่างอมรวดียึดถือวัตถุสกุลช่างนี้เป็นหลักฐาน เปรียบเทียบกับอายุ พ.ศ. ๖๕๘ สมดุลกัน เมืองร้างในอำเภออู่ทองนั้นข้าพเจ้าได้ชี้ไว้แล้ว (ในเรื่องสุวรรณภูมิอยู่ที่ไหน) เป็นนครสุวรรณภูมิแห่งอาณาจักรสุวรรณภูมิหรือ

ในจดหมายเหตุปโตเลมี อนึ่งในพงศาวดารสมัยราชวงศ์ฮั่นเล่าว่า ในแผ่นดินพระเจ้าอองมั้ง (หว่างมั้ง พ.ศ.๕๕๒-๕๖๕) ได้แต่งตั้งคณะทูตสันถวไมตรีโดยสารเรือสำเภาชาวต่างประเทศมาเยี่ยมเยือนบ้านเมืองต่าง ๆ ในทะเลใต้ คณะทูตได้เดินทางมายังรัฐกิมหลิน (แดนทอง) ด้วยกิมหลินก็คือรัฐสุวรรณภูมิ ความข้อนี้จึงเป็นหลักฐานยืนยันอายุของสุวรรณภูมิในพุทธศตวรรษที่ ๖ ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๘ กิมหลิน หรือสุวรรณภูมิเสียเอกราชแก่ประเทศฟูนานในแผ่นดินพระเจ้าฟัน-จีมัน ภายหลังกอบกู้อิสรภาพได้แล้ว อาจมีการเปลี่ยนแปลงอย่างใดแก่ชื่อเสียงของบ้านเมืองก็เป็นได้ พวศาวดารจีนจึงบันทึกชื่อเป็นหลั่งเจียซู-หลั่งยะซู

---

* นิตยสารศิลปากร ปีที่ ๑๖ เล่ม ๒ กรกฎาคม ๒๕๑๕ หน้า ๕๐-๗๐

** Dr.G.H.LUCE THE JOURNAL OF THE BURMA RESEARCH SOCIETY, VOL. XIV PART II AUGUST 1924 PP 264

แทนกิมหลินสืบมาถ้าความเข้าใจข้อนี้ของข้าพเจ้าเป็นการถูกต้อง เราก็ได้รู้จักวัฒนธรรมประเพณีของชาวสุวรรณภูมิ ตามที่มีกล่าวในพงศาวดารสมัยราชวงศ์เหลียง คือ*

"เป็นประเพณีของหญิงชายประเทศนี้ที่เปลือยกาย (ท่อนบน) และไว้ผมปล่อยยาว นุ่งผ้าทั้งผืน (เรียกกันหมั่น) ทอด้วยฝ้าย พระเจ้าแผ่นดินและเสนาบดีนอกจากนุ่งกันหมั่น (น่าจะตรงกับที่เราเรียกนุ่งผ้าพื้นหรือนุ่งโสร่ง) ยังมีผ้าสีหมากสุก (หรือสีดอกกุหลาบ) คลุมไหล่ทั้งสองข้าง สวมสร้อยคอทองคำอย่างเส้นเชือก (เกลียวบิด) ใส่ตุ้มหูทอง สตรีแต่งกายนุ่งผ้าห่มผ้าประดับเครื่องเพชรพลอย นครหลวงมีกำแพงก่อล้อม มีประตู ๒ ชั้น มีหอคอยกับพลับพลา เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกจากพระราชวัง จะทรงช้าง แวดล้อมด้วยธงทิว แซ่ปัดและกลอง มีพระกลดสีขาวกางกั้นแสงแดด เหล่าทหารและองครักษ์มีระเบียบเรียบร้อย ชาวเมืองว่าประเทศของเขาตั้งมากว่า ๔๐๐ ปีแล้ว ภายหลังผู้สืบพระวงศ์ผู้หนึ่งเป็นผู้อ่อนแอ บ้านเมืองก็เสื่อมลง ในบรรดาเชื้อพระวงศ์มีผู้หนึ่งทรงปัญญาสามารถ เป็นที่นับถือของประชาชน เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงทราบกิตติศัพท์ ก็จับเชื้อพระวงศ์ผู้นั้นจองจำไว้ แต่เครื่องพันธนาการหลุดขาดเอง พระเจ้าแผ่นดินทรงดำริว่า น่าจะเป็นเทวดาช่วยเหลือ ไม่กล้าลงทัณฑ์ แต่ให้เนรเทศออกไปพ้นอาณาจักร บุคคลผู้นั้นก็หนีไปอยู่ประเทศอินเดีย กษัตริย์ในอินเดียประทานพระธิดาองค์ใหญ่ให้เป็นชายา ล่วงมามิช้ามินาน พระเจ้าแผ่นดินหลั่งเจียชูสิ้นพระชนม์ คณะเสนาบดีจึงเชิญเชื้อพระวงศ์ผู้นั้นกลับมาเป็นกษัตริย์ครองราช-สมบัติได้กว่า ๒๐ ปีก็สวรรคต พระโอรสทรงนามว่า โป-เชียะ-ตา-โต (PO-CHIEH-TA-TO) ได้ครองราชย์สืบมา ในปีที่ ๑๔ แห่งศักราชเทียนเจี๋ยน (พ.ศ. ๑๐๕๘) กษัตริย์พระองค์นี้ได้ส่งทูตชื่อ อา-ซิ-โต (อชิต) ไปเจริญทางพระราชไมตรีต่อพระเจ้าจักรพรรดิ (เหลียงบู๊เต้ พ.ศ. ๑๐๔๕-๑๐๗๒) ณ เมืองนานกิงมหานคร)"

ส่วนขอบเขตของรัฐหลั่งเจียฉู่ที่มีบอกในพงศาวดารราชวงศ์เหลียงนั้น ข้าพเจ้าได้กะประมาณไว้ในเรื่องทวารวดีอยู่ที่ไหนว่า ทางทิศเหนือจะถึงราวเมืองกำแพงเพชรหรือสุโขทัย ทางทิศตะวันตกจะถึงราวเมืองทวาย และทางทิศใต้จะถึงราวเมืองประจวบคีรีขันธ์หรือชุมพร เมื่อพูดถึงประจวบคีรีขันธ์แล้ว ใคร่จะบอกเล่าถึงสิ่งสำคัญชั้นหนึ่งซึ่งนักโบราณคดีรุ่นปัจจุบันควรสนใจพิจารณา คือเส้นทางเดินข้ามเขาไปเมืองตะนาวศรีแล้วลงเรือล่องไปยังเมืองมะริด เรียกว่าเส้นทางด่านสิงขรนั้น ต้นทางอยู่ในอำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อก่อน พ.ศ.๒๕๐๐ ไม่ช้านานนัก มีข่าวว่ามีผู้พบพระพุทธรูปองค์หนึ่ง ณ ที่รกร้างใกล้เส้นทางด้านสิงขร เกิดความสังเวช จึงแบกมาไว้ที่วัดแห่งหนึ่งในอำเภอทับสะแก ท่านเจ้าอาวาสวัดพริบพรีในเมืองเพชรบุรี มีกิจธุระไปที่วัดนั้น พบเห็นพระพุทธรูปเข้ามีความพอใจ จึงขอเอา

---

* Dr.G.H.LUCE. THE JOURNAL OF THE BURMA RESEARCH SOCIETY, VOL. XIV PART II AUGUST, 1924 PP 264

มาไว้ที่วัดพริบพรี ต่อมาอธิบดีกรมศิลปากร (พ.อ.หลวงรณสิทธิพิชัย) ทราบข่าว จึงสั่งให้ข้าพเจ้าไปดูพร้อมกับท่าน ปรากฏเป็นพระพุทธรูปสำริดยืนสูงประมาณ ๔๐-๕๐ เซนติเมตร ลักษณะสกุลช่างอมรวดี ดูเหมือนจะชำรุดที่พระกรหรือพระบาทเล็กน้อย จำไม่ได้แน่อธิบดีกรมศิลปากรสมัยนั้น ได้เรียนให้ท่านเจ้าอาวาสทราบถึงความสำคัญทางศิลปของพระพุทธรูปที่เกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์โบราณคดี และขอให้รักษาไว้เป็นพระพุทธรูปสำคัญของวัดพริบพรี หากมีเหตุจำเป็นจะรักษาไว้มิได้ ก็ขอให้มอบแก่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ในปัจจุบันนี้พระพุทธรูปศิลปอมรวดียังคงประดิษฐานอยู่ ณ ที่พิพิธภัณฑสถานของวัดพริบพรี

ในที่สุดข้าพเจ้าขอย้ำว่า หลั่งเจียซู-หลั่งยะซู-หลั่งยะสิว เป็นชื่อเรียกรัฐเดียวกัน และเป็นดินแดนสุวรรณภูมิดั่งเดิมในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา หากแต่ราชธานีนครชัยศรีได้เกิดขึ้นใหม่ แทนที่นครสุวรรณภูมิในอำเภอู่ทอง ซึ่งสภาพภูมิประเทศเปลี่ยนแปรอยู่ห่างทะเล เจดีย์วัดพระเมรุ เจดีย์จุลปะโทนที่นักโบราณคดีชาวฝรั่งเศส คือนายปิแอร์ ดูปองต์กับศาสตราจารย์จองบวชเซอลีเย่มาทำการขุดค้นล้วนแต่อยู่ในราชธานีนครชัยศรี แม้แต่เนินหินที่พบเหรียญเงินมีอักษรจารึก *"ศรีทวารตีศวรปุณยะ"* ก็เช่นกัน นครชัยศรีเป็นแหล่งกำเนิดศิลปสกุลช่างอมรวดีมีอายุยืนนานมาจนสมัยกรุงศรีอยุธยา ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เห็นจะทรงเป็นบุคคลหลังสุดที่ตระหนักถึงความมหึมาของนครชัยศรีหรือหลั่งเจียลฉู่ จึงทรงเรียกว่า *"กรุงนครชัยศรี"* ควบคู่กับ *"กรุงลพบุรี"* (โถโลโปตี) คนไทยกรุงรัตนโกสินทร์สมัยก่อนการปกครองระบอบประชาธิปไตย จะรับวัฒนธรรมการแต่งกายสืบมาแต่ชาวกรุงนครชัยศรีหรือไม่ น่าคิด สังเกตดูคล้าย ๆ กับข้อความที่กล่าวในพงศาวดารราชวงศ์เหลียง คือนุ่งผ้าผ้าผืนเดียว (กันหมั่น), เปลือยกายท่อนบน, มีผ้าคลุมไหล่ปกหลัง ก่อน พ.ศ.๒๔๗๖ คนไทยนุ่งผ้าผืนเดียวขนาด ๑.๐๐ × ๒.๔๐ เมตรมีเศษ วิธีนุ่งมี

๑. โอบผ้ารอบตัว เทียบหน้าผ้าเสมอกัน กระบิดเป็นชายพกเหน็บที่พุง แล้วม้วนชายผ้าที่เหลืออยู่ให้กลมเรียว ตวัดปลายลอดหว่างขาขึ้นมาเหน็บที่ข้างหลัง โดยผ่อนให้เชิงผ้าคลุมครึ่งแข้ง เรียก นุ่งโจงกระเบน

๒. นุ่งอย่างวิธีที่ ๑ แต่ถกเชิงผ้าขึ้นเหนือหัวเข่าเพื่อความคล่องตัวในการทำงานหนัก เรียกนุ่งหยักรั้งหรือถกเขมน

๓. โอบผ้ารอบเอว สำหรับชาย รวบหน้าผ้าทับซ้อนกันพอสะดวกแก่การเคลื่อนไหว เหน็บชายพกที่พุง เรียกนุ่งลอยชาย ส่วนหญิงพับหน้าผ้าซ้อนกันกลับไปกลับมา มีขนาดพับเท่ากันจนแนบสนิทกับกาย เรียกนุ่งจีบ

โดยธรรมดาผ้านุ่งนี้ ทอด้วยเส้นด้ายฝ้าย เรียกผ้าพื้น (เมือง) ถ้าทอด้วยเส้นด้ายไหม เรียกผ้าไหม–ผ้าม่วง และมีผ้าหรือเข็มขัดคาดรัดเอวด้วย

ส่วนผ้าคลุมไหล่มีขนาดราว .๙๐ × ๒.๐๐ เมตร มีใช้ทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม การใช้คลี่คลุมไหล่ทั้งสองและปกครึ่งหลัง ปล่อยชายผ้าห้อยลงข้างหน้าเป็นหนีบไว้ชอกแขนทั้งสองข้าง

อย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่งจะลดชายที่คลุมไหล่ข้างขวาลง แล้วตวัดลอดใต้แขนไปคลุมทับไหล่ข้างซ้าย เรียก เฉวียงบ่า อาการห่มคลุมไหล่อย่างนี้เหมือนกัน ทั้งชาย หญิง แต่หญิงน่าจะมีผ้าผืนแคบ ๆ เพิ่มอีกชิ้นหนึ่ง ห่มรัดเต้านมด้วย จดหมายเหตุจีนจึงเน้นว่า สตรีนุ่งห่มผ้าทั้งตัว ผ้าคลุมไหล่นี้ เรียกกันว่า ผ้าคล้องคอ ครั้นใช้เอนกประสงค์ทั้งนุ่งห่มเช็ดถูก็เลยเรียกผ้าขี่ม้า-ขะม้า-ขาวม้า

ต่อไปนี้จะพูดถึงรัฐหลั่งยาสูเจีย (LANG-YA-SSU-CHIA) ชื่อเสียงของรัฐนี้มีปรากฏในหนังสือหลายเรื่อง เป็นต้นว่า*

๑. จดหมายเหตุจูฟานจี่ของเจาจูกัว เขียนเมื่อ พ.ศ. ๑๗๖๘ กล่าวว่า หลั่งยาสูเจียเป็นหนึ่งในจำนวนสิบห้ารัฐที่ขึ้นต่ออาณาจักรซันโฟซี (พ.ศ. .....) และหลั่งยาสู (เจีย) อาจแล่นเรือใบจากรัฐตั้งม้าหลิ่ง (นครศรีธรรมราชไปถึงได้ในเวลา ๖ วัน ๖ คืน)

นักโบราณคดีสอบค้นมีความเห็นกันว่า หลั่งยาสูเจีย ตรงกับ ลังกาสุกะ (LANG-KASUKA)

๒. บทกวีเรื่องนครเกียรติกามะ (NAGARAKRITIGAMA) ของชวา แต่งเมื่อ พ.ศ.-๑๙๐๘ กล่าวถึงลังกาสุกะบนแหลมมลายูเป็นประเทศราชแห่งหนึ่งของอาณาจักรชวาภาคตะวันออก (มัชปาหิต) พ.ศ.

๓. คัมภีร์ของชาวอาหรับรุ่นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ กล่าวว่า ลังกาสุกะอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแหลมมลายู ประมาณแลตติจูด ๗ ๔๓′ เหนือ

ตามตำแหน่งแลตติจูดนี้น่าจะได้แก่จังหวัดพัทลุงและสงขลา

พงศาวดารเมืองไทรบุรี (ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒) เล่าถึงวงศ์ตระกูลเมืองไทรบุรีว่า *"พระองค์มหาวังศา (๑) มาแต่เมืองโรม เป็นผู้ตั้งเมืองเดิม เรียกว่าเมืองเกดะ คือเมืองไทรบุรี เกดะนั้นเป็นภาษาแขกอาหรับแปลว่า"*

พร้อมกันสร้างเมืองนครศรีธรรมราชเป็นนครหลวง พระเจ้าศรีธรรมาโศกมหาราชทรงกำหนดให้หัวเมืองใกล้เคียงใช้รูปปีนักษัตรเป็นดวงตราประจำเมือง คือ

๑. เมืองสาย(บุรี)	ใช้ตราหนู ปีชวดนักษัตร
๒. เมืองตานี	ใช้ตราวัว ปีฉลูนักษัตร
๓. เมืองกะลันตัน	ใช้ตราเสือ ปีขาลนักษัตร
๔. เมืองปาหัง	ใช้ตรากระต่าย ปีเถาะนักษัตร
๕. เมืองไทร(บุรี)	ใช้ตรางูใหญ่ ปีมะโรงนักษัตร
๖. เมืองพัทลุง	ใช้ตรางูเล็ก ปีมะเส็งนักษัตร
๗. เมืองตรัง	ใช้ตราม้า ปีมะเมียนักษัตร

★ G.H. LUCE-THE JOURNAL OF THE BURMAR RESEARCH SOCIETY VOL. XIV PART II 1924 A.D. P. 266

๘. เมืองชุมพร	ใช้ตราแพะ ปีมะแมนักษัตร
๙. เมืองบันทายสมอ	ใช้ตราลิง ปีวอกนักษัตร
๑๐. เมืองสะอุเลา	ใช้ตราไก่ ปีระกานักษัตร
๑๑. เมืองตะกั่วถลาง	ใช้ตราหมา ปีจอนักษัตร
๑๒. เมืองกระ(แดะ, ท่าทอง)	ใช้ตราหมู ปีกุนนักษัตร

เมื่อพระเจ้าศรีธรรมาโศกมหาราชเสด็จสวรรคตแล้วสุรยนารายณ์ (๕) ผู้เป็นราชโอรสจานดอกไม้ ที่ตั้งเมืองนั้นเรียกว่า ลังกาซูกะ อยู่ทิศเหนือกวาลามุดา พระองค์มหาวังศามีบุตรชาย ๑ ชื่อพระองค์มหาโพธิสัตว์ (๒) พระองค์มหาโพธิสัตว์นี้ พระองค์มหาวังศาผู้เป็นบิดายกให้เป็นเจ้าเมืองแทน แล้วพระองค์มหาวังศาก็กลับไปเมืองโรม พระองค์มหาโพธิสัตว์นั้นมีบุตรชาย ๓ บุตรหญิง ๑ รวมเป็น ๔ คน ซึ่งปรากฏแต่บุตรชายที่ ๓ เรียกว่าพระศรีมหาวังศา (๓) พระศรีมหาวังศาได้เป็นเจ้าเมืองไทรบุรี ตั้งเมืองอยู่ที่สะรุดำทิศเหนือกวาสามุดา พระศรีมหาวังศามีบุตรชายชื่อพระศรีมหาอินทรวังศา (๔) พระศรีมหาอินทรวังศาได้เป็นเจ้าเมืองไทรบุรี ตั้งเมืองอยู่ที่กลางอมัดกวาลามุดา พระศรีมหาอินทรวังศามีบุตรชาย ชื่อ พระองค์มหายาดดาหรา (๕) พระองค์มหา-ยาดดาหราได้เป็นเจ้าเมืองไทรบุรีตั้งเมืองอยู่ที่โคตาโอร์กวาลามุดา พระองค์มหา-ยาดดาหรามีบุตรชายชื่อพระองค์มหาโพธิสัตว์ (๖) พระองค์มหาโพธิสัตว์ได้เป็นเจ้าเมืองไทรบุรี ตั้งเมืองอยู่ที่โคตาโอร์กวาลามุดา พระองค์มหาโพธิสัตว์มีบุตรชายชื่อพระมหาวังศา (๗) ลำดับวงศ์ตระกูลเจ้าเมืองไทรบุรีตั้งแต่ที่ ๑ มาถึงที่ ๖ นี้ ถือพระพุทธศาสนา ที่ฝังศพหามีไม่

ลำดับวงศ์ตระกูลเจ้าเมืองไทรบุรี ตั้งแต่องค์ที่ ๗ ตลอดมาถือศาสนามหะมัด มีที่ฝังศพเรียกว่า มาระหุม

ที่ ๗ พระองค์มหาวังศาได้เป็นเจ้าเมืองไทรบุรี เปลี่ยนเป็นธรรมเนียมอิสลาม ถือศาสนามหะมัด เปลี่ยนชื่อ เรียกสุลต่านมูนฟานซะ ตั้งเมืองอยู่ที่กวาลามุดา สุลต่านมูนฟานซะ มีบุตรชายชื่อตนกูมูอัดลำซู ๑ ตนกูมหะมัดซะ ๑ ตนกูสุไลมานซะ ๑ รอบ ๓ คน.....

ข้อความในพงศาวดารไทรบุรีที่ยกมากล่าวนี้ ได้ความรู้ว่ามะโรงมหาวงศาเป็นผู้สร้างเมืองไทรบุรี หรือเกดาห์ขึ้น ณ ที่แห่งหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า *"ลังกาสุกะ"* อยู่ทางทิศเหนือของกวาลามุดา ๆ เป็นชื่อแม่น้ำอยู่ฝ่ายใต้ของรัฐไทรบุรีริมปากน้ำฝั่งใต้เป็นเขตโปรวินสเวลเวสเลย์ ตรงกันข้ามกับเกาะปีนัง ณ ที่โปรวินสเวลเลสเลย์นี้เมื่อราวร้อยกว่าปีมาแล้ว พันเอกเยมส์โลว์ได้พบศิลาจารึกหลักหนึ่ง บุตรหลานของมะโรงมหาวงศาต่อมาอีก ๕ องค์ ได้ครองเมืองลังกาสุกะ แม้จะย้ายที่ตั้งเมือง แต่ก็ระบุว่าอยู่บริเวณลุ่มน้ำมุดานั้นเอง และกษัตริย์ ๖ องค์แรกนี้นับถือลัทธิพุทธศาสนา นับแต่องค์ที่ ๗ เป็นต้นมาได้เปลี่ยนแปลงเป็นนับถือศาสนาลัทธิอิสลาม พงศาวดาร

ไทรบุรีเรื่องนี้น่าจะแปลถ่ายทอดมาจากหนังสือ HIKAYAT MARANG MAHAW-ANGSA หรือ KEDAH AMALS ฉบับภาษาอังกฤษของพันเอกเยมส์โลว์

อย่างไรก็ดี พงศาวดารเมืองไทรบุรีได้บอกเล่าเชื้อสายของมะโรงมหาวงศา ได้เป็นผู้ครองนครรัฐไทรบุรีติดต่อกันสืบมาจนถึงลำดับที่ ๒๑ ว่า เดิมชื่อ ตนกูปะแงหรัน ได้เป็นเจ้าพระยาไทรบุรี เรียกว่า สุลต่านอะหมัดตายุกินฮาเลมซะ ได้เป็นกบฏต่อประเทศไทยในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๗๖ ตามจำนวนกษัตริย์หรือเจ้าผู้ครองนครลังกาสุกะเริ่มแต่มะโรงมหาวงศาเป็นต้นมา รู้สึกจะเป็นเรื่องไม่สู้เนิ่นนานนัก อาจจะโดยเหตุนี้ก็เป็นได้ นักค้นคว้าบางท่านจึงตั้งข้อสังเกตว่ามะโรงมหาวงศาเป็นนิยายอิงประวัติศาสตร์ แต่ ดร. เอช. ยี. ควอริชเวลล์ มีความเห็นว่า มะโรง-มหาวงศา เป็นผู้สร้างเมืองลังกาสุกะ เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๑ และนับถือพระพุทธศาสนา สืบขัตติยวงศ์กันมาถึงพระองค์มหาวงศา (พ.ศ. ๑๙๙๕-๒๐๑๙) เป็นลำดับองค์ที่ ๕ จึงเปลี่ยนแปลงเป็นนับถือศาสนาลัทธิอิสลาม ส่วนข้าพเจ้าก็เคยสอบสวนเรื่องมะโรงมหาวงศานี้ เชื่อว่ามีเค้ามูลมาจากเรื่องเมืองสิบสองนักษัตรในตำนานเมืองนครศรีธรรมราช (ซึ่งจะได้เล่าต่อไปข้างหน้า) คือ เมืองไทรบุรี ถือตราปีมะโรงนักษัตร์ เป็นเรื่องเอาตราประจำเมืองมาดัดแปลงเป็นเรื่องราชวงศ์ภายหลังที่เปลี่ยนแปลงนับถือลัทธิอิสลามแล้ว อาศัยพงศาวดารไทรบุรีเป็นหลักฐาน เมืองลังกาสุกะอยู่ที่ลุ่มน้ำมูดาทางฝ่ายใต้ของรัฐไทรบุรี นักโบราณคดีมีความเห็นว่า ลังกาสุกะตรงกับหลั่งยาสเจียในจดหมายเหตุจูฟานจี่ของเจาจูกัว ลังกาสุกะก็ย่อมมีอายุมาแล้วก่อน พ.ศ. ๑๗๖๘ ลังกาสุกะหรือหลั่งยาสูเจียอยู่ที่ลุ่มน้ำมูดาในรัฐไทรบุรีประเทศมาเลเซีย ต้องอยู่ทางใต้ของรัฐพัน-พานและทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของรัฐจามปา เป็นคนละดินแดนกับรัฐหลั่งเจียฉู่ (หลั่งยาสิว) ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของรัฐจามปาและอยู่ข้างเหนือรัฐพัน-พาน เมื่อนักโบราณคดีมีศาสตราจารย์ ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล เป็นต้น ตั้งสมมุติฐานเอานครรัฐที่อยู่ต่างถิ่นต่างทิศทางมาเป็นแห่งเดียวกันคือ หลั่งเจียฉู่ (หลั่งยาสิว) กับหลั่งยาสูเจีย เช่นนี้เป็นสมมุติฐานที่ผิด *"กาละเทศะ"* ทำให้เรื่องราวครั้งโบราณของนครสุวรรณภูมิกับนครชัยศรี (กามลังกากับลังเจียฉู่) มืดมนไป

จากพงศาวดารเมืองไทรบุรี เราทราบได้ว่าอาณาเขตของไทรบุรีสมัยที่เป็นเมืองท้าวพระยามหานคร (นครรัฐ) ถวายดอกไม้ทอง ดอกไม้เงินแก่ประเทศไทย (สยาม) นั้น ทางทิศเหนือถึงเมืองสตูล ติดต่อแดนเมืองนครศรีธรรมราช ทางทิศตะวันออกจดแดนเมืองปัตตานี ทางทิศตะวันตก จดทะเลช่องแคบมะละกา ทางทิศใต้จดแดนรัฐเประ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ ตกเป็นอาณานิคมของคนอังกฤษ (รวมทั้งรัฐกลันตัน, ตรังกานู และหมู่เกาะใกล้เคียง) ต้องถูกแบ่งแยก คือ ตอนเหนือ เป็นจังหวัดสตูลของประเทศไทย ตอนกลางเป็น

★ THE JOURNAL OF MALAYAN BRANCH ROYAL ASIATIC SOCIETY, VOL XVIII, PART I, 1940. A.D. PAGES 8

รัฐปลิศ (PERLIS STATE) กับตอนใต้เป็นรัฐเกดาห์ (KEDAH STATE) ของอังกฤษ

เซอร์โรแลนด์แบรดเดลอธิบายถึงชื่อเสียงของรัฐไทรบุรีที่ไทยเราเรียกนั้นว่า* ในหนังสือกวีนิพนธ์ภาษาทมิฬ ชื่อปัตนาภาลัย (PATTINAPPALAI) อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๗-๘ เล่าถึง *"สินค้าเมืองกาลากัม* (KALAGAM)" ที่ส่งไปยังนครภูหาร์โบราณ (คือกาเวริ-ปัตตินัม) ชื่อกาลากัมนี้ภายหลังต่อมาเขียนเป็น *"กฑารัม* (KADARAM)" หรือ *"กิฑารัม* (KIDARAM)" ในภาษาทมิฬ ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า *"กฏาหะ* (KATAHA)" ในจารึกของชาวโจฬะ อันมีความหมายว่า *"สีน้ำตาลปนเหลือง"* พร้อมทั้งยังได้อ้างอิงถึงความเห็นในเรื่องชื่อกฏาหะของนักปราชญ์อื่นอีกหลายท่าน และในที่สุดได้สรุปว่า

๑. กฏาหะเป็นแผ่นดินชายทะเลกว้างใหญ่แห่งหนึ่ง คือกฏาหะทีปในภาษาปรากฤต อันมีนครกฏาหะ เป็นเมืองท่าค้าขายทางทะเลกับประเทศอินเดีย

๒. ในกฏาหะมีเขาสำคัญลูกหนึ่งเป็นสัญญลักษณ์เรียก อัณฑะกฏาหะ (ANDA-KATAHA)

๓. กฏาหะอยู่ในดินแดนทวิปังธร (DVIPANTARA) คือ มาเลเซีย ซึ่งจีนเรียกว่า *"คุนหลุน* (KUN-LUN)" รวมตลอดหมู่เกาะในทะเลใต้ด้วย และกฏาหะเป็นท่าเรือทะเลไปมาระหว่างเมืองตามลิปติ (ตัมลุก) ที่ปากแม่น้ำคงคา, นาริเกฬทวีป (เกาะนิโคบาร์-ไทยเคยเรียกเกาะนาควารี), การปุระทวีป (ดินแดนมีสินค้าการบูรยังไม่กำหนดแน่ที่ใด), สุวรรณทวีป (เกาะสุมาตรา) และสิงหฬทวีป (ประเทศศรีลังกา)

๔. กฏาหะ มีเนื้อไม้กฤษณาเป็นสินค้ามีชื่อเสียงส่งไปขายที่อินเดีย

๕. เป็นที่รับรู้กันว่า เกดาห์ (KEDAH) คือกฏาหะ และจดหมายเหตุจีนสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๓ เรียกเมืองท่าเรือสำคัญนี้ว่า *"เจียฉา (CHIEH-CHA)"*

อัณฑะเกดาห์ คือเขาเกดาห์ (KEDAH PEAK) ไทยเราเรียกเขาไทรบุรี (GUNONG JERAI) จากเขานี้มีลำน้ำ ๒ สาย คือ สุไหง เมอรบ็อกกิจิล (SUNGAI MERBOK KICHIL) เป็นแควตะวันตก กับสุไหง บูจัง (SUNGAI BUJANG) เป็นแควตะวันออก ไหลลงใต้มาบรรจบกับลำน้ำเมอรบ็อก (MERBOK RIVER) ไปออกทะเลช่องแคบมะละกาที่ปากแม่น้ำเมอรบ็อกเป็นที่ตั้งเมืองเกดาห์เก่า ส่วนเมืองเกดาห์ใหม่อันเป็นนครหลวงปัจจุบันอยู่ที่อลอสตาร์เหนือเมืองเกดาห์เก่าขึ้นมาราว กิโลเมตร ทางตอนใต้ของรัฐเกดาห์หรือไทรบุรี มีแม่น้ำมูดา (MUDA RIVER) เป็นที่ตั้งเมืองลังกาสุกะซึ่งเคลื่อนย้ายฐานที่ตั้งเมืองหลายครั้งหลายคราว นักโบราณคดีหลายท่านมีความเห็นว่า เมืองลังกาสุกะ คือ เมืองวิลังกะโสกะ (ILANGASOKA) ในจารึกตันชอร์ พ.ศ. ๑๙๖๘ ของประเทศโจฬะ อนุโลมตามความคิดเห็นก็ปรับเทียบได้กับเมืองลังยาสูเจียในจดหมายเหตุของเจาจูกัวที่ระบุว่าลังยาสูเจียเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักร

** JOURNAL MALAYAN BRANCH ROYAL ASIATIC SOCIETY VOL XXII, PART I, 1949 A.D. PAGES 9-13

ซันโฤสี เพราะเป็นเหตุการณ์ที่มีขึ้นระยะเวลาไล่เลี่ยกัน (ดังจะเล่าต่อไปข้างหน้า) รัฐเกดาห์ หรือ กาลากัม-กฎาหะ แม้จะมีชื่อในบทกวีนิพนธ์เรื่องปัตนภาลัย อายุพุทธศตวรรษที่ ๗-๘ รุ่นเดียวกับจดหมายเหตุภูมิศาสตร์ปโตเลมี แต่ก็ไม่ปรากฏชื่อในภูมิศาสตร์ปโตเลมี อาจจะเป็นเพราะในสมัยนั้น ปากน้ำเมอรบ็อกกับมูดาน่าจะอยู่ลึกเข้าไปมาก ยังไม่เหมาะแก่การเป็นท่าเรือทะเลก็เป็นได้ ที่ข้าพเจ้าพูดอย่างนี้ก็เพราะเมื่อสอบค้นได้ว่า ปากแม่น้ำตรังคือปากแม่น้ำไครโสนาส, ปากน้ำคลองมีนคือปากน้ำปะลันดา และปากน้ำตาปีที่อำเภอพุนพิน คือปากน้ำอัตตาบาส์ และลำดับชื่อในจดหมายเหตุปโตเลมีต่อไป ก็เป็นเมืองซาบารา (หรือซาบาน่า) ศูนย์กลางการค้า (SABARA, AN EMPORIUM) อยู่ที่เส้นรุ้ง ๓ °ต. เส้นแวง ๑๖๐ °อ. ซึ่งปรับเทียบตามเกณฑ์ที่ข้าพเจ้าสอบค้นได้ ในปัจจุบันจะตรงกับเส้นรุ้ง ๓ °น. เส้นแวง ๙๘ °๓๐ อ. อันเป็นตำแหน่งที่ตั้งเมืองกะลังหรือแกลงใกล้ปากน้ำกะลัง (KLANG RIVER) ในรัฐเซลังงอ ภูมิลักษณะของเมืองนี้เป็นเนินเขาสูง ๆ ต่ำ ๆ โดยทั่วไปห่างออกไปทางทิศตะวันออกราว ๓๐ กิโลเมตรเศษ เป็นที่ตั้งเมืองกวาลาลัมเปอร์ นครหลวงของรัฐเซลังงอ กับของประเทศมาเลเซียด้วย

ถ้าเมืองซามารา, ศูนย์กลางการค้าสมัยจดหมายเหตุปโตเลมี ได้แก่เมืองกะลังในรัฐเซวังรอเป็นการถูกต้อง เราก็จะได้ความรู้ว่านอกจากจะไม่กล่าวถึงรัฐเกดาห์แล้ว ปโตเลมีชาวกรีกยังไม่กล่าวถึงรัฐเประ (PERAK STATE) ซึ่งคั่นอยู่ระหว่างรัฐเกดาห์กับรัฐเซลังงอด้วย ได้เล่าถึงภูมิประเทศบ้านเมืองในทักษิณรัฐตั้งที่อยู่ในเขตประเทศไทยและประเทศมาเลเซีย โดยอาศัยจดหมายเหตุปโตเลมีอายุต้นพุทธศตวรรษที่ ๘ เป็นหลักฐานพอสมควรแล้ว จะขอพูดถึงหลักฐานอันเกิดแต่การกระทำของมนุษย์ในอดีตกาล ซึ่งเรียกว่าโบราณวัตถุโบราณสถานและศิลปกรรมต่อไป

สมัยก่อนประวัติศาสตร์

สมัยหินเก่า ในรัฐเประมีแม่น้ำใหญ่ยาวสายหนึ่งต้นน้ำเกิดที่เทือกเขาสันการาคีรี เรียกสุไหงลังกาสุกะ ไหลลงสู่พื้นที่ราบเรียกแม่น้ำเประ มาออกทะเลช่องแคบมะละกา ข้ามเทือกเขาต้นน้ำของแม่น้ำเประไปฝ่ายตะวันออกเป็นท้องที่อำเภอแว้ง จังหวัดนราธิวาส มีคลองโต๊ะโม๊ะไหลผ่าน หมู่บ้านโต๊ะโม๊ะไปติดต่อกับแม่น้ำสายบุรี (เดิมเรียกแม่น้ำตะลุบัน) ไปออกอ่าวไทย ที่ลำน้ำเประมี ตำบลหนึ่ง เรียกโทตาแทบแปนเปนที่ซึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑ นายเอช. ดี. คอลลิงส์ (MR. H.D. COLLINGS) ผู้ช่วยภัณฑารักษ์แห่งราฟเฟิลส์พิพิธภัณฑสถาน ได้ค้นพบเครื่องคือหินเก่า ๆ นี้เป็นหินกรวดซึ่งมนุษย์โบราณเอามากะเกาให้มีคม ใช้สับตัดและขูดเนื้อสัตว์ มนุษย์พวกนี้อาศัยอยู่ตามถ้ำและเพิงผา ล่าสัตว์และหาผลไม้เป็นอาหาร ในเวลาไล่เลี่ยกันได้มีการตรวจค้นพบเครื่องมือหินเก่าอีก ๒ แห่ง คือที่ตำบลปาจิตแทนในประเทศอินโดนีเซียแห่งหนึ่ง และอีกแห่งหนึ่งที่ตำบลแอนยาฮะลุ่มแม่น้ำอิระวดีในเขตรัฐไทฉาน ประเทศพม่า ดูเหมือนจะที่อันตธะนี้เอง ได้มีการพิสูจน์อายุจากเถ้าถ่านโดยคาบอน ๑๔ ได้ทราบอายุจาก

ยุคไพล่สโตซีน (= ยุคน้ำแข็ง) ประมาณ ๕๐๐,๐๐๐ ปีถึง ๑๐,๐๐๐ ปี นักโบราณคดีจึงกำหนดเรียกเครื่องมือหินเก่าพบที่โกตาแทบแปน ว่า วัฒนธรรมแทบแปเนียน (TAMPANINAN CULTURE), พบที่ตำบลปาจิตแทนว่าวัฒนปาจิตเนียน (PAJILANIAN CULTURE) พบที่ตำบลแอนยาธะว่า วัฒนธรรมแอนยาเซียน (ANYATHIAN CULTURE) เครื่องมือหินเก่าทั้ง ๓ วัฒนธรรมนี้ มีลักษณะเป็นอย่างเดียวกับเครื่องมือหินวัฒนธรรมโจวโกวเตียน (CHOUKOTIAN CULTURE) ที่ขุดพบปะปนอยู่กับโครงกระดูกมนุษย์วานรในถ้ำโจอโกวเถียนใกล้ ๆ นครปักกิ่งประเทศจีน เมื่อราว พ.ศ. ๒๔๖๔ โครงกระดูกมนุษย์วานรพบในประเทศจีนได้เรียกชื่อกันว่า *"มนุษย์ปักกิ่ง"* โครงกระดูกประเภทเดียวกับมนุษย์ปักกิ่ง ก็ได้ตรวจค้นพบที่หมู่บ้านตรินิลในประเทศอินโดนีเซีย เมื่อราว พ.ศ. ๒๔๓๔-๕ และเรียกชื่อว่า *"มนุษย์ชวา"* ปัจจุบันนี้ทางวิชามนุษย์วิทยาได้กำหนดชื่อเรียกมนุษย์ปักกิ่งกับมนุษย์ชวาเสียใหม่ว่า *"คนผู้ยืนตัวตรง (HOMOERECTUS)" "คนผู้ยืนตัวตรง"* ในยุคไพลสโตซีนเป็นเจ้าของเครื่องมือสมัยหินเก่า

สมัยหินกลาง-คนสมัยหินกลางยังมีสภาพความเป็นอยู่คล้ายสมัยหินเก่า ต่างกันที่ใช้เครื่องมือหินกรวดกะเทาะดีขึ้น อาหารแต่เดิมที่มีแต่เนื้อสัตว์บกกับผลไม้ได้มีการหาสัตว์น้ำเป็นอาหารเพิ่มขึ้น เช่น หอย ปู ปลา เมื่อตายก็มีประเพณีฝังศพไว้ใต้ที่อยู่อาศัยในถ้ำหรือเพิงผา และโรยผงดินเทศสีแดงลงในหลุมศพด้วย เครื่องมือหินกะเทาะสมัยหินกลางพบในมาเลเซีย มีลักษณะคล้ายกับวัฒนธรรมโฮบิเนียน ซึ่งพบที่เมืองฮัวบินห์ในลุ่มแม่น้ำดำประเทศเวียตนาม เครื่องมือสมัยหินกลางพบมากตามถ้ำและเพิงผาที่อยู่ข้างเหนือเขาจินตะมณีในภาคกลางของรัฐปาหัง ทางใต้ของเขาลูกนี้ลงไปไม่พบเลย เครื่องมือสมัยหินกลางมีอายุประมาณ ๑๑,๐๐๐ ปีถึง ๘,๐๐๐ ปีเศษ ภาคกลางของรัฐปะหังอยู่ตรงกับภาคใต้ของรัฐเประมีลำน้ำเจไล (JELAI RIVER) กับลำน้ำเทมเบอลิง (TEMBELING RIVER) เป็นต้นน้ำของแม่น้ำปาหังซึ่งไหลไปออกทะเลใต้ นักโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีความเห็นว่ามนุษย์ในสมัยหินกลาง ได้แก่พวกออสตราลอยด์ เวดดอยส์เมลานีเซียน ถ้าตั้งข้อสังเกตจากการตรวจค้นพบเครื่องมือหินสมัยเก่ากับสมัยหินกลางในรัฐเประและภาคเหนือของรัฐปาหังเป็นส่วนมากเท่านั้นประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งปลายเทือกเขาสันการาคีรีได้มาสิ้นสุดลงแถวชายแดนรัฐปาหังต่อกับรัฐเนครีเซมบิลัน ชวนให้สงสัยว่า พื้นที่รัฐเนครีเซมบิลันและเว้งใต้ลงมาจนถึงรัฐยะโฮร์ ในสมัยหนึ่งน่าจะเป็นทะเลน้ำเค็มมาก่อน

สมัยหินใหม่ เป็นสมัยที่มนุษย์มีความเจริญขึ้น รู้จักขัดเครื่องมือหินให้เรียบ ไม่ทำกะเทาะอย่างสมัยหินเก่ากับสมัยหินกลาง คือขัดแต่งหินเป็นรูปผึ่งสำหรับถากไม้ (ADZES) รูปขวานกำปั้น (AXES) สำหรับสัมตัด, รูปผึ่ง-ปลายแหลมคล้ายจงอยปากนก (BEAKED ADZES) เป็นต้น รู้จักทำการเลี้ยงสัตว์, ทำเครื่องปั้นดินเผา, ทำเครื่องจักสาน สมัยหินใหม่มีอายุประมาณ ๘,๙๐๐ ปีถึง ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว ในประเทศมาเลเซียได้ขุดค้นพบเครื่องมือ

เครื่องใช้หลายแห่ง แม้จนโครงกระดูกมนุษย์ นักโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์มีความเห็นมนุษย์ในสมัยนี้เป็นคนจำพวกโปรโตเมลาพีเซียน, โปรโตออสเตรเลียน, และอินโดนีเซียน ชนพวกนี้น่าจะเคลื่อนย้ายมาจากบริเวณตอนใต้ของประเทศจีนระหว่างมณฑลกวางสีกับอัสสัม และมีลักษณะเป็นเผ่ามองโกลอยด์

สมัยโลหะวัตถุในสมัยนี้ขอพูดรวมทั้งประเภทสำริดและเหล็ก เท่าที่ค้นพบส่วนมากเป็นวัฒนธรรมดองซอนอายุประมาณก่อนพุทธศตวรรษแรกเล็กน้อยจนถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๖

สมัยประวัติศาสตร์

เพื่อสอบค้นหาความรู้เรื่องศิลปกรรมวัฒนธรรมของอินเดีย ที่แพร่หลายเข้าไปทำความเจริญให้แก่ประเทศมาเลเซีย เมื่อราว พ.ศ. ๒๔๗๙ ดร.ควอริชเวลส์จึงได้ไปทำการขุดแต่งขุดค้นโบราณวัตถุสถานหลายแห่งในรัฐเกดาห์, รัฐเประ และรัฐยะโฮร์ จนสามารถแบ่งแยกกระแสร์ศิลปวัฒนธรรมในประเทศมาเลเซีย ได้เป็น ๔ ยุค* คือ

ยุคที่ ๑ (ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๖-๘)

ในยุคที่ ๑ นี้ชาวอินเดียเป็นแต่เพียงเดินทางไปมาค้าขาย ยังหาได้ตั้งเป็นถิ่นฐานที่อยู่ในประเทศมาเลเซียไม่ หลักฐานเกี่ยวกับจดหมายเหตุปิโตเลมีในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๘ ก็คือการขุดค้นพบลูกปัดของชาวโรมันกับเครื่องปั้นดินเผา

มนุษย์ที่มีความเจริญแล้ว เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ตามชายฝั่งทะเลในยุคที่ ๑ นี้ น่าจะเป็นพวกอินโดนีเซียน เพราะตรวจค้นพบกลองมหรธึกในรัฐปะหังและแผ่นหินปักหลุมฝังศพ (SLAB-GRAVES หินประเภทนี้พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เราเรียกกันว่า *"หินตั้ง"*)

ยุคที่ ๒ (ประมาณ พ.ศ. ๘๔๓-๑๐๙๓)

ในยุคที่ ๒ นี้พิจารณาจากโบราณวัตถุสถานขุดค้นพบในรัฐเกดาห์ พูดได้ว่าพระ-พุทธศาสนาตั้งลัทธิมหายานและหินยานมีความเจริญคู่เคียงกัน

ยุคที่ ๓ (ประมาณ พ.ศ. ๑๐๙๓-๑๒๙๓)

เนื่องด้วยได้ขุดค้นพบโบราณวัตถุสถานในศาสนาลัทธิฮินดู สมัยราชวงศ์ปัลลวะตลอดจนศิลาจารึกอักษรปัลลวะหลายแห่งหลายชิ้นในรัฐเกดาห์ ส่อว่าชาวอินเดียใต้ในสมัยราชวงศ์ปัลลวะได้เข้ามามีถิ่นฐานอยู่ทางฝั่งตะวันตกในรัฐเกดาห์

ยุคที่ ๔ (ประมาณ พ.ศ. ๑๒๙๓-๑๔๔๓)

ในยุคที่ ๔ นี้แม้จะมีชาวอินเดียใต้เข้ามาตั้งภูมิลำเนาเป็นหลักแหล่งมากแล้วเพียงไรก็ตาม แต่ความเจริญของพุทธศาสนาลัทธิมหายานในสมัยราชวงศ์ปาละแห่งรัฐเบ็งคอล (บังคลาเทศ)

★ JOURNAL OF THE MALAYAN BRANCH OF ROYAL ASIATIC SOCIETY, VOL XVIII, PART I, 1940 A.D. PAGES 67-74

ก็ได้แผ่เข้ามาครอบงำอย่างกว้าง ดังมีจารึกแผ่นทองแดงของมหาวิทยาลัยนาลันทา, อายุราว พ.ศ. ๑๓๙๓ เป็นหลักฐาน

ลูกปัดโบราณ*

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ เซอร์โรแลนด์แบรดเดล ได้อธิบายถึงลูกปัดโบราณประมาณ ๖๐๐ เม็ด ซึ่งขุดค้นได้ที่โกตาติงที (KATA TINGGI) และจะโฮร์ลามา (JOHORE LAMA) ในรัฐยะโฮร์ ที่ได้ผ่านการตรวจจำแนกของผู้ชำนาญแล้ว ดังนี้

๑. ประมาณ ๘๐ เม็ดเป็นลูกปัดหินอินเดียรุ่นแรก

๒. ลูกปัดฮิตไตต์ (HITTI BEAD) เม็ดหนึ่งอายุ ๒๐๐ ปี ก่อนพุทธศักราช

๓. ลูกปัดแก้วเม็ดหนึ่งลักษณะคล้ายของอิตาลีที่มีอายุ ๒๐๐ ปีก่อนพุทธศักราช

๔. ลูกปัดแก้วของชาวโฟมีเซียน ๒ เม็ด

๕. เป็นลูกปัดของชาวโรมัน มีจำนวนราว ๒๐% ของจำนวนทั้งหมด

มนุษย์โบราณในประเทศมาเลเซีย

อาศัยการขุดค้นศึกษาสิ่งที่มนุษย์ครั้งอดีตกาลในประเทศมาเลเซีย กระทำขึ้นเป็นเครื่องมือเครื่องใช้เพื่อความเป็นอยู่ของเขา ดังได้เล่ามาแล้วโดยลำดับ นักโบราณคดีจึงมีความคิดเห็นว่า ในดินแดนมาเลเซีย เมื่อประมาณ ๕๐๐,๐๐๐ ปีถึง ๑๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว (สมัยหินเก่า) ได้มีมนุษย์จำพวกที่เรียกว่า *"คนผู้ยืนตัวตรง" (HOMO-ERECTUS)* ได้เดินทางร่อนเร่จากดินแดนตอนใต้ของประเทศจีน ลงมาอาศัยอยู่ในประเทศมาเลเซียและประเทศอินโดนีเซีย

ครั้นต่อมาเมื่อประมาณ ๑๑,๐๐๐ ปีถึง ๘,๐๐๐ ปีมาแล้ว (สมัยหินกลาง) ได้มีมนุษย์อีกรุ่นหนึ่งได้อพยพจากตอนใต้ของประเทศจีน ลงมาอาศัยอยู่ในดินแดนมาเลเซีย มนุษย์รุ่นนี้ทางวิชามนุษย์วิทยาเรียกว่า พวกออสตราลอยด์เวด ดอยส์เมลานีเซียน ได้แก่คนเผ่าเหล่านี้ คือ

พวกเวดดอยส์ ได้แก่พวกที่คล้ายพวกเวดดาร์ ซึ่งยังมีเชื้อสายอยู่ในประเทศศรีลังกา เกาะเซลีเบสภาคใต้, เกาะแอนแกโน และเกาะเมนตาไวใกล้ฝั่งทะเลตะวันตกของเกาะสุมาตรา

พวกเมลานิซอยด์ ได้แก่พวกที่คล้ายเมลานีเซียน ผิวดำ กระโหลกศีรษะยาวและแคบ ผมหยิกเป็นฝอยจัดไว้ในตระกูลออสตราลอยด์

พวกนิกริโต (เงาะ) ผิวดำ เตี้ย กระโหลกศีรษะกว้าง ผมหยิกเป็นฝอย จัดอยู่ในตระกูลออสตราลอยด์

พวกปาปวน นักโบราณคดีบางคนจัดเป็นเผ่าเดียวกับพวกเมลานีเซียน บางคนจัดอยู่ในตระกูลออสตราลอยด์

---

* JOURNAL MALAYAN BRANCH ROYAL ASIATIC SOCIETY. VOL. XX, PART II, 1947 A.D. PAGE I.

พวกนิกรอยด์ หมายถึงพวกที่คล้ายนิโกร

ระยะเวลาประมาณ ๘,๙๐๐ ปีถึง ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว (สมัยหินใหม่) ได้มีมนุษย์รุ่นที่สามอพยพจากดินแดนตอนใต้ของประเทศจีนเหมือนกัน ลงมาอาศัยอยู่ในดินแดนมาเลเซีย มนุษย์พวกนี้ชั้นแรกกำหนดเรียกพวกตระกูลออสโตรเนเซียน ปัจจุบันเปลี่ยนเรียกใหม่ว่าพวกอินโดนีเซียนคนจำพวกนี้มีลักษณะเป็นเผ่ามงโกลอยด์

สรุปความว่า เมื่อราว ๓๔-๓๕ ปีล่วงมา นักโบราณคดีมีความเห็นกันว่า มีมนุษย์สมัยโบราณเคลื่อนย้ายจากดินแดนตอนใต้ของประเทศจีน ลงมาอยู่ในผืนแผ่นดินที่เป็นประเทศมาเลเซีย ตามระยะเวลาเป็น ๓ รุ่น และมนุษย์เหล่านั้นมีชื่อเรียกทางวิชามนุษย์วิทยา คือ จำพวก *"คนผู้ยืนตัวตรง" (HOMO-ERECTUS)* ๑, จำพวกออสตราลอยด์-เอดดาร์ เมลาพีเซียน ๑, จำพวกอินโดนีเซียน ๑. ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔-๖ นักโบราณคดีไทยแห่งกรมศิลปากรกับนักโบราณคดีชาวเดนมาร์กได้ร่วมกันทำการสำรวจขุดค้นที่ลำน้ำแควน้อย (หรือแม่น้ำไทรโยค) จังหวัดกาญจนบุรี ได้พบเครื่องมือสมัยหินเก่า (วัฒนธรรมแควน้อย-FENGNOI CULTURE) สมัยหินกลางและสมัยหินใหม่ แต่ละสมัยเป็นจำพวกมากพร้อมทั้งโครงกระดูกมนุษย์จำนวนหนึ่งด้วย การขุดค้นที่ลำน้ำแควน้อยคราวนี้ นอกจากจะสนับสนุนทฤษฎีที่ว่ามีคนโบราณเคลื่อนย้ายจากตอนใต้ของประเทศจีน ผ่านประเทศไทยลงไปอยู่ในประเทศมาเลเซียแล้ว ยังได้ความรู้อย่างชัดแจ้งว่ามนุษย์โบราณเหล่านั้นก็เคยอาศัยอยู่ในประเทศไทยฝ่ายตะวันตกเหมือนกัน สำหรับดินแดนภาคใต้ของประเทศไทย อันเป็นเส้นทางผ่านของมนุษย์โบราณจากจังหวัดกาญจนบุรีลงไปยังประเทศมาเลเซีย แม้จะยังไม่พบเครื่องมือสมัยหินเก่าและสมัยหินกลาง แต่ก็ได้พบเครื่องมือสมัยหินใหม่ตลอดจนสมัยโลหะแล้วเช่นเดียวกับในประเทศมาเลเซีย* เป็นอันลงความเห็นได้ว่า ในระหว่าง ๘,๙๐๐ ปีถึง ๒,๐๐๐ ปีล่วงมานี้ได้มีมนุษย์ตระกูลอินโดนีเซียนอยู่ในดินแดนภาคใต้ของประเทศไทยเช่นเดียวกับประเทศมาเลเซีย ในบรรดาวัตถุสมัยหินใหม่ขุดค้นพบที่ลำน้ำแควน้อยจังหวัดกาญจนบุรี มีสิ่งสำคัญประเภทหนึ่งคือภาชนะเครื่องปั้นดินเผาสีดำมีขาติดอยู่ ๓ ขา มีรูปร่างลักษณะเป็นแบบเดียวกับภาชนะดินเผาสีดำวัฒนธรรมถุงชานที่ขุดค้นพบในประเทศจีน นายเปียร์ ชอเรนเซน นักโบราณคดีชาวเดนมาร์ท ผู้ร่วมทำการสำรวจขุดค้น แสดงความคิดเห็นว่า**

"มนุษย์ที่อาศัยอยู่ตามแควน้อยและแควใหญ่นั้น ได้เคลื่อนย้ายลงมาจากตอนกลางประเทศจีน เมื่อราว ๑,๘๐๐ ปีก่อนคริสต์ศักราช หรือประมาณ ๓,๗๐๐ ปีมาแล้ว หลังจากตั้งหลักแหล่งขึ้นแล้ว ก็ได้มีวิวัฒนาการต่อมาเป็นลำดับ มาจนเป็นสมัยหินใหม่ตอนปลาย

---

* ชิน อยู่ดี-ดินแดนภาคใต้สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในรายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๑ หน้า ๑๑-๒๑

** ศาสตราจารย์นายแพทย์สุด แสงวิเชียร-เรื่องก่อนประวัติศาสตร์ของประเทศไทย พิมพ์ ๒๕๑๗ หน้า ๑๖-๑๗

ของบ้านเก่า ซึ่งอาจได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมลุงชาน เมื่อราว ๑,๕๐๐ ปีก่อนคริสต์ศักราช ด้วย เช่นเดียวกับวัฒนธรรมก่อนลุงชานได้เปลี่ยนแปลงขึ้นเป็นวัฒนธรรมลุงชานของประเทศจีน แนวการอพยพนั้นเชื่อว่าขึ้นไปตามแม่น้ำแยงซีเกียง แล้วล่องลงมาตามแม่น้ำอิระวดีที่อยู่ใกล้ดินแดนระหว่างประเทศไทยและประเทศพม่า แล้วต่อมาจึงมามีถิ่นฐานอยู่ที่แควน้อยและแควใหญ่ และบางพวกได้เคลื่อนย้ายเข้าสู่ตอนใต้ของประเทศไทย เข้าสู่ตอนเหนือของแหลมมลายู เพราะได้พบเครื่องปั้นดินเผาแบบเดียวกับของสมัยหินใหม่ตอนปลายของบ้านเก่าที่ตำบลกัวชา (CAU CHA , ในรัฐกลันตัน) พวกดังกล่าวนี้คงเจริญต่อมาเป็นสมัยสำริดและเหล็ก และเจริญต่อมาเป็นคนไทยที่อาศัยอยู่ในปัจจุบัน ดังสรุปได้ว่า

ชนที่พูดภาษาไทยอาจเข้ามาอยู่ในดินแดนนี้เป็นเวลานานแล้ว อย่างน้อยก็เป็นแขนงหนึ่งของบรรพบุรุษที่เข้ามาอยู่ในดินแดนไทยปัจจุบัน ๑,๘๐๐ ปีก่อนคริสต์ศักราช (ประมาณ ๓,๗๐๐ ปีมาแล้ว)"

สรุปความตามข้อสมมุติฐานของ นายเปียร์ซอเรนเซนว่า เมื่อ ๓,๗๐๐ ปีล่วงมาอาจมีคนพูดภาษา *"ไท"* จากตอนกลางประเทศจีน เคลื่อนย้ายลงมาอยู่ตามลำน้ำแควน้อยแควใหญ่ จังหวัดกาญจนบุรี และบางพวกได้เคลื่อนย้ายลงไปอยู่ในทักษิณรัฐ ก็ในสมัยหินใหม่นี้นักโบราณคดีมีมติกันว่ามนุษย์ผู้เป็นเจ้าของเครื่องมือเครื่องใช้ เป็นคนในตระกูลอินโดเนเซียน คนที่พูดภาษาไทก็ย่อมเป็นคนในตระกูลอินโดเนเซียนด้วยหรืออย่างไร ปัญหานี้ต้องย้อนไปศึกษาเรื่องเครื่องดินเผาวัฒนธรรมลุงชานที่ขุดพบในประเทศจีน

เครื่องปั้นดินเผาสีดำวัฒนธรรมลุงชานนี้ขุดพบครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ ที่ตำบลลุงชานอยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองชีนานนครหลวงของมณฑลชานตุงข้างใต้แม่น้ำเหลือง (ฮวงโห) แล้วต่อมาขุดพบเป็นแหล่งใหญ่ที่เชงชูใย่ทางตะวันตกของชานตุง นับแต่นั้นมาก็ขุดพบอีกมากมายหลายแห่ง จากมณฑลโฮนานเรื่อยลงมาทางลุ่มแม่น้ำยางจื้อเกียง คือมณฑลเสฉวน (จก), ฮูเป (ฉ้อ), เจเกียง, กวางสี, ยูนาน, มาเลเซีย และในประเทศไทยแรกพบที่ลุ่มแม่น้ำแควน้อย วัฒนธรรมตุงซานเป็นสิ่งที่ทำขึ้นในหมู่มนุษย์ที่ทำการเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์ในสมัยหินใหม่ ซึ่งนักโบราณคดีกำหนดเรียกพวกตระกูลออสโตรเนเซียน แต่ปัจจุบันเปลี่ยนเรียกใหม่ว่า พวกตระกูลอินโดเนเซียน จากผลการค้นคว้าทางโบราณคดีในประเทศจีน ได้แบ่งวัฒนธรรมของพวกอินโดเนเซียนเป็นวัฒนธรรมฝ่ายใต้ มี ๔ สายคือ

๑. วัฒนธรรมเลียว (LIAO CULTURE) วัฒนธรรมนี้ตั้งแต่เริ่มต้นในสมัยหินใหญ่มาจนระยะเริ่มต้นสมัยประวัติศาสตร์ ไม่สู้มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก ยังเป็นพวกที่ชอบอาศัยอยู่ตามภูเขา และอยู่ในลักษณะของพวกล่าสัตว์

(เลียวเป็นชื่อหนึ่งของพวก หลอ-ล้อ-โล คือลาว)

๒. วัฒนธรรมเย้า (YAO CULTURE) เป็นพวกที่อาศัยอยู่ตามที่สูงและภูเขา มีการสัมพันธ์กับพวกอื่นบ้างเป็นพวกล่าสัตว์ ทำไร่เลื่อนลอย ในระยะหลังมักปะปนกับวัฒน-

ธรรมไท จึงมีการเปลี่ยนแปลงไป

(ศาสตราจารย์ปรินสตัน ซงสีชู อธิบายว่าพวกเย้าเป็นเชื้อสายพวกฉางห้าหรือไทชวง)

๓. วัฒนธรรมไท (TAI CULTURE) เป็นวัฒนธรรมใหญ่ของพวกตระกูลอินโดเนเซียน เป็นพวกทำการเพาะปลูกมาแต่บรมโบราณ อยู่ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ มีถิ่นฐานเป็นหลักแหล่ง มีการเลี้ยงสัตว์เป็นอาหารและใช้งาน เช่น วัว ควาย หมู เป็ด ไก่ ปลูกข้าวเจ้า เลี้ยงไหม ทอผ้าด้วยไหมด้วยฝ้าย ปลูกถั่วงา เผือกมัน

๔. วัฒนธรรมอีวุด (YUCH CULTURE) เป็นวัฒนธรรมผสมระหว่างเย้ากับไท ทำให้มีการเพาะปลูกข้าวเจ้าในที่ราบทั่วไป เป็นวัฒนธรรมที่อยู่ทางตะวันออกด้านทะเลจีน

อ๊วดเป็นชื่อแว่นแคว้น ในสมัยราชวงศ์จิ้ว (หรือโจวระหว่าง ๕๗๘ ปี ก.พ.ถึง พ.ศ. ๒๙๔) ได้แบ่งแยกเป็น ๓ ภาค คือ

๑. ตังอ๊วด ได้แก่มณฑลเจเกียง

๒. มีนอ๊วด ได้แก่มณฑลฮกเกี้ยน (ฟูเกี้ยน)

๓. นามอ๊วก ได้แก่มณฑลกวางตุ้งตลอดลงมาจนถึงบริเวณอ่าวตังเกี๋ยตอนใต้ ดินแดนมณฑลเจเกียง, ฮกเกี้ยน, กวางตุ้ง อันเป็นแคว้นอ๊วดทั้ง ๓ ภาค รวมทั้งมณฑลที่ถัดเข้ามาทางทิศตะวันตกคือ เกียงซี, ฮูนาน, กวางสี, ไกวเจา (กุยจิว) และยูนนาน จัดเป็นแผ่นดินตอนใต้ของประเทศจีน ซึ่งนักโบราณคดีมีความเห็นว่า ในสมัยหินใหม่เป็นถิ่นที่อยู่ของมนุษย์ตระกูลอินโดเนเซียน ผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมลุงชาน และในวัฒนธรรมลุงชานนั้นมีวัฒนธรรมไทเป็นสายสำคัญรวมอยู่ด้วย เมื่อเป็นอย่างนี้ เห็นจะไม่มีปัญหาถ้าจะพูดว่าผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมไท คือ คนผู้พูดภาษาไท ๆ ที่อยู่ร่วมยุคร่วมสมัยเดียวกับคนตระกูลอินโดเนเซียน ก็คือไทชวง หรือ ต้าน ซึ่งปรากฏประวัติตามผลงานศึกษาสอบค้นของสาธุคุณปรินสตัน ซุง ฉี ชู ดังเล่ามาข้างต้น ไทชวง หรือ ต้านเป็นผู้ทำการค้าขายทางทะเลกับชาวอินเดียก่อนแล้วจึงตามด้วยชาวกรีกชาวโรมัน ไทชวงหรือต้านย่อมเป็นคนเหล่าหนึ่งในตระกูลอินโดเนเซียน ที่เคลื่อนย้ายมาทางน้ำเป็นระยะ ๆ จนลงมาอยู่ทางทะเลใต้ ดินแดนชายฝั่งทะเลใต้เป็นฝ่ายตะวันออกของแหลมทอง อาจจะมีคำถามเกิดขึ้นได้ว่า คนตระกูลอินโดเนเซียนที่พูดภาษาไทเคลื่อนย้ายลงมาทางบกหรือฝ่ายตะวันตกของแหลมทองเป็นคนเหล่าใดเล่า ? ได้อธิบายมาแล้วว่า ชื่อ *"ต้าน TANS และ ถาน"* ที่เขียนด้วยอักษรจีนนั้น เปลี่ยนแปรมาจากชื่อ *"ส่าน"* ส่านเป็นชื่ออาณาจักรของชนชาติอ้าวลาว (AI-LAO, งายลาว, อายหลาว) นักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดีสอบค้นได้ความรู้จากจดหมายเหตุจีนว่า ชนชาติอ้ายลาวมีกำเนิดเมื่อ ๕,๐๐๐ กว่าปีมาแล้วถิ่นแรกกำเนิดอยู่ที่เมืองยูนชาง (ย่งเชียง-หย่งซังในสำเนียงจีน) ขอบเขตของเมืองยูนชางในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ เป็นแคว้นยวดชีเจ้า และในทุกวันนี้เป็นที่ตั้งเมืองเป่าซาน อาณาเขตส่านของอ้ายลาวจะแผ่กว้างไปทางตะวันตกถึงลุ่มแม่น้ำเมาแม่น้ำไทเผ้ง ตั้งแต่เมื่อใด ไม่ทราบชัด แต่ในพุทธศตวรรษที่ ๕ เชื้อสายของอ้ายลาวได้ปรากฏ

เป็นรัฐไทเมาขึ้นแล้ว ต่อมาไม่ช้าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ ได้ขยายตัวเป็นรัฐไทฉานขึ้นในลุ่มแม่น้ำอิราวดีตอนเหนือ เมืองยูนชางดินแดนแรกกำเนิดของอ้ายลาวมีแม่น้ำโขงอยู่ทางฝ่ายตะวันออก และแม่น้ำคงหรือสาละวินอยู่ฝ่ายตะวันตก เคียงขนานกับลำแม่น้ำโขง มีทิวภูเขาใหญ่ยาวทิวหนึ่ง ในแผนที่ภูมิศาสตร์ของจีน เรียกภูเขาอ้ายลาว (AI-LAO SHAN) เริ่มต้นแต่ราวข้างใต้เมืองตาสี ผ่านมณฑลยูนนาน-สิบสองปันนา สิบสองจุไท เลียบลำน้ำซองม้า (ซองกา) ไปเป็นเขาปันแดนระหว่างประเทศเวียตนามกับประเทศลาว สิ้นสุดทิวลงแถวแขวงสุวรรณเขตข้างใต้แคว้นสิบสองจุไทเป็นแคว้นหลวงพระบาง อันเป็นแหล่งขุดค้นพบโครงกระดูกมนุษย์ตระกูลอินโดเนเซียนกับตระกูลอื่น ๆ แนวภูเขาอ้ายลาวกับแม่น้ำโขงนี้แหละเป็นเส้นทางเดินสายหนึ่งของอ้ายลาวมนุษย์ตระกูลอินโดเนเซียน ที่ลงมาอยู่ในประเทศ-ไทยภาคเหนือและประเทศลาว เส้นทางเดินอีกสายหนึ่งคือ ลำแม่น้ำสาละวินกับทิวภูเขาตะนาวศรีว่าโดยเฉพาะประเทศไทย จังหวัดที่อยู่ใกล้ลำน้ำกับภูเขาที่เอ่ยชื่อนี้ เช่น แม่ฮ่องสอน, ตาก, อุทัยธานี และกาญจนบุรีฯ จะพบเครื่องมือสมัยหินใหม่เป็นแนวมา ยังมีชื่อในภูมิศาสตร์อีกแห่งหนึ่งที่บอกร่องรอยขยายตัวของชนชาติอ้ายลาว คือทิวภูเขาอ้ายลาวที่ริมแม่น้ำยาง-จื้อเกียงฝั่งเหนือ เริ่มต้นแต่แดนเสฉวนผ่านมณฑลจุงกิง (รัฐปา) มณฑลฮูเป (รัฐฉ้อ) สิ้นสุดลงในมณฑลอันฮุยแถวแม่น้ำฮ่วย อันเป็นภูมิลำเนาของไทเฉากับพวกต้าน ดังที่เล่ามาแล้ว เมื่อประมาณ ๑,๖๑๕ ถึง ๑,๖๐๓ ปีก่อนพุทธศักราชในดินแดนมณฑลฮูเป มีแคว้นหนึ่งเรียกนครหลอ * พลเมืองเรียกชื่อ หลอ-ล้อ-โล-เลียว

สรุปความตามที่อธิบายมาว่า มนุษย์ตระกูลอินโดเนเซียน ผู้พูดภาษาไทและเป็นเจ้าของวัฒนธรรมลุงชานนั้น คือชนชาติอ้ายลาว ผู้มีพื้นภูมิลำเนาเรียกว่า *"ส่าน"* ชื่อ ส่าน นี้ได้ถูกเรียกขานตามสำเนียงของคนต่างเผ่าเป็นอย่างอื่นเช่น** เซม-ชาน-ชาน-เชียน-เชียน-เสียม-สยาม เป็นต้น ส่วนชื่อเมืองยูนชางนั้น คำยูน อาจแผลงเป็น โยนได้แก่โยนก เป็นยวนได้แต่แก่ยวนช้างแสน และแปลงเป็นสันสกฤต-บาลีได้แก่ ยวนะ โดยเหตุนี้พวกอ้าวลาวที่เคลื่อนย้ายลงมามีถิ่นฐานภูมิลำเนาอยู่ในประเทศไทยภาคเหนือและใต้ในอดีตกาล จึงมีชื่อเรียกในตำนานพงศาวดารของไทย-พม่า-ลังกาว่า *"ยวนะ"*

ที่จริง-อาศัยเครื่องปั้นดินเผาวัฒนธรรมลุงชานเป็นวัตถุหลักฐาน ประกอบประวัติเรื่องราวของชาวไทในแดนจีน ข้าพเจ้าเคยแสดงความคิดเห็นไปแล้วในเรื่องสุวรรณภูมิอยู่ที่ไหน (พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๑ หน้า ๓๘๐) ว่า คนไทยได้ลงมาอยู่ในประเทศไทยแล้วตั้งแต่สมัยหินใหม่ ต่อมาได้อ่านพบบทความของศาสตราจารย์ นายแพทย์สุด แสงวิเชียร เรื่อง *"หลักฐานเพิ่มเติมที่แสดงว่า คนไทยได้มีถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยเมื่อประมาณ ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว*** ว่า"*

---

* หนังสือเรื่องเลียดก๊ก เรียก เมืองส่อ

** จิตร ภูมิศักดิ์-ความเป็นมาของคำสยามฯ พิมพ์ พ.ศ.๒๕๑๗

*** วารสารเมืองโบราณ ปีที่ ๕ เล่มที่ ๓ กุมภาพันธ์-มีนาคม ๒๕๒๒ หน้า ๑๑๘

"พวกที่เคลื่อนย้ายเข้ามาสู่ประเทศไทยต่อจากพวกโปรโต-มาเลย์ก็คือ พวกมองโกลอยด์ฝ่ายใต้ (SOUTHERN MONGOLOID) เช่นเดียวกับพวกมะลายูปัจจุบัน ฉะนั้นการขุดค้นโครงกระดูกที่หมู่บ้านเก่า ต.จระเข้เผือก อ.เมือง จ.กาญจนบุรี จึงได้พบโครงกระดูกมีลักษณะไม่แตกต่างจากโครงกระดูกของคนไทยปัจจุบัน เป็นการยืนยันได้ว่ามีคนไทยอยู่มาแล้วตั้งแต่สมัยหินใหม่ คือ ประมาณ ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว"
นับเป็นวัตถุหลักฐานได้อีกอย่างหนึ่ง

สำนักหอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๔. ไทในทักษิณรัฐ

ในความรู้ทางประวัติศาสตร์ย่อมทราบกันแล้วว่า ชนชาติอ้ายลาวเป็นบรรพบุรุษคนไท-ไทยและคนลาว เชื้อสายของอ้ายลาว คือ ชาวไท ได้เคลื่อนย้ายจากดินแดนตอนใต้ของแม่น้ำยางจื้อเกียง ลงมาอยู่ในทักษิณรัฐตั้งแต่สมัยหินใหม่ อยู่สืบ ๆ กันมาจนสามารถพัฒนาตนเอง สร้างเป็นเมือง เป็นรัฐขึ้นจนปรากฏชื่อในจดหมายเหตุภูมิศาสตร์ปโตเลมี อายุต้นพุทธศตวรรษที่ ๘ และจดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์เหลียง พ.ศ.๑๐๔๕-๑๐๙๙ ซึ่งก็สอดคล้องกับข้อความที่พระยาสมันตรัฐบุรินทร์ สอบค้นได้จากหนังสือสะยะระห์มะลายูว่า ชนชาติไทได้มีภูมิลำเนาอยู่ในทักษิณรัฐมาแล้วก่อน พ.ศ.๑๐๒๔ เมื่อผลการสอบค้นของข้าพเจ้ากับพระยาสมันตรัฐบุรินทร์ เกิดสอดคล้องกันอย่างนี้ก็ใคร่ขอเสนอถ้อยคำของพระยาสมันตรัฐบุรินทร์ ผู้มิใช่เป็นนักโบราณคดี เป็นข้อเพิ่มเติมอีกเล็กน้อย คือ

*"จริงอยู่ มะลายูได้ชื่อว่ามะลายูจากการข้ามฟากของชาติยะวานั้น ก็นับว่าเป็นการได้ชื่อเมื่อภายหลัง แต่ชาติไทยได้รุกรานลงมาก่อนราวประมาณ ๑,๐๐๐ ปี จนปรากฏตามประวัติศาสตร์แหลมมะลายู ซึ่งว่าด้วยเมืองปาหังและหนังสือสะยะระห์มะลายู ว่าชาติไทยได้มาเป็นเจ้าเมืองปาหังและมาตั้งเมืองปัตตานี เมื่อครั้งยังเป็น สะการามาเซ็น * อยู่ตั้งแต่เดิม เพราะฉะนั้นข้าพเจ้า (= พระยาสมันตรัฐบุรินทร์) เชื่อแน่ว่า ชาติมะลายูนี้เป็นโลหิตไทยอยู่มากกว่าชาติอื่นในชั้นต้น"*

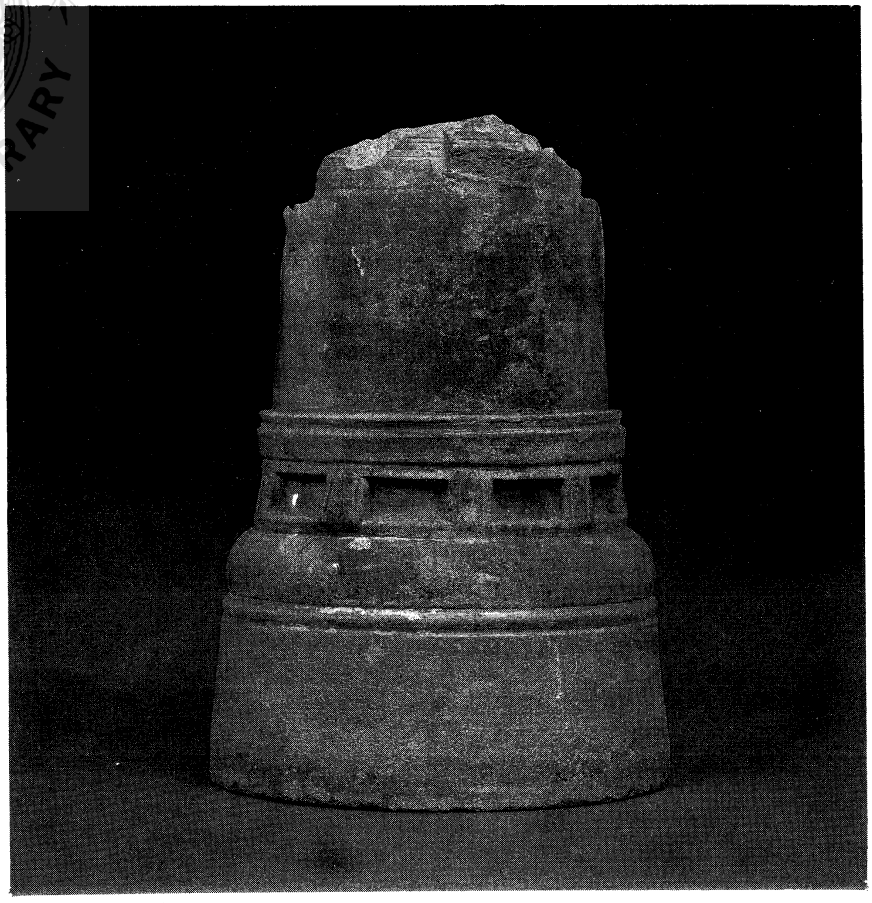
ปัตตานีเป็นเมืองมีอายุเก่าแก่อย่างกล่าวในหนังสือสะยะระห์มะลายู จริงหรือไม่ เมืองนี้เดิมเรียกเมืองตานี ได้เปลี่ยนชื่อเรียกเมืองปัตตานี เมื่อในสมัยรัชกาลที่ ๖ กรุงรัตนโกสินทร์ ราว พ.ศ.๒๔๙๙ ในหน้าที่หัวหน้ากองโบราณคดี ข้าพเจ้าได้ติดตามอธิบดีกรมศิลปากร (พ.อ.หลวงรณสิทธิพิชัย) ไปตรวจโบราณวัตถุสถานที่จังหวัดปัตตานีกับยะลา ขณะพักอยู่ที่ปัตตานีได้ทราบว่า เจ้าคุณพระญาณโมฬี เจ้าอาวาสวัดตานีนรสโมสร ได้ศิลาธรรมจักรอันหนึ่งมาจากอำเภอยะรัง จึงพากันไปกราบเรียนขออนุญาตชม เจ้าคุณเจ้าอาวาสอนุญาตให้ชมพร้อมทั้งรูปพระโพธิสัตว์โลเกศวรสำริดสมัยศรีวิชัย ขนาดเล็ก ๆ ด้วยอีก ๑ องค์ ซึ่งท่านเจ้าคุณได้มาจากอำเภอยะหริ่ง ข้าพเจ้ากราบเรียนขอรับรูปพระโพธิสัตว์มาไว้ในพิพิธ-

---

* สะการามาเซ็น สะการา แปลว่า ทะเล มาเป็น แปลว่า เค็ม รวมความแปลว่า ทะเลเค็ม

โบราณวัตถุจากเมืองยะรัง จังหวัดปัตตานี

โบราณวัตถุจากเมืองยะรัง จังหวัดปัตตานี

NATIONAL LIBRARY

ภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักฐานในการกำหนดโครงการสำรวจจังหวัดปัตตานี ส่วนศิลาธรรมจักรทำจำหลักทึบ ศิลปสมัยทวารวดีขนาดย่อม คงรักษาไว้ ณ ที่วัดตานีนรสโมสร วันรุ่งขึ้นอธิบดีกรมศิลปากรและข้าพเจ้าได้เดินทางไปดูบริเวณเมืองที่ตำบลบ้านประแว โดยมีนายอนันต์ วัฒนานิกร ศึกษาธิการอำเภอยะรังเป็นผู้นำทาง ได้เห็นรูปร่างของเมืองร้าง กับซากเจดีย์ก่ออิฐเป็นความรู้อย่างเคร่า ๆ ต่อมาข้าพเจ้าได้ให้นายจำรัส เกียรติก้อง หัวหน้าแผนกสำรวจ (ถึงแก่กรรมหลายปีมาแล้ว) ลงไปทำแผนผังเมืองร้างและซากโบราณที่อำเภอยะรัง โดยได้รับความอนุเคราะห์ช่วยเหลือจากนายอนันต์ วัฒนานิกร ศึกษาธิการอำเภอยะรัง จนงานสำเร็จไปด้วยดีนับแต่นั้นมา เมืองร้างที่อำเภอยะรังก็เริ่มเข้าสู่ความสนใจของนักโบราณคดี ส่วนตัวข้าพเจ้าก็มิได้มีโอกาสลงไปหาความรู้ที่จังหวัดปัตตานีอีกเลย จนเมื่อ พ.ศ.๒๕๒๑ จึงได้มีโอกาสร่วมเดินทางไปกับผู้อำนวยการกองโบราณคดี (นายสมศักดิ์ รัตนกุล) ซึ่งไปตรวจราชการในภาคใต้ คราวนี้ได้ตรวจซากเมืองโบราณแลภูมิประเทศอำเภอยะรังในแนวโบราณคดีได้พอสมควร

ปัตตานีเป็นแม่น้ำสำคัญของจังหวัดยะลาและจังหวัดปัตตานี ยอดน้ำเป็นลำธารใหญ่ ๒ สาย คือ คลองลังสุดา (KHLONG LUNG SUDA) กับคลองการาสุกะ (KHLCNG KA RA SUKA) ซึ่งเกิดแต่ยอดเขาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอำเภอเบตง อันเป็นอำเภอใต้สุดของจังหวัดยะลา ซึ่งติดต่อกับเขตแดนรัฐเประและรัฐเกดาห์ของประเทศมาเลเซีย สามารถเดินทางไปมาถึงกันได้ ลำธารใหญ่ ๒ สาย เมื่อรวมเป็นลำน้ำปัตตานีแล้วก็ไหลขึ้นเหนือ ผ่านกิ่งอำเภอธารโต-อำเภอบันนังสตา ตลอดทางยาวราว ๘๕ กิโลเมตร ภูมิประเทศเป็นป่าเขา ใกล้จะถึงตัวเมืองยะลา พื้นที่จึงเปลี่ยนเป็นที่ราบลุ่มทำนาได้ เมืองยะลาตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของแม่น้ำปัตตานี ห่างกันประมาณ ๑,๓๐๐ เมตร เมืองนี้เป็นเมืองใหม่เพราะพื้นที่จังหวัดยะลานั้น เดิมทีเป็นอาณาเขตของจังหวัดปัตตานี ได้ถูกแบ่งแยกออกเป็นจังหวัดยะลาเมื่อราว พ.ศ.๒๓๓๓ ในสมัยแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แต่อย่างไรก็ดี ยังมีซากเมืองร้างซึ่งได้ถูกสร้างเป็นสนามบินไปแล้ว ขณะขุดปราบพื้นที่ มีผู้พบโบราณวัตถุสมัยทวารวดีหลายชิ้น ใกล้เขตบ้าน สนามบินมีเขาอยู่ ๒ ลูก ๆ หนึ่งอยู่ด้านเหนือ อีกลูกหนึ่งใหญ่กว่าอยู่ทางด้านใต้ใกล้ลำน้ำปัตตานีมีลำน้ำเก่าสายหนึ่งไหลผ่านจากด้านตะวันตก โอบรอบไปทางตะวันออก ผ่านวัดคูหาภิมุข ไปบรรจบแม่น้ำปัตตานีทางตะวันออกเฉียงเหนือ เขาลูกนี้มีถ้ำหลายถ้ำ แต่ที่มีของโบราณ คือ ถ้ำแจ้งในวัดคูหาภิมุขกับถ้ำศิลป

ถ้ำแจ้ง บริเวณเชิงเขาหน้าถ้ำแจ้ง แรกตั้งเป็นสำนักสงฆ์เมื่อราว พ.ศ.๒๓๙๐ ในรัชกาลที่ ๔ แล้วจึงสร้างเป็นวัดคูหาภิมุขในเวลาต่อมา ในถ้ำแจ้งมีพระพุทธรูปปางไสยาศน์ขนาดใหญ่ยาวองค์หนึ่งสมเด็จฯ กรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ทรงมีลายพระหัตถ์ทูลสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพว่า

"ไปถ้ำแจ้ง นมัสการพระนอน พระในถ้ำนั้นไม่งามแต่เก่ามาก เผอิญได้พบนายหอม (หลวงสถานพิทักษ์) ซึ่งเป็นคนที่เกล้ากระหม่อมเคยใช้อยู่ที่กระทรวงโยธา กระทรวงส่งไปเป็นโยธาปักษ์ใต้ แกได้เป็นผู้ซ่อมแซมพระในถ้ำนั้น แกว่าพระนอนนั้นปั้นด้วยดินดิบ ฝนตกลงมาถูกองค์พระ ชะเอาองค์พระแหว่งโหว่ไปแห่งหนึ่ง ในองค์พระกลวงเดินได้ตลอด แกเอาซีเมนต์ปะช่องที่โหว่ไว้ แม้พระพุทธรูปองค์อื่น ๆ ในถ้ำนั้นก็ทำด้วยดินดิบเหมือนกัน"
สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงมีลายพระหัตถ์ทูลตอบสมเด็จฯ กรมพระยานริศรานุวัติวงศ์ว่า

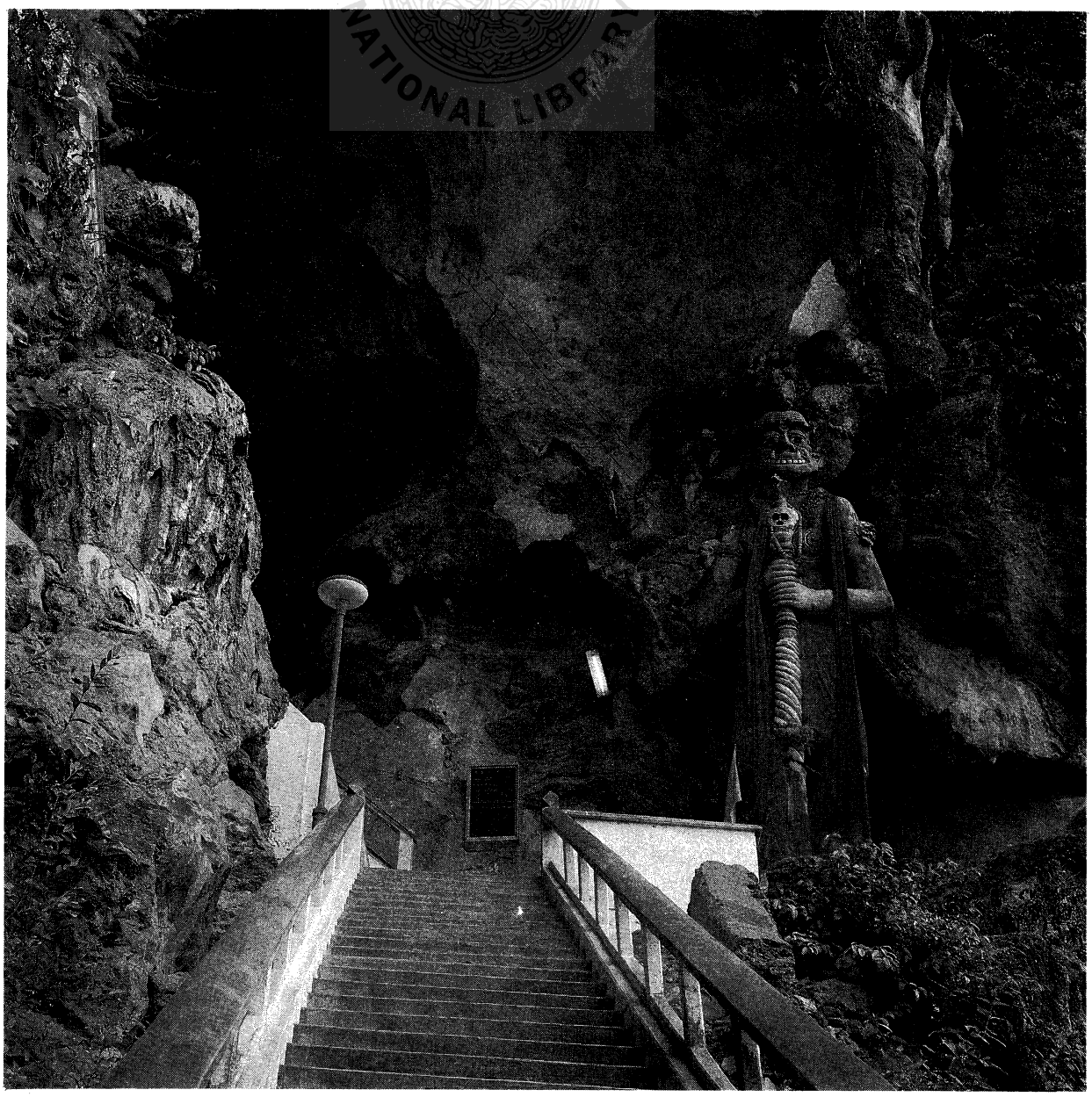
"พระนอนของเก่านั้น หม่อมฉันได้เคยสังเกตที่เป็นชั้นโบราณจริง พระกรขวาทำทอดศอกออกไปข้างหน้าตามแบบอินเดีย สังเกตเห็นพระนอนที่ถ้ำเมืองยะลานี้องค์ ๑ และพระนอนจักรศรีองค์ ๑ เห็นจะมีองค์อื่นอีก แต่เวลานี้นึกไม่ออก พระนอนรุ่นหลังทำศอกตรงลงมาจากพระเศียร เช่นพระนอนวัดป่าโมกข์ และวัดพระเชตุพน เห็นจะเป็นพระนอนชั้นเดิมทำนอนกลางแจ้ง มาชั้นหลังทำวิหารพร้อมด้วยองค์พระ ทอดศอกออกไปข้างหน้ากีดเสา ที่ทรงสืบได้ความว่า พระนอนในถ้ำเมืองยะลาก่อด้วยอิฐดินดิบนั้น หม่อมฉันยังไม่รู้ แต่มีที่สังเกตอยู่อย่างหนึ่งที่หัวนาคราชอยู่ในถ้ำพระนอนนั้น เหมือนกับที่มีอยู่ที่พระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช น่าจะเป็นของสร้างในสมัยศรีวิชัยด้วยกัน ดังนี้ อนึ่งพระพิมพ์ดินดิบนี้ หม่อนฉันได้เคยสืบได้ความว่า พบแต่ตามถ้ำตั้งแต่เมืองนครศรีธรรมราชลงไปจนเมืองยะลาเป็นใต้ที่สุดหม่อมฉันได้เคยไปเห็นที่เค็น พระพิมพ์นั้นแห่งหนึ่งที่ถ้ำเขาอกทะลุ เมืองพัทลุง ในเวลานั้นพึ่งเข้าไปพบใหม่ ยังไม่มีใครขุดขนเอาไปเสียเท่าใดนัก เห็นวางตะแคงเรียงซ้อนกันหลายชั้นเหมือนอย่างจัดบรรจุหีบ ไม่ได้ฝังกรุในดิน ซ่อนเร้นเหมือนอย่างพระพิมพ์ดินเผาทางภาคเหนือ ลักษณะพระพิมพ์พวกดินดิบนี้ เห็นได้ชัดว่าผู้ทำถือลัทธิมหายาน และประหลาดอีกอย่างหนึ่งที่ตัวอักษรเป็นเทวนาครี ไม่ใช่อักษรคฤนห์เหมือนอย่างจารึกทางข้างใต้ หม่อมฉันได้สืบออกไปถึงประเทศอื่น ได้ความว่าในประเทศพม่าและอินเดียก็มี ดูเหมือนจะได้ตัวอย่างมาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแล้ว มีนายพันเอกทหารอังกฤษคนหนึ่ง ซึ่งเคยอยู่ในประเทศธิเบตมากรุงเทพฯ ทูตอังกฤษชักนำมา หม่อมฉันพาไปดูพิพิธภัณฑ์ ถึงตู้พระพิมพ์ดินดิบ ถามดูว่าพระพิมพ์ดินดิบอย่างนี้ในธิเบตมีหรือไม่แกบอกว่า เขายังทำกันอยู่ทุกวันนี้ ถ้าพระผู้ใหญ่มรณภาพเผาศพแล้ว เขาเอาอัฐิธาตุโขลกผสมดินทำเป็นพระพิมพ์เช่นนี้ เมื่อได้เค้าเช่นว่าหม่อมฉันใคร่จะทดลองให้ถึงที่ ได้เอาพระพิมพ์ชำรุดองค์หนึ่งส่งไปให้กองแยกธาตุตรวจ ก็ได้ความว่ามีธาตุอิฐอยู่ในนั้น เป็นอันได้ความแจ่มแจ้งว่า เหตุใดจึงทำด้วยดินดิบ เพราะได้เผาสรีระครั้งหนึ่งแล้ว คงจะเห็นว่าไม่ควรเผาอีกครั้งหนึ่ง จึงได้ทำด้วยดินดิบด้วยประการฉะนี้"

นอกจากพระพุทธไสยาศน์ในถ้ำแจ้ง ถ้ำอื่นที่ติดต่อกันก็เลยพบพระพิมพ์ดินดิบสมัยศรีวิชัยเป็น

จำนวนมาก ทุกวันนี้พิพิธภัณฑสถานวัดคูหาภิมุขมีโบราณวัตถุสมัยทวารวดีและสมัยศรีวิชัยหลายชิ้นที่พบปะในจังหวัดยะลา เป็นหลักฐานแสดงถึงความเจริญในสมัยพันปีที่ล่วงมา

ถ้ำศิลป อยู่ใกล้ ๆ กับวัดคูหาภิมุข ที่ผนังถ้ำมีภาพเขียนสีเนื่องในพุทธศาสนา สมัยศรีวิชัยตอนปลายเป็นของพบเมื่อก่อน พ.ศ.๒๔๗๕ ต่อมาเมื่อราว พ.ศ.๒๕๒๑ คณะผู้จัดทำวารสารเมืองโบราณได้ค้นพบภาพเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ผนังถ้ำแห่งนี้เพิ่มขึ้นอีก

รวมความว่า ยะลาเคยเป็นบ้านเมืองที่มีความเจริญมาแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ เป็นอย่างช้า และเมืองร้างที่ถูกสร้างเป็นสนามบินอาจจะเป็นเมืองปัตตานีเดิมก็ได้

วัดคูหาภิมุข
จังหวัดยะลา

แม่น้ำปัตตานีจากเมืองยะลา ไหลผ่านไปทางฝ่ายตะวันตกของตัวอำเภอยะรัง ห่างประมาณ ๒-๓ กิโลเมตร แล้วเลยไปถึงเมืองปัตตานีที่ชายทะเลอ่าวไทย มีระยะทางยาว ๔๐ กิโลเมตร เมืองปัตตานีแห่งนี้สร้างเมื่อราว พ.ศ. ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนเมืองปัตตานีสมัยอยุธยานั้น อยู่ที่ตำบลบ้านกรือเซะทางทิศตะวันออกของเมืองปัจจุบัน ห่างกันประมาณ ๕ กิโลเมตรครึ่ง ในบริเวณเมืองนั้นมีสุสานของเจ้าผู้ครองนครที่นับถือศาสนาอิสลาม และมีมัสยิดกรือเซะ (ร้าง) กับฮวงซุ้ยของเจ้าแม่ลิ้มกอเนี่ยวอยู่ริมถนนสาย (๔๒) ปัตตานี-นราธิวาส จากตำบลบ้านกรือเซะมีร่องรอยลำน้ำสายหนึ่งยาวประมาณ ๒ กิโลเมตรไปลงอ่าวไทยที่ตำบลบ้านบาเระตาไหน จากบ้านบาเราะตาไหนลงไปทางใต้ราว ๕-๖ กิโลเมตร ถึงอำเภอยะหริ่ง มีลักษณะเป็นอ่าวเหมาะแก่การพักจอดเรือเดินทะเลมีบันทึกของบริษัทอิสท์อินเดีย อังกฤษว่า

ถ้ำศิลป
ใกล้วัดคูหาภิมุข

*(๑) พ.ศ.๒๑๖๕ แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

"ปัตตานีเป็นอาณาจักรโบราณ แต่โดยปกติจะต้องถวายเครื่องราชบรรณาการแก่พระเจ้ากรุงสยาม ในขณะนี้มีสตรีชราผู้หนึ่งเป็นผู้ครองนคร สตรีผู้นี้เป็นราชธิดาของผู้ครองเมืองปัตตานีองค์ก่อน ผู้ครองปัตตานีได้ถึงแก่พิราลัยได้ประมาณ ๓๐ ปีมาแล้วแม้ว่าผู้ครองนครจะเป็นสตรีก็ตามแต่ก็สามารถปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินชาวต่างประเทศที่เข้ามาพึ่งบรมโพธิสมภารอยู่เย็นเป็นสุขทั่วกัน".....

การค้าที่ปัตตานีนับว่าอยู่ในเกณฑ์ดีพอใช้ ที่ปัตตานีไม่มีการผลิตสินค้าขึ้นเอง ของทุกอย่างนำมาจากที่อื่นทั้งสิ้น เนื่องจากที่ดังกล่าวอยู่ในทำเลดีจึงมีเรือจอดไปมาจากเมืองท่าต่าง ๆ อยู่เป็นอันมาก ด้วยเหตุนี้จึงมีสินค้าเป็นจำนวนมากหลั่งไหลเข้ามาที่มากที่สุดได้แก่เครื่องถ้วยชามจากเมืองจีน เพราะระยะทางจากเมืองจีนถึงปัตตานีไม่ไกลนัก....."

(๒) พ.ศ.๒๒๒๑ แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์

"พระเจ้ากรุงสยามทรงสัญญาว่าจะยกปัตตานี้ให้เป็นถิ่นค้าของเรา ปัตตานีนี้เป็นที่ ๆ พวกดัทช์พยายามจะทูลขอสิทธิทางการค้าจากพระองค์.....เกาะนี้ยาว ๑๒ ไมล์และกว้าง ๘ ไมล์ เกาะนี้สามารถเลี้ยงตัวเองและหากจะสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายเพียงเล็กน้อยก็อาจจะเสริมแต่งให้เป็นแหล่งค้าที่แข็งแรงแห่งหนึ่งขึ้นได้ เพราะเป็นเกาะที่มีกำแพงเชิงเทิน และคูล้อมรอบซึ่งได้สร้างขึ้นเพื่อใช้ในการศึกครั้งก่อนอยู่แล้ว บางส่วนได้ชำรุดทรุดโทรมไปบ้าง ที่เกาะนี้ผลิตทองคำและพริกไทยได้เป็นจำนวนมาก ทองคำและพริกไทยที่นี่มีชื่อในประเทศอินเดียเป็นอันมาก ในสมัยก่อนเกาะนี้เป็นแหล่งค้าแต่เพียงแห่งเดียวในย่านนี้....."

ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์กรุงศรีอยุธยา ตัวเมืองปัตตานีมีกำแพงเชิงเทินและคูล้อมรอบพื้นที่ ๆ ตั้งเมือง มีลักษณะเป็นเกาะ ขนาดยาว ๑๒ ไมล์ กว้าง ๘ ไมล์ ซึ่งกะประมาณตามพื้นที่ในทุกวันนี้ คือ

ทิศเหนือ จดชายทะเล ประมาณตั้งแต่ปากน้ำปัตตานี้ไปถึงปากคลองยะหริ่งเป็นส่วนกว้าง

ทิศตะวันตก จดลำน้ำปัตตานี้ ลึกเข้าไปถึงท้องที่อำเภอยะรัง เป็นส่วนยาว

ทิศใต้ จดลำน้ำซึ่งน่าจะเป็นแควหนึ่งของแม่น้ำปัตตานี ที่ตื้นเขินมีร่องรอยเป็นตอน ๆ ผ่านหมู่บ้านไปยังคลองกระเสาะ และคลองลางสาดเป็นส่วนกว้าง

ทิศตะวันออก จดคลองลางสาดเข้าคลองยะหริง เป็นส่วนยาว

พื้นที่อันเป็นเกาะนี้ เดิมทีย่อมเป็นเวิ้งน้ำใหญ่มาก่อน แล้วมีมูลดินมูลทรายมาทับถมจนกลายเป็นพื้นดิน ในสมัยพันกว่าปีลำน้ำ ๓ ด้าน ด้านตะวันตก-ด้านใต้-ด้านตะวันออก คง

---

* บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศกับนานาประเทศในศตวรรษที่ ๑๗ เล่ม ๑ พิมพ์ พ.ศ.๒๕๑๒ หน้า ๑๗๕

กว้างลึก เรือใหญ่สัญจรไปมาได้สะดวก จึงปรากฏมีซากเมืองและศาสนสถานอายุพันปีอยู่ที่อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี คือ

๑. เมืองโบราณบ้านยะรัง เป็นรูปสี่เหลี่ยมขนาด ๘๐๐ × ๙๐๐ เมตร มีคูล้อม ๔ ด้าน แต่ด้านตะวันตกเป็นลำน้ำเก่า มีสระน้ำขนาดใหญ่ลูกหนึ่งอยู่ใกล้มุมตะวันออกเฉียงเหนือ ทางด้านใต้ของเมืองนี้มีถนนจากอำเภอยะรังตัดผ่านไปยังอำเภอมายอ

๒. ศาสนสถานบ้านพงกูวา ห่างเมืองโบราณบ้านยะรังลงมาทางใต้ประมาณ ๖๐๐ เมตร ถึงตำบลบ้านพงกูวา ซึ่งอยู่เหนือตำบลบ้านวัด มีซากศาสนสถานก่อด้วยอิฐเป็นรูปสี่เหลี่ยม ๒ แห่ง แห่งหนึ่งมีคูล้อมรอบ ศาสนสถาน ๒ แห่งนี้ยังไม่ทราบแน่ว่าเป็นของในลัทธิศาสนาพุทธหรือฮินดู

๓. ซากโบราณสถานบ้านประแว ห่างเมืองโบราณบ้านยะรังขึ้นไปทางเหนือประมาณ ๓๐๐ เมตร ถึงตำบลบ้านประแว มีซากโบราณสถานรูปสี่เหลี่ยม ขนาด ๒๐๐ × ๓๐๐ เมตร มีคูล้อมรอบ ๔ ด้าน เกือบกึ่งกลางมีโคกโบราณสถาน ๑ โคก ที่นี้เคยเรียกกันว่า เมืองประแวมาก่อน คาดคะเนตามเนื้อที่ค่อนข้างเล็กไม่น่าจะเป็นเมือง แต่จะเป็นสถานอย่างใดนั้นเวลานี้ยังไม่ทราบ ต้องรอให้มีการขุดตรวจทางโบราณคดีเสียก่อน

ห่างมุมตะวันออกเฉียงเหนือของซากโบราณสถานบ้านประแวไประยะหนึ่ง มีซากเจดีย์ก่อด้วยอิฐขนาดใหญ่ ๓ แห่ง เป็นของสมัยทวารวดี แม้ตรงกลางเจดีย์จะถูกลักลอบขุด แต่ทางการโบราณคดีก็ควรทำการขุดแต่งเพื่อให้เห็นรูปทรงไว้สำหรับศึกษา

ซากโบราณสถานที่บ้านพงกูวา (๒) และบ้านประแว (๓) พร้อมทั้งเจดีย์ใหญ่ ๓ แห่ง นายอนันต์ วัฒนานิกร ครั้งเป็นศึกษาธิการอำเภอยะรัง เป็นผู้นำให้อธิบดีกรมศิลปากร (พ.อ. หลวง รณสิทธิ์พิชัย) กับข้าพเจ้าไปตรวจเมื่อราว พ.ศ.๒๕๙๙ ส่วนซากเมืองโบราณบ้านยะรัง (๑) นั้นคณะผู้จัดทำวารสารเมืองโบราณ เป็นผู้ตรวจพบร่องรอยเมื่อ พ.ศ.๒๕๒๑ พร้อมทั้งซากโบราณแห่งอื่น ๆ อีกราว ๑๕-๑๖ แห่ง แม้จะได้เห็นซากเจดีย์และอิฐที่ใช้ก่อสร้างเป็นของสมัยทวารวดี แต่ไม่เห็นลวดลายเครื่องตกแต่งก็ย่อมไม่ซาบซึ้งว่าสถูปเจดีย์นั้น ๆ มีลักษณะฝีมือช่างสูงต่ำอย่างไร น่าจะเป็นโชคดีสำหรับผู้สนใจศึกษาโบราณวัตถุสถานที่ จังหวัดปัตตานี ด้วยนายอนันต์ วัฒนานิกร ผู้ซึ่งปัจจุบันเป็นข้าราชการบำนาญ ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่อำเภอเมืองปัตตานี ได้เก็บชิ้นส่วนเครื่องประดับเจดีย์ทำด้วยดินเผาปูนปั้น มารักษาไว้หลายชิ้น มีชิ้นส่วนของยอดเจดีย์เล็ก ๆ, ฐานเจดีย์, เรือนแก้ว, ลายกลีบบัวและลายหน้ากระดาน เป็นต้น ชิ้นส่วนเหล่านี้ทำด้วยฝีมือปราณีต ทัดเทียมกับเครื่องดินเผาปูนปั้น ศิลปะทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒) ซึ่งขุดแต่งพบที่เมืองร้างคูบัว จังหวัดราชบุรี และจังหวัดนครปฐม มีวัตถุน่าสนใจยิ่งชิ้นหนึ่ง คือ เจดีย์ดินเผาทำเป็นฉัตร ๖ ชั้น เป็นยอดของเจดีย์ทรงบาตร

เรื่องเดียวกัน เล่ม ๒ พิมพ์ พ.ศ.๒๕๑๓ หน้า ๒๔๗

รองศาสตราจารย์ ศรีศักร วัลลิโภดม แห่งคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นหัวหน้าคณะ

คว่ำ หรือโอคว่ำ เหมือนแบบเจดีย์ศิลาที่สนามในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ซึ่งได้มาจากเมืองนครปฐม เมื่อร้อยกว่าปีล่วงมา พันเอกเยมส์ โลว์ ตรวจพบศิลาจารึกแผ่นหนึ่งที่โปรวินสวินเลสเลย์ ในรัฐเกดาห์ ศิลาจารึกแผ่นนั้นตรงกลางจำหลักเป็นรูปทรงบาตรคว่ำ มียอดเป็นฉัตร ๖ (หรือ ๗) ชั้น ข้าง ๆ มีตัวอักษรอายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ภาษาสันสกฤต มีใจความว่า ในเรือ (มหานาวิกะ) นามพุทธคุปต์ผู้มีภูมิรักตมฤตติกา ขอให้การเดินทางประสบความสำเร็จ ประเทศรักตมฤตติกา แปลว่าประเทศดินแดงนักโบราณคดีมีความเห็นว่าตรงกับประเทศเซียะโท้ว ในจดหมายเหตุจีน ซึ่งแปลว่าประเทศดินแดนเหมือนกันและมีขอบเขตอยู่ที่จังหวัดปัตตานีถึงสงขลา อย่างไรก็ดี พอคาดคะเนได้ว่า เมืองร้างและโบราณวัตถุสถานที่อำเภอยะรัง มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ เป็นต้นมา เมืองร้างแห่งนี้ควรเป็นเมืองตานีโบราณที่มีอายุเก่าแก่ดังกล่าวไว้ในหนังสือสะยะระห์มะลายู

มีพระพุทธรูปศิลายืน สมัยทวารวดีองค์หนึ่ง พระเศียรกับพระหัตถ์ขวาหักหายไป พระหัตถ์ซ้ายห้อยแนบพระองค์ ฐานจำหลักเป็นรูปบัวหงายบัวคว่ำ มีเดือยสำหรับปักที่แท่นฐาน สูง ๓.๖๐ เมตร เป็นของพบที่วัดมหาธาตุเมืองลพบุรี ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานฯ เมืองลพบุรี พระพุทธรูปองค์นี้ที่ฐานบัวหงายมีคำจารึก (หลักที่ ๑๖) อักษรปัลลวะภาษาสันสกฤต

อ่านว่า ๑. ตงฺคุรฺชชนาธิปตินา ศามพูเกศวรสูนุนา
๒. นายเกนารฺชฺชเวเนยฺ สุถาปิตา ปฺรติมา มุเนะ

แปลว่า นายก อารฺชวะ เป็นอธิบดีแห่งชาวเมืองตงฺคุรฺ และเป็นโอสรของพระราชาแห่งศามฺพูกะ ได้สร้างรูปพระมุนีองค์นี้

ศาสตราจารย์ ยอชเซเดส์ ผู้อ่านแปลคำจารึกหลัก (ที่ ๑๖) นี้ อธิบายว่า

ตำแหน่ง *"นายก"*และ *"อธิบดี"* นี้น่าสนใจ เราทราบจากม้าตวนหลินเมื่อเขากล่าวถึงตำแหน่งข้าราชการหัวเมืองในอาณาจักรชิกู (เซียะโท้ว) ว่าแต่ละเมืองในอาณาจักรชิกู อยู่ภายใต้อำนาจของขุนนางที่สำคัญ ๒ คน มีตำแหน่งเป็น *"นายยะเกีย"* (NA-YA-KIA) และโปตี (PO-TI).....ตำแหน่งที่แท้จริงของอาณาจักรชิกูหรือประเทศดินแดง ซึ่งคงตรงกับคำว่า *"รกฺตมฤตฺติกฺ"* ในศิลาจารึกเมืองไทรบุรีนั้น ก็ยังไม่เป็นที่ทราบกันแน่นอน อย่างไรก็ดีอาณาจักรนี้ก็คงจะอยู่ในแหลมมลายู และมีอารยธรรมคล้ายคลึงกับอาณาจักรทวารวดีซึ่งเป็นแหล่งของพระพุทธรูปที่มีจารึกองค์นี้ ณ ที่นี้ผู้สร้างพระพุทธรูปองค์นี้ คงจะได้รับตำแหน่งทั้ง ๒ คือ นายกและ (อธิ)บดี หรือถ้าจะกล่าวให้ถูกต้องยิ่งขึ้นท่านผู้นี้คงจะยศหรือตำแหน่งเป็นนายกและทำหน้าที่เป็นบดีแห่งประเทศตังครด้วย

คำอธิบายของศาสตราจารย์ยอชเซเดส์ส่อว่า พระพุทธรูปศิลาสมัยทวารวดีมีอักษรจารึก (หลักที่ ๑๖) นี้เป็นของสร้างในอาณาจักรเซียะโท้ว (ชิกู) ทางภาคใต้ ซึ่งก็น่าจะเป็นการถูกต้อง เพราะได้พบซากสถาปัตยกรรมสมัยทวารวดีที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี, ปัตตานี และยะลา เป็น

หลักฐานแล้ว อนึ่งศาสตราจารย์ยอชเซเดส์ยังอธิบายอีกว่า วิชาความรู้ทั้งหลายของอินเดีย ซึ่งเผยแพร่มาทางตะวันออกนั้น ได้มาเผยแพร่ในบ้านเมืองซึ่งตั้งอยู่บนปลายแหลมทอง (แหลมมลายู) เสียก่อน แล้วจึงแพร่หลายไปยังประเทศอื่น ๆ ข้างทิศตะวันออก ยกตัวอย่าง เช่นพระพุทธรูปศิลปทวารวดีที่ได้แบบอย่างมาจากศิลปอินเดียสมัยคุปตะก็ได้แพร่ไปเป็น แบบอย่างแก่พระพุทธรูป (ศิลปพนมดา พ.ศ.๑๑๐๐-๑๑๕๐) ที่พบใกล้ ๆ เมืองนครบุรีทาง ภาคใต้ของประเทศกัมพูชา

ในหอพระสมุดสำหรับพระนคร (ปัจจุบันเรียกหอสมุดแห่งชาติพระนคร) มีศิลาจารึก จัดลำดับไว้เป็นหลักที่ ๒๓ เป็นภาษาสันสกฤต ศาสตราจารย์ยอชเซเดส์ได้อ่านแปล เผยแพร่ เป็นความรู้แก่วงการโบราณคดีเมื่อ พ.ศ.๒๔๖๑ แล้วต่อมารวมพิมพ์เป็นภาษาฝรั่งเศสกับ ภาษาไทยไว้ในหนังสือประชุมจารึกสยามภาคที่ ๒ พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๒ และ พิมพ์แก้ไขเพิ่มเติมเป็นครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๔

คำแปลแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.๒๕๐๔

ด้านที่ ๑

(พระเจ้ากรุงศรีวิชัย) พระองค์ทรงพระเกียรติคุณประสิทธิ จากแหล่งอันไม่รู้จัก สุดสิ้น คือวินัยคุณ ความประพฤติ เศารยคุณความสุภาพ ศรุตคุณ ความรู้ ศมคุณความทน กษมาคุณ ความเพียร ไธรยคุณ ความกล้าหาญ ตยาคคุณ ความบริจาค ทยุติคุณ ความสง่า มติคุณความฉลาด ทยคุณ ความเมตตาจิต พระองค์ซึ่งประกอบด้วยคุณธรรมทั้งนั้นเป็น อาทิ กระทำให้บังเกิดความเสื่อมแก่พระเกียรติของพระราชาอื่น ๆ ดุจดังแสงดาวเสื่อมลงไป เมื่อพระจัตทร์อุทัยในฤดูศารท (คือฤดูใบไม้ร่วง)

พระองค์ทรงคุณเป็นบ่อเกิด ใช่แต่เท่านั้น ในโลกนี้พระองค์ยังเป็นที่พึ่งของสาธุชน อันมีชื่อเสียงเลื่องลือ ทั้งนี้เนื่องจากรัศมีของพระองค์ที่ส่งแสงราวกับว่าบดบังยอดเขาหิมาลัย พระองค์ทรงล้างความชั่วอุปมาดังมหาสมุทร ทรงมีบรรดาแก้วมุกดาเพชรพลอย และยัง เป็นที่พึ่งของพวกนาคอันมีศีรษะประดับด้วยแสงแก้ว

ผู้ใดมีใจร้อนรุมด้วยเปลวเพลิง คือความยากจน เข้ามาสู่พระมหากรุณาธิคุณของ พระองค์เป็นที่พึ่ง ย่อมได้รับความพึงพอใจ อุปมาดังช้างเวลาแดดร้อนไปสู่หนองอันมีน้ำใส สงบและไม่รู้จักเหือดแห้งซึ่งเต็มไปด้วยเกสรดอกบัว

สาธุชนทั้งหลายมาจากทั่วทุกแห่ง เมื่อได้เข้ามาสู่พระองค์ผู้ทรงพระคุณคล้ายกับ พระมุนี ก็ได้รับสิ่งอันประเสริฐ อุปมาดังบรรดาต้นไม้มีต้นมะม่วงและต้นพิกุลเป็นอาทิ เวลา ฤดุมธุสมัยก็ได้รับสิริอันประเสริฐยิ่งนัก

ประชุมศิลาจารึกสยาม ภาคที่ ๒ (แก้ไขใหม่) พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔

พระเจ้ากรุงศรีวิชัย ทรงมีชัยชนะและพระศรี ก็ได้บันดาลให้อาสน์ของพระองค์อบอุ่นด้วยเพลิงรัศมีซึ่งเกิดขึ้นจากพระราชาแห่งประเทศใกล้เคียง พระองค์นี้พระพรหมได้อุตส่าห์บันดาลให้บังเกิดราวกับว่าทรงพระประสงค์ที่จะทำให้พระธรรมมั่งคงในอนาคตกาล

พระเจ้ากรุงศรีวิชัยผู้ประกอบด้วยคุณความดีและเป็นเจ้าแห่งพระราชาทั้งหลายในโลกทั้งปวง ได้ทรงสร้างปราสาทอิฐทั้งสามนี้ เป็นที่บูชาพระโพธิสัตว์เจ้าผู้ถือดอกบัว (คือ ปทุมปาณี) พระผู้ผจญพระยามาร (คือพระพุทธองค์) แลพระโพธิสัตว์เจ้าผู้ถือวัชระ (คือ วชรุปาณี)

ปราสาททั้งสาม (เจดีย์) นี้เปรียบเสมือนสายฟ้าฟาดลงบนภูเขาอันเป็นมลทินแห่งโลกทั้งปวง และเป็นที่บังเกิดความรุ่งเรืองแก่ไตรโลก พระองค์ได้ถวายปราสาททั้งสามนี้แก่บรรดาพระชินราชอันประเสริฐสุดซึ่งสถิตอยู่ในทศทิศ

ภายหลังทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระราชสถวิระ ชยันตะ สร้างพระสถูปสามองค์

เมื่อ (ชยันตะ) ถึงมรณภาพแล้ว พระสถวิระ อธิมุกติ ผู้เป็นศิษย์ ได้สร้างพระเจดีย์อิฐสององค์ใกล้ปราสาท (เจดีย์) ทั้งสาม (ที่พระราชาได้ทรงสร้างขึ้น)

(มหาศักราช) ๖๙๗ ขึ้น ๑๑ ค่ำ มาธวมาส เดือน ๖ เมื่อเวลาพระอาทิตย์พร้อมกับพระศุกร์อุทัยในดาวกรกฏ พระเจ้ากรุงศรีวิชัย พระองค์มีรูปสัณฐานคล้ายกับเทวราช และประกอบด้วยสิริอันประเสริฐยิ่งกว่าพระราชาอื่น ๆ ได้ทรงสร้างพระสถูปและเจดีย์ ณ สถานที่แห่งนี้ (มีความงดงาม) คล้ายกับสร้างด้วยแก้วอันประเสริฐสุดในไตรโลก

ด้านที่ ๒

พระราชาธิราชองค์นี้ ทรงเดชานุภาพ (หรือด้วยรัศมี) เป็นเอกดุจดั่งดวงอาทิตย์กำจัดความมืดมน คือกองทัพของบรรดาราชศัตรู พระองค์ทรงประกอบด้วยความงามอันมีเสน่ห์ เปรียบเสมือนดวงจันทร์ (หรือประกอบด้วยความงามแห่งดวงจันทร์) อันปราศจากเมฆหมอกในฤดูสารททรงมีเสน่ห์ดุจดังลักษณะของมันมถะ (พระองค์) นี้ทรงพระนามว่าวิษณุ และด้วยความกล้าหาญก็เปรียบเสมือน (พระวิษณุ) องค์ที่สอง กำจัดความหยิ่งยโสของบรรดาราชศัตรู ทรงพระนามว่าศรีมหาราช เพื่อแสดงว่าพระองค์ทรงสืบลงมาแต่ราชวงศ์ไศเลนทร จากพระองค์นั้น.....(ยังจารึกไม่เสร็จ)

ศาสตราจารย์ยอชเซเดส์ทำการสอบค้นเรื่องในจดหมายเหตุพงศาวดารของลังกา, ชวา (อินโดนีเซีย) อาหรับ และจีน เป็นต้น ประกอบกับข้อความในศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ นี้ เป็นความรู้เรื่อง *"ศรีวิชัย-ราชอาณาจักรทะเลใต้"* และระบุว่านครหลวงของอาณาจักรศรีวิชัยอยู่ใกล้เมืองปาเลมบังทางใต้ของเกาะสุมาตรา ได้แผ่อำนาจขึ้นมาปกครองแผ่นดินปลายแหลมทอง ที่ปลายแหลมทองจึงมีประติมากรรมและสถาปัตยกรรมเกิดขึ้นลักษณะหนึ่งกำหนดเรียกชื่อพอเป็นที่เข้าใจกันว่า *"ศิลปกรรมสมัยศรีวิชัย"* ต่อมามีนักโบราณคดีหลายคนได้สอบค้นทบทวนเรื่องอาณาจักรศรีวิชัย มีความเห็นที่ตั้งนครหลวงพ้องกับศาสตราจารย์

ยอชเซเดส์ก็มี ขัดแย้งกันก็มี โดยอ้างว่าศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ เดิมอยู่ ณ ที่ใด สถานที่นั้นควรเป็นนครหลวงของอาณาจักรศรีวิชัย เหตุใดจึงเกิดอ้างสถานที่ตั้งเดิมของศิลาจารึก ก็เป็นเพราะในคำอ่านแปลฉบับภาษาฝรั่งเศส ศาสตราจารย์ยอชเซเดส์บอกประวัติของจารึกหลักที่ ๒๓ พบที่ตำบลเวียงสระ* อำเภอบ้านนา จังหวัดสุราษฎร์ธานี แต่ฉบับภาษาไทยบอกประวัติ พบที่วัดเสมาเมือง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อประวัติที่ตั้งดั้งเดิมเกิดสับสนขึ้นเช่นนี้ นายธรรมทาสพานิช ผู้มีภูมิกำเนิดอยู่ที่อำเภอไชยา อันเป็นแหล่งที่พบประติมากรรมและสถาปัตยกรรมศิลปสมัยศรีวิชัยสำคัญ ๆ มากกว่าแหล่งอื่น ๆ ก็ได้เสนอแนะว่า**

"มีจารึกอยู่สองหลักที่วัดเวียงเมืองไชยา หลักหนึ่ง คือหลักที่ ๒๓ อีกหลักหนึ่งคือหลักที่ ๒๔ ก. (อ่านไม่ได้เลือนมาก)" อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าได้ตรวจพบในหนังสือภูมิศาสตร์สยาม*** กล่าวว่า

".....เมื่อครั้งยังถือพุทธศาสนา ได้มาตั้งเมืองไชยาเก่าขึ้นเมือง ๑ ตรงตำบลหัวเวียงในอำเภอเมืองไชยาทุกวันนี้ มีพระพุทธรูป และศิลาจารึกเหลือเป็นสำคัญ ในศิลาจารึกปรากฏว่าเป็นเมืองขึ้นของนครศรีวิชัย ซึ่งตั้งอยู่ในเกาะสุมาตราเมื่อราว พ.ศ. ๑๒๐๐"

ศิลาจารึกที่อ้างถึงนี้ย่อมเป็นหลักที่ ๒๓ แน่นอน ปักอยู่ที่มุมตะวันออกเฉียงเหนือของวัดหัวเวียง ใกล้ที่ตั้งหลักเมืองไชยาโบราณ ขอพูดไปถึงศิลาจารึกหลักที่ ๒๔ เสียรวดเดียวกัน ในหนังสือประชุมจารึก ภาคที่ ๒ อธิบายถึงศิลาจารึกหลักที่ ๒๔ มี ๒ หลัก คือหลักที่ ๒๔ กับหลักที่ ๒๔ ก. ว่าพบที่วัดหัวเวียง อำเภอไชยา เป็นภาษาสันสกฤษ หลักที่ ๒๔ ก. นั้นชำรุดลบเลือน อ่านไม่ได้ความ ตรงกับที่นายธรรมทาส พานิชอ้างถึง ส่วนหลักที่ ๒๔ ว่าด้วยเรื่องพระเจ้าจันทมานุแห่งนครศรีธรรมราช วงโบราณคดีมีความสงสัยกันว่า จารึกหลักนี้ควรจะอยู่ที่วัดเสมาเมือง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช ในหนังสือจดหมายเหตุระยะตรวจราชการแหลมมลายู**** อันเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ กล่าวไว้แห่งหนึ่งเมื่อประทับแรมอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราชว่า

"ออกจากเทวสถานไปวัดเสมาเมือง มีหินจาฤกปักอยู่หน้าโบสถ์อักษรเป็นอย่างที่วิหารพระม้า แต่ทรายถมเสียเห็นนิดเดียว ได้ให้เขาขุด จะไปดูใหม่วันอื่น"

ดังนี้ น่าจะตรงกับศิลาจารึกหลักที่ ๒๔ เป็นแน่

ในการแก้ไขเพิ่มเติมคำแปลศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ เป็นครั้งที่ ๒ นี้ ศาสตราจารย์ยอชเซเดส์ได้อธิบายแก้ไขความคิดเห็นครั้งก่อน ๆ เกี่ยวกับข้อความในจารึกไว้ด้วย ดังนี้

---

* ปัจจุบันเป็นอำเภอเวียงสระ

** ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา สมัยศรีวิชัย ยุคศรีโพธิ์ พิมพ์ที่การพิมพ์ธรรมทาน พ.ศ. ๒๕๑๘ หน้า ๘๒

*** กรมตำรา กระทรวงศึกษาธิการ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๖๘ หน้า ๑๗๗

**** พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๗ หน้า ๖๙

"บัดนี้ ข้าพเจ้าคิดว่าเป็นประโยชน์ที่จะเสนอผลของการตรวจคาถานี้ใหม่และแสดงถึงข้อที่ควรจะยุติกันได้ คือ

๑. เป็นการแน่นอนที่ว่า จารึกทั้งสองด้านของศิลาจารึกนครศรีธรรมราช ไม่เกี่ยวข้องกัน ในขณะที่จารึกด้านที่ ๑ สลักขึ้นใน พ.ศ. ๑๓๑๘ และมาจากพระราชาพระองค์หนึ่งแห่งอาณาจักรศรีวิชัย จารึกด้านที่ ๒ ก็สลักขึ้นในภายหลังและเกี่ยวข้องกับราชวงศ์ไศเลนทร*

๒. พระราชาแห่งอาณาจักรศรีวิชัย ที่ปรากฏอยู่ในจารึกด้านที่ ๑ และสร้างพุทธสถานขึ้นใน พ.ศ. ๑๓๑๘ คงจะเป็นพระเจ้าธรรมเสตุ ซึ่งมีพระนามปรากฏอยู่ในคำอุทิศที่มหาวิทยาลัยนาลันทา ถึงแม้พระนามนี้ไม่ได้ปรากฏอยู่อย่างชัดแจ้งในจารึกนครศรีธรรมราช อย่างน้อยก็มีคำนำปรากฏอยู่

๓. ทฤษฎีของข้าพเจ้าเกี่ยวกับการกล่าวอ้างถึงพระเจ้าแผ่นดิน ๒ พระองค์ ในด้านที่ ๒ ของนครศรีธรรมราชนั้น ไม่พึงยึดถืออีกต่อไป

๔. เนื่องจากจารึกนครศรีธรรมราชด้านที่ ๒ กล่าวถึงพระราชาเพียงพระองค์เดียว ซึ่งอาจทรงพระนามว่าวิษณุ พระราชาองค์นี้ซึ่งอยู่ในราชวงศ์ไศเลนทรและมีสมญาว่า "ผู้กำจัดศัตรู" ก็คือองค์เดียวกับพระราชาในราชวงศ์ไศเลนทร ซึ่งมีสมญาเช่นเดียวกันกับในจารึกที่เกลุรักและมหาวิทยาลัยนาลันทา จารึกที่เกลุรักกล่าวว่าพระราชาพระองค์นี้มีพระนามเมื่อราชาภิเษกแล้วว่า สังครามธนัญชัย ส่วนพระนามเดิมของพระองค์ว่าธรณีนทร นั้น ***Dr. DE CASPARIS*** *กล่าวว่าเกิดจากการอ่านผิด และแทนที่จะอ่านว่า "ธรณีนฺทฺรนามฺนา" เราก็ควรจะอ่านในจารึกที่เกลุรักว่า "ธรณีนฺธเรณ" ซึ่งแปลว่า "พระราชา" เท่านั้น*

๕. พระราชาในจารึกนครศรีธรรมราชด้านที่ ๒ ไม่ว่าจะทรงพระนามว่า "วิษณุ" หรือไม่ แม้ว่าจะทรงมีสิทธิที่จะใช้คำว่า "ราชาธิราช" แต่ก็ทรงใช้ (หรือนำกลับมาใช้) พระนาม "ศรีมหาราช" ทั้งนี้เพื่อแสดงว่าพระองค์สืบเชื้อสายลงมาแต่ราชวงศ์ไศเลนทร ซึ่งพระนามนี้เป็นพระนามตามประเพณีดั้งเดิม เราทราบมาแล้ว ว่าสำหรับนักเดินเรือและพ่อค้าชาวอาหรับ พระราชาแห่งซาบัคผู้เป็นใหญ่ในทะเลทางทิศใต้ ก็คือ มหาราช

๖. อายุของจารึกนครศรีธรรมราชด้านที่ ๒ อาจสันนิษฐานได้จากเหตุการณ์ดังต่อไปนี้ กษัตริย์วงศ์ไศเลนทรในจารึกนครศรีธรรมราชด้านที่ ๒ ต้องอยู่ภายหลัง พ.ศ. ๑๓๑๘ อันเป็นเวลาที่สลักจารึกด้านที่ ๑ นอกจากนี้ก็ต้องอยู่ภายหลังกษัตริย์วงศ์ไศเลนทรอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีพระนามปรากฏอยู่ในจารึกที่กะละสันในพ.ศ. ๑๓๒๑ แต่ไม่มีสมญาว่า "ผู้กำจัดศัตรู" พระนามกษัตริย์วงศ์ไศเลนทร "ผู้กำจัดศัตรู" ปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในจารึกที่เกลุรักใน พ.ศ. ๑๓๒๕ ดังนั้นอย่างเร็วที่สุดกษัตริย์วงศ์ไศเลนทรในจารึกนครศรีธรรมราชด้านที่ ๒ ก็ต้องอยู่ระหว่าง พ.ศ. ๑๓๒๑ ถึง ๑๓๒๕ ถ้าความคิดของ Dr. DE CASPARIS ที่ว่า การสร้าง

---

* ชื่อ "ศิลาจารึกนครศรีธรรมราช" ในที่นี้หมายถึง ศิลาจารึกหลักที่ ๒๓

รูปพระโพธิสัตว์มัญชุศรีที่เกลุรัก เป็นพยานถึงการที่กษัตริย์วงศ์ไศเลนทร "ผู้กำจัดศัตรู" ขึ้นครองราชย์และทรงพระนามว่า "สังครามธนัญชัย" นั้นถูกต้อง จารึกนครศรีธรรมราช ด้านที่ ๒ ก็คงสลักขึ้นใน พ.ศ. ๑๓๒๕ เป็นอย่างเร็ว แต่จารึกนี้อาจสลักช้าไปกว่านี้อีก ถ้าถ้อยคำที่ยังไม่ได้สลักในจารึกนั้นมุ่งหมายถึงผู้ทรงราชย์ต่อจากพระเจ้าสงครามธนัญชัยลงมา คือ โอรสของพระองค์ผู้ทรงนามว่า สมรตุงค และมุ่งหมายกล่าวถึงการอภิเษกสมรสของเจ้าชายองค์นี้กับราชธิดาของพระราชาแห่งอาณาจักรศรีวิชัย ถ้าเป็นเช่นนี้จริงเราก็ต้องยอมรับทฤษฎีของ N.J. KROM ที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างการสมรสครั้งนี้กับการสลักจารึกบนด้านที่ ๒ ของจารึกนครศรีธรรมราช"

อย่างไรก็ตาม จากผลงานสอบค้นของศาสตราจารย์ยอชเซเดส์และนักโบราณคดีอื่น ๆ ช่วยให้ได้ความรู้ว่า อาณาจักรศรีวิชัยนั้นมีชื่อเรียกในจดหมายเหตุพงศาวดารของชาติต่าง ๆ คือ

พงศาวดารลังกา	เรียก	ชวกะ
จดหมายเหตุอาหรับ	เรียก	ซามาคร, ซามัค
พงศาวดารจีนสมัยราชวงศ์ถัง	เรียก	ชิหลีโฟเซ
สมัยราชวงศ์ซ้อง	เรียก	ชวนโฟลี

ศาสตราจารย์ยอชเซเดส์อธิบายว่า ตัวอักษรของศิลาจารึกหลักที่ ๒๔ คล้ายกันมากกับตัวอักษรที่ใช้จารึกภาษากวิ (KAWI) ในเกาะสุมาตรา ส่วนศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ นั้น ท่านหาได้บอกหรือเปรียบเทียบเป็นตัวอักษรอย่างใดไม่ ข้าพเจ้าพิจารณาดู เห็นเป็นอักษรปัลลวะที่เปลี่ยนรูปไปบ้างแล้วบางตัว มีลักษณะเป็นอย่างที่เรียกกันว่า "อักษรขอม" ศักราชในศิลาจารึกหลักนี้เป็นปี ม.ศ. ๖๙๗ ตรงกับ พ.ศ. ๑๓๑๘ แก่กว่าอายุปีตั้งประเทศขอมกัมพูชาของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๓๔๕-๑๓๙๗) นับได้ ๑๓ ปี ดังนั้นอักษรขอมอย่างในศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ จึงเป็นสกุลอักษรในภาคใต้ของประเทศไทยโดยตรง และค่อย ๆ เปลี่ยนรูปลักษณะต่อมาจนปรากฏชื่อเรียก "อักษรขอมไท"

คำอ่านภาษาสันสกฤตกับคำแปลภาษาไทยของศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ ด้านที่ ๑ นั้น ข้าพเจ้ามีความสงสัยพระนามกษัตริย์กับจำนวนสถูปเจดีย์ จึงขอให้ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิทูร ผู้เชี่ยวชาญภาษาสันสกฤต ช่วยตรวจแปลให้ใหม่ทั้ง ๒ ด้านเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ ดังต่อไปนี้

ด้านที่ ๑

อันว่าแสงสว่าง อันแผ่ซ่านไปด้วยเกียรติของพระราชาองค์ใด ซึ่งแผ่ไปทั่วไม่รู้เสื่อมสิ้นด้วยพระคุณคือ นยะ (ข้อกำหนดกฎหมาย) วินยะ (ความประพฤติตามหลักประเพณีนิยม) เศารัยยะ (ความกล้าหาญ) ศฺรุตะ (การศึกษาเล่าเรียน) ศมะ (ความสงบ) กฺษมา (ความอดทนหรือการไม่ถือโทษผู้อื่น) ไชรัยยะ (ความหนักแน่นมั่นคง) ตะยาคะ (การบริจาค

หรือเสียสละ) ทุยุติมติ (ความคิดเห็นหรือพระปรีชาอันรุ่งโรจน์) และทุยา (ความกรุณา) เป็นต้น ข่มเสียซึ่งพระราชาชั้นรององค์อื่นลงมา ดั่งว่าแสงสว่างของดวงจันทร์ในศรทกาล (ราวเดือนกันยายนถึงเดือนตุลาคม คือฤดูใบไม้ร่วง) ข่มแสงสว่างของดวงดาวทั้งหลาย

อันว่าพระราชาองค์ใดในโลก เป็นที่ทรงไว้ซึ่งคุณธรรมทั้งหลาย งามเด่นดังว่ายอดภูเขาที่สูงสุด (ปรากฏ) แต่คนทั้งหลาย ผู้สะพรั่งพร้อมไปด้วยคุณธรรมผู้มากไปด้วยแก้วมณียศอันสูงส่ง เหนือพังพานของพระยานาค ซึ่งมีแก้วมณีโชติดวงใหญ่ แวววาวที่ศีรษะอันได้สลัดลูกศร คือความชั่วร้ายออกแล้ว

ผู้ที่ถูกไฟคือความปั่นป่วน ด้วยทรัพย์สินอันถูกเผาผลาญ เป็นคนย่อยยับอับจนลงต้องอดอยากมาประชุมกันเข้าเฝ้าพระราชาองค์ใด ซึ่งผู้ควรเป็นที่พึ่งพำนักของตนเป็นอย่างยิ่งเหมือนช้าง เมื่อดวงอาทิตย์แผดเผาอย่างร้ายแรง พากันไปประชุมที่หนองน้ำ มีน้ำไม่แห้งเป็นนิตย์ มีน้ำใสสะอาดน่าบริโภคเต็มไปด้วยเกสรดอกบัว

คนที่เกิดจากพระมนู (มนุษย์) ทั้งหลายห้อมล้อม เข้าไปสู่พระราชาองค์ใด ซึ่งสะพรั่งพร้อมไปด้วยคุณธรรมเสมอด้วยพระมนู พระองค์ก็ได้ประทานทรัพย์สมบัติมากมาย เหมือนต้นไม้ใหญ่ให้ลูกดื่นดกมากหลายจากเกสร เช่น มะม่วง เป็นต้น ในวสันตฤดู

พระราชาพระองค์นี้ คือ ศรีวิชเยนทรราชา ผู้ทรงชัย มีพระราชาสามนต์ (กษัตริย์ใกล้เคียง) บูชาแล้วมีราชบัลลังก์อันเป็นศิริรุ่งเรืองแล้ว เป็นผู้ที่พระพรหมทรงสร้าง ขึ้นมาด้วยความบรรจงประณีตโดยเหตุที่ประชาชนเบือนหน้าหนี จากการตั้งมั่นในธรรมอันประเสริฐ

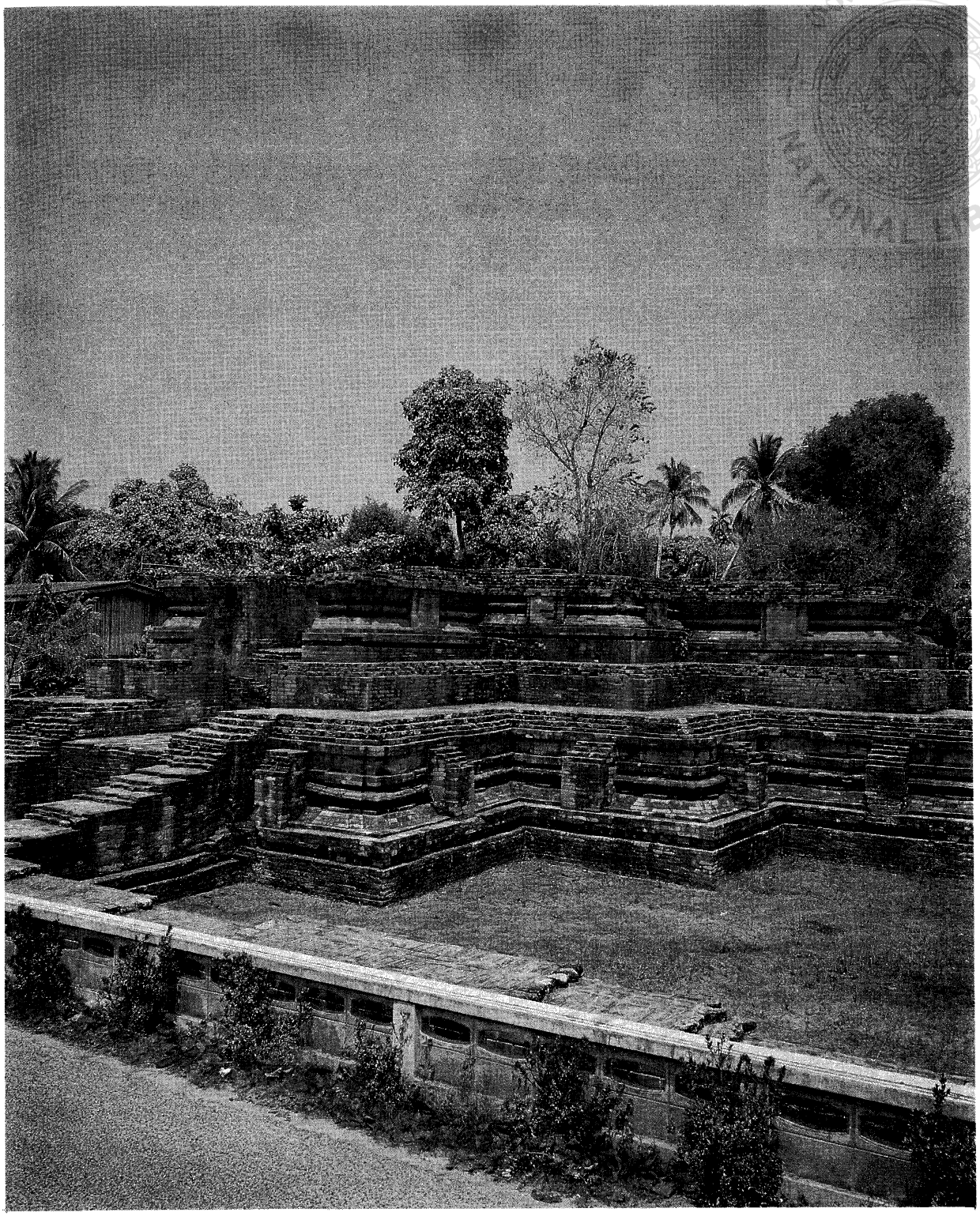
พระราชาศรีวิชเยนทรวรทูบดี เป็นมหาสมุทรแห่งคุณธรรม เป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์เอกสูงสุดในแผ่นดิน โดยรอบ ๆ ทั่ว ๆ ไป โปรดให้สร้างเรือนอิฐอันประเสริฐขึ้น ๓ องค์ในรัชกาลของพระองค์เปรียบเสมือนวิมานของพระวิษณุ วิมานของพระศิวะและวิมานของพระอินทร์

เรือนอิฐนั้น เพื่อทรงมอบหมายให้เป็นที่สถิตของพระผู้ประเสริฐตลอดกาลทั้ง ๓ ฤดู คือเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าผู้สูงสุด ซึ่งฝังอยู่ในทิศทั้ง ๑๐ เป็นเหมือนปลา (อานนท์) ประเสริฐ ที่รองรับค้ำจุนหนุนแผ่นดินอยู่ เป็นอมตะบทอำนวยความมั่งคั่งสมบูรณ์พิเศษในไตรภพ

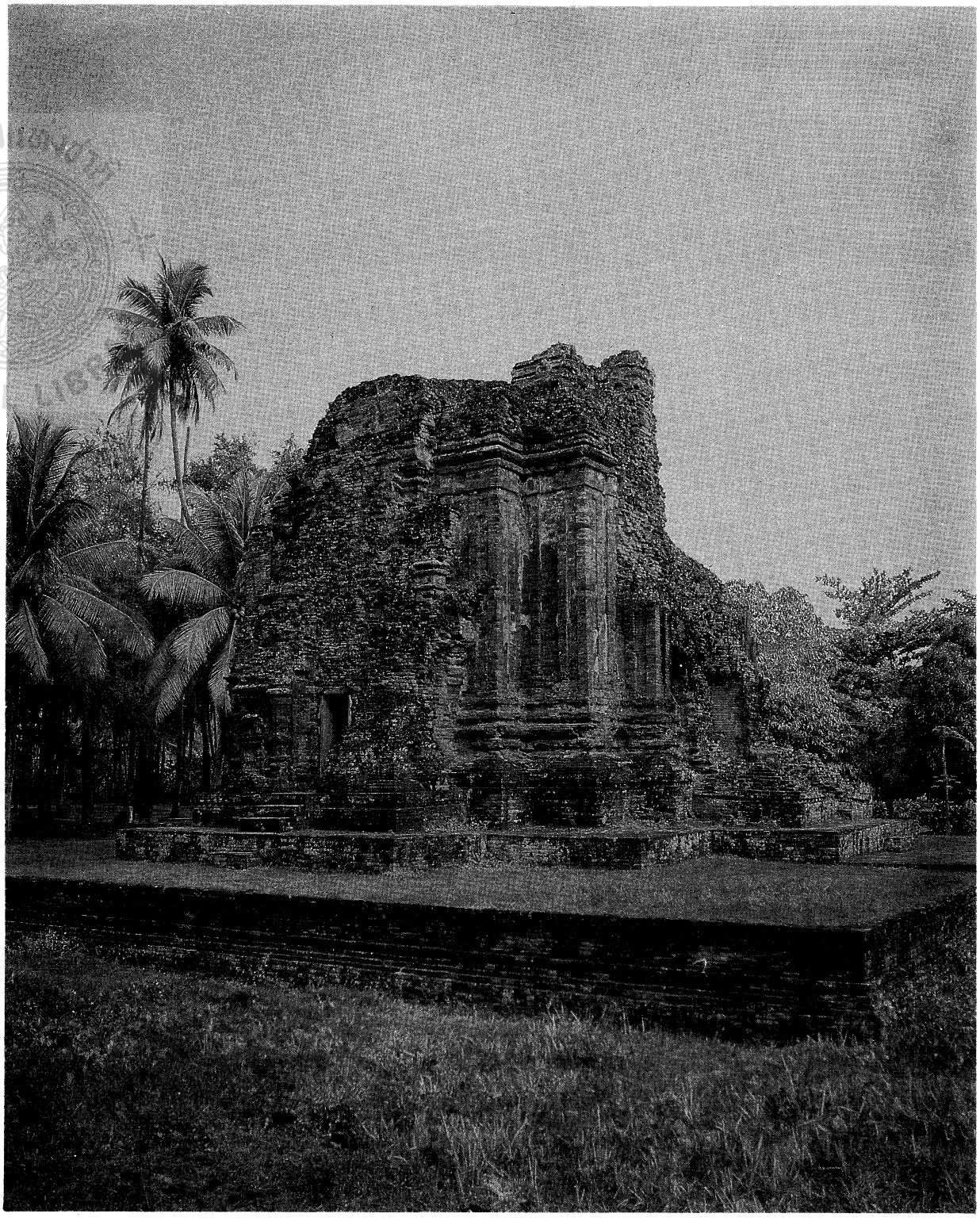
พระเถระราชาคณะ ชื่อชยันตะ พระเจ้าแผ่นดินทรงมอบหมาย ให้สร้างสถูปเพิ่มอีกองค์หนึ่งด้วย (ในจำนวน ๓ องค์) จึงมีสถูปขึ้น ๓ องค์ ทำเป็นเรือนอิฐนั้นองค์หนึ่ง

เมื่อท่านชยันตะนั้นล่วงลับไปแล้ว พระเถระศิษย์ของท่าน นามว่า อธิมุก ได้ทำเจดีย์อิฐ (ต่อมา) ครั้งที่ ๒ เป็นครั้งสุดท้าย (จนเสร็จเรียบร้อย) รวมเป็นเจดีย์ ๓ องค์

สร้างสำเร็จเมื่อมหาศักราช ๖๙๗ ดวงอาทิตย์อยู่ในเดือนวิสาขะ (เดือน ๖) ขึ้น ๑๑ ค่ำ ลักขณาอยู่ราศีกกรกฎ ประกอบด้วยวันพุธ

วัดหลง
อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

วัดแก้ว
อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

พระเจ้าแผ่นดินพระนาม ศรีวิชยะนฤบดี ผู้ล้ำเลิศกว่าพระเจ้าแผ่นดินองค์อื่น ๆ ทั้งหลายเปรียบเสมือนพระอินทร์ เพราะทรงเป็นผู้ควรเคารพ ทรงเป็นผู้รุ่งเรืองอันควรเป็นที่บูชา โปรดให้สร้างสถูป (เจดีย์) มีรูปเสมือนจินดามณี (แก้วสารพัดนึก) เป็นจุดเดียวของไตรโลก.....

ด้านที่ ๒

สวัสดี พระราชาพระองค์ใดนั้น เป็นพระราชาธิราช ผู้กำจัดหมู่อริราชไพรีทั่วไป เป็นองค์เอก (องค์เดียว) เสมือนดวงอาทิตย์ พระองค์เสมือนพระวิษณุปราศจากมลทินในฤดูร้อน (กันยายนถึงตุลาคม) มีพระสรีระร่างงามเสมือนกามเทพ ทรงทำลายความหยิ่งผยองของอริราชไพรีทั้งปวง อันที่ยังเหลืออยู่นั้นจึงพระราชาพระองค์นี้ ได้รับขนานพระนามว่า พระวิษณุองค์ที่สอง โดยพระราชอำนาจของพระองค์ เพราะได้ชื่อว่าเป็นต้นกำเนิดแห่งไศเลนทรวงศ์ ทรงพระนามว่า ศรีมหาราช และพระรา (ชา) ทั้งหมด (ซึ่งขึ้นอยู่) ของพระองค์นั้น.....

ตามคำแปลของศาสตราจารย์แสง มนวิทูร ในด้านที่ ๑ ได้ความรู้ คือ

ก. ศรีวิชัยเยนทรราชา-ศรีวิชเยนทรวรภูบดี-ศรีวิชัยนฤบดี เป็นพระนามของพระเจ้าแผ่นดิน ไม่ใช่ชื่อของอาณาจักร (กรุงศรีวิชัย)

ข. เจดีย์ก่อสร้างด้วยอิฐมี ๓ องค์ ไม่ใช่ ๗-๘ องค์ อย่างคำแปลของศาสตราจารย์ยอชเซเดส์ เจดีย์ทั้ง ๓ ที่สร้างสำเร็จเมื่อวันพุธเดือน ๖ พ.ศ. ๑๓๑๘ ควรได้แก่

๑. เจดีย์วัดหัวเวียง ซึ่งพังทลายเหลือแต่โคกฐานแล้วเมื่อประมาณ ๕๐ กว่าปีล่วงมา ถูกรื้อเอาอิฐแลงสร้างฐานชุกชีวิหารขึ้นแทนเจดีย์องค์นี้

๒. เจดีย์วัดหลง พังทลายเหลือแต่โคกฐาน ในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ กองโบราณคดี กรมศิลปากรกำลังขุดแต่งเพื่อทำการบูรณะรักษาต่อไป

๓. เจดีย์วัดแก้ว ส่วนยอดและมุขด้านทิศตะวันตกปรักหักพัง แต่ส่วนอื่น ๆ ยังทรงรูปดีอยู่ มีลักษณะคล้ายเจดีย์กาลาสันในประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งสร้างเมื่อราว พ.ศ. ๑๓๒๑ กองโบราณคดี กรมศิลปากรได้ทำการขุดแต่งและบูรณะแล้วเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๓

และด้านที่ ๒ ได้ความรู้คือ

กษัตริย์ ผู้มีนาม *"วิษณุ"* และมีนามอิสริยยศ *"ศรีมหาราช"* เป็น *"ต้นกำเนิดแห่งไศเลนทรวงศ์"*

เมื่อได้ความรู้จากศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ ทั้งด้านที่ ๑-๒ ตามคำแปลของศาสตราจารย์แสง มนวิทูร ผิดแปลกกับคำแปลของศาสตราจารย์ยอชเซเดส์ ดังนี้ ก็ต้องย้อนไปฟังประวัติของอาณาจักรศรีวิชัยเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๓

ใน พ.ศ. ๑๒๑๔ พระภิกษุจีน อี้จิง ได้โดยสารเรือสำเภาของพ่อค้าชาวเปอร์เซียออกจากท่าเรือน่ำไฮ้ (กวางตุ้ง) เพื่อไปศึกษาลัทธิพุทธศาสนาในประเทศอินเดีย เรือสำเภา

แล่นมาไม่ถึง ๒๐ วัน ก็ถึงอาณาจักรโฟเช (Fo-che) ท่านจึงหยุดพักอยู่ ณ ที่นั่น ๖ เดือน เพื่อศึกษาไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตและได้บันทึกไว้ว่า เมืองโฟเช มีกำแพงล้อมรอบ มีพระภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนากว่า ๑,๐๐๐ รูป ล้วนแต่มีจิตใจแน่วแน่ในการศึกษาและบำเพ็ญเพียรในการปฏิบัติกิจพระศาสนาคล้ายกับที่กระทำกันในประเทศอินเดีย ถ้าพระภิกษุจีนประสงค์จะเดินทางไปศึกษาที่อินเดีย ก็สมควรจะพักอยู่ที่เมืองโฟเชสักหนึ่งหรือสองปีเพื่อฝึกหัดปฏิบัติตามกฎที่นั่น ต่อจากนั้นจึงค่อยเดินทางไปยังภาคกลางของประเทศอินเดีย เมื่อครบ ๖ เดือนแล้ว พระราชาแห่งนครโฟเชมีใจศรัทธาช่วยเหลือฝากท่านไปกับเรือกำปั่นใบลำหนึ่ง เดินทางไป ๑๕ วันถึงรัฐโมโลยู ที่นั่นท่านหยุดพัก (รอเรือหรือรอลมดี) อยู่ ๒ เดือน จึงเดินทางต่อไปยังเมืองท่ากาจา (เกดาห์-ไทรบุรี) จากที่นี้พระภิกษุอี้จิงได้ลงเรือสำเภาค้าขายของพระราชานครโฟเช ออกเดินทางต่อไปในเดือน ๑๒ พ.ศ. ๑๒๑๕ เรือใบแล่นมาประมาณ ๑๐ วัน ถึงหมู่เกาะคนเปลือย (นิโกบาร์) อีก ๑๕ วันต่อมาถึงเมืองท่าตามชลิปติในอินเดีย

พระภิกษุอี้จิงศึกษาสอบสวนการปฏิบัติธรรมวินัย และเสาะหาคัมภีร์ที่ต้องการอยู่ในอินเดียถึง ๑๗ ปี (พ.ศ. ๑๒๓๒) จึงเดินทางกลับมาลงเรือที่เมืองท่าตามชลิปติ เรือแล่นใบมา ๒ เดือน ถึงเมืองท่ากาจา ท่านพักอยู่ที่กาจาจนถึงฤดูหนาว จึงลงเรือไปทางทิศใต้ (ของกาจา) เป็นเวลา ๑ เดือน เรือถึงรัฐโมโลยู ขากลับนี้พระภิกษุอี้จิงได้พบว่า ประเทศโมโลยู ได้เข้ารวมอยู่ในความปกครองของพระราชานครโฟเช และได้ชื่อใหม่ว่า ประเทศชิหลีโฟเช (ชิหลีฮุดชี)

พระภิกษุอี้จิงพักอยู่ที่นครชิหลีโฟเชเพื่อทำการแปลคัมภีร์พุทธศาสนาเป็นภาษาจีน เพราะเห็นว่ามีผู้รู้ภาษาอินเดียมากสะดวกแก่การสอบถาม คราวหนึ่งท่านได้ลงไปในเรือกำปั่นใบ เพื่อจะฝากจดหมายไปยังเมืองกวางตุ้ง บังเอิญลมดีนายเรือจึงออกเรือ พาท่านติดไปเมืองกวางตุ้งด้วย ที่กวางตุ้งพระภิกษุอี้จิงได้ชักชวนพระภิกษุ ๓ รูปมาช่วยงานแปลคัมภีร์ศาสนา ทั้งสี่ออกจากเมืองกวางตุ้งเมื่อวันที่ ๑ เดือน ๑๑ พ.ศ. ๑๒๓๒ มายังนครชิหลีโฟเชช่วยกันแปลคัมภีร์พุทธศาสนาเป็นภาษาจีน

ที่นครหลวงของประเทศชิหลีโฟเช พระภิกษุอี้จิงได้แต่งหนังสือเรื่อง *"จดหมายเหตุเรื่องการปฏิบัติธรรมวินัย ส่งจากทะเลใต้กลับบ้าน*"* กล่าวถึงการปฏิบัติธรรมและวินัย ของพระภิกษุสงฆ์ในดินแดนต่าง ๆ ที่ได้ศึกษา เทียบเคียงกับในประเทศจีน และเรื่อง *"ประวัติพระภิกษุนักจาริกชาวจีน**"* กล่าวถึงประวัติของพระภิกษุที่จาริกจากประเทศจีนในประเทศอินเดีย ที่ท่านได้พบปะและทราบควรบันทึกไว้ พระภิกษุอี้จิงได้ฝากต้นฉบับที่ท่านแต่งขึ้น

---

* ตากากุส ชาวญี่ปุ่น แปลจากฉบับภาษาจีน เป็นภาษาอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔ ให้ชื่อว่า A Record of the Buddhist Religion as Practised in India and Malay Archipilago sent home from the Southern Sea

**นายเลียง เสถียรสุต-ประวัติพรสงฆ์จีนจาริกในสืบพระธรรม ณ ประเทศอินเดีย พิมพ์ พ.ศ.๒๕๐๕

ขากลับนี้พระภิกษุอี้จิงได้พบว่า ประเทศโมโลยู

ทั้งสองเรื่องนี้ ให้พระภิกษุต้าสินนำกลับไปประเทศจีน พระภิกษุอี้จิงกลับไปถึงประเทศจีนเมื่อ พ.ศ. ๑๒๓๘ อาณาจักรชิหลีโฟเชนี้ ศาสตราจารย์ยอชเซเดส์มีความเห็นว่าตรงกับอาณาจักรศรีวิชัยมีราชธานีอยู่ใกล้เมืองปาเล็มบัง ทางตอนใต้ของเกาะสุมาตรา

ในเกาะสุมาตราได้พบศิลาจารึกภาษามลายูโบราณ ซึ่งจะกล่าวต่อไปนี้สัก ๓ หลัก คือ

๑. จารึกสลักอยู่ที่หินก้อนใหญ่เชิงเขาเซกุนตังบูกิต เมืองปาเล็มบังทางใต้ของเกาะสุมาตรามีใจความว่าพระราชาได้เสด็จยกกองทัพเรือ (สิทธิยาตรา) เมื่อ ม.ศ. ๔๐๖ (พ.ศ. ๑๒๒๕).....ไปยัง.....ทำการฉลองชัยชนะให้แก่อาณาจักรศรีวิชัย

จารึกหลักนี้พบเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓

๒. จารึกพบที่ตลังตูวู ทางทิศตะวันตกของเมืองปาเล็มบัง และอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเขาเซกุนตัง ห่างกันราว ๕ กิโลเมตร มีใจความว่า พระเจ้าศรีวิชัยนาศทรงแสดงปณิธานถึงการบำเพ็ญกุศลในการสร้างสวนสาธารณะเมื่อ ม.ศ. ๖๐๖ (พ.ศ. ๑๒๒๗)

๓. จารึก พบที่โกตากะปูร์บนเกาะบังกา และพบที่เกาะรามาหิ ปรากฏ ม.ศ. ๖๐๘ (พ.ศ. ๑๒๒๙)

รวมความว่า ในเกาะสุมาตรามีศิลาจารึกสำคัญปรากฏ ศักราช ๑๒๒๕, ๑๒๒๗ และ ๑๒๒๙ มีนามพระเจ้าแผ่นดิน *"ศรีชัยนาศ"* มีชื่ออาณาจักร *"ศรีวิชัย"* ส่วน *"มลายู"* นั้น นักโบราณคดีลงความเห็นว่า มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองชัมพีทางตะวันออกของเกาะสุมาตรา ศาสตราจารย์ยอชเซเดส์เป็นนักปราชญ์ทางอักษรจารึกโบราณได้หยิบยกเอาข้อความในศิลาจารึกสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ในเกาะสุมาตราเป็นหลัก ผสมผสานกับเรื่องราวของพระภิกษุอี้จิงในสมัยเดียวกัน ซึ่งมีชื่ออาณาจักรโฟชิหรือชิหลีโฟชีเป็นสำคัญ สันนิษฐานเป็นอาณาจักรศรีวิชัย จดหมายเหตุจีนกล่าวว่า หลังจาก พ.ศ. ๑๒๓๘ (อันเป็นปีที่พระภิกษุอี้จิงกลับไปยังประเทศจีน) แล้ว อาณาจักรชิหลีโฟชีได้แต่งราชทูตไปเฝ้าจักรพรรดิ์จีนอีกในพ.ศ. ๑๒๔๕, ๑๒๕๙, ๑๒๗๑ และ ๑๒๘๕ อันเป็นปีสุดท้าย นักโบราณคดีก็ไม่ทราบเรื่องอะไรเกี่ยวกับชิหลีโฟชีอีกเลย จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๑๓๑๘ ที่มีปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ ครั้นมาพบ *"ศรีวิชเยนทรราช"* ในหลักศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ นี้เข้า ศาสตราจารย์ ยอชเซเดส์ อาจจะพลั้งเผลอเข้าใจผิด นามพระราชาเป็นนามอาณาจักรคือ กรุงศรีวิชัย เลยเชื่อมโยงเป็นเรื่องติดต่อกันไป

๕. ไศเลนทรวงศ์-สญชัยวงศ์

นอกจากศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ แล้ว ไม่มีการพบจารึกหลักอื่น ของราชวงศ์ไศเลนทร ในสุวรรณทวีปหรือทักษิณรัฐ ที่มีอายุใกล้เคียงกันเลย แต่ที่เกาะชวาหรือประเทศอินโดนีเซีย ได้พบศิลาจารึกของสายสาขา คือดิลกแห่งไศเลนทรวงศ์ (Grnament of Sailondra dynasty) ๒-๓ หลัก ฉะนั้นไปฟังเรื่องราวทางประเทศอินโดนีเซียดูบ้าง

ที่ชากเทวาลัยในศาสนาลัทธิฮินดูไศวนิกาย ณ ตำบลชังคัล (Changul) บนเขาวูกีร์ (Vukis) ในภาคกลางของเกาะชวา (อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของพุทธสถานบรมพุทโธ) ได้ค้นพบศิลาจารึกภาษาสันสกฤต ม.ศ. ๖๕๔ (พ.ศ. ๑๒๗๕) หลักหนึ่ง เรียกกันว่า จารึกพระเจ้าสญชัย มีเนื้อความตามคำแปลของศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิทูร ดังนี้ *

จารึกพระเจ้าสญชัย (ในชวา)

พ.ศ. ๑๒๗๕

พระเจ้านรบดีศรีสญชัย ได้ทรงประดิษฐานศิวลึงค์, ซึ่งกำหนดเป็นสัญญลักษณ์ (แห่งพระศิวะผู้เป็นเจ้า) เพื่อความสงบสุข (สันติ), ไว้บนภูเขานี้, เมื่อปีศักราชล่วงแล้ว ๖๕๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๒ พระจันทร์เสวยฤกษ์ปูรวภัทรบท ลัคนาปรากฏว่าอยู่ในราศีกุมภ์ (เวลาประมาณ ๑๓.๐๐ น. ถึง ๑๔.๐๐ น.) ๑

พระศิวะผู้เป็นเจ้านั้น, (พระองค์) มีดวงจันทร์เป็นปิ่นปักไว้ที่ผมมวย ซึ่งย้อมด้วยคลื่นอันสูงแห่งแม่น้ำคงคา, มีพระวรกายปรากฏเป็นละอองรัศมี งามสง่าด้วย พวงมาลัยพระยานาคอันรุ่งเรือง มีเทพยดาประนมกรอัญชลีสรรเสริญ, ขอพระองค์ซึ่งเป็นดั่งดวง-อาทิตย์ จงได้ประทานความประเสริฐอันไม่เคยมี ให้แก่ท่าน (ปวงราษฎร์) ทั้งหลาย ๒

ดอกบัวทั้งคู่อันหาที่ติดมิได้, คือพระบาทของพระตรีเนตรซึ่งจอมปราชญ์บูชาแล้วด้วยความภักดีและคำสรรเสริญ, มีกลีบสีแดง คือนิ้วพระบาท, มีเกษรอันบานกระจาย มีละอองอันส่องแสงติดที่ปลายคือเล็บ, มีแมลงผึ้ง คือ เทพยดาและองค์อินทร์เป็นต้น น้อมมกุฎลงจุมพิต (เกษร) เป็นเนืองนิตย์ เพราะต้องการสวรรค์และนิพพาน, ขอ (ดอกบัวทั้งคู่) จงประทานความสุขความเจริญให้แก่ท่านทั้งหลาย (ปวงราษฎร์) ชั่วนิรันดร. ๓

*ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาสมัยศรีวิชัยภาค ๑ หน้า ๕๒ คณะธรรมทานไชยา พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๓

พระตรีเนตร ผู้เป็นใหญ่กว่าสิ่งทั้งปวง, มีมวยผมประดับด้วยดวงจันทร์ ซึ่งเป็นที่เก็บความแปลกประหลาดอันใหญ่ยิ่ง เพราะเป็นแดนเกิดของความประเสริฐเลิศแห่งอำนาจสูงสุด, ทรงยินดีในการบริจาค (เสียสละ) ถ่ายเดียว แผ่ไปสู่ความพิศวงของโยคีทั้งหลายเนืองนิตย์, ทรงบำรุงเลี้ยงโลกด้วยพระกายแปดประการ เนื่องจากความกรุณา ไม่ใช่ด้วยความเห็นแก่ตัว, ขอจงได้ทรงอภิบาลรักษาท่านทั้งหลาย (ปวงราษฎร์) ๔

พระสยมภู (พรหม) ผู้เป็นครูที่เคารพของโลก, มีทิพยอำนาจควรแก่การนับถือ, มีพระกายเป็นสีทองคำ, มีมวยผมอันโชติช่วงประหนึ่งว่า เปลวเพลิงแผดเผาโทษของตนเอง, มีศาสนาของโลก อันพระองค์ผูกติดแนบแน่นกับเสาคือพระเวท, เป็นแดนเกิดแห่ง ธรรม-ศาสตร์ อรรถศาสตร์ และ กามศาสตร์ทั้งหลาย, มีคู่แห่งดอกบัวคือ พระบาท อันเทพยดาทั้งหลายกราบไหว้, เป็นเจ้าแห่งโยคะของหมู่โยคีทั้งหลาย, ขอจงประทานความสำเร็จที่มุ่งหวังให้แก่ท่านทั้งหลาย. ๕

พระศรีบดี (นารายณ์), ซึ่งมีพระเนตรเหมือนกลีบอุบลแดงก่ำด้วยโยคะ, ทรงไสยาสน์บนแท่นบรรทมคือน้ำ, มีเทพยดาสดุดีสรรเสริญเพื่อประสงค์ให้ทรงคุ้มครองป้องกัน, มีพระลักษมีมองดูมาจากที่ไกล (พระลักษมี) ซึ่งมีพระโขนงขมวดและพระเนตรจ้องเพ่งด้วยอาการโกรธ เพราะเห็นพระฉายาของพระนางเองอันทรงโฉม ติดอยู่ที่ผนังแก้วคือพังพานของพระยานาค, ขอจงประทานความมั่งคั่งสมบูรณ์ให้แก่ท่านทั้งหลาย. ๖

มีทวีปอันประเสริฐ หาที่เปรียบมิได้ทวีปหนึ่ง ชื่อยวาทวีป, อุดมด้วยพืชมีข้าวเป็นต้น สมบูรณ์ด้วยเหมืองทองคำ (จารึกชำรุดอ่านไม่ได้ท่อนบรรทัด)...เป็นแหล่งค้าประจำวันของสินค้าเนื่องด้วยพืชและเหมืองนั้น มิรู้วาย, เป็นที่ตั้งสถานที่สิ่งสูงสุด คือ พระผู้เป็นเจ้า (พระศิวะ) แวดล้อมด้วยแม่คงคา และสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่สระสนานอันเป็นทิพย์อย่างยิ่ง เพื่อนรชนมี ความสุขความเจริญ อันตั้งอยู่ที่กุญชรประเทศ ซึ่งมั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยช้างรูปงาม ๗

บนทวีปอันมีชื่อว่า ยวา อันเป็นที่มีโชคใหญ่ยิ่งของคนที่มีชื่อเสียง, พระราชาทรงพระ-นาม สันนา, มีกำเนิดอันเลิศในราชตระกูลสูง, มีพระยศยิ่งใหญ่ไพศาล, ทรงปกครองประชาชนทั้งปวงโดยชอบ ด้วยพระวาจาอ่อนโยน และด้วยทรงให้ทานแก่ประชาชนตั้งแต่ประชาชนแรกเกิดมา ประหนึ่งบิดาปกครองบุตรตั้งแต่บุตรแรกเกิดมา, ทรงเป็นผู้อ่อนโยน ทรงปกครองแผ่น-ดินโดยชอบธรรมเป็นเวลานาน เหมือนกับ พระมนู. ๘

เมื่อได้ครองราชสมบัติอันมีโชคลาภ โดยยุติธรรม เป็นเวลานานแล้วพระราชาผู้ทรงพระนาม สันนา ก็เสด็จไปรับผลอันเป็นความสุขในสวรรค์ ซึ่งพระองค์ได้ทรงสะสมไว้. โลกเหมือนหนึ่งถูกทำลายเสียแล้ว โลกหมุนไปสู่ความอนาถา เพราะอำนาจแห่งความโศก (เสียดายพระองค์) ๙

ต่อมา มีพระราชาองค์หนึ่งทรงอุบัติขึ้น...พระองค์ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติ เหมือนภูเขาพระสุเมรุ พระองค์มีพระฉวีวรรณบริสุทธิ์เหมือนทองคำละลายคว้างอยู่ในไฟอันรุ่งโรจน์, มี

พระพาหา (แขน) และพระโสณี (ตะโพก) ใหญ่, มีจอนนูนขึ้นคือกระหม่อมสูง, มีพระบาทสูงเหนือภูเขาอันตั้งอยู่บนผืนแผ่นดินราชตระกูล ๑๐

พระราชาองค์นี้ ทรงพระนามว่า ศรีสญชัย เป็นโอรส* ของพระสัสสุระ (พ่อตา) ของพระเจ้าสันนา, ทรงครองราชสมบัติด้วยระเบียบแบบแผน, ทรงมีชื่อเสียง, ปวงปราชญ์สรรเสริญพระองค์, ทรงรอบรู้อรรถอันสุขุมในศาสตร์ทั้งหลาย, ทรงประกอบด้วยคุณสมบัติมีความกล้าหาญเป็นต้น, ทรงมีพระอำนาจชนะสามันตราช ดั่งพระเจ้ารฆุ มีพระยศรุ่งเรือง แผ่ไปทั่วทุกทิศเหมือนดวงอาทิตย์ ๑๑

พระองค์ปกครองแผ่นดิน ซึ่งมีทะเลอันมีระลอกล้อมเหมือนเข็มขัด มีภูเขาเหมือนนม (ทรวงอกนูน) ประชาชนนอนหลับในถนนหลวงได้โดยปราศจากโจรภัยและภัยอื่นใด, ประชาชนที่มีชื่อเสียง (ในแผ่นดิน) ล้วนสร้างสม ธรรมะ อรรถะ กามะ อย่างมั่นคง, ทำเอาเจ้าแม่กาลีถึงกับได้แต่ร้องไห้หนัก เพราะไม่มีรับเครื่องเส้นสังเวย.

พระเจ้าสญชัยผู้มีพระนามในศิลาจารึกหลักนี้เป็นกษัตริย์ปกครองรัฐมตะรามในตอนใต้ของเกาะชวาภาคกลาง ได้ทรงสร้างเทวาลัยประดิษฐานศิวลึงค์ เมื่อ พ.ศ. ๑๒๗๕ และเป็นต้นราชวงศ์สญชัย

จารึกมหาราชปัญจปณะปติมกรณะ พ.ศ. ๑๓๑๑

หลัง พ.ศ. ๑๒๗๕ ต่อมาอีก ๔๖ ปี มีจารึก พ.ศ. ๑๓๒๑ กล่าวถึงคุรุแห่งไศเลนทรราชาได้สร้างเจดีย์ประดิษฐานรูปประติมาพระนางตารา โดยราชโองการของมหาราชปัญจปณะปณมกรณะ ผู้เป็นดิลกแห่งไศเลนทรวงศ์ และทรงอุทิศหมู่บ้านกาลาสะเป็นกัลปนาสงฆ์

เจดีย์และหมู่บ้านกาลสะนี้ตั้งอยู่ในที่ราบปรัมบานัน (PRAMBANAN) ทางทิศตะวันออกของเมืองยกยาการ์ตา (JOGJAKARTA) ในภาคกลางของเกาะชวา เจดีย์กาลาสัน สร้าง พ.ศ. ๑๓๒๑ ภายหลังเจดีย์วัดแก้วที่ไชยา กาปี นักโบราณคดีกล่าวกันว่า เจดีย์ทั้งสองมีลักษณะรูปทรงคล้าย ๆ กัน

จากรึกมหาราชสงครามธนัญชัย พ.ศ. ๑๓๒๕

จารึกเกลุรัค พ.ศ. ๑๓๒๕ กล่าวว่า ในรัชกาลของพระราชาดิลกแห่งไศเลนทรวงศ์ผู้มีสมญาว่า *"ผู้ขจัดวีรบุรุษแห่งศัตรู"* และทรงพระนามว่า *สงครามธนัญชัย"* ราชคุรุ ผู้มาจากเคาทวีป (คือแคว้นบังกลาเทศภาคตะวันตก) มีนามว่ากุมาโฆษ ได้ประดิษฐานรูปประติมามัญชุศรี ในองค์พระโพธิสัตว์มัญชุศรีนี้มีความหมายร่วมพระรัตนตรัยในพุทธศาสนาเช่นเดียวกับตรีมูลติในศาสนาพราหมณ์ และเทวดาทั้งหลายร่วมกัน

จารึกกาลาสัน พ.ศ.๑๓๒๑ กับจารึกเกลุรัค พ.ศ.๑๓๒๕ ทั้งสองนี้ใช้อักษรเทวนาครีแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของมหาวิทยาลัยนาลันทาโบราณในภาคตะวันตกของบังคลาเทศ

---

* L.P Briggs-The Ancient Khmer Empirs, 1951 A.D. page 65 ว่า สญชัยเป็นโอรสของพระขนิษฐานารีของพระเจ้าสันนา (ตามคำแปลของศาสตาจารย์ยอชเซเดย์)

ศาสตราจารย์ยอชเซเดส์ได้แถลงไว้ในคำแก้ไขเพิ่มเติมคำแปลจารึกหลักที่ ๒๓ เป็นข้อ ๔ ว่า *"มหาราชสงคราม ชนัญชัย"* น่าจะเป็นองค์เดียวกับ *"วิษณุมหาราช"* ในศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ ด้านที่ ๒ โดยเหตุนี้กระมัง จึงมีผู้กล่าวว่า วิษณุมหาราชเป็นผู้เริ่มสถาปนาพุทธสถานบรมพุทโธ เมื่อราว พ.ศ. ๑๓๒๕ พุทธสถานในลัทธิมหายานที่กษัตริย์ราชวงศ์ไศเลนทรได้สร้างสรรบนเกาะชวา นอกจากที่เอ่ยชื่อมาแล้ว ยังมีอีก เช่น เจดีย์ปะวน, เจดีย์มณฑป และเจดีย์เพลาสาน

เมื่อกษัตริย์ดิลกแห่งไศเลนทรวงศ์มีอำนาจรุ่งเรืองขึ้นในภาคกลางของเกาะชวา สมัยพุทธศตวรรษ ที่ ๑๔ นั้น กษัตริย์ราชวงศ์สญชัยซึ่งนับถือลัทธิฮินดูไศวนิกาย ได้ย้ายราชธานีไปตั้งอยู่ทางภาคตะวันออกของเกาะชวา ราชวงศ์ทั้งสองมีกษัตริย์ปกครองบ้านเมืองคู่เคียงกันมา บางครั้งมีความสัมพันธ์สนิทสนมกันโดยการอภิเษกสมรสระหว่างเจ้าชายเจ้าหญิงของราชวงศ์ทั้งสอง ระหว่างที่พระเจ้าสงครามธนัญชัย (พ.ศ. ๑๓๒๕-๑๓๕๕) เป็นกษัตริย์ปกครองชวาภาคกลางและพระศรีมหาราชาองค์หนึ่งเป็นกษัตริย์ปกครองทักษิณรัฐ นั้น ได้มีเจ้าชายชาวขอมองค์หนึ่งซึ่งมาอยู่ในความอุปถัมภ์ของพระราชารัฐชวาภาคกลางหรือทักษิณไม่ทราบชัด แต่น่าจะเป็นฝ่ายทักษิณรัฐเสียมากกว่า ได้เสด็จไปเป็นกษัตริย์ประเทศกัมพูชาทรงพระนามว่า พระเจ้าชัยวรมัน ที่ ๒ (พ.ศ. ๑๓๔๕-๑๓๙๗) ประมาณ พ.ศ. ๑๓๕๙-๑๓๙๕ พระเจดีย์สมรตุงคะ นัยหนึ่งเรียก สมราคระวีระ ผู้เป็นโอรสของพระเจ้าสงครามธนัญชัย ได้เป็นกษัตริย์ปกครองรัฐชวาภาคกลางมีพระอัครมเหสีทรงนามพระนางดารา เป็นราชธิดาของพระศรีมหาราชแห่งทักษิณรัฐ ทั้งสองพระองค์มีพระธิดามีนามว่า เจ้าหญิงปราโมทวรรชนี ได้อภิเษกสมรสเป็นมเหสีของระตูกะปิตัน กษัตริย์ราชวงศ์สัญชัยแห่งชวาภาคตะวันออก และพระโอรสทรงนามเจ้าชายศรีพาลบุตร พระเจ้าสมรตุงคะสิ้นพระชนม์เมื่อเจ้าชายศรีพาลบุตรยังเยาว์วัยอยู่ ครั้นทรงเจริญพระชนมายุสมบูรณ์ได้เกิดรบพุ่งกับระตูกะปิตันในเรื่องขอแบ่งราชสมบัติ เจ้าชายศรีพาลบุตรเป็นฝ่ายพ่ายแพ้จึงอพยพบริวารข้ามมายังถิ่นฐานบ้านเมืองของพระราชมารดา เมื่อราว พ.ศ. ๑๓๙๔ และได้ปกครองรัฐกฑาหะ (เกดาห์) ทางชวาภาคกลางจึงสิ้นสุดกษัตริย์ราชวงศ์ไศเลนทรลง เมื่อสิ้นรัชกาลพระเจ้าสมรตุงคะประมาณ พ.ศ. ๑๓๗๕

เจ้าชายศรีพาลบุตรได้ปกครองรัฐเกดาห์อยู่มิช้ามินาน ก็ปรากฏในจารึกแผ่นทองแดงที่มหาวิทยาลัยนาลันทา ว่าได้เป็นกษัตริย์สุวรรณทวีป และสละพระราชทรัพย์สร้างสำนักสงฆ์ขึ้นที่มหาวิทยาลัยนาลันทา ขณะนั้นพระเจ้าเทวปาละแห่งรัฐเบ็งคอล (บังคลาเทศ) ทรงครองราชย์ได้ ๓๙ ปี (ราว พ.ศ. ๑๔๐๓) จึงมีพระบรมราชโองการให้จารึกแผ่นทองแดงยุคที่ดิน ๕ ตำบลถวายเป็นกัลปนาแต่พระวิหารที่นาลันทา และเล่าประวัติของพระเจ้าศรีพาลบุตรเทวะแห่งสุวรรณทวีปไว้ด้วย

สุวรรณทวีปในจารึกแผ่นทองแดงมหาวิทยาลัยนาลันทานี้ นักโบราณคดีรุ่นอาวุโส

หลายท่านมักมีความเห็นว่าหมายถึงเกาะสุมาตรา ส่วนข้าพเจ้าได้ชี้มาตั้งแต่อายุของจดหมายเหตุปโตเลมีชาวกรีก สมัยพุทธศตวรรษที่ ๘ แล้วว่าเป็นดินแดนทักษิณรัฐ

ศาสตราจารย์ยอชเซเดย์ได้เผยแพร่เรื่อง *"ศรีวิชัย-อาณาจักรทะเลใต้"* เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ แล้วต่อมาอีก ๑๕ ปี คือ ในพ.ศ. ๒๔๗๖ * ศาสตราจารย์มาชุมดาร์ชาวอินเดียได้คัดค้านคำกล่าวที่ว่า ศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ ทั้งสองด้านจำหลักขึ้นพร้อมกันใน พ.ศ. ๓๑๘ โดยท่านเห็นว่าด้านที่ ๒ ซึ่งยังจำหลักไม่เสร็จ จำหลักขึ้น ภายหลังด้านที่ ๑ ซึ่งสำเร็จเรียบร้อยแล้ว ความเห็นข้อนี้ของศาสตราจารย์มาชุมดาร์เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป (แม้ศาสตราจารย์ยอชเซเดย์ก็เช่นกันดังได้เล่าไว้แล้วในหน้า ๑๐๔) และท่านยังกล่าวอีกว่าแม้ผู้ปกครองอาณาจักรศรีวิชัยบนเกาะสุมาตราจะมาตั้งหลักแหล่งบนปลายแหลมทองในพ.ศ. ๑๓๑๘ แต่ในไม่ช้าก็มีราชวงศ์ไศเลนทรเข้ามาแทนที่ ราชวงศ์นี้อาจจะมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย นครศรีธรรมราช (ไชยา) บนคาบสมุทรได้กลายเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรและตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ลงมาก็ได้ขยายอำนาจแผ่ไปยังเกาะสุมาตรากับเกาะชวา เพื่อสนับสนุนความคิดเห็นของท่าน ศาสตราจารย์มาชุมดาร์อ้างว่าบรรดาจารึกของราชวงศ์โจฬะในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ มักกล่าวถึงผู้ปกครองรัฐ *"กตาณะ"* หรือ *"กฑารัม"* บนฝั่งตะวันตกของคาบสมุทร ยิ่งกว่าผู้ปกครองอาณาจักรศรีวิชัย ในพุทธศตวรรษที่ ๑๔ จดหมายเหตุอาหรับก็เริ่มกล่าวถึง *"ซาบัค-ZAMAG"* ว่ามีอำนาจอยู่เหนือหมู่เกาะ และให้ตำแหน่งรุ้งและแวงซึ่งอาจถือได้ว่าศูนย์กลางของอาณาจักรซาบัคอยู่ที่แถบอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ใกล้กับที่พบศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ ในพุทธศตวรรษที่ ๑๕ จดหมายเหตุอาหรับก็กล่าวถึง *"ศรีบูซา (SRIBUZA)* หรืออาณาจักรศรีวิชัยบนเกาะสุมาตราว่าเป็นประเทศราชต่อซาบัค ศาสตราจารย์มาชุมดาร์ยังอ้างถึงหนังสือจุลวงศ์พงศาวดารศรีดังกล่าวไว้ว่ามีพระราชาชวา *"ชวกะ (JAVAKA)"* บนคอคอดกระในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ทั้งนี้เพื่อจะอธิบายถึงคำว่าซาบัค ซึ่งแม้จะคล้ายคลึงกับ *"ชวา (JAVA)"* แต่ก็เป็นอาณาจักรที่ตั้งอยู่บนคาบสมุทร

ในที่สุดศาสตราจารย์มาชุมดาร์ได้กล่าวอีกว่าเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔ รัฐเล็ก ๆ ทั้งหลายในทวีปได้รวมตัวกันเป็นอาณาจักรยิ่งใหญ่แห่งหนึ่งผู้ปกครองอาณาจักรอันกว้างขวางนี้ตลอดเวลาอย่างน้อยสี่ร้อยปีแรกเป็นราชวงศ์ไศเลนทร ฉะนั้นอาจเรียกชื่อดินแดนได้ว่าอาณาจักรไศเลนทร (SAILENDRA EMPIRE) จารึกพบที่เกาะชวาและทักษิณรัฐเป็นหลักฐานแสดงว่า ราชวงศ์ไศเลนทรมีอำนาจปกครองสุวรรณทวีปหรือเกาะทองในพุทธศตวรรษที่ ๑๔ อาจช่วงชิงดินแดนนครศรีธรรมราชได้จากรัฐศรีวิชัยภายหลัง พ.ศ. ๑๓๑๘ และมีอำนาจปกครองเกาะชวาใน พ.ศ. ๑๓๒๕ ความคิดเห็นของศาสตราจารย์มาชุมดาร์น่าจะเป็นเรื่อง

---

* G.W. Wolter - Studying Srivijaya in journal of the Malayan Branch of the Loyal Asiatic Society Vol. LII, Part 2, 1979 Page 7

ถูกต้องอยู่มากดังจะเห็นร่องรอยหลักฐานได้จากจารึกกาลาสัน พ.ศ. ๑๓๒๑ จารึกเกลุรัค พ.ศ. ๑๓๒๕ ที่นำมาเล่าไว้ก่อนแล้ว

จะขอเล่าเรื่องเกี่ยวเนื่องกับรัฐจามปา (เวียดนามใต้ในปัจจุบัน) สักเล็กน้อย เมื่อระหว่าง พ.ศ. ๑๓๐๐-๑๓๑๗* พระเจ้าประดิจินทรวรมัน ปฐมกษัตริย์ราชวงศ์ปาณฑุรังค์ ได้ปกครองประเทศจามปามีราชธานีอยู่ที่เมืองราชปุระหรือวีระปุระ ครั้นสิ้นพระชนม์แล้วราชนัดดาได้ครองราชสมบัติสืบมาทรงนามพระเจ้าสัตยวรมันในต้นรัชกาลปี พ.ศ. ๑๓๑๗** มีพวกทางทะเลใต้ยกกองทัพเรือไปปล้นสะดมบ้านเมืองและวิหารโพนครนำเอามุขลึงค์และทรัพย์สมบัติอันมีค่าไป สิ้นรัชกาลพระเจ้าสัตยวรมัน พระอนุชาได้เป็นกษัตริย์ทรงนามพระเจ้าอินทรวรมัน ในพ.ศ. ๑๓๓๐ พวกทางทะเลได้ยกทัพเรือไปปล้นรบกวนอีกได้เผาวิหารภัทรปติศวร ซึ่งเป็นปูชนียสถานสำคัญของประเทศจามปา พระเจ้าอินทรวรมันต้องทรงสร้างเทวรูปใหม่ เรียกชื่อ อินทรภัทเรศวร ใน พ.ศ. ๑๓๔๒ มาสเปอโร (G.MASPERO) นักโบราณคดีชาวฝรั่งเศส มีความเห็นว่า กองทัพพวกทะเลใต้นี้ยกไปจากประเทศคุนหลุน (ในทักษิณรัฐ) หรือชวา (ประเทศอินโดนีเซีย)

เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๐ หรือเลยมาสักเล็กน้อย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครยังอยู่ในสังกัดราชบัณฑิตยสภา ซึ่งมีสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นนายกได้มุขลึงค์ทำด้วยหินสีเขียวแห่งหนึ่งมาจากบ้านหนองหวาย อำเภอไชยา ซึ่งปัจจุบันแยกเป็นท้องที่อำเภอท่าชนะไปแล้วมุขลึงค์นั้นเป็นศิลปกรรมช่างจามอย่างแท้จริง บ้านหนองหวายอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของสถานีท่าชนะ ห่างกันประมาณ กิโลเมตรเศษราว พ.ศ. ๒๕๐๒ ทำการปลูกสร้างโรงเรียน ชุมชนตลาดหนองหวายที่ตำบลนี้ ขุดรื้อซากก่ออิฐกลุ่มหนึ่ง พบเศียรเทวรูปขนาดเล็ก ๆ กับชิ้นส่วนของรูปพระคเนศร์ ทั้งหมดทำด้วยหินสีเขียว เป็นศิลปสมัยปัลลวะรุ่นพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ ห่างจากโรงเรียนตรงไปทางตะวันออกร่วม ๓ กิโลเมตรมีลำน้ำสายหนึ่งเรียกคลองท่าเมืองไหลมาแต่บ้านทุ่งนมแมวไปลงร่วมกับคลองท่าชนะ แล้วไปออกอ่าวไทยที่ปากน้ำท่ามะม่วง คลองท่าเมืองอยู่ห่างฝั่งทะเลประมาณครึ่งกิโลเมตร ชื่อเรียกของลำคลองชวนให้สงสัยจะเป็นท่าเรือของเมืองอะไรสักเมืองหนึ่ง ต่อมาได้ความรู้จากรูปถ่ายทางอากาศ ว่ามีร่องรอยของเมืองอยู่ใกล้บริเวณโรงเรียน และมีถนนสายกระจ่างวิถี จากสถานีท่าชนะตัดผ่านไปข้างทิศเหนือของเมืองไปยังบ้านปากน้ำท่ากระจาย เมืองร้างแห่งนี้เรียกเมืองอะไร จากสถานีท่าชนะลงมาทางใต้ ๑๙ กิโลเมตรถึงสถานีไชยา และจากสถานีท่าชนะขึ้นไปทางเหนือ ๑๑ กิโลเมตร สถานีคันธุลี ซึ่งอยู่ห่างฝั่งทะเลอ่าวไทยประมาณ ๒ กิโลเมตร คันธุลีเป็นชื่อเมืองโบราณ ข้าพเจ้าเคยไปสำรวจที่บริเวณบ้านคันธุลี ไม่พบร่องรอยโบราณสถาน เมืองคันธุลีโบราณอาจจะอยู่ที่บ้านหนองหวาย, ท่าชนะ ก็ได้ และถ้ากำหนด

---

* สุวรรณภูมิอยู่ที่ไหน ? พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๑ หน้า ๓๑๔

** L.P.Briggs.The Ancient Khmer Empire, 1951 A.D. Page 67

ตามอายุของโบราณวัตถุเมืองแห่งนี้ควรมีอายุราว ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว พงศาวดารจีนสมัยราชวงศ์เหม็ง* (พ.ศ. ๑๙๑๑-๒๑๘๖) กล่าวว่ารัฐซันโฟซี (SAN-FO SI) ในสมัยราชวงศ์ซ้อง (พ.ศ. ๑๕๐๓-๑๘๒๒) ซึ่งในสมัยราชวงศ์ถัง (พ.ศ. ๑๑๖๑-๑๔๔๙) เรียกชิหลีโฟซีนั้น ครั้นสมัยราชวงศ์เหลียง (พ.ศ. ๑๐๔๕-๑๐๙๙), เรียกรัฐกาน-โต-ลี้ (KAN-TO-LI) รัฐกาน-โต-ลี้ ได้แต่งทูตนำเครื่องราชบรรณาการไปยังประเทศจีน เมื่อ พ.ศ. ๙๙๗, ๑๐๐๘, ๑๐๔๕, ๑๐๖๒ และ๑๐๖๓ เยรินี เสนอแนะว่า** กาน-โต-ลี้ ในพงศาวดารจีน คือคันธุลีอยู่ที่ฝั่งทะเลตะวันออกของทักษิณรัฐบริเวณเขตอำเภอไชยา (ต่อมาแยกเป็นเขตอำเภอท่าชนะ) เทียบอายุเมืองร้างที่หนองหวาย, ท่าชนะร่วมสมัยเดียวกับราชวงศ์เหลียง เมืองร้างแห่งนี้ควรเป็นเมืองคันธุลี (กาน-โต-ลี้) อย่างแน่นอน ฉะนั้นเราจะได้ความรู้ว่า พระเจ้าศรีวิชัยนฤบดี (=ศรีวิชัยเยน-ทรราชา) ในศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ ทรงแต่งกองทัพเรือ (ประเทศคุนหลุน) ยกไปโจมตีนครของจามปา เมื่อ พ.ศ. ๑๓๑๗*** ได้มุขลึงค์มาไว้ที่เทวสถานเมืองคันธุลี ต่อมาจึงโปรดให้ก่อสร้างเจดีย์ทรงปราสาทด้วยอิฐขึ้น ๓ องค์ ขึ้นที่นครไชยา สำเร็จเมื่อ วันพุธขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีเถาะ พ.ศ. ๑๓๑๘ จากศิลาจารึก ๓ ดินแดนคือ

๑. ศิลาจารึกปราสาทโพนครในรัฐจามปา เรื่องปล้นมุขลึงค์ เมื่อพ.ศ. ๑๓๑๗
๒. ศิลาจารึกนครไชยา (หลักที่ ๒๓) ในหน้าสินรัฐเรื่องก่อสร้างเจดีย์ทรงปราสาท ๓ องค์เมื่อ พ.ศ. ๑๓๑๘
๓. ศิลาจารึกกาลาสัน ในรัฐของภาคกลางเรื่องมหาราชปัญจปณะ ปณมกรณะ, ดิลกแห่งไศเลนทรวงศ์ โปรดให้ก่อสร้างเจดีย์ทรงปราสาทที่หมู่บ้านกาละสะ เมื่อ พ.ศ. ๑๓๒๑

เล่าถึงเหตุการณ์ที่มีขึ้นในเวลาไล่เลี่ยกระชั้นชิดกันทำให้ข้าพเข้ามีความสงสัยว่า ศิลาจารึกนครไชยา (หลักที่ ๒๓) ด้านที่ ๒ ขึ้นต้นด้วยคำ *"สวัสดี"* ตามระเบียบของการสลักจารึก (เช่นศิลาจารึกเกดุกัน พ.ศ. ๑๒๒๕ กับ จารึกตลังตูวู พ.ศ. ๑๒๒๗ ในปาเลมบัง เป็นต้น) กล่าวถึงพระวิษณุมหาราช ผู้เป็นต้นกำเนิดแห่งราชวงศ์ไศเลนทร นั้นน่าจะเป็นเรื่องมีมาก่อนด้านที่ ๑ ส่วนด้านที่ ๑ เริ่มต้นก็พรรณนายอพระเกียรติศรีวิชเยนทรราชา หรือศรีวิชย-นฤบดีไม่มีคำ *"สวัสดี"* ฟังดูเนื้อความทำนองจะสืบเรื่องมาแต่ ด้านที่ ๒ ศรีวิชเยนทรราชาอาจจะเป็นกษัตริย์ไศเลนทรวงศ์ สายตรง สืบมาแต่วิษณุมหาราช ส่วนปัญจปณะ ปณมกรณะอาจจะเป็นพระอนุชาหรือพระญาติสนิทของศรีวิชเยนทรราชา แยกไปปกครองรัฐชวาภาคกลาง ตั้งราชวงศ์เป็นสายสาขา คือดิลกแห่งไศเลนทรวงศ์สืบเชื้อสายปกครองรัฐชวาภาคกลางมาจนสิ้นรัชกาลพระเจ้าสมรตุงคะ (พ.ศ. ๑๓๕๕-๑๓๗๕)

---

* K.A. NILARANTA SASTRI, M.A.-HISTORY OF SRI VIJAYA, 1449 A.D. PAGE 30

** G.E. GERINI-RESEARCHES AN PTOLEMY'S GEOGRAPHY, 1909 A.D. PAGE 602

ในระหว่างรัชกาลของพระอัยกาของพระเจ้าศรีพาลบุตรเทวะกันของพระองค์ด้วย ได้มีชาวอาหรับเข้ามาค้าขายในประเทศซาบัคหรือสุวรรณทวีปและจดบันทึกเรื่องราวของบ้านเมืองไว้ นายวานิชชาวอาหรับคนแรกคือ อิปู ฮอร์ดาบีห์ (I bn Hordabch พ.ศ. ๑๓๘๗-๑๓๙๑) นอกจากจะจดบันทึกเล่าเรื่องสัตว์กับพันธุ์ไม้นานาชนิดแล้วเขายังเล่าถึงรายได้ประจำวันของพระราชา คิดเป็นทองคำวันละ ๒๐๐ มานส์ (mans) ในจำนวนนี้มีค่าภาษีชนไก่รวมอยู่ด้วยคิดเป็นประมาณวันละ ๕๐ มานส์ การพนันชนไก่นั้น ถ้าไก่ตัวใดชนะ ขาข้างหนึ่งของมันตกเป็นกรรมสิทธิ์ของพระราชาเจ้าของไก่ตัวชนะต้องไถ่คืนตามราคาที่พนันกันติดตามน้ำหนักของทองคำ พระราชาจะโปรดให้แหลมทองคำที่เป็นรายได้ประจำวันเป็นแท่ง แล้วโยนลงไปในสระน้ำและตรัสว่ามันเป็นราชทรัพย์ของพระองค์

ถัดจากอิปู ฮอร์ดาบีห์เป็นนายวานิช ชื่อ สุไลมัน เข้ามาเมื่อพ.ศ. ๑๓๙๔ ข้อความบันทึกของเขาได้รวบรวมจัดพิมพ์โดย อาบู เซค อัชซัน ซึ่งเข้ามาทำการค้าขาย เมื่อ พ.ศ. ๑๔๕๙ อาบู เซค ฮัชซันเล่าเรื่องเกี่ยวกับพระเจ้าแผ่นดินประเทศกัมพูชา ตามที่สุไลมันบันทึกไว้มีเนื้อความว่า

** "ประเทศกัมพูชาเป็นประเทศซึ่งส่งยาดำเขมรออกจำหน่าย ประเทศนี้มิใช่เป็นเกาะและไม่มีประเทศไหนมีพลเมืองมากกว่าประเทศกัมพูชา การเที่ยวเสเพลและการดื่มเมรัยทุกชนิดเป็นของห้ามขาด ทั้งในเมืองและนอกเมืองจะไม่พบคนที่มัวเมาแม้คนเดียว ระยะทางระหว่างเมืองกัมพูชาและประเทศซาบัคเรือแล่น ๑๐ ถึง ๒๐ วันแล้วแต่ลม"*

มีเรื่องเล่ากันมาแต่ก่อนว่า ยังมีพระราชาเขมรองค์หนึ่งซึ่งหนุ่มและผลุนผลัน วันหนึ่งพระราชาองค์นี้ประทับนั่งที่ในวัง มองไปยังแม่น้ำ ซึ่งคล้ายกับแม่น้ำไทกริส (Tigris)** (จากวังไปถึงทะเลระยะทางเดิน ๑ วัน) และมีเสนาบดีของพระองค์เฝ้าอยู่ในที่นั้นด้วย พระองค์กำลังถกกันกับเสนาบดีของพระองค์ถึงเรื่องความสง่างามแห่งอาณาจักรของมหาราชาแห่งซาบัค เรื่องพลเมืองอันหนาแน่นและหมู่เกาะจำนวนมากมายมีอยู่ในอาณาจักรนั้น พระราชาตรัสว่า *"เรามีความอยากอยู่อย่างหนึ่ง ซึ่งจะต้องทำให้สมอยาก"* เสนาบดีซึ่งเป็นผู้สามิภักดิ์ต่อเจ้านายอย่างแท้จริงและทราบในนิสัยอันผลุนผลันของเจ้านายดีด้วย ได้ทูลถามว่า *"ความประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างไร"* พระราชาตรัสว่า *"ฉันอยากจะได้เห็นศีรษะของมหาราชาแห่งซาบัคใส่ถาดมาอยู่ตรงหน้าฉัน"* เสนาบดีก็เข้าใจทันทีว่า เป็นความริษยาที่ทำให้เจ้านายของตนคิดไปเช่นนั้น จึงทูลว่า *"ขอเดชะใต้ฝ่าละอองธุลีบาท เกล้ากระหม่อมรู้สึกไม่สบายที่ได้ฟังเจ้านายของตนระบายความรู้สึกเช่นนั้น ประชาชนของกัมพูชากับของซาบัคยังไม่เคยแสดงความเป็นอริต่อกัน ซาบัคยังไม่เคยทำอันตรายอย่าง*

---

* เป็นคำแปลของเจ้าคุณพุทธาส อินทปัญโญ ในเรื่องแนวสังเขปของโบราณคดีรอยอ่าวบ้านดอน พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๙๓ หน้า ๖๘-๗๐

** หมายถึงไทกริสในอาหรับ

ใดแก่เรา ประเทศอยู่ไกลกัน และพระราชาแห่งซาบัคก็ไม่เคยแสดงท่าทีจะรุกรานเรา ความปรารถนาเช่นนี้ไม่ควรรั่วไปถึงหูใครอื่น และใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทไม่ควรตรัสถ้อยคำอย่างนี้อีก" พระราชาเขมรองค์นั้นกริ้วเสนาบดีผู้ทัดทาน และไม่เอาใจใส่ต่อคำตักเตือนของอำมาตย์ผู้ฉลาดและผู้จงรักนั้น พระองค์ได้ตรัสระบายความรู้สึกอันนี้แก่นายทัพนายกองและข้าราชสำนักอื่น ๆ ที่มาเฝ้าพระองค์ต่อไปอีก

ความปรารถนาของพระราชาองค์นี้ก็แพร่ออกไป จนกระทั่งทราบถึงมหาราชาแห่งซาบัคด้วยพระกรรณของพระองค์เอง พระองค์เป็นกษัตริย์ที่เข้มแข็งและรอบรู้และผ่านวัยมาก่อนแล้ว พระองค์รับสั่งให้หาเสนาบดีมาตรัสเล่าให้ฟังถึงเรื่องที่ทรงทราบมาและตรัสแถมว่า *"เนื่องด้วยคำกล่าวที่ราชาเขมรผู้โง่เขลากล่าวออกไปด้วยความหนุ่มคะนองต่อประชาชนเช่นนั้น ฉันต้องออกรับหน้า การไม่เอาใจใส่กับคำดูหมิ่นเหล่านี้จะเป็นการอ่อนข้อต่อเขา"* แล้วพระองค์ตรัสกำชับให้เสนาบดีของพระองค์เก็บความเรื่องนี้ไว้เป็นความลับให้เสนาบดีจัดเรือขนาดกลางพันลำ พร้อมด้วยเครื่องใช้และอาวุธชนิดที่จะเป็นกองทัพอันแข็งกร้าว เพื่อกันคนสงสัยได้มีการป่าวร้องทำนองว่า พระมหาราชาจักเสด็จเที่ยวตรวจหมู่เกาะของพระองค์เอง และให้มีพระราชสาสน์ถึงผู้ครองเกาะต่าง ๆ ในอาณาจักรของพระองค์เอง และให้พระราชสาสน์ถึงผู้ครองเกาะต่าง ๆ ในอาณาจักรของพระองค์ว่า พระองค์จะเสด็จข่าวแพร่ไปทุกหนทุกแห่ง และผู้ครองเกาะแต่ละเกาะก็เตรียมพร้อมเพื่อต้อนรับมหาราชา

เมื่อพระบรมราชโองการนั้นเป็นไปถึงที่สุด และทุกสิ่งอย่างพร้อมแล้วพระองค์เสด็จลงเรือพร้อมด้วยกองทัพเรือ รับสั่งให้ตรงแน่วไปยังประเทศกัมพูชา พระราชาเขมรไม่เคยทรงระแวงว่าอะไรจะเกิดขึ้น จนกระทั่งมหาราชาแห่งซาบัคได้เข้าไปยังแม่น้ำอันเป็นที่ตั้งนครหลวง และยกพลขึ้นบก กองทหารเหล่านั้นจึงเข้าเมืองได้โดยง่ายดาย ล้อมวังและจับพระราชา ประชาชนพากันแตกหนีไปต่อหน้าทหารที่ยกขึ้นมา โดยไม่ถูกทำอันตราย มหาราชาแห่งซาบัคให้ประกาศป่าวร้องว่า พระองค์ขอรับรองในความปลอดภัยของประชาชนทุก ๆ คนแล้วพระองค์เองขึ้นประทับนั่งบัลลังก์ของพระราชาเขมรองค์นั้น และรับสั่งให้นำพระราชาที่ถูกจับนั้นเข้ามาเฝ้า พระองค์ตรัสแก่พระราชาเขมรนั้นว่า *"ทำไมท่านจึงคิดในสิ่งอันไม่อยู่ในวิสัยที่ท่านจะทำให้เป็นไปได้ ซึ่งแม้ท่านจะทำได้ มันก็ไม่เป็นการดีอะไรสำหรับท่านเลย และแม้จะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ มันก็เป็นสิ่งที่ไม่มีใครเห็นด้วยว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้อง"* พระราชาเขมรทรงนิ่งอั้น มหาราชาแห่งซาบัคได้ตรัสต่อไปว่า *"ท่านปรารถนาจะเห็นศีรษะของฉันใส่ถาดมาวางตรงหน้าท่าน ถ้าหากท่านต้องการจะยึดอาณาจักรของฉันทั้งหมดหรือแย่งเอาไปบางส่วน ฉันก็จะทำแก่กัมพูชาเหมือนที่ท่านตั้งใจจะทำแก่ประเทศของฉัน แต่นี่ท่านต้องการเพียงจะเห็นศีรษะของฉันถูกตัดออก ดังนั้นจะขอทำแก่ท่านเท่าที่ท่านตั้งใจจะทำฉันแทนท่านเสียเอง แล้วฉันก็จะกลับไปยังประเทศของฉันโดยไม่เอาอะไรติดมือไปจากกัมพูชาแม้แต่อย่างเดียว ไม่ว่าจะเป็นของมีค่าหรือไม่มีค่า ชัยชนะของฉันนี้จะ*

เป็นบทเรียนให้แก่ลูกหลานของท่าน เพื่ออย่าให้มีใครในอนาคตทะเยอทะยานในสิ่งที่นอกเหนืออำนาจ หรือปรารถนาสิ่งเกินวาสนาของตน" แล้วพระองค์ก็รับสั่งให้ตัดศีรษะพระราชาเขมร แล้วตรัสแก่เสนาบดีของพระราชาที่ถูกปลงพระชนม์นั้นว่า *"ฉันจะให้รางวัลตอบแทนความดีของท่าน ซึ่งท่านได้พยายามทำในฐานะที่เป็นเสนาบดี เพราะฉันทราบมาดีแล้ว ท่านได้พยายามตักเตือนเจ้านายของท่านเป็นอย่างดีที่สุดแล้ว แต่มันน่าสงสารเหลือเกิน ที่เขาไม่เชื่อฟังท่าน ขอให้ท่านจงเลือกหาผู้ที่จะเป็นพระเจ้านายที่ดี แทนคนบ้า คนนี้ แล้วยกเขาขึ้นครองเมืองเถิด"*

มหาราชาแห่งซาบัคตรัสดังนั้นแล้ว ก็เสด็จกลับประเทศของพระองค์เองหรือแม้แต่คนของพระองค์สักคนหนึ่งก็มิได้เอาอะไรติดมือมาจากประเทศเขมร เมื่อมาถึงประเทศของพระองค์แล้ว ประทับนั่งบัลลังก์ซึ่งมองเห็นสระน้ำได้รับสั่งให้นำศีรษะของพระราชาเขมรองค์นั้นมาใส่ถาดทอดพระเนตรแล้วรับสั่งให้เรียกประชุมขุนนางชั้นสูงในประเทศมาตรัสเล่าเรื่องราวที่เป็นไป และเหตุผลที่ว่า ทำไมจึงต้องยกทัพไปปราบพระราชาเขมรองค์นั้น เมื่อได้ทราบข่าวนี้ทั่วกัน ประชาชนในประเทศซาบัคก็พากันร้องอวยชัยถวายพรแก่เจ้านายของตนมหาราชารับสั่งให้ชำระล้างศีรษะนั้นแล้วใส่ยา บรรจุลงในภาชนะ แล้วส่งไปยังพระราชาเขมรองค์ใหม่ พร้อมด้วยสารความว่า *"เราจำต้องทำเหมือนที่ได้ทำมาแล้วก็เพราะความอาฆาตมาดร้ายของราชาที่ล่วงลับไปแล้วได้อาฆาตต่อเรา เราได้ลงโทษเขาเพื่อเป็นบทเรียนแก่ผู้ที่อยากจะเอาอย่างเขา"* เมื่อข่าวเรื่องนี้ระบือไปถึงพระราชาแห่งอินเดียและจีน เกียรติของมหาราชาแห่งซาบัคก็ยิ่งเด่นขึ้น จำเดิมแต่นั้นมาพระราชาแห่งกัมพูชา เมื่อตื่นบรรทมเวลาเช้าทุก ๆ วัน ย่อมผินพระพักตร์มายังนครซาบัค โค้งศีรษะจดพื้นดิน ทำความเคารพแด่มหาราชา

พระราชาเขมรหนุ่มที่ถูกตัดพระเศียรองค์นี้ นักโบราณคดีตั้งข้อสงสัยกันว่า อาจจะเป็นพระเจ้ามหิปติวรมันแห่งแคว้นเจนละน้ำในสมัยต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ก็ได้ * อย่างไรก็ดี อาบู เชค ฮัชซันเรียกทั้งชื่อรัฐและนครหลวงว่า ซาบัค และเล่าไว้อีกว่า **

ระยะทางเดินเรือทะเลระหว่างซาบัคกับประเทศจีนใช้เวลา ๑ เดือน แต่ถ้าลมดีก็อาจจะเร็วกว่านั้น

พระราชาแห่งนครนี้มีฐานันดรศักดิ์เป็นมหาราช เนื้อที่ของประเทศมี ๙๕๐ ปาราซังส์ พระราชาทรงมีอำนาจเหนือหมู่เกาะเป็นจำนวนมาก ซึ่งแผ่กว้างออกไปประมาณ ๑,๐๐๐ ปาราซังส์หรือมากกว่านั้น ในบรรดารัฐที่พระองค์ครอบครองมีรัฐศรีบูชา (= ศรีวิชัย) ซึ่งมีเนื้อที่ราว ๔๐๐ ปาราซังส์และเกาะชื่อว่า รามี (Rami ตอนเหนือของสุมาตรา) มีเนื้อที่ประมาณ ๘๐๐ ปาราซังส์ รัฐกาลาห์ (Kalah) ซึ่งอยู่ชายทะเลและอยู่ครึ่งทางระหว่างประเทศอาหรับกับ

* L.P. Briggh-The Ancient Klmer Empire, 1951 A.D. page 69

** R.C. Magumdar M.A.-Hindu Colonies in the Far-East, 1944 A.D. page 31

ประเทศจีนก็รวมอยู่ในอาณาเขตของมหาราชด้วย พื้นที่ของรัฐกาลาห์มี ๘๐ ปาราซังส์ เมืองกาลาห์ (เกดาห์-ไทรบุรี) เป็นศูนย์กลางสำคัญที่สุดของสินค้าจำพวกยาดำ, การบูร, ไม้-จันทน์, งาช้าง ดีบุก, ไม้เนื้อแข็งสีดำ, เครื่องเทศและสิ่งอื่น ๆ อีก มีเรือแล่นไปมาระหว่างเมืองท่าเรือกับอ่าวโอมาน

พระมหาราชทรงมีอำนาจเหนือหมู่เกาะเหล่านี้ เกาะที่พระองค์ประทับอยู่มีพลเมืองอยู่หนาแน่นตลอดทั้งเกาะ ในประเทศซาบัคมีประเพณีพิเศษอย่างหนึ่ง คือพระราชวังของพระราชามีทะเลสาบตื้น ๆ อยู่ติดต่อกับทะเล ทุก ๆ เช้าพระองค์จะโยนแท่งทองคำไปในทะเล-สาบนี้ เวลาน้ำขึ้นน้ำจะท่วมแท่งทองเหล่านี้แต่เวลาน้ำลดลงจะแลเห็นแท่งทอง เมื่อพระราชาเสด็จสวรรคต ทองแท่งเหล่านี้จะถูกงมขึ้นมานับชั่งน้ำหนักและจดบันทึกเป็นทางการแล้วแบ่งสรรปันส่วนในหมู่พระญาติวงศ์ ข้าราชบริพาร เหล่าทาสหลวง ตามตำแหน่งฐานะเหลือนอกนั้นแบ่งปันแก่คนยากจน

NATIONAL LIBRARY

๖. ไศเลนทรวงศ์ (ตอนปลาย) - ปัทมวงศ์

เมื่อ ๑๐ ปีก่อนที่อาบู เชค อัชซัน จะเข้ามาค้าขายในประเทศซาบัคหรือสุวรรณทวีปนั้น ราชวงศ์ถังในประเทศจีนได้หมดสิ้นอำนาจลงใน พ.ศ. ๑๔๔๙ และมีราชวงศ์ระยะสั้น ๆ แบ่งชิงปกครองบ้านเมืองต่อเนื่องกันมา ราชวงศ์คือตั้งแต่ พ.ศ. ๑๔๕๐ ถึง พ.ศ. ๑๕๐๓ รวมเวลา ๕๓ ปี เรียกว่าสมัย หงอโต้ ในปีพ.ศ. ๑๔๙๖ ชาวจีนมีความรู้แกะไม้เป็นแบบพิมพ์ทำการพิมพ์หนังสือได้ อาบู เชค ฮัชซัน (พ.ศ. ๑๔๕๙) รวบรวมเอาบันทึกของสุไลมันไปจัดพิมพ์ การพิมพ์จะเกิดขึ้นก่อนในประเทศจีนหรือประเทศอาหรับ ข้าพเจ้ายังไม่ได้สอบค้น อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่พ.ศ.๑๕๐๓ จนถึง พ.ศ.๑๘๒๒ ราชวงศ์ซ้องมีอำนาจปกครองประเทศจีน ในสมัยนี้พงศาวดารจีนเปลี่ยนเรียกประเทศชิลีโฟซีเป็นประเทศซันโฟซีเรื่องราวของรัฐซันโฟซีที่ประมวลได้จากจดหมายเหตุปโตเลมีฉบับสอบค้นของเยรินี กับหนังสือ A History of-South-East Asia D.G.E. Hall ดังต่อไปนี้

๑. พ.ศ. ๑๔๔๗ รัฐซันโฟซีแต่งทูตนำบรรณาการไปยังราชสำนักจีน

๒. พ.ศ. ๑๕๐๓ กษัตริย์ซันโฟซีองค์หนึ่ง เรียกตามสำเนียงจีนว่า ซีลีหุตะลีเซียลีตัน แต่งทูตนำบรรณาการไปยังราชสำนักจีน และถึง พ.ศ. ๑๕๐๔ มีกษัตริย์องค์ใหม่แต่งทูตไปยังประเทศจีนอีก (ตรงนี้แสดงว่ากษัตริย์ซีลีหุตะลีเซียลีตันสิ้นพระชนม์ไปแล้ว)

๓. พ.ศ. ๑๕๓๔ ทูตซันโฟซีไปประเทศจีน ขณะเดินทางกลับใน พ.ศ. ๑๕๓๓ ผ่านเมืองกวางตุ้งมาถึงประเทศจามปา ได้รับข่าวร้ายทางบ้านเมือง คือข่าวกองทัพกษัตริย์ธรรมวงศ์แห่งรัฐชวาภาคตะวันออกยกไปรุกรานราชธานี ทำให้คณะทูตไม่อาจเดินทางต่อมาได้ต้องย้อนกลับไปยังราชสำนักจีนอีกครั้งหนึ่ง สงครามระหว่างแคว้นชวาตะวันออกกับซันโฟซีนั้น ในขั้นแรกซันโฟซีเป็นฝ่ายเพลี่ยงพล้ำ แต่ภายหลังมีชัยชนะพิฆาตกษัตริย์ธรรมวงศ์กับทำลายบ้านเมืองพินาศเสียหาย

๔. พ.ศ. ๑๕๔๒ ซันโฟซีส่งบรรณาการไปยังประเทศจีน และแจ้งถึงการสร้างพุทธสถานเพื่อบำเพ็ญพระราชกุศล กษัตริย์ผู้สร้างองค์นี้มีนามว่า ศรีจุฬามณีวรรมเทวะ

พระเจ้าศรีจุฬามณีวรรมเทวะทรงสร้างพุทธวิหารหลังหนึ่งเรียกว่า ศรีจุฬามณีวรวิหาร ที่เมืองเนคปตัมชายฝั่งโคโรมันเดลในอินเดียใต้เมื่อ พ.ศ. ๑๕๕๐ โดยได้รับราชานุมัติที่ดิน

หมู่บ้านใหญ่แห่งหนึ่งจากพระเจ้าราชราชารัฐโจฬะ ในศิลาจารึกพระบรมราชโองการของพระเจ้าราชราชากล่าวว่า พระเจ้าศรีจุฬามณี วรรณเทวะเป็นกษัตริย์ไศเลนทรวงศ์

๕. พ.ศ. ๑๕๕๑ ทูตซันโฟชีในรัชกาลพระเจ้ามารวิชโยตตุงคะวรรมะไปสู่ราชสำนักจีน

๖. พ.ศ. ๑๕๕๔-๑๕๖๖ พระภิกษุอินเดียชื่อ อติสสะมาศึกษาพระพุทธศาสนาที่ราชธานีของซันโฟชีในสำนักพระเถระธรรมกิรติเป็นเวลา ๑๒ ปี แล้วนำแบบอย่างไปเผยแพร่ในอินเดีย และภายหลังได้ไปแก้ไขปรับปรุงลัทธิพุทธศาสนาในประเทศธิเบต

๗. พ.ศ. ๑๕๕๗ พระเจ้าราชราชารัฐโจฬะสวรรคต ราชโอรสได้เป็นกษัตริย์ ทรงพระนามพระเจ้าราเชนทร (พ.ศ. ๑๕๕๗-๑๕๘๗) พยายามแผ่เดชานุภาพมาทางตะวันออก จนโจมตีได้รัฐซันโฟชีเป็นประเทศราชเมื่อ พ.ศ. ๑๕๖๗-๘

๘. พ.ศ. ๑๖๒๐ มีข้าราชการผู้ใหญ่คนหนึ่งของรัฐซันโฟชีเป็นราชทูตไปยังประเทศจีน พระเจ้าจักรพรรดิทรงต้อนรับอย่างสมเกียรติ์ ราชทูตผู้นี้ได้เผชิญหน้ากับคณะทูตโจฬะ ซึ่งไปในปีเดียวกัน ณ ราชสำนักจีน

๙. พ.ศ. ๑๖๒๑ คณะทูตซันโฟชีไปประเทศจีนพร้อมด้วยเครื่องราชบรรณาการ มีแร่เงิน น้ำมันการบูร กำยาน สิ่งหายากในบ้านเมือง

๑๐. พ.ศ. ๑๖๒๓ ข้าราชการผู้ใหญ่รัฐซันโฟชีไปถึงเมืองกวางตุ้งแจ้งว่า โดยมีกิจการค้าในประเทศของตน จึงได้นำสาส์นของราชธิดาพระมหากษัตริย์เขียนเป็นอักษรจีนมาถึงผู้ควบคุมการค้าฝ่ายจีนพร้อมทั้งของขวัญ มีการบูรเมืองบารุส และผ้าฝ้าย

๑๑. พ.ศ. ๑๖๒๕ คณะทูต ๓ นายไปยังราชสำนักจีน นำเครื่องบรรณาการมีดอกบัวทองคำฝังไข่มุก การบูรเมืองบารุส และสิ่งอันเป็นของหายาก

๑๒. พ.ศ. ๑๖๒๖ คณะทูต ๓ นายอีกคณะหนึ่งไปประเทศจีนพร้อมด้วยเครื่องบรรณาการ

๑๓. ระหว่าง พ.ศ. ๑๖๒๗-๑๖๔๐ มีคณะทูตไปประเทศจีนอีกเหมือนกัน

๑๔. พ.ศ. ๑๖๔๙ เนื่องในการรับรองของคณะทูตของประเทศพุกาม เจ้ากรมพิธีการได้กราบทูลพระเจ้าจักรพรรดิว่า รัฐโจฬะตกเป็นประเทศราชของรัฐซันโฟชี

(จดหมายเหตุของม้าตวนหลินอธิบายความที่มีในพงศาวดารสมัยราชวงศ์ซ้องตอนนี้ว่าโจฬะได้ตกเป็นประเทศราชของซันโฟชีมาแต่ราว พ.ศ. ๑๖๒๐)

๑๕. พ.ศ. ๑๖๙๙ พระเจ้าศรีมหาราชแต่งคณะทูตไปยังประเทศจีนพร้อมด้วยเครื่องบรรณาการ

๑๖. พ.ศ. ๑๗๑๑ กษัตริย์องค์ใหม่ (เป็นโอรสขององค์ก่อน) ได้ครองราชสมบัติรัฐ-ซันโฟชี

๑๗. พ.ศ. ๑๗๑๕ กษัตริย์ซันโฟชีได้ขอราชานุมัติจากพระเจ้าจักรพรรดิ ซื้อทองแดงบรรทุกเรือไปยังประเทศของพระองค์และขอว่าจ้างช่างจีนหล่อหลอมทำเป็นกระเบื้องทองแดงสำหรับมุงหลังคาพระราชฐานซึ่งพระเจ้าจักรพรรดิก็โปรดอนุมัติ แต่หาได้จัดการหล่อหลอมไม่เพราะเป็นการด่วน

๑๘. พ.ศ. ๑๗๒๑ คณะทูตของซันโฟซีไปถึงประเทศจีนพร้อมด้วยเครื่องราชบรรณาการ พระเจ้าจักรพรรดิทรงดำริว่า การจัดสิ่งของพระราชทานตอบแทนเครื่องบรรณาการนั้นหมดเปลืองมาก จึงตรัสสั่งมิให้คณะทูตต้องเดินทางเข้าไปยังเมืองนานกิงราชธานีอีกต่อไป ให้พักและรับรองกันที่เมืองจ๋วนเกียวในมณฑลฮกเกี้ยน เชิญแต่พระราชสาส์นของกษัตริย์ซันโฟซี ซึ่งแจ้งว่าพระองค์ได้สืบราชสมบัติต่อจากพระราชบิดาเมื่อปีที่ ๔ แห่งแผ่นดินยี่หัวจินเตา (พ.ศ. ๑๗๑๑) เข้าไปยังราชสำนักจีนอย่างสมพระเกียรติเท่านั้น

ตามข้อความในพงศาวดารสมัยราชวงศ์ซ้องที่ยกมากล่าวเป็นข้อ ๆ นี้ เราจะเห็นในงานค้นคว้าของนักโบราณคดีรุ่นอาวุโส เช่น ศาสตราจารย์ยอชเซเดส์, ศาสตราจารย์มชุมดาร์ เป็นต้น ท่านหยิบยกมากล่าวเป็นบางข้อ เช่น เรื่องพระเจ้าศรีจุฬามณีวรรมเทวะทรงสร้างพระวิหารที่เมืองแคปตันในรัฐโจฬะเรื่องรัฐซันโฟซีตกเป็นประเทศราชของพระเจ้าราเชนทรโจฬะแล้วก็ผ่านเลยไปยังเรื่องพระเจ้าจันทกานุแห่งรัฐตามพรสิงค์ใน พ.ศ. ๑๗๗๓ นอกนั้นไม่มีเล่าถึงกันเลย เห็นจะเป็นเพราะไม่เจอะเรื่องราวเค้าเงื่อนที่จะพึงปะติดปะต่อกัน ทำให้ข้าพเจ้าสนใจใคร่รู้จึงได้อ่านตรวจประวัติเรื่องราวเรื่อย ๆ มาในที่สุดก็พบหลักฐานที่จะพึงประสมประสานให้ประวัติของซันโฟซี ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๕ เชื่อมโยงติดต่อกันได้จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ แต่ก่อนอื่นใคร่ขอพูดทบทวนอีกสักครั้ง ว่าในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๔ กับพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ฉะนั้น พ่อค้าชาวอาหรับ ๓ คน คือ อิปู ฮอร์ดาบีห์, สุไลมันและอาบูเซดฮัซซัน ระบุว่าประเทศซาบัค คือ สุวรรณทวีป ครั้นมาถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖ พ่อค้าชาวอาหรับอีกคนหนึ่งชื่ออัลเบอรูนี (AL BERUNI ๑๕๗๓) ก็ยังระบุว่าหมู่เกาะตะวันออกในมหาสมุทรอินเดีย ซึ่งอยู่ใกล้ประเทศจีนยิ่งกว่าประเทศอินเดียนั้น เป็นเกาะซาบัค ในอินเดียเรียกกันว่า สุวรรณทวีป แปลว่าเกาะทอง* ฉะนั้นขอกล่าวยืนยันอีกครั้งว่า ประเทศซาบัค คือ สุวรรณทวีปและสุวรรณทวีปก็คือทักษิณรัฐ เรื่องของทักษิณรัฐตั้งแต่ต้นมา ได้อาศัยจดหมายเหตุ พงศาวดาร แลคำจารึกของต่างประเทศเป็นหลักฐานมาตามลำดับของระยะเวลา ในดินแดนของทักษิณรัฐเองนอกจากศิลาจารึกนครไชยาแล้วมีประวัติเรื่องราวใดเป็นหลักฐานบ้างหรือไม่

จากหนังสือ ๓ เรื่อง คือ ตำนานมูลศาสนา ตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ และตำนานจามเทวีวงศ์ข้าพเจ้าสอบค้นพบเหตุการณ์เรื่องหนึ่ง ได้ขนานชื่อไว้ว่าเรื่อง *"ศึก ๓ พระนคร"*** มีข้อความต่อไปนี้

เมื่อ พ.ศ. ๑๔๔๖ พระยาพกราช หรืออัตราสตกราช ผู้ครองนครหริภุญชัย (ลำพูน) ในภาคเหนือของประเทศไทย ได้ยกทัพเรือมาตีนครละโว้ (ลพบุรี) พระยาอุจฉิตตจักรวรรดิ์ ผู้ครองนครละโว้ ทราบข่าวศึกก็รีบยกกองทัพไปต่อต้านข้าศึกที่ชายอาณาเขต ขณะที่ทั้งสองฝ่าย

---

*R.C. Majumder M.A.-Hindu Colonies in the Far-East,1944 A.D. page 32

**สุวรรณภูมิอยู่ที่ไหน ; พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๑ หน้า ๑๒-๑๘

ปะทะต่อสู้กันยังมิทันแพ้ชนะกันนั้น พระยาชีวกราชผู้ครองเมืองนครศรีธรรมราช ทรงทราบข่าวการสงครามระหว่างสองพระนคร ก็ฉวยโอกาสยกกองทัพบก กองทัพเรือขึ้นมายึดเอานครละโว้ แล้วเลยยกกองกำลังขึ้นไปโจมตีทัพนครละโว้กับลำพูนแตกพ่ายไป ฝ่ายพระยาอุจฉิตตจักรวรรดิ์เห็นว่าพระองค์เสียบ้านเมืองทรัพย์ศฤงคารหมดแล้ว จึงรวบรวมรี้พลจัดเป็นทัพบกรีบรุดไปยึดเอานครหริภุญชัยครั้นพระยาพกราชซึ่งเดินทางหนีกลับทางเรือ ไปถึงนครหริภุญชัยเข้าเมืองไม่ได้ ก็ยกกำลังเข้าโจมตี แต่สู้พระยาอุจฉิตตจักรวรรดิ์ไม่ได้ต้องลงเรือล่องหนีลงมาทางใต้ หายสาบสูญไป

ส่วนพระยาชีวกราชจัดการความเป็นอยู่ของนครละโว้สงบเรียบร้อยดีแล้ว ก็แต่งตั้งให้โอรสเป็นผู้ครองละโว้ มีนามเรียกว่า พระยากัมโพชราช แต่นั้นมาเมืองละโว้ (ลพบุรี) ก็มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า *"เมืองกัมโพช"* กษัตริย์นครศรีธรรมราชมีพระนามว่า *"ชีวกราช"* แปลว่า *"พระราชาแห่งชวกะ"* ชวกะเป็นชื่อที่พงศาวดารลังกาเรียกรัฐเดียวกับที่ชาวอาหรับเรียกรัฐซาบัค ฉะนั้นในกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๕ รัฐชวกะ รัฐซาบัค ย่อมหมายถึง รัฐนครศรีธรรมราช หรือรัฐตามพรลึงค์ ข้อความในเรื่องศึกสามพระนครแสดงว่า ในระยะเวลานี้เมืองตามพรลึงค์ที่มีชื่อเรียกขานมาแต่พุทธศตวรรษที่ ๗-๘ นั้น ได้เกิดเป็นเมืองสำคัญขึ้นแทนที่นครไชยาตามพรลึงค์จึงเป็นราชธานีของประเทศซันโฟซี ที่แต่งเครื่องบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีน เถ้งเจียวจงฮ่องเต้เมื่อ พ.ศ. ๑๔๔๗ พระยาชีวกราช คือใคร

ดร. ปรนะวิธาน (Dr. Paranavitana) นักโบราณคดีชาวลังกา ได้สอบค้นเรื่องราวในคำจารึกพบปะตามสถานที่ต่าง ๆ ในประเทศศรีลังกา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นภาษาสิงหฬโบราณ รวมทั้งคัมภีร์ต่าง ๆ เช่น มหาวงศ์ จุลวงศ์ และปูชาวดี เป็นต้น ทำให้ทราบประวัติบ้านเมืองบนแผ่นดินปลายแหลมทอง มีชื่อเรียกหลายอย่างว่ามลัยรัฐ ชวกะรัฐ สุวรรณปุระรัฐ ตามพรลึงค์รัฐแม้จนกลึงครัฐก็เรียก และมีประวัติเรื่องราวสอดคล้องกับจดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์ซ้องเป็นอย่างดี ดังจะเล่าต่อไปนี้

มีกษัตริย์ประเทศศรีลังกาองค์หนึ่งทรงนามพระเจ้ากัสสปที่ ๕ (พ.ศ. ๑๔๕๗-๑๔๗๑) ตั้งราชธานี อยู่ที่นครโปลันนะรุวะ ก่อนเสวยราชสมบัติมีราชบุตรองค์หนึ่งชื่อสิทธิยาตรา (สิทธัตถะ) เกิดแต่มเหสีชื่อราชินี ราชบุตรผู้นี้ได้เป็นกษัตริย์ปกครองมลัยรัฐในปลายแหลมทอง พระเจ้ากัสสปที่ ๕ เป็นโอรสของพระเจ้าเสนะที่ ๒ ซึ่งเดิมเป็นขุนพลผู้เรืองนามของพระเจ้าศิลาเมฆเสน ๆ เมื่อก่อนสิ้นพระชนม์และมอบราชบัลลังก์ให้แก่ขุนพลเสนะนั้น พระองค์เคยช่วยเหลือสนับสนุนให้เจ้าชายรัฐปาณทัย (Pandaya) คือแคว้นมาลามาร์ ที่ปลายแหลมประเทศอินเดีย ชื่อวรคุณ ได้เป็นกษัตริย์ปาณทัย พระเจ้าวรคุณมีโอรสองค์หนึ่งที่เกี่ยวข้องในเรื่องราวที่จะเล่านี้ชื่อ ศรีมาระ ส่วนสิทธิยาตราผู้เป็นมหาราชแห่งมลัยรัฐมีมเหสีชื่อนางดารา และมีโอรสชื่อโกณฑัญญะ (โกณฑินียะ) ซึ่งได้สืบราชสมบัติต่อมา มหาราชาโกณฑัญญะ มีโอรสองค์หนึ่ง ชื่อ กุณาลนพ ได้เป็นผู้ครองรัฐสุวรรณปุระอยู่ ณ เมืองศรีวิชัย (คือนครไชยา)

กุณาลนพมีธิดานางหนึ่งชื่อนาง คุณวดี ศรีมาระผู้เป็นโอรสของพระเจ้าวรคุณแคว้นปาณฑัย เป็นผู้ชอบท่องเที่ยวแสวงหาความรู้เดินทางมายังเมืองศรีวิชัย กุณาลนพพอพระทัยในเจ้าชายองค์นี้จึงจัดการให้อภิเษกสมรสกับนางคุณวดีผู้เป็นธิดา ทั้งสองเกิดบุตรีด้วยกันคนหนึ่งชื่อนางสุนทรี เมื่อนางสุนทรีเจริญวัยเป็นสาวแล้ว มีข้าศึกรัฐกัมโพชยกมารุกรานรัฐสุวรรณปุระ ศรีมาระคุมกองทัพออกต่อสู้เสียทีถูกฆ่าตายบนหลังช้าง กุณาลนพต้องยกทัพออกไปรบเองมีชัยชนะจับได้แม่ทัพกัมโพชชื่อรุทธวรมัน เป็นโอรสกัมโพชรัฐข่าวพ่ายแพ้สงครามทราบไปถึงกษัตริย์กัมโพชรัฐ จึงกรีธาทัพมาประชิดเมืองศรีวิชัย ครั้นเห็นรุทธวรมันราชบุตรถูกมัดประจานอยู่ที่ประตูเมือง กษัตริย์กัมโพชก็ขับช้างทรงมุ่งเข้าไปจะช่วยเหลือเลยถูกทหารรักษาเมืองใช้ลูกธนูอาบยาพิษสิ้นพระชนม์เมื่อกุณาลนพประสบชัยชนะแล้วก็รายงานผลไปให้พระมหาราชทรงทราบ มหาราชผู้เป็นพระราชบิดาทรงประทานสิ่งของมาเป็นรางวัล พร้อมทั้งให้เครื่องเพชรมาติดประดับประตูเมืองด้วย กาลเวลาล่วงมาจะโดยกลอุบายประการใดไม่ประจักษ์ รุทธวรมันหลบหนีจากเมืองศรีวิชัยไปได้แล้วเกณฑ์กำลังทหารจากกัมโพชมาโจมตีเมืองศรีวิชัย ระยะนี้กุณาลนพได้สืบราชสมบัติเป็นมหาราชมลัยรัฐแล้ว แต่ยังตั้งราชสำนักอยู่ ณ นครศรีวิชัย มหาราชกุณาลนพคุมกองทัพออกไปต่อสู้พร้อมด้วยเจ้าชายสูรยนารายณ์ *(๑) เป็นราชบุตรของผู้ครองมาลัยปุระ** และเป็นคู่หมั้นหมายของนางสุนทรี กองทัพนครศรีวิชัยพ่ายแพ้สูรยนารายณ์ (๑) ถูกฆ่าตายมหาราชกุณาลนพหนีลงเรือไปยังประเทศศรีลังกา ขณะนั้นเป็นรัชกาลพระเจ้าเสนะที่ ๔ (พ.ศ. ๑๔๙๗-๑๕๐๐) มหาราชกุณาลนพได้รับการอุปการะจากเจ้าชายมเหนทรผู้เป็นยุพราช พระเจ้าเสนะที่ ๔ จึงทรงมอบหมายให้มเหนทรยุพราชยกกองทัพข้ามทะเลมาช่วยกอบกู้บ้านเมืองให้แก่กุณาลนพมเหนทรทำการปราบปรามข้าศึกได้เรียบร้อยแล้วได้พบปะกับนางคุณวดีและนางสุนทรี ซึ่งหลบหนีภัยสงครามไปพำนักอาศัยอยู่กับเจ้าชายอนุชาของสูรยนารายณ์ (๑) และคนทั้งสองนี้ เกิดความสมัครรักใคร่กันขึ้นด้วย มเหนทรยุพราชมีความพอใจในรูปโฉมของนางสุนทรีจึงรับไว้เป็นชายา ครั้นมอบหมายบ้านเมืองให้แก่มหาราชกุณาลนพเรียบร้อยแล้ว ยุพราชศรีลังกาก็พานางสุนทรีชายากับนางคุณวดีกลับประเทศศรีลังกา พร้อมทั้งเจ้าชายอนุชาของสูรยนารายณ์ (๑) ด้วยโดยให้คำมั่นสัญญาแก่นางสุนทรีกับเจ้าชายองค์นี้ว่า ถ้าตัวยุพราชสิ้นพระชนม์ลงเมื่อใด ก็อนุญาตให้คนทั้งสองครองคู่เป็นสามีภริยากันได้ มเหนทรยุพราชเสด็จกลับมาถึงบ้านเมืองแล้วมิช้ามินานพระเจ้าเสนะที่ ๔ ก็สวรรคต พระยุพราชได้เป็นกษัตริย์ทรงพระนามพระเจ้ามหินทรที่ ๔ ทรงแต่งตั้งนางสุนทรีเป็นอัครมเหสีและตั้งให้เจ้าชายผู้ติดตามมาจากรัฐสุวรรณปุระเป็นทัณฑนายกผู้บัญชาการกองทัพเรือควบคุมเส้นทางการค้าขายทางเรือ ขอกล่าวไปเสียเลยว่าเมื่อพระเจ้ามหินทรที่ ๔ สวรรคตใน พ.ศ. ๑๕๑๕ แล้ว พระนางสุนทรีกับเจ้าชายผู้เป็นทัณฑนายกได้พา

*ต่อไปข้างหน้ามีชื่อสูรยนารายณ์อีก ๔ คน เพื่อสะดวกแก่การจำจึงให้หมายเลขไว้กำกับ

**ดร. ประวิธานมีความเห็นว่าเป็นเมืองขันทีในเกาะสุมาตรา แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นเมืองตามพระรึงหรือนครศรีธรรมราช

กันเดินทางกลับมายังชวกะรัฐ อยู่กินเป็นสามีภรรยากันมีบุตรชายคนหนึ่งให้ชื่อสูรยนารายณ์ (๒) เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงเจ้าชายสูรยนารายณ์ (๑) แลต่อมาสูรยนารายณ์ (๒) ผู้นี้ก็มีบุตรชายคนหนึ่งให้ชื่อสูรยนารายณ์ (๓) เหมือนกัน ท่านผู้นี้บทบาทสำคัญในเรื่องราวที่จะกล่าวข้างหน้า พระเจ้ามหินทรที่ ๔ กับพระนางสุนทรีมีราชโอรส ๒ องค์ กับราชธิดา ๑ องค์ โอรสองค์ที่ได้สืบสันติวงศ์ต่อมาทรงนามพระเจ้าเสนะที่ ๕ และโอรสน้องได้สืบราชสมบัติต่อจากพระเชษฐาธิราช ทรงนามพระเจ้ามหินทรที่ ๖ ครองเมืองอนุราชปุระเป็นราชธานี ส่วนราชธิดานั้นมีชื่อว่านางสุนทรีเช่นเดียวกับพระราชมารดา

ขอกล่าวถึงมหาราชกุณาลนพต่อไปพระองค์ได้สร้างวัดขึ้นแห่งหนึ่งที่ตำบลเนคะปตัมในรัฐโจฬะโดยได้รับราชานุมัติจากพระเจ้าราชราชาแห่งโจฬะรัฐ (พ.ศ. ๑๕๒๘-๑๕๕๕) วัดนี้มีชื่อวัดศรีจุฬามณีวรวิหารในจารึกแผ่นทองแดงของพระเจ้าราชราชาระบุว่าเป็นไศเลนทรองค์และครองราชสมบัติประเทศศรีวิชัยเมื่อเสด็จสวรรคตแล้วราชโอรสได้เป็นมหาราชแห่งมลัยรัฐมีพระนามว่าพระเจ้ามารวิชโยตตุงคะ (พ.ศ. ๑๕๕๐-๑๕๖๗) มีอัครมเหสีคือนางสุนทรีราชธิดาของพระเจ้ามหินทรที่ ๔ กับพระนางสุนทรี ได้เล่าเรื่องตามผลงานค้นคว้าของ ดร. ปรนะวิธานมาถึงตรงนี้ จะขอนำเอาเนื้อความมาเข้าเรื่องในจดหมายเหตุราชวงศ์ซ้องที่ข้าพเจ้าเขียนไว้เป็นข้อ ๆ คือ

๑. กษัตริย์แคว้นชวกะหรือซันโฟซี ผู้ส่งทูตไปยังราชสำนักจีนเมื่อ พ.ศ. ๑๔๔๗ ในข้อ ๑ มีระยะเวลาตรงกับมหาราชสิทธิยาตรา และมหาราชองค์นี้คือพระยาชีวกราชผู้ยึดครองกรุงละโว้คราวคึกสามพระนคร พ.ศ. ๑๔๔๖ พระองค์น่าจะสวรรคตเมื่อระหว่าง พ.ศ. ๑๔๕๗-๑๔๗๑

กษัตริย์แคว้นชวกะผู้ส่งทูตไปยังราชสำนักจีนเมื่อ พ.ศ. ๑๕๐๓ ในข้อ ๒ คือ มหาราช-โกณฑัญญะครองราชสมบัติอยู่ราว ๓๒ ปีเศษ

กษัตริย์แคว้นชวกะผู้ส่งทูตไปยังประเทศจีน พ.ศ. ๑๕๐๔ ในข้อ ๓ คือ มหาราชกุณาลนพและมีนามภิธัยว่าพระเจ้าศรีจุฬามณีวรรมเทวะ สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๕๕๐ ราชโอรส ได้เป็นกษัตริย์คือพระเจ้ามารวิชโยตตุงคะ ในรัชกาลพระเจ้าศรีจุฬามณีวรรมเทวะนี้ มีข้อความน่าฉงนสนใจในทางประวัติศาสตร์ข้อหนึ่งคือ เยรินี (หน้า ๕๖๗) กล่าวว่า พ.ศ. ๑๕๐๔-๕ นั้นรัฐซันโฟซี หรือชวกะมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เสี้ยนหลิว และข้อความตรงนี้หนังสือสุวรรณทวีปของศาสตราจารย์มชุมดาร์ (หน้า ๑๖๕) กล่าวว่า

"ใน พ.ศ. ๑๕๐๔ พระเจ้าเชลีวูเย ส่งทูตไปยังราชสำนักจีน คณะทูตรายงานว่า แคว้น-ซันโฟซีของพวกเขานั้นเวลานี้มีชื่อเรียกว่าประเทศเสี้ยนหลิว..." เสี้ยนหลิวหรือเสี้ยนล้อเป็นชื่อที่พงศาวดารจีนใช้เรียกประเทศสยามหรือประเทศไทย ข้าพเจ้าได้อธิบายรายละเอียดของเรื่องนี้ไว้ในหนังสือ สุวรรณภูมิอยู่ที่ไหน? (หน้า ๖๓-๗๗) แล้ว

ในเวลารัชกาลของพระเจ้ามารวิชโยตตุงคะนี้ ทางประเทศโจฬะในอินเดียใต้เป็นแผ่นดินพระเจ้าราชราชา (พ.ศ. ๑๕๒๘-๑๕๕๕) สิ้นพระชนม์แล้ว พระเจ้าราเชนทรที่ ๑ (พ.ศ. ๑๕๕๕-๑๕๘๗)

ผู้เป็นโอรสได้ครองราชสมบัติ ในขั้นแรกมีความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงเป็นอย่างดี แต่ต่อมาเมื่อทำนุบำรุงกองทัพบกกองทัพเรือมีกำลังเข้มแข็งแล้ว ได้ยกกองทัพไปตีประเทศศรีลังกาเป็นเมืองขึ้นใน พ.ศ. ๑๕๖๐ ขณะนั้นเป็นเวลาต้นรัชกาลของพระเจ้ามหินทรที่ ๕ ถูกจับเป็นเชลยไปควบคุมไว้ในนครหลวงของโจฬะ ส่วนราชโอรสของพระเจ้ามหินทรที่ ๕ ชื่อเจ้าชายกัสสป ชันษา ๑๒ ปี หลบหนีภัยไปได้ จากนั้นโจฬะก็ยกกองทัพมาโจมตีแคว้นชวกะ พระเจ้ามารวิชโยตตุงคะคุมกองทัพออกไปสู้รบพ่ายแพ้สิ้นพระชนม์ในสมรภูมิ และสงครามวิชโยตตุงคะผู้เป็นโอรสองค์ใหญ่ปกครองอยู่ ณ เมืองคฑวนะ (ไทรบุรี) ก็ถูกจับเป็นเชลยนำไปควบคุมไว้ที่ราชธานีโจฬะและสิ้นชีพ ณ ที่นั้น ประเทศชวกะก็ตกอยู่ในอำนาจการปกครองของโจฬะใน พ.ศ. ๑๕๖๗ จารึกตันชอร์ของพระเจ้าราเชนทรที่ ๑ ซึ่งทำในปีที่ ๑๙ แห่งรัชกาล เล่าถึงการจับสงครามวิชโยตตุงคะและชื่อบ้านเมืองที่ตีได้ คือ*นครศรีวิชัย, ปัณไณ (ปาไน-บนฝั่งตะวันออกของเกาะสุมาตรา) มาไลยูร์ (เมืองซัมพีบนเกาะสุมาตรา), มายิรุพิงคัม (ยิ-โล-ติง ในจดหมายเหตุจีน-ยะหริ่ง?) อิลังคาโสคัม (ลังกาสุกะในรัฐเกดาห์) เมวิลิมบังคัม (ปัปผาละ-ใกล้เมืองหงสาวดี ประเทศพม่าใต้) เมวิลิบังคัม, วไลปปันทูรุ, ตไลตตักโคลัม (ตักโกละตรัง) ตามพรลึงค์ (นครศรีธรรมราช), อิลาบูริเทคะม (ลามุรีทางเหนือของเกาะสุมาตรา), นักถะอารัม (นาควารี-เกาะนิโคบาร์) และคฑารันด์ (เกดาห์-ไทรบุรี)

สงครามโจฬะครั้งนี้ดูเหมือนจะมีร่องรอยอยู่ในพงศาวดารสะยะระห์มลายูที่กล่าวว่า พระราชาทมิฬนาม ราชาโจหลันหรือสุหรัน (Raja Colan or Suran) ได้ทำลายเมืองคงคานครที่ลำแม่น้ำดินดงพร้อมทั้งป้อมที่แม่น้ำเลงคิว (LENQIU) อันเป็นแถวของแม่น้ำยะโฮร์ และเข้าครอบครองตุมะสิก (Tumasik) ซึ่งต่อมาเป็นที่ตั้งเมืองสิงคโปร์

เมื่อทราบลำดับกษัตริย์ชวกะรัฐ ๔ พระองค์ ดังเล่ามาแล้ว ขอย้อนไปพิจารณากับโพชรัฐ-ที่กษัตริย์ผู้เป็นพระราชบิดาของเจ้าชายรุทธวรมันถูกลูกธนูอาบยาพิษตายหน้าประตูเมืองศรีวิชัย ดร. ปรนะวิธาน อนุมานตามเวลารัชกาลของพระเจ้าเสนะที่ ๔ (พ.ศ. ๑๔๙๗-๑๕๐๐) กรุงลังกาว่ากัมโพชหรือกัมโพชะคือประเทศกัมพูชาในระยะเวลาใกล้เคียงกับเหตุการณ์เรื่องนี้ พระเจ้าราเชนทรวรมันเป็นกษัตริย์ปกครองกัมพูชาเมื่อ พ.ศ. ๑๔๘๗ เป็นเวลาไม่เกิน ๑๒ ปี และไม่น้อยกว่า ๑๐ ปี ก่อนมหาราชกุณาลนพหรือพระเจ้าศรีจุฬามณีวรรม เทวะจะแตกทัพหนีไปลังกาและสิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๑๕๑๐ ก่อนรัชกาลพระเจ้าราเชนทรวรมันนั้นเป็นรัชกาลพระเจ้าหรรษวรมันที่ ๒ ครองอยู่เพียง ๒ ปี พระเจ้าหรรษวรมันที่ ๒ ควรเป็นพระราชบิดาของเจ้าชายรุทธวรมัน และถูกลูกธนูสิ้นพระชนม์ขณะนั้นรุทธวรมันยังถูกคุมตัวเป็นเชลยอยู่ในเมืองศรีวิชัยพระเจ้าราเชนทรวรมันผู้เป็นพระประยูรญาติจึงขึ้นครองราชสมบัติ แล้วต่อมาได้ให้กำลังทหารสนับสนุนรุทธวรมันยกไปรบแก้แค้น ทีนี้ว่าถึงความเห็นของข้าพเจ้าบ้างได้กล่าวมาข้างต้นว่า เมื่อมหาราชสิทธิ-

---

★K.A. Nilakant Sastri M.A.-History of Srivijaya, 1949 page 32

ยาตราหรือพระยาชีวกราชตีได้นครละโว้ แต่ตั้งราชบุตรเป็นพระเจ้ากัมโพชราชอยู่ปกครองแคว้นละโว้และประชาชนเลยถูกเรียกว่า แคว้นกัมโพช ชาวกัมโพชไปด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งว่าแคว้นละโว้ถูกเปลี่ยนชื่อใหม่ว่ากัมโพช พระเจ้าแผ่นดินกับประชาชนก็เลยถูกเรียกว่า พระเจ้า-กัมโพชและชาวกัมโพชไปด้วย กัมโพช, กัมโพชะ กับกัมพูชา เป็นดินแดนต่างรัฐกัน ดูเหมือนนักโบราณคดีจะขาดความสนใจเรื่องกัมโพช-ละโว้อยู่มาก จึงงง ๆ กันอยู่ในเรื่องพุกามทำสงครามกับกัมโพช ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า กัมโพชคือละโว้นี่เองยกไปโจมตีเมืองศรีวิชัย พระเจ้ากัมโพช-โอรสของมหาราชสิทธิยาตราเป็นพี่น้องร่วมพระบิดาเดียวกับมหาราชาโกณฑัญญะ รุทธวรมัน โอรสของพระเจ้ากัมโพชละโว้จึงเป็นนัดดาของมหาราชสิทธิยาตรา ตามลำดับสายขัตติยวงศ์ชั้นเดียวกับมหาราชกุณาลนพ อาจจะเป็นความใคร่มีอำนาจราชศักดิ์เป็นใหญ่ในถิ่นฐานบ้านเมืองของบรรพบุรุษพระเจ้ากัมโพชจึงจัดให้รุทธวรมันยกกองทัพไปรุกรานเมืองศรีวิชัยของกุณาลนพ ซึ่งขณะนั้นอาจจะดำรงตำแหน่งรัชทายาทชวกะรัฐก็เป็นได้ เป็นการทำสงครามระหว่างเมืองพี่เมืองน้องที่อยู่ติดต่อใกล้เคียงกันนั่นเอง

พระเจ้ามารวิชโยตตุงคะสิ้นพระชนม์ชีพในสนามรบ พ.ศ. ๑๕๖๗ และโอรสองค์ใหญ่ คือ สงครามวิชโยตตุงคะถูกจับเป็นเชลยไปสิ้นพระชนม์ที่แคว้นโจฬะ เหลือสมรวิชโยตตุงคะโอรสองค์น้อยได้ปกครองชวกะรัฐในฐานประเทศราชของโจฬะสืบไป และเมื่อพระเจ้าราเชนทรที่ ๑ ยาตราทัพกลับบ้านเมืองนั้น ได้นำเอาราชธิดาองค์หนึ่งของพระเจ้ามารวิชโยตตุงคะ (หนังสือ-สะยะระมลายู ฉบับ C.C Brown หน้า ๑๐ Oxford ๑๙๗๐ ว่าชื่อเจ้าหญิงโอมังกิว) ไปเป็นมเหสี มเหสีผู้นี้มีราชบุตรีกับพระเจ้าราเชนทรที่ ๑ ชื่อนางอัมบังคาเทวี เมื่อเจริญวัยเติบใหญ่แล้วได้อภิเษกสมรสกับกษัตริย์แคว้นจาลุกยะมีราชบุตรด้วยกันชื่อ เจ้าชายคุโลตตุงคะ มเหสีของพระเจ้าราเชนทรที่ ๑ ผู้เป็นพระเจ้ายายได้รับเป็นบุตรบุญธรรม และขอพรพระสวามีให้คุโลตตุงคะมีสิทธิในราชบัลลังก์โจฬะ พระเจ้าราเชนทรที่ ๑ มีราชโอรส ๓ องค์ คือ เจ้าชายราชสธิราช-ราเชนทรเทวะและวีระราเชนทร ใน พ.ศ. ๑๕๘๗ กษัตริย์โจฬะพร้อมด้วยมเหสีชาวชวกะและเจ้าชายราชาธิราชได้เสด็จมาประพาสนครศรีวิชัยชวกะรัฐ ในนครนี้มีพราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อ ราชสุนทร-บัณฑิต เป็นชาวเมืองมหุราแคว้นปาณฑยะพำนักอาศัยสั่งสอนพระเวทวิทยาการอยู่ พราหมณ์ราชบัณฑิตผู้นี้มีบุตรีทรงโฉมงดงามนางหนึ่งชื่อ สุนทรี พระเจ้าราเชนทรที่ ๑ ทรงพอพระทัยใคร่จะได้นางเป็นบาทบริจาริกา แต่พราหมณ์ไม่ยินยอมทูลถวาย ทรงขุ่นเคืองพระทัย ตรัสสั่งให้ทหารประหารชีวิตราชสุนทรบัณฑิตยเสีย การฆ่าพราหมณ์ผู้เรืองพระเวทตามลัทธิศาสนาฮินดูเชื่อถือกันว่าเป็นบาปมหันตโทษ ทำให้เหล่าทหารเสนาอำมาตย์เกิดปริวิตกหวั่นกลัวไปตามกัน สมรวิชโยตตุงคะเห็นช่องทางที่จะกอบกู้อิสรภาพ และผดุงไว้ซึ่งความยุติธรรมจึงแต่งตั้งให้เจ้าชาย-ปุรันธรผู้เป็นอนุชากับสมัครพรรคพวกลอบปลงพระชนม์กษัตริย์โจฬะเสีย ยุพราชราชาธิราชหวาดเกรงภัย รีบรุดเชิญพระบรมศพเดินทางกลับราชธานีแคว้นโจฬะและเสด็จเถลิงสิริราชสมบัติเป็นพระเจ้าราชาธิราชที่ ๑ (พ.ศ. ๑๕๘๗-๑๕๙๗) แต่มเหสีชาวชวกะหาได้ร่วมเดินทางกลับไปด้วยไม่ ยังคงพำนักอยู่กับสมรวิชโยตตุงคะ (จะเป็นเชษฐาหรืออนุชาไม่ทราบแน่)

หลังจากตกเป็นประเทศราชของโจฬะมา ๒๐ ปี สมรวิชโยตตุงคะก็ทรงเป็นมหาราชาชวกะรัฐอย่างอิสระ และเริ่มดำเนินการกวาดล้างอำนวยทางการเมืองของโจฬะ โดยมอบให้ปุรันธรผู้เป็นอนุชาทำการปราบปรามเหล่าทหารโจฬะ ซึ่งประจำอยู่ตามป้อมค่ายในอาณาจักรส่วนพระองค์เองยกกองทัพไปยังเกาะลังกา จัดอำมาตย์ไปทูลเชิญเจ้าชายกัสสปโอรสของพระเจ้ามหินทรที่ ๕ จากมลัยรัฐในภาคกลางของเกาะลังกา มาสมทบรวมกำลังไพร่พลเดินทางไปยึดนครอนุราชปุระ ซึ่งตกอยู่ในอำนาจของพระจ้าราเชนทรที่ ๑ แล้วแต่งตั้งกัสสปเป็นกษัตริย์ปกครองลังกา แต่กษัตริย์องค์นี้มีเวลารัชกาลไม่ยืนยาวนัก ราชบัลลังก์ก็ตกแก่เสนะผู้เป็นอนุชา พระเจ้าเสนะองค์นี้มีโอรสองค์หนึ่งชื่อมเหนทร เสร็จการช่วยเหลือให้ลังกาเป็นเอกราชโดยสมบูรณ์แล้ว มหาราชสมรวิชโยตตุงคะเสด็จกลับมาทำนุบำรุงชวกะรัฐให้เจริญสุขสมบูรณ์แล้วมิช้านานได้ยกกองทัพไปศรีลังกา สมทบกับกองทัพลังกานำโดยเจ้าชายมเหนทรยกไปยังปาณฑัยประเทศ จัดการปราบปรามกำลังทหารโจฬะราบคาบลง แล้วมอบให้เจ้าชายสุนทรปาณฑัยเป็นกษัตริย์เอกราชผลการดำเนินนโยบายการเมืองช่วยเหลือประเทศศรีลังกา ของมหาราชสมรวิชโยตตุงคะ ทำให้เกิดสัมพันธ์ไมตรีอย่างแน่นแฟ้นแข็งแรงขึ้นในระหว่างประเทศทั้งสาม และยังคงความสัมพันธ์ทางอาวะหะวิวาทะมงคลประกอบเข้าด้วย คือ ราชโอรสของพระเจ้าสุนทรปาณฑัยได้อภิเษกสมรสกับราชบุตรีของพระเจ้าเสนะกรุงลังกา และเมื่อมเหนทรราชโอรสกรุงลังกาได้เป็นกษัตริย์ก็ได้อภิเษกสมรสกับนางจันทราวดีราชธิดาของมหาราชสมรวิชโยตตุงคะ

หนังสือจูหานจี ของเจาจูกัวแต่งเมื่อ พ.ศ. ๑๗๖๘ ได้ให้ชื่อนครรัฐที่ขึ้นต่อประเทศซันโฟซี หรือศรีวิชัยไว้ ๑๕ แห่ง คือ*

๑. ปาหัง (Pang-fong)
๒. ตรังกานู (Tong-ya-nong)
๓. จังกาสุกะ (Ling-ya-ssu-kin)
๔. กลันตัน (Ki-lan-tan)
๕. เซลังงอ (Fo-lo-an)
๖. เยลตอง (Ti-lo-ting สงสัยจะหมายถึงเมืองยะหริ่ง)
๗. สะมัง (Ts' ien-mai)
๘. ปาตา (Pa-Ta)
๙. ตามพรลิงค์ (Tan-ma ling)
๑๐. ครหิ (Kia-lo-hi)
๑๑. ปาเลมบัง (Pa-lin fong)
๑๒. กัมเป (Kien pi บนฝั่งตะวันออกของเกาะสุมาตรา)

* K.A. Nilakanta Sastri. M.A.-History of Srivijaya 1949 A.D. page 90

๑๓. ซุนดา (Sin-to)

๑๔. ลำบูรี (อเจ-Lun-wu-li)

๑๕. ศรีลังกา (Silan)

ในรัชกาลพระเจ้ามเหนทรนั้น พระเจ้าราชาธิราชที่ ๑ แห่งโจฬะรัฐ ได้แต่งกองทัพมารุกรานนครอนุราชปุระมีการสู้รบกันระยะหนึ่ง แล้วโจฬะก็อัปราชัยพ่ายแพ้ไป กษัตริย์ลังกาองค์นี้ ดร. ปรนะวิธานมีความเห็นว่า น่าจะเรียกพระเจ้ามหินทรที่ ๖ มีจารึกทำในปีที่ ๗ แห่งรัชกาลพระเจ้ามหินทรที่ ๖ พบที่มาติริคีรีกล่าวว่าหมู่บ้านเหนทรภาวิตะนี้เป็นของพระเจ้าสมรวิชโยตตุงคะพระราชทานแก่ชาวบ้าน เหนือตัวอักษรจารึกทำเป็นรูปใบโพธิ์มีคำจารึกภาษาสันสกฤตว่า *"นี่เป็นเครื่องหมายประจำพระองค์ของสมรราชา"* เรื่องรูปใบโพธิ์เป็นลัญจกรของมหาราชสมรวิชโยตตุงคะนี้ได้เกิดเป็นข้อสังเกตประการหนึ่งขึ้นในวงโบราณคดีคือ

มีพระพุทธรูปนาคปรกปางมารวิชัยสัมฤทธิ์องค์หนึ่ง ที่ฐานนาคปรกมีอักษรจารึกขนาดสูง ๑.๕๐ เมตรหล่อถอดได้เป็น ๓ ส่วน คือพระพุทธรูปปางมารวิชัย ส่วนหนึ่ง เศียรนาคส่วนหนึ่ง ฐาน (ท่อนหาง) ส่วนหนึ่ง ประวัติเดิมอยู่ที่วัดหัวเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จไปไชยาพบเข้า จึงให้รับเข้ามากรุงเทพฯ ประดิษฐานไว้ที่ศาลาหม่อมเฉื่อยในวัดเบญจมบพิตร ราวพ.ศ. ๒๔๗๑-๗๔ จะเป็นปีใดจำไม่ได้แน่ มีผู้ลอบลักยกไปจะขายให้แก่สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรควรพินิต ทรงจำได้ว่าเป็นของอยู่ที่วัดเบญจมบพิตร จึงทูลมาให้สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงทราบ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพจึงโปรดให้รับมารักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ครั้งนั้นเกิดเป็นที่สนใจแก่นักโบราณคดีหลายท่านในเรื่องรูปทรงลักษณะศิลปของพระพุทธรูปองค์นี้ โดยเฉพาะข้อที่ตรงเหนือพระนลาฏมีรูปใบโพธิ์หล่อติดอยู่ด้วย สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพจึงตรัสสั่งให้ตรวจสอบพระพุทธรูปองค์อื่น ๆ ในวัดมหาธาตุไชยา ก็พบมีรูปใบโพธิ์อยู่เหมือนกัน จึงโปรดให้นำเศียรพระพุทธรูปศิลาเศียรหนึ่งซึ่งมีรอยใบโพธิ์หักหายไปเข้ามาไว้ในพิพิธภัณฑสถานฯ เพื่อไว้พิจารณาเปรียบเทียบหาข้อมูลการทำใบโพธิ์ติดเหนือนลาฏพระพุทธรูป อย่างไรก็ตามเรื่องพระพุทธรูปนาคปรกองค์นี้ ข้าพเจ้าจะได้กล่าวถึงในข้างหน้าเมื่อมีเรื่องไปเกี่ยวถึง

ถึงวาระครบ ๑,๖๐๐ ปีบริบูรณ์หลังวันปรินิพพาน (วิสาขบูชา) ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มหาราชสมรวิชโยตตุงคะกับพระเจ้ามหินทรที่ ๖ ทรงร่วมกันจัดงานเฉลิมฉลองครบ ๑๖ พุทธศตวรรษ (พุทธชัยนดี) ขึ้นที่นครอนุราชปุระอย่างมโหฬาร

มีโอรสองค์หนึ่งของมหาราชสมรวิชโยตตุงคะ เป็นอนุชาของราชโอรสมาฆภรณ์ได้อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงสุนทรีธิดาของพระเจ้าสุนทรปาณฑัย และพำนักอยู่ ณ เมืองมทุรา จนมีบุตรชายคนหนึ่ง จึงพากันเดินทางมายังนครอนุราชปุระ และพักอยู่ ณ ที่นี้อีกหลายปี

เพื่อเดินทางกลับแคว้นชวกะ เจ้าหญิงสุนทรีปาณฑยะเกิดมีความประสงค์จะให้บุตรชายได้เป็นราชทายาทสืบราชสมบัติแคว้นชวกะ เพื่อการนี้จะต้องหาทางกำจัดผู้เป็นรัชทายาทมีนามว่า มหาสธรรมปรัพฑา เจ้าหญิงสุนทรีได้มีสารติดต่อมายังพระราชาคณะสังฆภัทรสถิวีระในชวกะให้ช่วยเหลือ เมื่อพระสังฆภัทรสถิวีระตอบแนะนำช่องทางไปให้ทราบแล้ว เจ้าชายผู้เป็นบุตรก็ออกเดินทางจากอนุราชปุระมายังท่าเรือทางฝั่งตะวันออกเพื่อโดยสารเรือข้ามทะเลมาแคว้นชวกะ

ขอกล่าวถึงพระโจฬะ เมื่อพระเจ้าราชาธิราชที่ ๑ (พ.ศ. ๑๕๘๗-๑๕๙๗) และพระเจ้าราเชนทรเทวะ (พ.ศ. ๑๕๙๕-๑๖๐๗) สวรรคตไปแล้ว ก็เป็นรัชกาลพระเจ้าวีระราเชนทรที่ ๑ (พ.ศ. ๑๖๐๖ - ๑๖๑๒) กษัตริย์โจฬะองค์นี้ยกกองทัพมาโจมตีลังกา พระเจ้ามหินทรที่ ๖ ทรงดำริว่า กำลังทหารลังกาไม่เข้มแข็งพอจะต่อสู้กับโจฬะในสมรภูมิที่กว้างโล่ง จึงละทิ้งพระนครไปตั้งรับศึกอยู่ที่อัมราวันในตำบลมาตาเล กองทัพโจฬะยกติดตามไปพอถึงตำบลใกล้เคียงกับศีคีรี กองทัพลังกานำโดยเจ้าชายปาณฑยะองค์หนึ่งได้ยกออกโจมตีกองทัพโจฬะแตกพ่ายถอยกลับไปยังท่าเรือฝั่งตะวันออก ณ ที่นี้เจ้าชายบุตรเจ้าหญิงสุนทรีปาณฑยะได้เข้าเฝ้าพระเจ้าวีระราเชนทรที่ ๑ ขอความอนุเคราะห์ช่วยเหลือให้ได้ราชบัลลังก์ชวกะรัฐ กษัตริย์โจฬะตกลงพระทัยในคำขอร้อง จึงยกกองทัพนำเจ้าชายผู้ใคร่ได้ราชบัลลังก์ข้ามทะเลมายังแคว้นชวกะ ประจวบกับเวลานั้นมหาสธรรมปรัพตา รัชทายาทไม่ได้ประทับอยู่ในเมืองกองทัพโจฬะก็เข้ายึดเมือง และจัดการแต่งตั้งเจ้าชายบุตรเจ้าหญิงสุนทรีปาณฑยะเป็นผู้ครองเมืองแต่ในคืนวันกระทำพิธีเฉลิมฉลองนั้นเอง มหาสธรรมปรัพตาสามารถลอบคุมกำลังทหารเข้าจับเจ้าชายผู้มีมารดาเป็นชาวปาณฑยะประหารเสียได้ เป็นเหตุให้พระเจ้าวีระราเชนทรที่ ๑ ต้องรีบถอยทัพออกจากดินแดนชวกะมุ่งหน้ากลับไปลังการวมกำลังอันแข็งแรงเกรียงไกรเข้าโจมตียึดได้นครอนุราชปุระในเวลาต่อมา และจับพระเจ้ามหินทรที่ ๖ เป็นเชลยยังแคว้นโจฬะคุมขังไว้จนสิ้นพระชนม์ ระยะนี้ประเทศศรีลังกาแตกแยกกันปกครองเป็นหลายนครรัฐ

อันนครศรีวิชัยราชธานีของมหาราชสมรวิชโยตตุงคะนั้น ควรเป็นนครที่อำเภอไชยาสุราษฎร์ธานีอยู่ทางฝั่งตะวันออก กองทัพเรือโจฬะเดินทางจากลังกามาถึงฝั่งทะเลตะวันตกยกพลขึ้นบกแล้วจะเดินทางข้ามแหลมมายังราชธานีในทันทีทันใดไม่ได้ ต้องสิ้นเปลืองเวลาหลายวัน หากจะนำกระบวนทัพเรืออ้อมแหลมทางช่องแคบมะละกามายังอ่าวไทย เส้นทางยิ่งไกลยิ่งเปลืองเวลามากขึ้นอีก หัวเมืองชายแดนย่อมต้องการทำต่อสู้ต้านทานเป็นการโกลาหล เมื่อเป็นเช่นนี้นครของรัชทายาทมาหสธรรมปรัพตาจะอยู่ที่ไหน พิเคราะห์ถึงสมัยมหาราชมารวิชโยตตุงคะปรากฏตามจารึกตันชอร์ว่า สงครามวิชโยตตุงคะโอรสองค์ใหญ่ของมารวิชโยตตุงคะซึ่งเป็นรัชทายาทประทับอยู่ที่เมืองคทาหะ คือ ไทรบุรีโบราณเขาตุนุงโจม (เวลานี้เรียกว่า ปาดังกรามาต) เมืองนี้เป็นท่าเรือ

เดินสมุทรสำคัญแห่งหนึ่งทางฝั่งทะเลตะวันตกเช่นเดียวกับเมืองตรัง (ตะโกลา) จากเมืองคทาหะแล่นเรือลงใต้มายังเกาะสุมาตราและอ้อมปลายแหลมมลายูมายังทะเลจีนใต้หรือแล่นเรือขึ้นเหนือผ่านเกาะนิโคมาร์ (นาวาคทรี) ข้ามอ่าวเมงคอลไปยังปากน้ำคงคาในอินเดีย หรือแล่นตัดจากหมู่เกาะนิโคมาร์ตรงไปยังบ้านเมืองแถวอินเดีย ตอนใต้และเกาะลังกาก็ได้ที่เมืองคทาหะหรือไทรบุรีเก่ามีทางเดินบกผ่านเขาแดงอำเภอสะบ้าย้อย มายังเมืองสงขลาและทางน้ำ ก็เคยสามารถแล่นเรือเข้าลำน้ำปลิศผ่านเมืองคังคานครมาเข้าลำน้ำอู่ตะเภาออกทะเลสาบสงขลา จัดเป็นจุดยุทธศาสตร์กับการค้าที่สำคัญยิ่งรัชทายาทมหาสธรรมปรัพตาควรประทับปกครองอยู่ ณ ที่นี้ กองทัพเรือโจฬะจึงจู่โจมเข้ายึดได้โดยฉับพลัน และล่าถอยกลับไปได้โดยสะดวกทันที

ขอย้อนไปเท้าความถึงประเทศศรีลังกา ในสมัยพระเจ้ามเหนทรหรือมหินทรที่ ๖ สักเล็กน้อย พระเจ้ามหินทรที่ ๖ กับพระนางเจ้าจันทราวดี (ราชธิดาของมหาราชสมรวิชโยตตุงคะ) มีโอรสชื่อเจ้าชายกัสสป พอเริ่มเจริญวัยพระราชบิดาทรงแต่งตั้งให้เป็นอาทิบาท (รัชทายาทผู้สืบราชสมบัติ) แต่ได้รับการคัดค้านทวงสิทธิ์ราชบัลลังก์จากวิชัยพาหแห่งมลัยรัฐ (ภาคกลางของเกาะลังกา) พระเจ้ามหินทรที่ ๖ ทรงยินยอมรับทราบคำขอสิทธิ์โดยแต่งตั้งให้วิชัยพาหุผู้มีชันษา ๑๗ ปีดำรงตำแหน่งเป็นมหาทิบาท เพื่อสืบราชสมบัติต่อจากกัสสปอาทิบาทวิชัยพาหุมหาทิบาทผู้นี้มีประวัติ คือ เมื่อกัสสปผู้เป็นโอรสของพระเจ้ามหินทรที่ ๕ หลบหนีภัยสงคราม ครั้งพระเจ้าราเชนที่ ๑ โจฬะตีได้ลังกาไปอยู่ที่มลัยรัฐ แต่ยังมีชันษาได้ ๑๒ ปี ต่อมาได้แต่งงานกับนางโลกิตา ธิดาของมหาสวามิน แห่งโรหนะรัฐ มีบุตรคนหนึ่งชื่อโมคคัลลาน ๆ เป็นบิดาของวิชัยพาหุมหาทิบาท ครั้นพระมหาราชสมรวิชโยตตุงคะยกกองทัพชวกะไปปราบปรามขับไล่พวกโจฬะ ได้เชิญกัสสปผู้เป็นปู่ของวิชัยพาหุมารวมกำลังกวาดล้างทหารโจฬะมีชัยชนะแล้วกัสสปได้เป็นกษัตริย์ปกครองประเทศศรีลังกา แต่มิช้ามินานสิ้นพระชนม์ พระเจ้าเสนะผู้เป็นอนุชาของพระเจ้ากัสสปและเป็นพระราชบิดาของพระเจ้ามหินทรที่ ๖ ได้เป็นกษัตริย์สืบต่อ ฉะนั้นวิชัยพาหุจึงเป็นปนัดดาของมหาราชกุณาลนพหรือพระเจ้าศรีจุฬามณีวรรมเทวะ จึงนับว่าวิชัยพาหุเป็นเชื้อสายไศเลนทรวงศ์ ทางฝ่ายสตรีเหมือนกัน ในระยะเดียวกันนี้มีเชื้อสายไศเลนทรวงศ์สืบมาทางพระนางสุนทรีเป็นชั้นนัดดา ชื่อ สูรยนารายณ์ (๓) ดังได้เล่าประวัติไว้แล้วข้างต้น สูรยนารายณ์ (๓) ได้เดินทางจากแคว้นชวกะไปรับราชการอยู่ในสำนักของพระเจ้ามหินทรที่ ๖ มีตำแแหน่งเป็นมาลายาทัณฑนายกเช่นเดียวกับผู้เป็นปู่ ครั้งแผ่นดินพระเจ้ามหินทรที่ ๔ ฝ่ายวิชัยพาหุมหาทิบาทนั้นใคร่จะได้สิทธิในราชบัลลังก์ให้เร็วยิ่งขึ้น จึงคิดกลอุบายลอบวางยาพิษจนกัสสปอาทิบาทถึงแก่ความตายสูรยนารายณ์ (๓) มีความแค้นเคืองแทนพระมหากษัตริย์ลังกาได้ยกกำลังทหารมาสู้รบกับศรีวิชัยพาหุแต่พ่ายแพ้จึงปลีกตัวจากศรีลังกากลับมายังแคว้นชวกะ เข้าเฝ้ามหาราชสมรวิชโยตตุงคะ ซึ่งทรงโปรดให้สูรยนารายณ์ (๓) เข้ารับราชการในตำแหน่งเสมอเหมือนครั้งอยู่ในราชสำนักศรีลังกา

เมื่อประเทศศรีลังกาครั้งแผ่นดินพระเจ้ามหินทรที่ ๖ เสียแก่พระเจ้าวีระราเชนทร-โจฬะรัฐ บ้านเมืองก็แตกแยกเป็นหลายนคร วิชัยพาหุจึงได้ส้องสุมกำลังอยู่ในมลัยรัฐและสู้รบกับพวกโจฬะเป็นครั้งคราวเป็นเวลาประมาณ ๑๗ ปี จนสิ้นรัชกาลพระเจ้าวีระราเชนทร (พ.ศ. ๑๖๐๖-๑๖๑๒) จึงตั้งตัวเป็นกษัตริย์เอกราชอยู่ ณ ราชธานีอนุราชปุระ ทรงนามพระเจ้าวิชัยพาหุที่ ๑ (พ.ศ. ๑๖๑๔-๑๖๖๙) บางครั้งก็ย้ายไปประทับอยู่ที่นครโปลันบรรจะ กษัตริย์องค์นี้มีนามเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าพระเจ้าวิชัยพาหุศิริสังฆโพธิ์

ฝ่ายโจฬะรัฐนั้นพระเจ้าวีระราเชนทรที่ ๑ ได้ทรงแต่งตั้งราชโอรสชื่อ อธิราเชนทร์ เป็นยุพราชผู้มีสิทธิในราชบัลลังก์ เป็นเรื่องกระทบกระเทือนใจคุโลตตุงคะผู้เป็นราชบุตรพระนางอัมมังคาเทวี ซึ่งใฝ่ฝันในราชบัลลังก์ตามคำขอพรของพระเจ้ายายที่ได้ทูลขอไว้ต่อพระเจ้าราเชนทรที่ ๑ เป็นอย่างยิ่งจึงปลีกตัวออกจากบ้านเมืองเพื่อแสวงหากำลังสนับสนุนให้ได้ครองราชสมบัติโจฬะประเทศคุโลตตุงคะนี้มีสายโลหิตเป็นไศเลนทรวงศ์ฝ่ายสตรีเหมือนกัน ชั้นแรกไปพักอยู่ในประเทศลังกาก่อน แล้วเดินทางมายังราชสำนักมหาราชสมร-วิชโยตตุงคะผู้เป็นพระอัยกา มหาราชสมรวิชโยตตุงคะโปรดให้เจ้าชายมาณาภรณ์ราชโอรสเป็นแม่ทัพเรือคุมกำลังรบเชิญพระราชสาสน์ไปขอความสนับสนุนจากพระเจ้าสุนทรปาณฑัย ขณะมาณาภรณ์ไปถึงแคว้นปาณฑัย ไม่ช้าไม่นาน ก็ได้รับข่าวการสวรรคตของวีระราเชนทรที่ ๑ เมื่อข่าวสวรรคตแพร่หลายไปนั้น พระเจ้าวิกรมาทิตย์กษัตริย์แคว้นจาลุกยะ ได้เสด็จไปยังคังคากุณฑนครหลวงของโจฬะเป็นการส่วนพระองค์ พร้อมด้วยกำลังทหารให้ความช่วยเหลืออาทิราเชนทรขึ้นครองราชสมบัติแคว้นโจฬะ เสร็จแล้วเสด็จกลับโดยทิ้งกองทหารไว้คุ้มครองพระเจ้าอาทิราเชนทร ครั้นมาณาภรณ์ยกกองทัพมาถึงนครหลวงของโจฬะ และแจ้งความจำนงของมหาราชชวกะรัฐให้เหล่าเสนาอำมาตย์ชาวโจฬะทราบแล้วบรรดาข้าราชการเหล่านั้นเห็นชอบด้วย และจับกษัตริย์ผู้แรกครองราชย์ประหารเสีย เมื่อ พ.ศ. ๑๖๑๓ ยกคุโลตตุงคะเป็นกษัตริย์ทรงนามพระเจ้าคุโลตตุงคะโจฬะที่ ๑ (หรือราเชนทรที่ ๓ พ.ศ. ๑๖๑๓-๑๖๖๕) โดยนัยนี้ก็เป็นได้ ม้าตวนหลิน นักจดหมายเหตุจีนจึงวินิจฉัยว่า แคว้นโจฬะเป็นประเทศราชของแคว้นชวกะหรือชันโฟชี ส่วนทางชวกะรัฐนั้นในเวลาไม่ห่างไกลจากการเถลิงสิริราชสมบัติของพระเจ้าคุโลตตุงคะนัก มหาราชสมรวิชโยตตุงคะผู้เรืองเดชานุภาพก็เสด็จสวรรคตมาณาภรณ์และมหาสธรรมปรัพตาได้เป็นมหาราชสืบต่อมาตามลำดับ

จะเป็นเวลาในรัชกาลมหาราชมาณาภรณ์หรือมหาราชมหาสธรรมปรัพตาไม่ประจักษ์ชัดสูรยนารายณ์ (๓) ได้เดินทางออกจากชวกะรัฐไปยังประเทศศรีลังกา การจากไปนี้ก็ไม่ทราบเป็นเพราะเหตุใดเหมือนกัน พระเจ้าวิชัยพาหุที่ ๑ กษัตริย์ลังกา มิได้ทรงถือโทษในคราวรบพุ่งกันครั้งแผ่นดินพระเจ้ามหินทรที่ ๖ ทรงโปรดให้เข้ารับราชการในตำแหน่งมาลายาทัณฑนายก ภายหลังต่อมาจะมีเหตุการณ์ใดทางแคว้นชวกะเกิดขึ้นก็ไม่ทราบแน่ สูรย-นารายณ์ (๓) ได้เดินทางกลับจากกรุงลังกามาเสวยสิริราชสมบัติเป็นมหาราชแคว้นชวกะ

พระเจ้าวิชัยพาหุที่ ๑ ทรงทราบข่าวก็ส่งพระราชสาสน์และเครื่องบรรณาการมาแสดงความชื่นชมยินดีด้วยเป็นอย่างดี ด้วยความภักดีอันเคยมีมาแต่ครั้งรับราชการในราชสำนักกรุงลังกา มหาราชสูรยนารายณ์จึงถวายพระธิดาชื่อนางติโลกสุนทรีไปเป็นมเหสีของพระเจ้าวิชัยพาหุที่ ๑ หนังสือมหาวงศ์เล่าความตรงนี้ว่า พระเจ้าวิชัยพาหุที่ ๑ เป็นฝ่ายแต่งทูตมาทูลขอพระธิดาติโลกสุนทรีและเรียกมหาราชสูรยนารายณ์ว่า พระยากลิงคราช ดร.ประนะวิธานกล่าวว่า กลิงครัฐเป็นชื่อหนึ่งที่เรียกแว่นแคว้น (ชวกะ) ในปลายแหลมทองไม่ใช่หมายถึงถลิงครัฐ (เตลิงคณะ) ในอินเดียใต้ นางติโลกสุนทรีจะไปจากเมืองใดไม่ทราบ แต่ข้าราชบริพารที่ติดตามไปนั้นไปจากเมืองสิงหะปุระ

ตามที่เล่ามานี้ย่อมทราบได้ว่า มหาราชสมรวิชโยตตุงคะเป็นกษัตริย์ชวกะที่ทรงเดชานุภาพ มีอุปการะคุณแก่กษัตริย์ประเทศศรีลังกา ประเทศปาณฑัยและประเทศโจฬะ (พระเจ้าคุโลตตุงคะ) แคว้นชวกะ นี้แหละที่ศาสตราจารย์ยอชเซเดส์ขนานชื่อเรียกอาณาจักรศรีวิชัย ซึ่งเป็นถิ่นกำเนิดศิลปศรีวิชัย และก็คือรัฐนครศรีธรรมราชในชั้นหลังต่อมา โดยเหตุที่มหาราชสิทธินาตราหรือพระยาชีวกราชได้แผ่อำนาจขึ้นมาปกครองดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเมื่อ พ.ศ. ๑๔๔๖ จึงมีศิลปศรีวิชัยแพร่หลายขึ้นมาด้วย ดังเช่นตรวจพบซากโบราณสถานที่เมืองนครชัยศรีและเมืองร้าง อำเภออู่ทอง ศาสตราจารย์ยอชเซเดส์กล่าวไว้ว่าพระเจ้าสูรยวรรมเทวะหรือที่เรียกโดยทั่วไปว่า วุริยวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๕๔๕-๑๕๙๕) เป็นโอรสกษัตริย์แคว้นนครศรีธรรมราชเสด็จไปปกครองประเทศกัมพูชา แล้วผนวกเอาแคว้นละโว้ไปเป็นเมืองขึ้นของกัมพูชาด้วยนั้น ข้าพเจ้าไม่เห็นพ้องด้วยและได้เขียนบทความแย้งไว้ในหนังสือหลายเรื่อง เช่นเรื่องศิลปอู่ทอง (กรมศิลปากรพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๐ ภายหลังปรากฏในรายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช พ.ศ. ๒๕๒๑ (หน้า ๖๑) ว่า ศาตราจารย์ยอชเซเดส์เปลี่ยนความเห็นว่าพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ เป็นกษัตริย์ขอม ไม่ใช่โอรสเจ้าผู้ครองนครศรีธรรมราช) ในพงศาวดารเหนือมีข้อความแห่งหนึ่งว่า *"จุลศักราช ๒๑๕ ปีเถาะเบญจศก พระเจ้าจันทโชติกับเจ้าฟ้าปฏิมาสุดาดวงจันทร์ขึ้นไปครองเมืองละโว้ พร้อมด้วยพระพี่นางนามชื่อเจ้าฟ้าแก้วประพาฬขึ้นไปด้วย....."* ศักราชตอนนี้ข้าพเจ้าตรวจสอบตลอดเรื่องแล้ว ปรากฏว่าผิด ที่ถูกเป็นจุลศักราช ๔๑๕ ปีมะเส็งเบญจศก พ.ศ. ๑๕๙๖ ในการพูดหรือเขียนก็ดีมีถ้อยคำที่ใช้บอกที่มาของทิศทาง คือฝ่ายทิศเหนือใช้ว่า *"ลงไป-ลงมา"* ฝ่ายทิศใต้ใช้ว่า *"ขึ้นไป-ขึ้นมา"* ฝ่ายตะวันออกและตะวันตกใช้ว่า *"เข้าไป-เข้ามา"* และ *"ออกไป-ออกมา"* ในเรื่องของพระเจ้าจันทโชติมีใช้คำว่า *"ขึ้นไป"* ๒ แห่ง แสดงให้เห็นชัดเจนว่าพระองค์เสด็จขึ้นมาจากฝ่ายทิศใต้คือแคว้นชวกะ และ พ.ศ. ๑๕๙๖ นั้นเป็นตอนปลายรัชกาลของมหาราชสมรวิชโยตตุงคะ ฉะนั้น พระเจ้าจันทโชติเป็นสายโลหิตเลนทรวงศ์ที่ขึ้นมาครองละโว้ นี่ก็เป็นหลักฐานส่วนหนึ่งแสดงว่าละโว้ยังคงเป็นรัฐหนึ่งในสหราชอาณาจักรชวกะหรือนครศรีธรรมราชสืบ ๆ มา และอีกประมาณ ๒๙ ปีต่อมา ราชโอรสของพระเจ้าจันทโชติมีนามว่า พระนารายณ์ได้เป็น

กษัตริย์ ย้ายราชธานีลงมาตั้งอยู่ที่เมืองอโยธยาเปลี่ยนฐานะละโว้เป็นเมืองลูกหลวงมีชื่อใหม่ว่าเมืองลพบุรี แต่ในตำนานและจดหมายเหตุบางเรื่องยังคงเรียกแว่นแคว้นตามชื่อเดิมอยู่ก็มี

อาศัยศิลาจารึก (หมายเลข ๒) พบที่วัดอภัยคีรีวิหาร อันมีข้อความเกี่ยวเนื่องกับตำนานปรัมปราปุสตะ*

ดร.ประนะวิธานได้ความรู้ว่าพระนามกษัตริย์ชวกะนับแต่มหาราชาสมรวิชโยตตุงคะเป็นลำดับมา คือมาณาภรณ์, มหาสธรรมปรัพตา, สูรยนารายณ์ (๔), ชัยโคปะ, ปรสัมพัตร์, สูรยนารายณ์ (๕) และมาฆะโดยเฉพาะมหาราชาชัยโคปะเป็นพระราชบิดาของพระเจ้านิสสังกบัลละกษัตริย์ลังกาผู้ซึ่งเป็นพระอัยกาของพระเจ้ามาฆะ เพื่อทราบเรื่องราวตั้งแต่มหาราชาชัยโคปะเป็นลำดับไป ข้าพเจ้าจึงตรวจสอบพงศาวดารลังกาตั้งแต่แผ่นดินพระเจ้าวิชัยพาหุที่ ๑ ต่อมา

พระเจ้าวิชัยพาหุที่ ๑ มีมเหสีองค์หนึ่งชื่อพระนางลิลาวดี ประสูติพระธิดาชื่อนางยโสธรา ซึ่งต่อมาได้อภิเษกสมรสกับเจ้าชายวีรรัมมะ ปกครองเมรุกันทรรัฐ นางยโสธรามีธิดา ๒ นางชื่อ นางลิลาวดี (เหมือนกับพระอัยยกี) กับนางยุคลา ส่วนมเหสีอีกองค์หนึ่งคือพระนางติโลกสุนทรี ประสูติธิดาแลโอรส คือ นางสุภัทรา, นางรัตนวดี, นางรูปวดี, นางมิตตา, นางโลกนาถ รวม ๕ นาง และโอรสองค์หนึ่ง ชื่อวิกรมพาหุ พระเจ้าวิชัยพาหุที่ ๑ มีพระน้องนางชื่อนางมิตตาพระเจ้าคุโลตตุงคะโจฬะเคยแต่งทูตมาทูลขอไปเป็นมเหสี แต่กษัตริย์ลังกาไม่ปลงพระทัยยกให้กลับโปรดให้อภิเษกสมรสกับกษัตริย์แคว้นปาณฑยะเลยเป็นเหตุให้เกิดสงครามระหว่างลังกากับโจฬะ ๒-๓ ครั้ง นางมิตตามีโอรส ๓ องค์ ชื่อ มาณาภรณ์, กิตติ-ศิริเมฆ, และศิริวัลลภ พระเจ้ากรุงลังกายังมีอนุชาอีก ๒ องค์ ๆ ที่ชื่อ วีรพาหุเป็นอุปราชปกครองดินแดนภาคใต้ องค์น้องชื่อชัยพาหุเป็นอาทิบาทปกครองโรหนะรัฐ เมื่อบรรดาบุตรหลานเจริญวัยสมควรแก่การมีคู่ครองแล้วทรงโปรดให้ทำการแต่งงานเป็นคู่ ๆ คือ นางสุภัทรากับวีรพาหุอุปราช, นางสุมิตตากับชัยพาหุอาทิบาทนางรัตนวดีกับมาณาภรณ์, นางโลกนาถกับกิตติศิริเมฆ และนางรูปวดีกับศิริวัลลภ ต่อมานางรูปวดีถึงแก่ความตาย ก็แต่งนางยุคลาให้อีกคน ภายหลังต่อมาจัดการแต่งนางลิลาวดีธิดาของนางยโสธราให้แก่วีรพาหุด้วยอีกคนหนึ่งในแผ่นดินนี้มีการติดต่อขอพระภิกษุสงฆ์จากประเทศพม่าในรัชกาลพระเจ้าอโนรธามังฉ่อ (พ.ศ. ๑๕๙๕-๑๖๒๐) ไปช่วยปรับปรุงพระพุทธศาสนาในลังกา

ต่อมาวีรพาหุผู้เป็นอุปราชทิวงคต พระเจ้าวิชัยพาหุที่ ๑ ทรงแต่งตั้งชัยพาหุอาทิบาทขึ้นเป็นอุปราช และตั้งวิกรมพาหุโอรสของพระนางติโลกสุนทรีเป็นอาทิบาท พระอาทิบาท

---

* ดร.ประนะวิธานอธิบายว่า ตำนานปรัมปราปุสตะเป็นของพระภัทรสตวีรเถร ผู้เคยเป็นศิษย์ของประมุขสงฆ์แคว้นชวกะ ได้แต่งขึ้นตามข้อความในตำนานราชวงศ์ปุสตกะในแผ่นดินพระเจ้าวิชัยพาหุที่ ๑ ส่วนตำนานราชวงศ์ปุสตกะนั้นเป็นของพระมหาพุทธรักษิตแต่งขึ้นที่ลังกา เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๘ และเมื่อพระเจ้ามาฆะได้เป็นกษัตริย์ครองอยู่ ณ เมืองอนุราชปุระ ได้เก็บข้อความในตำนานนี้มาทำคำจารึกในแผ่นศิลา ยังมีอยู่ในลังกา

ผู้นี้มีบุตรชายคนหนึ่งชื่อคชพาหุ ถึง พ.ศ. ๑๖๖๙ พระเจ้าวิชัยพาหุที่ ๑ ครองราชย์ได้ ๕๕ ปี เสด็จสวรรคตพระนางมิตตาผู้เป็นมเหสีของกษัตริย์ปาณฑยะพร้อมด้วยเสนาอำมาตย์และคณะสงฆ์ พร้อมใจกันยกชัยพาหุอุปราชขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินและแต่งตั้งมาณาภรณ์เป็นอุปราช ต่อมาวิกรมพาหุทราบข่าวพระราชบิดาสวรรคต จึงยกกองทัพจากโรหนะรัฐมายังนครหลวง ถูกกองทัพเจ้าชายสามพี่น้องคือมาณาภรณ์ กิตติศิริเมฆ และศิริวัลลภขัดขวางต่อต้านทัพของเจ้าสามพี่น้องพ่ายแพ้ถึง ๖ ครั้ง จึงหลีกหนีไปรวมกำลังเข้ายึดเมืองโรหนะเป็นที่มั่นอยู่ปกครอง วิกรมพาหุเข้าพระนครโปลันนรุวะได้แล้ว ก็ปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์สืบไป พระเจ้าวิกรมพาหุกับเจ้าชายสามพี่น้องได้ทำการสู้รบกันอีกหลายครั้ง จนประชาชนและคณะสงฆ์พุทธศาสนาได้รับความเดือดร้อนระส่ำระสายกันทั่วไปแล้วในที่สุดทั้งสองฝ่ายก็ยุติการทำสงครามแยกกันปกครองดินแดนเป็น ๒ ส่วน มาณาภรณ์ตั้งตนเป็นกษัตริย์มีนามพระเจ้าวีรพาหุครองอยู่โรหนะรัฐและมีราชบุตรกับพระนางรัตนวดีชื่อเจ้าชายปรักกมพาหุ ซึ่งถือทางฝ่ายพระมารดาก็เป็นเชื้อสายกษัตริย์ชวกะสืบมาแต่พระนางติโลกสุนทรีธิดาของมหาราชาสูรยนารายณ์

จำเนียรกาลนานมาถึง พ.ศ. ๑๖๙๖ เจ้าชายอปรักกมพาหุได้เสวยราชสมบัติในโรหนะรัฐทรงนามพระเจ้าปรักกมพาหุที่ ๑ (ปรักกมพาหุมหาราช) ทรงเดชานุภาพรวบรวมบ้านเมืองที่แตกแยกเป็นแคว้น ๆ เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้เมื่อ พ.ศ. ๑๗๐๓ และย้ายราชธานีมาอยู่ที่นครโปลันนะรุวะ พระองค์ทรงกระทำสังคายนาพระพุทธศาสนาเป็นการใหญ่ ซึ่งทางประวัติศาสตร์นับถือว่าเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๔ ที่ทำในประเทศลังกา เชื่อถือกันว่าลัทธิพระธรรมวินัยที่ทำสังคายนาครั้งนี้ต่อมาได้เป็นแบบแผนแพร่หลายมายังประเทศไทย, พม่า, มอญ, และกัมพูชา พระเจ้าปรักกมพาหุที่ ๑ กับพระนางลิลาวดีมเหสีมีราชธิดาชื่อนางสุภัทราโปรดให้อภิเษกสมรสกับนิสสังกมัลละเชื้อสายกษัตริย์เถลิงครัฐซึ่งไปจากเมืองสิงหปุระตั้งแต่แผ่นดินมหาราชาสูรยนารายณ์เป็นต้นมา ราชธานีของชวกะคงจะตั้งอยู่ที่เมืองสิงหปุระบนเกาะตอนที่เรียกกันเป็นพื้นเมืองว่าแผ่นดินบกในจังหวัดสงขลา แผ่นดินบกนี้ทางตอนใต้เป็นเขตอำเภอเมืองสงขลา ตอนกลางเป็นเขตอำเภอสทิงพระ ตอนเหนือเป็นเขตอำเภอระโนด มีซากเมืองโบราณ ๒-๓ แห่ง ดร.ประนะวิธานตรวจพบหลักฐานว่ากษัตริย์กลิงครัฐองค์นี้คือมหาราชาชัยโคปะ พระเจ้าปรักกมพาหุที่ ๑ สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๗๒๙ พระเจ้าวิชัยพาหุที่ ๒ ผู้เป็นนัดดาได้สืบราชสมบัติต่อมา แต่ถูกลอบปลงพระชนม์ในปีเดียวกันนั้นนิสสังกมัลละสวามีของนางสุภัทราได้เป็นกษัตริย์ ทรงนามพระเจ้านิสสังกมัลละหรือกิตติสังกะก็เรียก (พ.ศ. ๑๗๓๐-๑๗๓๙) พระนางสุภัทราประสูติราชธิดาองค์หนึ่งชื่อนางสาวังกสุนทรี ซึ่งต่อมาได้มาเป็นมเหสีของกษัตริย์ถลิงครัฐ (ชวกะ) และมีโอรสชื่อเจ้าชายมาฆะเมื่อพระเจ้านิสสังกมัลละสวรรคตแล้วมีเชื้อสายได้ปกครองประเทศลังกาสืบมาอย่างไม่เป็นปกติสุขอีก ๕ องค์ จึงถึงพระนางกัลยาวดีผู้เป็นขนิษฐาภคินีของพระเจ้านิสสังกมัลละได้ครองราชสมบัติเมื่อระหว่าง

พ.ศ. ๑๗๔๕-๑๗๕๑ จากนั้นมีกษัตริย์องค์หนึ่งทรงนามพระเจ้าศรีธรรมาโศก จะมาจากแว่นแคว้นใดไม่ปรากฏได้ปกครองลังกาใน พ.ศ. ๑๗๕๑ อยู่ราว ๑ ปี แล้วต่อมามีผู้ครองประเทศลังกาอยู่ ณ โปลันนะรุวะผลัดเปลี่ยนกันมาตั้งแต่ พ.ศ. ๑๗๕๒ จนถึง พ.ศ. ๑๗๕๕ แล้วพระเจ้าปรักกมปาณทัยได้เป็นกษัตริย์ปกครองอยู่อีก ๒ ปี

ขอกลับไปหาเรื่องราวทางรัฐชวกะซึ่งระยะนี้ทางพงศาวดารลังกามักเรียกว่าถลิงครัฐ มหาราชสูรยนารายณ์ ได้เป็นกษัตริย์ชวกะในระหว่างแผ่นดินพระเจ้าวิชัยพาหุที่ ๑ และเป็นพระสัสสุระของกษัตริย์ศรีลังกาด้วยจะสิ้นพระชนม์เมื่อใดไม่ทราบได้ สูรยนารายณ์ (๔) ได้เป็นมหาราชครองชวกะรัฐต่อมา กษัตริย์องค์นี้เป็นราชโอรสของมหาราชมหาสธรรมปรัพตา แห่งไศเลนทรวงศ์ สวรรคตแล้ว มหาราชชัยโคปะน่าจะเป็นราชโอรสได้ครองราชสมบัติรัชกาลของพระองค์ร่วมสมัยกับพระเจ้าปรักกมพาหุมหาราช เพราะโอรสองค์หนึ่งของพระองค์มีนามนิสสังกะมัลละได้ไปเป็นพระราชบุตรเขยของพระเจ้าปรักกมพาหุราช (พ.ศ. ๑๖๙๖-๑๗๒๗) กรุงลังกา และในระหว่างรัชสมัยของกษัตริย์ศรีลังกา ศิลาจารึกดงแม่นางเมืองให้ความรู้ว่ามีพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชองค์หนึ่งสวรรคตใน พ.ศ. ๑๗๑๐ เพื่อความเข้าใจขอแซกเรื่องในศิลาจารึกหลักที่ ๓๕ พบที่ ๑๐ แม่นางเมือง อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ ไว้ตรงนี้

ศิลาจารึกหลักที่ ๓๕

ศาสตราจารย์ ฉ่ำ ทองคำวรรณ อ่านแปล

ด้านภาษมคธ

อโศกมหาราช ทรงธรรม เดชะ อำนาจ และมีความกล้าหาญหาผู้เสมอมิได้ มีรับสั่งมายังพระเจ้าสุนัตว่า ท่านจงให้ที่นาบูชาพระธาตุฯ พระเจ้าสุนัตจึงประกาศกระแสพระราช-โองการให้ประชาชนทราบฯ.....

..... (ชำรุด) .....

ด้านภาษาขอม

สิ่งสักการะบูชาที่มหาราชาธิราชผู้มีพระนามว่ากรุงศรีธรรมโศกถวายแด่พระสรีรธาตุ ซึ่งมีพระนามว่า กมร เตงชคตศรีธรรมาโศก ณ ตำบลธานยปุระ เช่น ในบัญชีนี้ ข้าบาทมูลผู้มีวรรณทุกเหล่า ๒๐๑๒ พาน ๒๒ ถ้วยเงิน ๒๒ ช้าง ๑๐๐ ม้า ๑๐๐ นาค ๑๐ สีวิกาสอง เป็นพระบูชา วันหนึ่งข้าวสาร ๔๐ ลิฯ

มหาเสนาบดีผู้หนึ่งชื่อ ศรีภูวนาทิตย์อิศวรทวีปนำกระแสราชโองการราชาธิราชมายังกรุงสุนัต ผู้ครอบครอง ณธานยปุระ บัณฑูรใช้ในถวายที่นา ซึ่งได้กำหนดเขตไว้แล้วเป็นพระบูชากมรเตงชคต ใน (มหา) ศักราช ๑๐๘๙ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนสาม วันอาทิตย์บูรพา ษาฒฤกษ์ เพลา ๑ นาฬิกาฯ

อนึ่งความสวัสดีจงมีเวลาเที่ยงฯ กรุงสุนัตทำบูชากมรเตงชคต เช่นในบัญชีนี้ นา..... บูรพาจดฉฺพิง (คลอง) ปัจฉิมจดภูเขา.....ทักษิณจดบางฉวา.....อุดรจดฉฺพิงชฺรูกเขวะ (คลองหมูแขวะ) นาโสฺรง ขยำ นาตฺรโลม นาทฺรกง บูรพาจดคลองเปร ปัสฉิมจดสรก ทักษิณจดบึงสดกอุดรจดคลองนาพระชคต บูรพาจดกดิง อาคเนย์จด.....อุดรจดสฺรก..... ผสมนาซึ่งให้กำหนดเขตไว้แล้วเป็นห้าอเลอฯ

ฉะนั้นข้าพเจ้ามีความเห็นว่ามหาราชชัยโคปะคือชคตศรีธรรมโศกมหาราชในศิลาจารึกคงแม่นางเมือง และมหาราชปรลัมพัตรคือพระเจ้าศรีธรรมาโศกมหาราช ผู้มีพระราชโองการให้พระเจ้าสนัดจัดที่ดินกัลปนาอุทิศพระราชกุศลถวายแด่ชคตศรีธรรมาโศกมหาราชผู้เสด็จสวรรคตไปแล้ว และเนื้อความในศิลาจารึกตงแม่นางเมืองตรงนี้ จะตรงกับในจดหมายเหตุราชวงศ์ช้องข้อ ๑๖ ที่ว่า *"พ.ศ. ๑๗๑๑ กษัตริย์พระองค์ใหม่ (เป็นโอรสขององค์ก่อน) ได้ครองราชสมบัติรัฐชันโฟชี"* ด้วย มหาราชปรลัมพัตร์หรือพระเจ้าศรีธรรมโศกอาจจะเป็นเชษฐาหรืออนุชาของพระเจ้านิสสังกปัลละ

ห่างจากศิลาจารึกคงแม่นางเมืองมาอีก ๑๖ ปี มีจารึกฐานพระพุทธรูปนาคสำริดองค์ที่ข้าพเจ้าเล่าว่าที่เหนือพระนลาตมีรูปใบโพธิ์ (ลัญจกรของมหาราชสมรวิโยตตุงคะ) ทางพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจัดเป็นศิลปศรีวิชัย

คำจารึกฐานพระพุทธรูปนาคปรกหลักที่ ๒๕
ศาสตราจารย์ยอชเซเดส์ อ่านและแปล

คำอ่าน

๑. "๑๑๐๕ ศกโถะนกษตร ต ตมะสกฺติ ภมฺรเดง อถฺ มหาราช
ศฺรีมตไตฺรโลกฺยรำชำเมาลิภู ษนพรมมเทว ปิ เกตฺ
๒. เชฺยษฐ โนะ พุทธพาร มหาเสนาปติ คลาไน ต จำ สฺรุก คฺรหิ อาราธนา
ตำ มรเตง ศรีญาโน เถว ปร
๓. ติมา เนะ ทงน มาน สริด ภาร มฺวย ตุล พิธ ต ชา พยาย มาสฺ ตป
ตนฺลิง ติ ษถาปนา ชา ปฺรติ
๔. มา มหาชน โผง ต มาน สรฺทธา อนุโมทนา ปูชา นมสฺการ นุ เนะ เลงฺ
ส.....ปาน สรฺวฺวชญตา
๕. ....ห ต ชา....

คำแปล

ศักราช ๑๑๐๕ เถาะนักษัตร มีพระราชโองการ กัมร เตงอัญ มหาราช ศรีมัตไตรโลกยราช เมาลิภูษนวรรมเทวะ ขึ้น ๓ ค่ำ เชฏฐมาส (เดือน ๗) วันพุธ ให้มหาเสนาบดี คลาไน

ผู้รักษาเมือง ครหิ อาราธนา มรเตง ศรีบาโน ให้ทำ (พระพุทธรูป) ปฏิมากรนี้ สำริดมีน้ำหนัก ๑ ภาระ ๒ ตุละ ทองคำ (ที่ปิด) มีราคา ๑๐ ตำลึง สถาปนา (พระพุทธรูปนี้) ให้มหาชนทั้งปวงผู้มีศรัทธา อนุโศกนาแลบูชานมัสการอยู่ที่นี่ เพื่อจะได้ถึงสรรเพ็ชญาณ.....

ศาสตราจารย์ยอชเซเดส์อธิบายว่า ลักษณะตัวอักษรคล้ายตัวอักษรในศิลาจารึกหลักที่ ๒๔ แต่มีแปลกที่ไม้มลายเขียนเป็นสระ "เ" สองตัวซ้อนกันตามแบบอักษรจารึกในเกาะสุมาตรา ภาษาที่ใช้คำจารึกนั้นเป็นภาษาเขมรส่วนเมืองครหิคือเมืองไชยา สุราษฎร์ธานี ปรากฏตามจดหมายเหตุจีนตั้งอยู่ติดกับกัมพูชาประเทศข้างใต้ แล้วก็ยังแสดงความคิดเห็นอีกด้วยว่า พระเจ้าศรีมัตไตรโลกยราชเมาลิภูษนวรรมเทวะนั้น น่าจะเป็นพระเจ้าแผ่นดินผู้ปกครองแหลมมลายูในเกาะสุมาตรา แต่ศาสตราจารย์ยอชเซเดส์มิได้อธิบายว่าตัวอักษรของจารึกหลักที่ ๒๔-๒๕ นั้นเป็นอักษรอะไร เพียงแต่อธิบายว่าตัวอักษรของศิลาจารึกหลักที่ ๒๔ มีลักษณะคล้ายตัวอักษรที่ใช้กันในเกาะชวาเมื่อราว พ.ศ.๑๗๐๐ ตามคำอธิบายของศาสตราจารย์ ยอชเซเดส์ ฟังแล้วชวนให้เข้าใจว่าใน พ.ศ.๑๗๒๖ (ม.ศ.๑๑๐๕) น่าจะมีพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งในเกาะสุมาตรา ซึ่งมีอำนาจปกครองทักษิณรัฐมีพระราชโองการให้หล่อพระพุทธรูปนาคปรกขึ้นในเมืองครหิ (ไชยา) และผู้สร้างกับชาวเมืองเป็นคนเขมรจึงใช้ภาษาเขมร อย่างไรก็ตามข้าพเจ้าเคยตรวจพิจารณาพระพุทธรูปนาคปรกองค์นี้เห็นว่าแม้จะถอดได้เป็น ๓ ท่อน ก็เป็นของชุดเดียวกัน ลักษณะพระพักตร์มีรูปใบโพธิ์ที่เหนือพระนลาดนั้นมีเค้าเป็นศิลปศรีวิชัยตอนปลาย ส่วนพระวรกายตลอดจนพระหัตถ์พระบาทและลวดลายคล้ายตัวนาคราชมีลักษณะเป็นศิลปอู่ทอง อันลวดลายของศิลปอู่ทองนั้นคล้ายคลึงกับศิลปลพบุรีเป็นอย่างยิ่ง ถ้าไม่มีรูปประติมาประกอบยากจะชี้ลงไปว่าเป็นศิลปอู่ทอง มักจะจัดเป็นศิลปลพบุรีเสียหมด ที่เป็นดังนี้ก็เพราะศิลปลพบุรีกับศิลปอู่ทองมีถิ่นกำเนิดในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในระยะเวลาไล่เลี่ยกัน จะเรียกว่าเป็นศิลปคู่แฝดก็ได้ เมื่อพระพุทธรูปองค์นี้มีลักษณะอย่างอธิบายมา ข้าพเจ้าจึงจัดไว้ในเรื่องศิลปอู่ทองเป็นแบบอู่ทองผสมศรีวิชัยอันศิลปอู่ทองนั้นเป็นฝีมือช่างชาวไทยในรัฐอโยธยาเผ่าเดียวกับชาวชวกะผู้ให้กำเนิดศิลปศรีวิชัย จึงคิดสร้างรูปพระประติมาให้มีลักษณะผสมกัน แต่เหตุใดจึงใช้ภาษาเขมรในคำจารึก เป็นปัญหาน่าคิดค้น ถ้าไม่คิดเพราะคล้อยตามความเห็นของศาสตราจารย์ยอชเซเดส์ก็สบายใจ ไม่ก่อความยาวสาวความยืด นักโบราณคดีไม่ใช่สัพพัญญูที่จะต้องเชื่อหรือคล้อยตามเสมอไป อาจจะถูกก็ได้ผิดก็ได้ ทั้งนี้ก็เพราะนักโบราณคดีนิยมใช้คำว่า *"สันนิษฐาน"* ฉะนั้น เมื่อเป็นปัญหาสงสัย ข้าพเจ้าจึงสอบค้นเรื่องสืบมาตามแนวโบราณคดี อาจจะเป็นหลักฐานที่ถูกก็ได้ผิดก็ได้อีกเหมือนกัน สุดแต่ผู้ฟังผู้อ่านจะพิจารณาเอาเอง เรื่องราวของชวกะหรือนครศรีธรรมราชเกี่ยวข้องกับรัฐอโยธยามีมาอย่างไร ที่จริงก็เกี่ยวข้องกันมาแต่ครั้งพระเจ้าจันโชติเป็นกษัตริย์แคว้นละโว้ ดังเล่ามาแล้วข้างต้นในชั้นอโยธยาจะกล่าวสักเรื่องหนึ่ง

ในตำนานเมืองนครศรีธรรมราชเล่าว่า มีกษัตริย์นครศรีธรรมราชองค์หนึ่งทรงนามพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช ในระหว่างโปรดให้ทำการบูรณะพระมหาธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชมี

กองทัพท้าวอู่ทองราชบุตรกรุงอโยธยายกไปรุกรานชายแดน พระองค์จึงรีบเสด็จยกกองทัพขึ้นมาต่อต้านสู้รบกันที่ตำบลบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ แล้วในที่สุดยุติการสู้รบกระทำสัตยสาบาลเป็นมิตรไมตรีต่อกัน ณ ที่โขดหินแห่งหนึ่ง (อยู่ที่ห้วยยาง อำเภอทับสะแก ประจวบคีรีขันธ์ ปัจจุบันทางจังหวัดทำเป็นวนอุทยานท่องเที่ยว) การมีสัมพันธ์ไมตรีต่อกันในระหว่างชวกะกับอโยธยามาครั้งนี้ อาจเป็นชนวนให้ศิลปของแต่ละแคว้นแพร่หลายถึงกันและผสมผสานซึ่งกันได้ ปัญหาจึงเกิดขึ้นอีกว่าสงครามครั้งนี้เกิดขึ้นเมื่อใด ในจารึกกลัยานีเล่าว่าเมื่อพระเจ้าปรักกมพาหุมหาราชกรุงลังกาทรงกระทำสังคายนาพระพุทธศาสนาใน พ.ศ. ๑๗๐๗ แล้วต่อมาอีก ๖ ปี (พ.ศ.๑๗๑๓) มีพระเถระชาวรามัญองค์หนึ่งในพุกามประเทศพม่า ชื่อพระอุตตราชีวะพร้อมด้วยพระภิกษุหลายองค์เดินทางไปนมัสการพุทธเจดีย์ในศรีลังกา มีสามเณรชาวมอญเมืองพะสิมชื่อ ฉปัฏ เป็นศิษย์ติดตามไปด้วย ขณะนั้นมีอายุครบ ๒๐ ปี บริบูรณ์ครั้นถึงลังกาแล้ว ฉปัฏสามเณรได้รับการอุปสมบทเป็นพระภิกษุ เมื่อเที่ยวนมัสการพุทธเจดีย์สำคัญ ๆ เรียบร้อย พระอุตตราชีวเถระก็เดินทางกลับนครพุกามส่วนพระฉปัฏภิกษุยังคงอยู่เล่าเรียนพระธรรมวินัย ณ สำนักมหาวิหารเป็นเวลา ๑๐ ปี (พ.ศ. ๑๗๒๓) จนมีความรู้ได้รับการยกย่องเป็นมหาเถระองค์หนึ่งจึงเดินทางกลับประเทศพม่าพร้อมทั้งชักชวนพระเถระอื่นมาด้วยอีก ๔ องค์ เพื่อความสะดวกในการกระทำสังฆกรรมคือ พระสิวลีเถระเป็นชาวตามลิตนิคาม (ตามะลิปติในแคว้นบังคลาเทศ) รูปที่ ๑* พระตามลินทรเถระเป็นโอรสพระเจ้ากัมโพช** รูป ๑, พระอานันทเถระชาวเมืองกาญจีปุรัมในอินเดียใต้ รูป ๑, พระราหุลเถระชาวศรีลังการูป ๑ เมื่อพระเถระทั้ง ๕ ได้พักจำพรรษาอยู่หนึ่งพรรษา จึงเดินทางต่อไปยังเมืองพุกามถึงเมืองนั้นเป็นเวลาที่พระอุตตราชีวเถระถึงแก่มณภาพแล้ว ๓ วัน (พ.ศ. ๑๗๒๔) และเป็นรัชกาลเจ้านรปติสิทธุ (พ.ศ. ๑๗๑๗-๑๗๕๒) ทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระเถระทั้ง ๕ เป็นอย่างยิ่ง พระเถระคณะนี้ไม่ประสงค์จะทำสังฆกรรมร่วมกับพระสงฆ์พม่าที่มีอยู่เดิม จึงแนะนำให้พระเจ้าแผ่นดินกระทำนทีสีมา คือโบสถ์น้ำ ซึ่งก็ทรงโปรดให้ต่อเรือขนานถวายพระเถระทั้ง ๕ สำหรับทำการอุปสมบทกุลบุตรในแม่น้ำอิราวดี ครั้งนี้มีกุลบุตรได้บวชเป็นพระภิกษุจำนวนมาก จนเกิดเป็นคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ขึ้นกลุ่มหนึ่งเป็นครั้งแรกในประเทศพม่า

อยู่มาวาระหนึ่งพระเจ้านรปติสิทธุมีพระราชศรัทธาถวายมหาทานแก่พระเถระทั้ง ๕ และจัดให้มีมหรสพด้วย พระราหุลเถระได้เห็นนางฟ้อนรำรูปงามในราชสำนักบังเกิดความกระสันในโลกียวิสัยใคร่จะลาสิกขาบท แม้พระเถระทั้ง ๕ องค์ พยายามทัดทานเตือนสติด้วย

---

* ในเมืองมอญพม่าแลเชียงใหม่ นิยมทำรูปพระสาวกสะพายบาตรถือกลดไว้บูชา เรียกรูปพระสิวลี น่าจะหมายถึงพระเถรภิกษุองค์นี้ก็ได้

** กัมโพชนี้จะหมายถึงละโว้หรือกัมพูชา ตามเนื้อเรื่องสอบไม่ได้ชัด

พระพุทธรูปจากวัดนางตรา
จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพถ่ายทางอากาศแสดงที่ตั้งเมืองตามพรลิงค์ (นครศรีธรรมราชเก่า)
กับเมืองนครศรีธรรมราชปัจจุบัน

ข้อธรรมต่าง ๆ ก็มิอาจรั้งใจพระราหุลเถระได้ จึงแนะนำให้ออกไปสึกเป็นฆราวาสนอกประเทศพม่า พระราหุลเถระก็เดินทางมายังเมืองมอญ โดยสารเรือสำเภามายังเกาะมลัย คือเมืองนครศรีธรรมราช* กษัตริย์นครศรีธรรมราชทรงเลื่อมใสศรัทธาศึกษาพุทธธรรมจากพระเถระองค์นี้ แลกถวายปัจจัยไทยทานเป็นอันมาก ในที่สุดพระราหุลเถระได้สึกเป็นคฤหัสถ์มีครอบครัวอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราช พระราหุลเถระไปถึงนครพุกามเมื่อ พ.ศ.๑๗๒๔ คงอยู่ ณ เมืองนั้นไม่นานนักก็เดินทางมานครศรีธรรมราช ในระหว่างแนะนำสั่งสอนข้อธรรมะแก่กษัตริย์นครศรีธรรมราช คงจะได้แนะนำแบบอย่างเจดีย์ในการปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุด้วย พระมหาธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชจึงมีรูปทรงอย่างเจดีย์ลังกา ทำอย่างมีหัวช้างโผล่ออกจากฐานโดยรอบคล้ายสุวรรณมาลิกเจดีย์ ที่พระเจ้าทุษฏฐคามณีอภัยกรุงลังกา (พ.ศ.๔๔๒-๔๔๖) ทรงสร้าง กษัตริย์นครศรีธรรมราชผู้กระทำสัตย์สาบานเป็นไมตรีกับท้าวอู่ทองกรุงอโยธยา จึงควรอยู่ในระยะต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ และเป็นพระเจ้าศรีมัตไตรโลกยราชเมลิภูษนวรรมเทวะ (ในคำจารึกใช้ *"มหาราช"* ประกอบอยู่ด้วย) ผู้ตรัสให้หล่อพระพุทธรูปนาคปรกเป็นศิลปผสมเพื่อเป็นองค์พยานในความสัมพันธ์ไมตรีด้วยก็ได้ใน พ.ศ.๑๗๒๖ ซึ่งห่างจากศักราชในจารึกคงแม่นางเมืองเพียง ๑๖ ปี ฉะนั้นกษัตริย์นครศรีธรรมราชในเรื่องราวตอนนี้ คือพระเจ้าศรีธรรมาโศกมหาราชองค์ที่ ๒ ในจารึกนั้นเอง การปฏิสังขรณ์พระธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชเป็นงานใหญ่พระเจ้าศรีธรรมาโศกมหาราชย่อมจะเสด็จจากนครสิงหะปุระมาประทับแรมเป็นเวลานาน ในโอกาสนี้คงจะสร้างเมืองขึ้นที่กระหม่อมโคกอยู่ห่างพระบรมธาตุเจดีย์ลงมาทางใต้ประมาณ ๔-๕ กิโลเมตรแล้วเลยกลายเป็นราชธานีเรียกเมืองนครศรีธรรมราช คือบริเวณตัวเมืองที่ตั้งหน่วยศิลปากรที่ ๘ ทุกวันนี้

เหตุใดจารึกฐานพระพุทธรูปนาคปรกจึงเป็นภาษาเขมรชาวขอมกับชาวเขมรจะเป็นคนชาติเดียวเผ่าเดียวกันหรือไม่ ก็ยังไม่มีนักประวัติศาสตร์โบราณคดีคนใดกล้าชี้ขาด แต่ภาษาในจารึกนั้นมักถูกเรียกสับสนกันเป็นขอมบ้างเขมรบ้าง ถ้าพิเคราะห์ดูเจตนารมย์ก็ย่อมหมายความเป็นภาษาเดียวกัน ชาวแคว้นชวกะหรือนครศรีธรรมราชเป็นคนขอม-เขมร มีเชื้อสายสืบเนื่องมาจนปัจจุบันนี้หรืออย่างไร เพราะเคยสดับรับฟังคำพูดของเพื่อนฝูงชาวใต้ สังเกตพบใช้ถ้อยคำตรงกับภาษาในจารึกหลักที่ ๒๕ บ่อย ๆ

ดร.ประนะวิธานเล่าว่า ได้ตรวจค้นพบจดหมายเหตุของพระเมซังกรสวามี ผู้แต่งหนังสือวินัยศาสนาในแผ่นดินพระเจ้าปรักกมพาหุมหาราชบันทึกไว้ว่า ชนชั้นสูงในแคว้นชวกะมีความนิยมใช้ภาษาเตลุคุตั้งแต่โบราณนานมาจนแม้ในสมัยที่ท่านเขียนจดหมายเหตุภาษาเตลุคุนั้นเป็นภาษาของชาวทราวิท (ดราวิเดียน) แคว้นอันชระ และมีใช้ในแคว้นเตลงคณะ

---

* พระยาประชากิจกรจักร เรื่องประวัติศาสตร์ พิมพ์ พ.ศ.๒๕๐๕ หน้า ๕๓ และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ-เรื่องเที่ยวเมืองพม่า พิมพ์ พ.ศ.๒๔๘๙ หน้า ๓๔๐

(ถลิงครัฐ) กับแคว้นบังคลาเทศด้วย ย่อมทราบกันแล้วว่า ภาษาตระกูลมอญ-เขมรนั้นมีรากเง่ามาแต่ภาษาในแคว้นเตลิงคณะหรือเตลง ซึ่งก็คือภาษาเตลุคุนั้นเอง แคว้นอันธระเป็นแหล่งกำเนิดศิลปอมราวดีกับมหาศักราช แพร่หลายเข้ามาสร้างมาใช้ในดินแดนประเทศไทยและประเทศใกล้เคียงฉันใด ภาษาเตลุคุก็ย่อมแพร่หลายเข้ามาได้ฉันนั้น ฉะนั้นแว่นแคว้นในประเทศไทยไม่จำเป็นจะต้องไปยืมไปรับเอาอักษรและภาษามาจากประเทศเขมรกัมพูชามาใช้โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีภาษาเตลุคุใช้นานแล้ว ไม่ช้าไปกว่าสมัยที่จีนเรียกดินแดนแห่งนี้ว่าเตี๋ยนซุน จารึกฐานพระพุทธรูปนาคปรกหลักที่ ๒๕ ทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๗๒๖ ก่อนพระเจ้าปรักกมพาหุ-มหาราชสวรรคต ๒ ปี เชื่อถือได้ว่าร่วมสมัยกับจดหมายเหตุของพระมหาเถรเมชังกรสวามี ฉะนั้นภาษาในศิลาจารึกหลักที่ ๒๕ จึงมีปะปนกันอยู่มาก ๒ ภาษา คือ ภาษาสันสกฤษ กับภาษาไทยในภาคใต้ อันภาษาสันสกฤตก็มี ภาษาบาลีก็ดี เป็นภาษาที่ใช้ในลัทธิศาสนาพราหมณ์, ศาสนาพุทธและวรรณคดีแพร่หลายเข้ามาในดินแดนประเทศไทยอย่างช้าราวพุทธศตวรรษที่ ๔ มาถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ เป็นเวลากว่า พันปี ย่อมจะใช้ปะปนกับภาษาพื้นเมืองกลายเป็นถ้อยคำธรรมดาสามัญไป เช่น อาราธนา, สถาปนา, บูชา, ศรัทธา, อนุโมทนา, นมัสการ เป็นอาทิ จึงขอยกคำในภาษาไทยในสำเนียงพูดอ่านของคนไทยภาคใต้มาให้พิจารณา ต่อไปนี้

โถะนัดษัตร = ปีเถาะ บางท้องถิ่นออกเสียงเป็นโถง ก็มี เสียงสระ “เอาะ” โดยมากจะเป็น “ออก”

โนะ = นั่น, โน่น, โน้น บางท้องถิ่นออกเสียงเป็น โหนะ, โหน, โหน้, โน, โน้, นู, นู้, หนู้, ก็มี

เนะ = นี่, นี้ บางท้องถิ่นออกเสียงเป็น เน, เหน, เหน้, ก็มี

งน = เงิน บางท้องถิ่นออกเสียงเป็นเอิน ก็มี

มาน = สมาน, ผสม

ภาร = ภารา เป็นมาตราชั่ง

ตป = ตบแต่ง

ตนลิง = ตำลึง (น้ำหนัก)

โผง = ฝูง, ฝอง

ฉะนั้นจารึกหลักที่ ๒๕ พ.ศ. ๑๗๒๖ นี้ เป็นจารึกภาษาไทยภาคใต้ไม่ใช่ภาษาขอม-เขมร แม้ศิลาจารึกดงแม่นางเมืองหลักที่ ๓๕ พ.ศ.๑๗๑๐ ก็มีภาษาไทยเช่นเดียวกัน

ขอกลับไปฟังเรื่องราวทางศรีลังกา นางพระยากัลยาณวดีปกครองบ้านเมืองอยู่โปลันนรุวะ ตั้งแต่ พ.ศ.๑๗๔๕ มาถึง พ.ศ.๑๗๕๑ แล้วมีกษัตริย์องค์หนึ่งทรงนามศรีธรรมาโศกราชจะเสด็จมาแต่แห่งใดไม่ปรากฏในพงศาวดาร ได้ขึ้นครองราชสมบัติเป็นเวลาไม่เกิน ๑ ปี จากนั้นก็มีผู้ปกครองบ้านเมืองชื่ออนิกังตเสนาบดีอยู่ระยะหนึ่ง พระนางลิลาวดีมเหสีของพระเจ้าปรักกมพาหุมหาราชกลับมามีอำนาจปกครองอีกเป็นคำรบสองใน พ.ศ.๑๗๕๒ เรื่องของพระนาง

กัลยาณวดีกับพระเจ้าศรีธรรมาโศกเงียบหายไป มีคำบอกเล่าสืบ ๆ กันมาของผู้มีอายุสูงในจังหวัดสงขลาแลพัทลุงว่ามีนางพระยาองค์หนึ่งอพยพผู้คนจากลังกามาสร้างเมืองพัทลุงขึ้นที่ริมแม่น้ำบางแก้ว อำเภอเขาไชยสน จังหวัดพัทลุง ปัจจุบันเป็นเมืองร้าง พระพุทธรูปเก่า ๆ ทำด้วยหินทรายในบริเวณเมืองนี้เรียกกันว่าพระคุลา สอบถามได้ความรู้ว่า คุลาเป็นชื่อที่ชาวพื้นเมืองเรียกชาวลังกา ที่อำเภอสทิงพระสงขลา มีสถานที่แห่งหนึ่งเรียกว่าประตูชัย เล่ากันว่าเป็นที่สร้างประตูชัยรับเสด็จพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชกลับจากประเทศศรีลังกา พระเจ้าศรีธรรมมาโศกมหาราชอาจจะเสด็จไปศรีลังกาและรับพระนางกัลยาณวดีผู้เป็นพระญาติกลับมายังแคว้นชวกะก็เป็นได้ แล้วพระองค์ก็สวรรคตในระยะเวลาใกล้เคียงกันนั้น สูรยนารายณ์ (๕) ผู้เป็นราชโอรส (อาจจะอนุชาก็ได้ เพราะในตำนานนครศรีธรรมราชเล่าว่ามีอนุชา ๒ องค์ ชื่อจันทภานุกับพงศ์สุราหะ) ได้ครองราชสมบัติต่อมา มหาราชสูรยนารายณ์ (๕) มีมเหสีชื่อนางสาวังกสุนทรี เป็นราชธิดาของพระเจ้านิสสังกมัลละกรุงลังกาดังเล่ามาแล้วมีโอรสด้วยกันองค์หนึ่งชื่อเจ้าชายมาฆะ เจ้าชายมาฆะเสด็จไปอินเดียใต้และได้อภิเษกสมรสกับนางปัญจาณฑี-เทวีพระธิดาของกษัตริย์แคว้นปาณฑัย มาฆะได้กำลังทหารปาณฑัยสมทบกับทหารชวกะยกไปโจมตีได้ประเทศศรีลังกา ตั้งตัวเป็นกษัตริย์ทรงนาม พระเจ้ามาฆะหรือกลิงควิชัยพาหุ (พ.ศ. ๑๗๕๗-๑๗๗๘) ครองอยู่ ณ ราชธานีโปลันนรุวะ ทรงมีพระโอรสด้วยพระนางปัญจาณนีเทวีองค์หนึ่งชื่อ จันทภานุ ซึ่งได้เป็นกษัตริย์ครองรัฐตามพลึงค์ มีพระนามปรากฏอยู่ในศิลาจารึกหลักที่ ๒๔ พ.ศ. ๑๗๗๓ พระเจ้าจันทภานุคงประสูติและเจริญวัยในรัฐปาณฑัยหรือมิฉะนั้นก็ในประเทศศรีลังกา เหตุใดพระองค์จึงเสด็จมาเป็นกษัตริย์รัฐตามพลึงค์และครองราชสมบัติเมื่อใด ลองพิเคราะห์ดูตามเนื้อความในศิลาจารึกหลักที่ ๒๔ ซึ่งศาสตราจารย์ยอชเซเดส์เป็นผู้อ่านและแปลไว้ดังต่อไปนี้

คำจารึก

๑. สฺวสฺติ ศฺริมตฺศฺรีฆนสาสนาคฺรสุภท ยสฺ ตามฺพรลิงฺ
๒. เคศฺวระ ส---นิว ปตมวำสชนตาำ วำศปฺรทีโปตฺภวะ สำรู
๓. เปน หิ จนทรภานุมทนะ ศฺรีธรรมราช ส ยะ ธรฺมฺมาโสกสมานนี
๔. ตินิปุณะ ปญจาณฺฑวำสาธิปะ สฺวสฺติ ศฺรี กมลกุลสมุตภ ฤ (ตฺ) ตามฺ
๕. พฺรลึงฺเคศฺวรภุชพลภิมเสนาขฺยายนสฺ สกลุมนุสฺยปุณยา
๖. นุภาเวน พภุว จนฺทฺรสูรยฺยานุภาวมิว โลกปฺรสิทฺธิกีรฺตติ
๗. ธรจนฺทฺรภานูปาธิ ศฺรีธรรมฺมราชา กลิยุคพรฺษาณิ ทฺวดฺริงศาธิกาสฺ ตฺรีณิ
๘. สตาธิกจตฺวารสหสฺรานฺยติกฺรานฺเต เศลาเสธมิว ภกฺตฺยามฤตวรทม.....

คำแปล

สวสฺติ

พระเจ้าผู้ปกครองเมืองตามพรลิงค์ทรงประพฤติประโยชน์เกื้อกูลแก่พระพุทธศาสนา พระองค์สืบตระกูลจากตระกูลอันรุ่งเรือง คือปทุมวงศ์ มีรูปร่างงามเหมือนพระกามะอันมีรูปงามราวกับพระจันทร์ ทรงฉลาดในนิติศาสตร์คล้ายกับพระธรรมาโศกราช เป็นหัวหน้าของตระกูล.....ทรงพระนาม ศรีธรรมราช

ศรีสวสฺติ

พระเจ้าผู้ปกครองเมืองตามพรลิงค์ เป็นผู้อุปถัมภ์ตระกูลปทุมวงศ์ พระหัตถ์ของพระองค์มีฤทธิมีอำนาจ.....ด้วยอานุภาพแห่งบุญกุศลซึ่งพระองค์ ได้ทำต่อมนุษย์ทั้งปวง ทรงเดชานุภาพเท่าพระอาทิตย์ พระจันทร์ แลมีพระเกียรติอันเลื่องลือในโลกทั้งปวง ทรง-พระนาม จันทรภานุศรีธรรมราช เมื่อกลียุค ๔๓๓๒.....ตามคำอ่านและแปลของศาสตราจารย์-ยอชเซเดส์ ข้าพเจ้ามีความสงสัยบางประการ จึงขอให้ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิทูร ช่วยตรวจสอบและแปลให้ใหม่ ดังนี้

"สวัสดี พระผู้เป็นใหญ่ในตามพรลิงค์ ทรงประทานความดีงามอันเลิศเหมือนพระอินทร์ ทรงพระราชสมภพเพื่อยังประชาชนที่ถูกชนชาติต่ำช้าปกครองมาแล้วให้สว่างรุ่งเรือง จริงอยู่ พระองค์เป็นธรรมราชา เสมือนพระจันทร์ พระอาทิตย์ และกามเทพ อย่างพร้อมบูรณ์ ทรง-พระปรีชาฉลาดในราชนิติ (รัฐปศาสนศาสตร์) เทียบเท่าพระเจ้าธรรมาโศก ทรงเป็นผู้ใหญ่ยิ่งเหนือราชวงศ์ทั้งหมด

สวัสดี พระองค์เข้มแข็ง เป็นใหญ่ในตามพรลิงค์ ทรงปกครองปัทมวงศ์จนถึงนับถูกขนานพระนามว่า ภีมเสน ได้ทรงเสด็จอุบัติมา เพราะอานุภาพแห่งบุญกุศลของมนุษย์ทั้งหลาย (เป็นบุญตัวของมนุษย์ที่ได้มีพระราชาองค์นี้)

พระองค์ทรงไว้ซึ่งพระเกียรติยศแผ่ไปทั่วโลก เพียงดั่งอานุภาพของพระจันทร์และพระอาทิตย์ จึงทรงพระนามาภิไธยราชฐานันดรว่า จันทภานุ เป็นพระธรรมราชาผู้ทรงสิริ

ขออำนาจพรอันเป็นอมตะด้วยความภักดี ซึ่งเหมือนดังสลักไว้ในแผ่นหิน เมื่อกลียุคล่วงแล้วได้ ๔๓๓๒"

จากคำแปลใหม่นี้ทำให้ข้าพเจ้าทราบว่า ในคำจารึกบรรทัดที่ ๒ มีแห่งหนึ่งที่ศาสตราจารย์ยอชเซเดส์ ไม่ได้อ่านและแปล ดังปรากฏในวงเล็บต่อไปนี้

".....ส(วินฺทนิลปกฺกุวส) ชนตัว....." แปลว่า

ทรงพระราชสมภพเพื่อยังประชาชนที่ถูกชนชาติต่ำช้าปกครองมาแล้วให้สว่างรุ่งเรือง เป็นข้อความที่ช่วยให้ข้าพเจ้าคิดเห็นว่า มหาราชสูรยนารายณ์ คงจะสวรรคตในราว พ.ศ. ๑๗๗๑-๒ แล้วเกิดจราจลขึ้นในเมืองตามพรลิงค์จะเป็นเหตุช่วงชิงสิทธิราชบัลลังก์หรืออย่างไรก็ตาม พระเจ้ามาฆะเป็นโอรสมีสิทธิในการครองราชย์ด้วยพระองค์หนึ่ง จึงส่งจันทรภาพนุพร้อมด้วย

กำลังกองทัพมาปราบการจราจล สำเร็จเรียบร้อยแล้ว จึงเสด็จขึ้นเถลิงสิริราชสมบัติ ทรงนาม *"ศรีธรรมราช"* (บรรทัดที่ ๓) ใน พ.ศ. ๑๗๗๒-๓ แล้วโปรดให้ทำคำจารึกเฉลิมพระเกียรติไว้ใน พ.ศ. ๑๗๗๓ นั้น

บรรทัดที่ ๓ *"ทรงพระปรีชาฉลาดในราชนิติ (รัฐูปศาสนศาสตร์) เทียบเท่าพระเจ้าธรรมาโศก"* พระเจ้าธรรมาโศกในที่นี้ควรหมายถึงพระเจ้าศรีธรรมาโศกมหาราชในจารึกดงแม่นางเมืองไม่ใช่พระเจ้าอโศกมหาราชในประเทศอินเดียยุคพุทธศตวรรษที่ ๓-๔ และเป็นข้อความที่ชี้ให้ทราบว่าแคว้นชวกะเป็นรัฐมีระบอบการปกครองเป็นระเบียบเรียบร้อยอย่างดีด้วย

บรรทัดที่ ๔ ในภาษาสันสกฤตมีว่า *"ปัญจาณฑวัสธิปะ"* ศาสตราจารย์ยอชเซเดส์แปลไว้ว่า*"เป็นหัวหน้าของตระกูล.....ทรงพระนามศรีธรรมราช"* *ส่วนศาสตราจารย์แสง มณวิทูร ชี้แจงแก่ข้าพเจ้าเป็นถ้อยคำเกี่ยวกับองค์หนึ่งองค์ใดในอินเดีย ไม่ทราบจะมาเกี่ยวข้องกับพระเจ้าจันทภานุอย่างไร จึงแปลว่า "ทรงเป็นผู้ใหญ่ยิ่งเหนือราชวงศ์ทั้งหมด"* ดร. ประนะวิธานให้เหตุผลตรงนี้ไว้ในคำนำหนังสือ THE CEYLON AND MALASIA (หน้า VII) ว่าโดยเหตุที่พระเจ้าจันทภานุเป็นราชโอรสของพระนางปัญจาณดีเทวี พระธิดากษัตริย์ปาณฑัย จึงทรงอ้างพระองค์เป็นใหญ่ในสายพระราชมารดาคือ เป็น *"อธิบดีแห่งปัญจาณฑวงศ์"* ในบรรทัดนี้ยังมีความสำคัญต่อไปอีกว่า *".....เป็นใหญ่ในตามพรลิงค์ทรงปกครองปัทมวงศ์....."* เป็นข้อความที่ให้ทราบว่าแคว้นชวกะได้มีการเปลี่ยนแปลงจากไศเลนทรวงศ์เป็นปัทมวงศ์หรือราชวงศ์ปทุมมีมาแต่เมื่อใด ได้เล่าเรื่องกษัตริย์แคว้นชวกะตั้งแต่มหาราชสิทธยาตราเป็นลำดับมาโดยระบุว่าเป็นเชื้อสายไศเลนทรวงศ์ ครั้นถึงแผ่นดินพระเจ้าจันทภานุกลับปรากฏในจารึกเป็นปัทมวงศ์เพราะเหตุใด ข้อนี้มีที่สังเกตคือ นับแต่มหาราชสิทธิยาตรามาจนถึงมหาราชธรรมปรัพตา ล้วนเป็นโอรสนัดดาสืบสายโลหิตฝ่ายบุรุษกันมาโดยตรง ครั้นมาถึงมหาราชสูรยนารายณ์ (๓) ปรากฏว่าต้นตระกูลฝ่ายสตรีคือนางสุนทรี (หลานหญิงของมหาราชกุณาลนพ) เป็นสายไศเลนทรวงศ์ แต่ฝ่ายบุรุษคือ เจ้าชาย(มาลายาทัณฑนายก) สวามีคนที่ ๒ ของนางสุนทรีเป็นเชื้อสายวงศ์อื่น สิ้นรัชกาลของมหาราชสูรยนารายณ์ (๓) แล้วเชื้อสายไศเลนทรวงศ์คือมหาราชสูรยนารายณ์ (๔) ราชโอรสของมหาราชมหาสธรรมปรัพตาได้เป็นกษัตริย์อาศัยเหตุที่ราชวงศ์ไศเลนทร์ได้ขาดช่วงไประยะหนึ่ง จะโดยเกิดเหตุร้ายแรงประการใดก็ไม่ทราบได้มหาราชสูรยนารายณ์ (๔) หรือมิฉะนั้นก็มหาราชชัยโคปะ จึงเปลี่ยนนามราชวงศ์เสียใหม่เป็นปัทมวงศ์

พระเจ้ามาฆะหรือถลิงควิชัยพาหุ ปกครองศรีลังกาตั้งแต่ พ.ศ. ๑๗๕๗ ถึง พ.ศ. ๑๗๗๘ รวม ๒๑ ปี สวรรคต พระเจ้าปัณฑิตปรักกมพาหุที่ ๒ (พ.ศ. ๑๗๗๘-๑๘๐๙) ได้เป็นกษัตริย์ปกครองอยู่ที่นครทัพพะเพนิย หนังสือสยามูปทสัมปทากล่าวว่าเป็นโอรสองค์หนึ่งของพระเจ้ามาฆะมหาวงศ์พงศาวดารเล่าว่า ในพ.ศ. ๑๗๗๘ พระเจ้าจันทภานุยกกองทัพไปรุกรานเกาะลังกา พระองค์อาจจะเสด็จไปเนื่องในสิทธิราชบัลลังก์ลังกาก็ได้ ในปีที่ ๑๑ แห่งรัชกาลพระเจ้าบัณฑิตปรักกมพาหุที่ ๒ คือ พ.ศ. ๑๗๘๙ พระเจ้าจันทภานุยกกองทัพไปอีก ถูกเจ้าชายวีรพาหุคุม

กองทัพออกต่อต้านต้องถอยทัพกลับบ้านเมืองหลังจากสงครามครั้งนี้แล้วทางลังกากับนครตามพรลึงค์คงจะต่างฝ่ายต่างอยู่กันอย่างสงบเงียบ จึงปรากฏในหนังสือปูชาวลีว่า พระเจ้าปัณฑิตปรักกมพาหุที่ ๒ ได้แต่งทูตมาขอนิมนต์พระธรรมกิติเถระจากนครตามพรลึงค์ไปสั่งสอนพระพุทธศาสนาในลังกา และหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์เล่าว่า พระเจ้าโรจนราช (ศรีอินทราทิตย์) กรุงสุโขทัย เสด็จลงมาประพาสแคว้นนครศรีธรรมราช แลทูลให้พระเจ้าจันทภานุช่วยติดต่อขอพระพุทธสีหลปะติมาจากลังกาให้แก่พระองค์เมื่อ พ.ศ. ๑๗๙๙ ประมาณ พ.ศ. ๑๘๐๓ หรือ พ.ศ. ๑๘๐๗ พระเจ้าจันทภานุทรงยกกองทัพชาวชวกะ (ชาวมัลละ) สมทบด้วยทหารปาณหัยและทมิฬโจฬะไปทำสงครามกับศรีลังกาแต่ถูกกองทัพเจ้าชายวิชัยพาหุโอรสกรุงลังกากับเจ้าชายวีรพาหุต่อต้านสู้รบจนพ่ายแพ้ถอยหนีกลับมาหรือสิ้นพระชนม์ในสมรภูมิไม่ทราบแน่

ประวัติเรื่องราวของทักษิณรัฐในยุคที่พงศาวดารจีนสมัยราชวงศ์ซ้องเรียกว่า ซันโฟซีกับพงศาวดารศรีลังกาเรียกว่า ชวกะ ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๕ มาจนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เราสามารถจัดลำดับกษัตริย์ได้ คือ

ราชวงศ์ไศเลนทรตอนปลาย

๑. มหาราชสิทธะยนาภ (ชีวกราชในตำนานชินกาลมาลีปกรณ์) พ.ศ. ๑๔๔๖-๑๔๗๑ ตั้งราชธานีอยู่ที่มลัยปุระคือนครตามพรลึงค์
๒. มหาราชโกณฑัญญะ พ.ศ. ๑๔๗๑-๑๕๐๓
๓. มหาราชศรีจุฬามณีวรรมเทวา พ.ศ. ๑๕๐๓-๑๕๕๐ ตั้งราชธานีอยู่ที่นครศรีวิชัย คือเมืองไชยา
๔. มหาราชมารวิชโยตตุงคะ พ.ศ. ๑๕๕๐-๑๕๖๗
๕. มหาราชสมรวิชโยตตุงคะ พ.ศ. ๑๕๖๗-ราว พ.ศ. ๑๖๑๕
๖. มหาราชมาณาภรณ์ พ.ศ. ๑๖๑๕-พ.ศ.....
๗. มหาราชมหาสธรรมปรัพตา พ.ศ.....-พ.ศ.....
๘. มหาราชสูรยนารายณ์ (๓) ร่วมสมัยกับพระเจ้าวิชัยพาหุที่ ๑ (พ.ศ. ๑๖๑๔-๑๖๖๙) ประเทศศรีลังกา ตั้งราชธานีอยู่ที่นครสิงหปุระ เข้าใจว่าจะเป็นเมืองร้างที่อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา

ราชวงศ์ปทุมหรือปัทมวงศ์

๑. มหาราชสูรยนารายณ์ (๔) เป็นพระโอรสของมหาราชมหาสธรรมปรัพตา (กษัตริย์องค์ที่ ๗ แห่งไศเลนทรวงศ์) พ.ศ.....-พ.ศ.....จัดเป็นพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชที่ ๑
๒. มหาราชชัยโคปะ=พระเจ้าศรีธรรมาโศกมหาราชที่ ๒ พ.ศ.....-พ.ศ. ๑๗๑๐ (ในศิลาจารึกดงแม่นางเมืองหลักที่ ๓๕)

๓. มหาราชปรลัมพัตร=พระเจ้าศรีธรรมาโศกมหาราชที่ ๓ พ.ศ. ๑๗๑๐-๑๗๕๒ (ในศิลาจารึกดงแม่นางเมืองหลักที่ ๓๕ และจารึกฐานพระพุทธรูปนาคปรกหลักที่ ๒๕) ย้ายราชธานีจากนครสิงหปุระมาสร้างเมืองนครศรีธรรมราชที่กระหม่อมโศกราช เป็นราชธานีเมื่อราว พ.ศ. ๑๗๑๙

๔. มหาราชสูรยนารายณ์ (๕)=พระเจ้าศรีธรรมาโศกราชที่ ๔ พ.ศ. ๑๗๕๒-พ.ศ. ๑๗๗๒

๕. มหาราชจันทภานุ=พระเจ้าศรีธรรมาโศกราชที่ ๕ พ.ศ. ๑๗๗๒-๑๘๐๗

๖. เสียน-อยุธยาปุระ

หนังสือตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชได้กล่าวข้อความน่าพิจารณาไว้ ๒ ตอน คือ ตอนที่ ๑ ว่า

"อยู่มาท้าวศรีธรรมาโศกถึงแก่กรรมพระญาจันทภานุผู้น้องเป็นเจ้าเมือง ครั้งนั้นเจ้าเมืองชวายกไพร่พลมาทางเรือ มารบเอาเมืองมิได้ ชวาก็เอาเงินปรายเข้ากอไม้ไผ่แล้วกลับไป อยู่มาภายหลังชาวเมืองถางไม้ไผ่เก็บเงินชวากลับมารบอีกเล่า เจ้าเมืองคงแต่งทหารออกรบ อยู่แล้วเจ้าเมืองพาญาติวงศ์ออกจากเมืองไปอยู่เขาแดง แลกรมการรบกับชวา ๆ ก็แตกไป ภายหลังชวายกไพร่มาทอดอยู่ ณ ปากน้ำ มีราชสารมาจากเจ้าเมืองชวาให้เอาลูกสาวมาถวาย ให้เจ้าเมืองนครลงไปรับพระญาก็แต่ไพร่พลลงไป ชวาก็จับตัวพระญาได้ นางอรวคมเหษีก็ตามพระญาไปถึงเกาะอันหนึ่งได้ชื่อว่า เกาะนาง โดยครั้งนั้นชวาก็ให้เจ้าเมืองผูกส่วยไข่เป็นแก่ชวา ๆ ก็ให้พระญาคืนมาเป็นเจ้าเมืองอยู่เล่า....."

"เมื่อศักราชได้ ๑๘๑๕ มีพระโองการให้นายศรีทนูออกมากินเมืองนครศรีธรรมราช จึงพระมหาเปรียญนครศรีและพระสงฆ์ทั้งหลาย ทำเรื่องราวให้ผขาวอริยพงศ์กับนายแวงเอาเข้าไปถวาย มีรับสั่งให้นายช่วงเอาทองแดงหล่อยอดพระมหาธาตุปิดทองเต็มแล้วให้ผขาวอริยพงศ์รับออกมา....." ข้อความตอนที่ ๑ มีมาก่อนตอนที่ ๒ ซึ่งมีศักราชเป็นปี พ.ศ. ๑๘๑๕ ฉะนั้นตอนที่ ๑ อาจจะเป็นประวัติเรื่องราวต่อจากแผ่นดินพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชที่๕ (คือมหาราช-จันทภานุ) ก็ได้ ถ้ามีมูลความจริงพระยาศรีธรรมโศกในตอนที่ ๑ นี้ควรจัดเป็นพระยาศรี-ธรรมโศกราชที่ ๖ แห่งปัทมวงศ์ และ *"จันทภานุ"* น่าจะเป็นฐานันดรศักดิ์ของผู้เป็นรัชทายาทแห่งรัฐนครศรีราช อย่างไรก็ตามเรื่องราวของตอนนี้ฟังแล้วคล้ายจะไร้สาระ แต่บังเอิญเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ ข้าพเจ้าสอบค้นพบแผนที่เขียนด้วยเส้นหมึกดำบนสมุดไทยสีขาว*พับหนึ่งในหอสมุดแห่งชาติ บอกชื่อสถานที่วัดวาอารามตำบลหมู่บ้านบนแผ่นดินบกจังหวัดสงขลา ใช้เป็นคู่มือสอบสวนประกอบกับหนังสือประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาสมัยอยุธยาภาค ๑** ได้อย่างถูกต้อง ในแผนที่โบราณฉบับนี้ ข้างเหนือปากคลองระโนดขึ้นไป เขียนเป็นรูปคลองเครีย

---

*หมายเลขบัญชี

**คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๐

(คลองเครียะ) ทางตะวันตกของลำคลองเขียนบอก *"บ้านดอนชวา"* สอบถามผู้มีอายุสูงในเมืองสงขลาถึงมูลเหตุที่เรียกบ้านดอนชวา ได้รับคำตอบว่ามีคำเล่ากับสืบ ๆ มาว่า บริเวณนั้นเคยเป็นที่ตั้งค่ายของกองทัพชวาที่ยกขึ้นไปที่เมืองนครศรีธรรมราช จับได้องค์กษัตริย์จะนำกลับไปประเทศชวา พระมเหษีนครศรีธรรมราชเสด็จติดตามมาโดยทางเรือ ถึงเกาะแห่งหนึ่งเป็นเวลาค่ำจึงประทับแรม ณ ที่เกาะนั้น ๆ ได้ชื่อว่าเกาะบรรทมแล้วรุ่งขึ้นเจรจาขอองค์กษัตริย์คืนโดยยอมเป็นเมืองขึ้นของประเทศชวา และได้เป็นการตกลงกัน เกาะที่เจรจาทำสัญญากันนั้น ได้ชื่อว่าเกาะนาง (ปัจจุบันเรียกเกาะนางคำ) เกาะทั้งสองนั้นอยู่ในทะเลสาบสงขลา ข้างใต้ปากคลองสทิงพระลงไปราว ๖-๗ กิโลเมตรเนื้อความบอกเล่าจะได้มาจากตำนานพระธาตุนครศรีธรรมราชหรือรับฟังมาจากบรรพบุรุษ ข้าพเจ้าไม่อาจทราบได้ แต่อย่างไรก็ดี เมื่อเอาแผนที่โบราณฉบับนี้เทียบเคียงกับแผนที่ทหารบก (ลำดับชุด ๗๐๑๗ ระวาง ๕๐๒๔) แล้วได้ความรู้ว่าห่างจากลำคลองตะเครียะในอำเภอระโนดไปทางตะวันตกราว ๔ กิโลเมตรเศษ มีตำบลบ้านคูวาและวัดคูวา บ้านคูวาก็คือบ้านดอนชวานั่นเอง จากที่นี้ตรงไปทางตะวันตกอีกประมาณ ๓ กิโลเมตรถึงพื้นที่ป่าเลนกว้างใหญ่ทางตะวันตกของป่าเลนแห่งนี้เป็นท้องที่อำเภอชะอวดจังหวัดนครศรีธรรมราช สภาพภูมิศาสตร์ของป่าเลนกว้างใหญ่แห่งนี้ เมื่อประมาณ ๗๐๐ ปีล่วงมาแล้วย่อมเป็นเวิ้งน้ำตอนเหนือของทะเลสาบสงขลา-พัทลุงดอนชวาคงเคยเป็นที่ตั้งค่ายมั่นของกองทัพเรือชาวชวา จึงได้ชื่อเรียกกันอย่างนั้น จากที่ตำบลนี้เรือรบทหารชวาคงจะแล่นข้ามทะเลสาบไปเข้าคลองชะอวด แล่นขึ้นเหนือเข้าคลองบางไทร-คลองลานบือ (เขตอำเภอปากพนัง) เข้าคลองบางจาก ณ ที่ลำคลองนี้กองเรือรบชวาอาจจะแยกเป็น ๒ สาย ๆ หนึ่งลงได้เข้าคลองชะเมา-คลองจาหุน-คลองท่าเรือ เข้าโจมตีเมืองนครศรีธรรมราชเดิม ซึ่งน่าจะเปลี่ยนเรียก *"เมืองพระเวียง"* เป็นที่ประทับของพระยุพราชผู้มียศเป็นพระญาจันทภานุ และอีกสายหนึ่งตรงไปทางตะวันตกเข้าคลองไม้เสียบ-คลองหัวตรุด แล้วเข้าคลองคูพายกับคลองสวนหลวง เข้าล้อมโจมตีนครศรีธรรมราชอันเป็นราชธานี ใครเป็นกษัตริย์ชวา ที่ส่งกองทัพเรือมาโจมตีเมืองนครศรีธรรมราชเมื่อระหว่าง พ.ศ. ๑๘๐๗-๑๘๑๕

หลังจากราชวงศ์ไศเลนทรในเกาะชวาภาคกลางสิ้นสุดอำนาจลง และเจ้าชายศรีพาลบุตรเทวะได้เสด็จจากเกาะชวา มาเป็นกษัตริย์ปกครองสุวรรณทวีป ทรงนามมหาราชศรีพาลบุตรเทวะเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๕ แล้ว ระตูกะปิตันก็ทรงอำนาจปกครองรัฐมะตะรามกับชวาภาคกลางอย่างสมบูรณ์ ระยะเวลาล่วงมาอีกราว ๕๐ ปี พระเจ้าไอร์ลังคะ (พ.ศ. ๑๕๖๒-๑๕๙๒) ได้เป็นกษัตริย์ปกครองรัฐมะตะรามครั้นใกล้จะสิ้นพระชนม์ได้ทรงแบ่งอาณาเขตมะตะรามออกเป็น ๒ ภาค ให้โอรส ๒ องค์เกิดแต่พระสนมอยู่ปกครองเพื่อป้องกันมิให้รบพุ่งแย่งชิงราชสมบัติกัน คือทางภาคตะวันออกมีเมืองหุริปัน, เมืองมลัง, เมืองเรมบัง, เมืองปสุรุหันกับดินแดนแถบปากน้ำบรันตัสอันมีเมืองท่าสุราบายา เป็นรัฐซังคละ (JANGGLA) มีเมืองกุหริปันเป็นนครหลวง ส่วนทางภาคตะวันตกมีเมืองดาหา (DAHA) ซึ่งต่อมาเรียกเมืองกดิริ (KH-DIRI)

เมืองมาติอุนกับดินแดนตลอดไปจนจดทะเลที่อ่าวสุราบายา เป็นรัฐเป็นชลุหรือกดิริมีเมือง-ดาหาเป็นนครหลวงภายหลังต่อมามิช้านานรัฐซังคละก็ถูกรวมเข้าเป็นรัฐเดียวกับรัฐกดิริ ต่อมาอีกร่วม ๒๐๐ ปี พระเจ้าวิษณวรรธนะ (พ.ศ. ๑๗๙๑-๑๘๑๑) ได้เป็นกษัตริย์ปกครองรัฐกดิริ ถึง พ.ศ. ๑๗๙๗ ทรงแต่งตั้งให้โอรสผู้นี้มีนามว่า กฤตนคร ครองราชบัลลังก์ร่วมกับพระองค์ ระยะนี้ได้เปลี่ยนชื่อเมืองกุฏราชนครหลวงเป็นเมืองสิงหศส่าหรี เมื่อพระราชบิดาสิ้นพระชนม์แล้ว พระเจ้ากฤตนคร (พ.ศ. ๑๗๙๗-๑๘๓๕) ได้ครองราชสมบัติพระองค์เดียวโดยสมบูรณ์ นอกจากทรงมีอานุภาพปราบปรามบ้านเมืองต่าง ๆ ในเกาะชวาสงบเรียบร้อยแล้ว ในพ.ศ. ๑๘๑๘ ยังได้ส่งกองทัพเรือไปปราบได้รัฐมลายูบนเกาะสุมาตรากับรัฐปาหังบนปลายแหลมทองไว้ในอำนาจการปกครองด้วย *ฉะนั้นเชื่อว่ากองทัพเรือในรัชกาลพระเจ้ากฤตนครนี้เองที่ยกมาโจมตีเมืองนครศรีธรรมราชจับพระเจ้าศรีธรรมโศกราชที่ ๖ ได้ จนต้องยอมอ่อนน้อม ส่งไข่เป็ดเป็นเครื่องบรรณาการ และราชวงศ์ปทุมแห่งรัฐนครศรีธรรมราชก็เสื่อมสูญอำนาจลงตั้งแต่นั้นมา กษัตริย์นครรัฐใดที่มีพระโองการให้หล่อทองแดงยอดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชเมื่อ พ.ศ. ๑๘๑๕ ตำนานพระธาตุนครศรีธรรมราชเล่าว่า

"ยังมีผขาวอริยพงศ์อยู่กรุงศรีอยุธยา ใช้เรือมาทอดอยู่ปากน้ำพระญา แลมาพบเจ้าไทยทั้งสองพระองค์ แลผขาวอริยพงศ์นั้นว่าพบตำราพงศาวดารว่าเมืองนครผู้เถ้าผู้แก่แห่งผขาวมาทำพระมหาธาตุตกอยู่ช้านานแล้ว พระมหาธาตุก็ทำลายลงถึงบัลลังก์ ผขาวกับเจ้าไทยก็ชวนกันไปแผ้วถาง แล้วจดหมายกว้างยาวบัลลังก์พระมหาธาตุ และพระพุทธรูปพระเจดีย์แลจังหวัดกำแพงเมือง แล้วผขาวอริยพงศ์ก็ลงเรือไปกรุงศรีอยุธยา นำเอาเรื่องราวขึ้นถวายพระเจ้าอยู่หัว ๆ รับสั่งให้นิมนต์ปเรียนนครศรีชาวหงษาวดี ซึ่งมาอยู่กรุงศรีอยุธยา มหาปเรียนนครศรีออกมากับนายแวงจึงพระบรรทูลมาด้วยพระมหาปเรียนแล้วมีตรามาให้นิมนต์พระสงฆ์มาช่วยแต่งพระบรมธาตุ และพระสงฆ์ทั้งหลายรื้อญาติโยมมารักษาพระบรมธาตุ และพระสงฆ์ทั้งหลายมาฟังพระบรรทูลแล้วกลับไปรื้อญาติโยม....."

ข้อความในตำนานที่คัดมานี้ให้ความรู้ว่า กษัตริย์ผู้โปรดให้หล่อฉัตรยอดพระธาตุ-นครศรีธรรมราชเมื่อ พ.ศ. ๑๘๑๕ นั้น คือ กษัตริย์นครศรีอยุธยาหรืออโยธยา นครอโยธยาเกิดขึ้นแทนที่นครละโว้ หรือกัมโพช เมื่อราว พ.ศ. ๑๖๒๕ ในกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เป็นสมัยของราชวงศ์สายน้ำผึ้ง ตั้งราชธานีอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของวัดใหญ่ชัยมงคล** อำเภอพระนครศรีอยุธยา นครรัฐนี้เป็นแหล่งกำเนิดศิลปอู่ทองเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เคยทำสงครามกับพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชที่ ๓ (พ.ศ. ๑๗๑๐-๑๗๕๒) แล้วในที่สุดได้ทำสัญญาเป็นไมตรีต่อกัน จากตำนานได้เค้าเงื่อนตรงนี้ว่า กษัตริย์ราชวงศ์ปทุมแห่งนครศรีธรรมราช

---

*R.C. MAJUMCLCER M.A.-HINDO COLONIES IN THE FAR-EAST,1944 A.D. PAGE 48

** ร่องรอยของตัวเมืองอาจเห็นได้โดยรูปถ่ายทางอากาศ

สูญสิ้นอำนาจไปก่อน พ.ศ. ๑๘๑๕ และรัฐอโยธยาก็แผ่อิทธิพลลงมาครอบคลุม โดยแต่งตั้งให้เจ้าเมืองลานสะกา (ลานดกา) มีตำแหน่งเป็นพระศรีมหาราชา ปกครองเมืองนครศรีธรรมราช พร้อมทั้งทำการบูรณะพระมหาธาตุเจดีย์ และก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ มีรายการเป็นประโยชน์ความรู้เกี่ยวกับบริเวณพระมหาธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชมากมาย เช่น เล่าว่า

พระมหาเถระสุทธิชาติพงศ์รื้อ (อพยพ) ญาติโยมมาแต่ (ตำบล) ขนอม...สร้างวัดมังคุด
พระมหาเถระรังศรีรื้อ (อพยพ) ญาติโยมมาแต่โองพตาล* สร้างวัดขนุน
พระมหาเถระเพชมาแต่ (ตำบล) ยายคลัง รื้อญาติโยมมาสร้างวัดจันทรมาลี
พระมหาเถระมังคลาจารย์ รื้อญาติโยมมาแต่กุฏิหลวง** สร้างวัดหรดีพระธาตุ
พระมหาเถระโชติมาลมาแต่ปัตโวกเขาพระบาท*** ...สร้างวัดฝาง
พระมหาเถระสรรเพชมาแต่โองพตาลรื้อญาติโยมมาสร้างวัดอาคเนย์พระธาตุ
พระมหาเถระอนุริทธรื้อญาติโยมมาแต่ยศโสทร สร้างวัดประดู่
พระมหาเถระพงศารื้อญาติโยมมาแต่เพชรบุรี สร้างวัดตะโหนดพายัพพระมหาธาตุ
พระมหาทศศรี (เปรียญ) ปลูกกุฏิอยู่พายัพพระธาตุ

พระมหาเถระมงคลเอาไม้ศรีมหาโพธิ์ใส่อ่างทองลงสำเภา รื้อญาติโยมมาแต่เมืองลังกา สร้างวัดพลับ ปลูกพระศรีมหาโพธิ์ฝ่ายอุดรพระมหาธาตุ ปลูกทั้งอ่างทอง แล้วก่ออาศน์ล้อมรอบก่อพระพุทธรูปสามด้าน ฝ่ายปัจจิมก่อนพระบรรทมองค์หนึ่ง พระระเบียงรวม ๒๘ ห้อง ชื่อว่าพระโพธิมณเฑียร (ปัจจุบันเรียกวิหารโพธิลังกา)

พระมหาทศศรี (เปรียญ) แลผขาวอริยพงศ์ นายแวงจำพระยรรทูลนิมนต์พระมหาเถรพุทธสาครวัดพระเดิมเป็นป่าแก้วตามพระบรรทูล

พระเจ้าอยู่หัวให้แม่นางเรือนหลวงรับพระพุทธรูปมาใส่บาตรต่าง แลมีตราออกมาให้แม่เจ้าเรือนหลวง**** ๔๐ หัวงาน เป็นข้าพระภาพพระกันปัญญา*****

ตามรายการที่ยกมาเล่านี้มีที่น่าสนใจยิ่งรายการหนึ่ง คือ *"นิมนต์พระมหาเถรพุทธสาครวัดพระเดิมเป็นป่าแก้วตามพระบรรทูล"* ป่าแก้วมีความหมายอย่างไร

---

*เห็นจะเป็นบ้านตาล ตำบลนาเคียน อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช

**อยู่อำเภอสทิงพระ สงขลา

***บ้านปัตโวก อยู่เลยเขาแดง อำเภอร่อนพิบูลย์

**** คำเรียกหญิงผู้มีบรรดาศักดิ์ของเมืองนครศรีธรรมราชตามที่ทราบมา คือ

เจ้าแม่อยู่หัว	พระมเหสีของกษัตริย์นครศรีธรรมราช
แม่นางเมือง	ธิดาของหัวเมืองที่ถวายเป็นพระสนมของกษัตริย์นครศรีธรรมราช
นางแม่เรือนหลวง	ภรรยาของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ที่ได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์
แม่เจ้าเรือน	ภรรยาเอกของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช

***** เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยปูนปั้น อยู่ในคูหาของพระเจดีย์ใหญ่องค์หนึ่งทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของพระบรมธาตุ

ในเวลาที่ใกล้เคียงกันการบูรณะพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชครั้งนี้ ทางประเทศศรีลังกาเป็นแผ่นดินพระเจ้าบัณฑิตปรักกรมพาหุที่ ๓ (พ.ศ.๑๘๐๙-๑๘๔๕) เสวยราชย์อยู่ ณ เมืองทัมพนียในมลยรัฐเป็นโอรสของพระเจ้าวิชัยพาหุที่ ๓ (พ.ศ. ๑๗๗๘-๑๘๐๙) ซึ่งจัดทำสังคายนาพระพุทธศาสนาครั้งหนึ่ง (นับเป็นสังคายนาครั้งที่ ๕ ในประเทศลังกา) และมีเค้าเงื่อนว่าครั้งนั้นพระสงฆ์มีลัทธิปฏิบัติเป็น ๒ ฝ่ายคือ ฝ่ายคามวาสี ซึ่งนิยมเล่าเรียนทางคันถธุระพวกหนึ่ง ฝ่ายอรัญวาสีซึ่งนิยมเล่าเรียนทางวิปัสสนาธุระพวกหนึ่ง ถึงรัชกาลพระเจ้าบัณฑิต - ปรักกรมพาหุเองก็ได้ทำสังคายนาอีกครั้งหนึ่ง (นับเป็นครั้งที่ ๖ ในประเทศศรีลังกา) โดยมีพระมหาเถรฝ่ายวันวาสีเป็นประธาน ก็ในคราวซ่อมพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชครั้งนี้มีพระเถระชาวลังกา คือ พระมหาเถรมงคลกับญาติโยมเข้ามาตั้งภูมิลำเนาและร่วมดำเนินงานอยู่ด้วย พระมหาเถรมงคลย่อมจะต้องให้ความคิดเห็นแนะนำแบบแผนอย่างลังกาบางประการเป็นแน่แท้ เพราะ *"ป่าแก้ว"* นั้นหมายถึงพระสงฆ์ฝ่ายวันวาสี ซึ่งต่อมาในประเทศไทยเรานิยมเรียกว่า *"คณะอรัญวาสี"* ควรนับว่าตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชเป็นเอกสารสำคัญฉบับหนึ่ง ที่บอกกาลกำเนิดของพระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีในประเทศไทย

ต่อมาพระศรีมหาราชาถึงแก่อนิจกรรม พระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาทรงโปรดให้นายศรีทูน (หลานของพระศรีมหาราชา) เป็นขุนอินทราเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเมื่อ พ.ศ.๑๘๑๕ และให้เอาทองแดงหล่อยอดพระมหาธาตุปิดทองส่งลงมาด้วย พร้อมทั้งโปรดให้นายสามราชหงส์ลงมาทำบัญชีคนเชิงกุฎี (ข้าพระ) สำหรับดูแลรักษาพระมหาธาตุ และที่ภูมิมีสัต (ที่ดินกัลปนาสงฆ์) สำหรับเพาะปลูกพืชพันธ์ธัญญาหารเลี้ยงดูพระสงฆ์ แลข้าพระแห่งพระมหาธาตุเจดีย์ ครานี้มีผู้คนและเสบียงอาหารบริบูรณ์คณะสงฆ์กับขุนอินทราเจ้าเมืองจึงร่วมกันทำการพระระเบียงกับกำแพงล้อมรอบบริเวณพระมหาธาตุ โดยแบ่งกำลังกันทำเป็นห้อง ๆ รวม ๑๖๕ ห้อง และมีพระพุทธรูปนั่ง (พระเวียน) ตั้งประดิษฐานรวม ๑๖๕ องค์ เนื่องด้วยบริเวณพระมหาธาตุเจดีย์เป็นเพียงพุทธาวาสหามีสังฆาวาสรวมอยู่ด้วยไม่ จึงมีการจัดตั้งคณะสงฆ์ประจำดูแลรักษา ๔ คณะ ซึ่งพอจะคาดคะเนได้ คือ

๑. วัดพลับ ฝ่ายอุดรพระธาตุ ซึ่งเป็นที่สถิตของพระมหาเถรมงคลชาวลังกา เป็นคณะ (ลัง)กาเดิม

๒. วัดตะโนด ฝ่ายพายัพพระธาตุ ซึ่งเป็นที่สถิตของพระมหาเถรพงษา ชาวเพชรบุรีกับพระมหาทศศรี (เปรียญ) ชาวหงสาวดีเป็นคณะ (ลัง)กา(ป่า)แก้ว ฝ่ายอรัญวาสี

๓. วัดฝ่ายหรดีพระธาตุ*ซึ่งเป็นที่สถิตของพระมหาเถรมังคลาจาร (มาแต่วัดกุฎีหลวง) อาจจะเป็นคณะ(ลัง)กาชาติ

๔. วัด ฝ่ายอาคเนย์พระธาตุ** ซึ่งเป็นที่สถิตของพระมหาสรรเพ็ช (มาแต่ตำบลโองพดาล อาจจะเป็นคณะ(ลัง)การาม

---

* ด้านทักษิณ-หรดีมีวัดหน้าพระลานกับวัดหัวท่า (ร้าง)

** มีวัดราหู (ร้าง) กับวัดหน้าพระธาตุ

การบูรณะปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุสำคัญของภาคใต้ อาจจะมีกิตติศัพท์เลื่องลือขึ้นไปยังบ้านเมืองทางภาคเหนือ จึงปรากฏว่าอีก ๙ ปีต่อมา คือ ราว พ.ศ. ๑๘๒๔ เป็นรัชกาลพระเจ้ามังรายแห่งลานนาไทย ทางนครลำพูนได้ปฏิสังขรณ์ก่อครอบพระธาตุหริภุญชัยองค์เดิมเป็นทรงกลม (อย่างที่เห็นในทุกวันนี้) และจัดให้มีคณะสงฆ์อภิบาลรักษาพระมหาธาตุเป็น ๔ คณะ ตามแบบแผนเดียวกันแต่เรียกชื่อเป็นอย่างอื่น คือ

๑. คณะหลวง อยู่ฝ่ายอิศานพระธาตุ
๒. คณะสะดือเมือง อยู่ฝ่ายอาคเนย์พระธาตุ
๓. คณะอัฏฐารส อยู่ฝ่ายหรดีพระธาตุ
๔. คณะเชียงยัน อยู่ฝ่ายพายัพพระธาตุ

ถัดจากซ่อมแปลงพระธาตุหริภุญชัยมาอีก ๔ ปี ถึงพ.ศ.๑๘๒๘ เป็นรัชกาลพระเจ้ารามคำแหงนครสุโขทัย โปรดให้ขุดเอาพระธาตุขึ้นทำการสักการะบูชา ก่อพระเจดีย์รูปทรงกลมประดิษฐานไว้ ณ วัดช้างล้อมกลางเมืองศรีสัชนาลัย ดังปรากฏความในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยหลักที่ ๑ พร้อมทั้งคำยกย่องสรรเสริญด้วยว่า *"---สังฆราชปราชญเรียนจบปิฎกไตรหลวก(รู้หลัก)กว่าปู่ครูในเมือง(สุโขทัย)นี้ ทุกคนลุกแต่เมืองนครศรีธรรมราชมา"*

เสร็จงานสร้างพระระเบียงคตกับพระพุทธรูปประจำโดยรอบแล้ว ขุนอินทาราได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระศรีมหาราชา ๆ ได้สร้างวิหารหลวงขึ้นหลังหนึ่งทางทิศทักษิณของพระมหาธาตุ (ปัจจุบันเป็นพระอุโบสถ) และพระมหาเถรเหมรังศรีสร้างพระธรรมศาลาหลังหนึ่ง ถึงพ.ศ.๑๘๖๑ พระศรีมหาราชาถึงแก่กรรม

จากข้อความตอนหนึ่งในตำนานเมืองนครศรีธรรมราช สอบค้นได้ความรู้ว่าเมื่อปีมะเมีย พ.ศ.๑๘๘๕ กษัตริย์ ๒ พระองค์แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงโปรดให้พระพนมวังกับนางสะเดียงทอง สามีภริยาลงไปปฏิบัติราชการในภาคใต้ คือ

๑. สร้างเมืองนครดอนพระ เมืองนี้อยู่ใกล้บ้านจงสระ (บางแห่งเขียนกรุงสะ, จรุงสะ, กงสะ) คือ บ้านกงตะ หรือกงชังก็เรียก อยู่ในอำเภอกาญจนดิตถ์ เขตทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือติดต่อกันอำเภอนาสาร

๒. หักล้างถางป่าทำเป็นไร่นาให้เกิดเป็นชุมชนหลายตำบล เช่น

นาทุ่งเขม อยู่ห่างอำเภอกาญจนดิตถ์ไปทางตะวันออกประมาณ ๑๐ กิโลเมตร สมัยหนึ่งเคยเรียกว่า ท่าทองอุแท

นาท่าทอง อยู่ริมทะเลทางทิศตะวันออกของอำเภอกาญจนดิตถ์ เป็นทำเลท่าเรือ ด้านตะวันตกอยู่ใกล้อำเภอบ้านดอน

นาไชยคราม อยู่ในอำเภอกาญจนดิตถ์

นากะนอม (หรือกระหนอม) คือ อำเภอขนอม จังหวัดนครศรีธรรมราช มีเขตติดต่อกับอำเภอกาญจนดิตถ์

นาตระชน เข้าใจว่าเป็นอำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช

นากลองหรือนาคลอง อยู่ริมทะเลทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอำเภอกาญจนดิตถ์ ส่วนใหญ่ที่หักล้างถางป่าทำเป็นไร่นาเหล่านี้อยู่ในอำเภอกาญจนดิตถ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

๓. พระพนมวังกับนางสะเดียงทองมีบุตรชาย ๒ คน ชื่อเจ้าศรีราชา กับเจ้ากุมาร และบุตรหญิง ๑ คน ชื่อ นางสนตรา เจ้าศรีราชามีภรรยาชื่อนางสนเป็นหลานของพระพนมวัง ยกครอบครัวไปอยู่เมืองสรอุเลา (เมืองนี้กล่าวกันว่าต่อมาแยกเป็น ๒ เมือง คือ เมืองสระแก้วอยู่อำเภอท่าศาลากับเมืองฉลองอยู่อำเภอสิชล) เจ้ากุมารมีภรรยาชื่อนางจันทร์ เป็นหลานพระ-พนมวังยกครอบครัวไปอยู่ตำบลถะหมอท่าทองสร้างนาทุ่งเอน และนางสนตราเป็นภรรยา (ขุน) อินทราชา ตั้งบ้านเรือนอยู่ชายทะเลตำบลขนอม สร้างนาศรีชิน นาสะเพียง แลนาขนอม

๔. พระพนมวังแต่งเรือให้ผู้เข้ารีดนับถือศาสนาอิสลามเดินทางไปปกครองเมือง คือ

(๑) เจอูมา เป็นราชาประหยัดเจมีระบูเมีย เจ้าเมืองยี่หน

(๒) เจระวังสา เป็นราชาระวังเจลาบูเมีย เจ้าเมืองจะนะเทศา

(๓) เจสูมา เป็นราชาประเมสราเจสูมาเมีย เจ้าเมืองปาหัง

(๔) เจศรีสุดหรา เป็นราชาฤทธิเทวาเจาะศรีเคเมีย เจ้าเมืองดานี

(๕) เจอะเสน เป็นราชาศรีสุลต่านเจาะสาลีเมีย เจ้าเมืองสาย(บุรี)

(๖) เจสาริง เป็นราชาพาหุระยุเจศรีดาญังเมีย เจ้าเมืองพัทลุง

(๗) เจสีดาประวังสา เป็นราชาพิติมันเจเปตะเมีย เจ้าเมืองไทร(บุรี)

(๘) เจสาวัง เป็นราชายุราเจสาคานาญังเมีย เจ้าเมืองละงู

(๙) เจศรีสะหลัม เป็นราชาอะยูเจปะราสสิเมีย เจ้าเมืองอแจ (ACHEH) ในเกาะสุมาตราตอนเหนือ

(๑๐) เจนาวา เป็นราชาปะเสนเจปารูเมีย เจ้าเมืองพลู

ชื่อบ้านเมืองที่ปรากฏข้างบนนี้แม้มิบอก ก็ย่อมทราบได้ทันทีว่า เป็นบ้านเมืองอยู่ในภาคใต้ของประเทศไทยกับประเทศมาเลเซีย และอยู่ที่ตอนเหนือของเกาะสุมาตราแห่งหนึ่ง คือ เมืองอแจหรืออาฉิ่น ส่วนยี่หนเป็นชื่อที่ไม่ค่อยได้ผ่านพบนักในสมัยปัจจุบัน มีบางคนชี้ว่าเป็นเมืองยะโฮร์ (JOHORE) แต่เมืองนี้ดูเหมือนจะเพิ่งตั้งขึ้นเมื่อราวสมัยรัชกาลที่ ๕-๖ กรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง เคยตรวจพบชื่อเมืองหนึ่งในรัฐนครีเซมบิลันใกล้ลำน้ำมัวร์ (MUAR) เขียนว่า JOHOL สำเนียงใกล้เคียงยี่หนมาก อาจจะเป็นเมืองนี้ก็ได้ ทักษิณรัฐเป็นดินแดนที่นับถือพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์ลัทธิฮินดู มาอย่างช้าก็ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๗-๘ (สมัยอมรวดี) เกิดมีการเข้ารีดนับถือศาสนาอิสลามตั้งแต่เมื่อไร เซอร์ริชาร์ด วินสเตดท์เขียนไว้ในหนังสือ THE MALAYS A CULTURAL HISTORY (ค.ศ.๑๙๕๐ หน้า ๓๓) ว่า ครั้งมาโคโปโล

ปากน้ำนคร
จังหวัดนครศรีธรรมราช

เดินทางผ่านช่องแคบมะละกาเมื่อ พ.ศ.๑๘๓๕ ได้พบเห็นพ่อค้าชาวอาหรับจัดสอนลัทธิศาสนาอิสลามขึ้นที่เปอลัก (PERLAK) อันเป็นเมืองท่าเล็ก ๆ ริมเกาะสุมาตราตอนเหนือ เมืองใกล้เคียง เช่น สมุทร (SAMUDRA) และปาไส (PASAI) ก็นับถือศาสนาใหม่นี้ด้วย ธิดาผู้หนึ่งของผู้ครองเมืองเปอลักได้ทำการสมรสกับมาลิกอัลซาลิห์ สุลต่านมุสลิมองค์แรก แห่งเมืองปาไส ซึ่งวายชนม์เมื่อ พ.ศ.๑๘๔๐ และอาศัยหลักหินปักหลุมฝังศพจารึกอักษรอาหรับชิ้นแรกที่เริ่มมีที่เมืองตรังกานู เป็นหลักฐาน เชื่อได้ว่าลัทธิอิสลามได้แผ่ขึ้นมายังแถบประเทศมาเลเซียตอนเหนือ เมื่อกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙

ครั้นพระพนมวังเจ้าเมืองนครดอนพระถึงแก่อนิจกรรม พระเจ้าอยู่หัว ๒ พระองค์ก็โปรดให้เจ้าศรีราชาเป็นพญาศรีธรรมโศกราชสุรินทรราชาสุรวงศ์ธิบดีศิรยุธิษเถียรอภัยฑิริยปรากรมพาหุ เจ้าพระยานครศรีธรรมราชมหานคร นางสนผู้เป็นภริยาได้รับแต่งตั้งเป็นนางจันทรเทวีศรีรัตนฉายา นางเมืองนครศรีธรรมราชมหานคร พระเจ้าอยู่หัว ๒ พระองค์แห่งกรุงศรีอยุธยาในปีมะเมีย พ.ศ.๑๘๘๕ คือใคร ?

กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ (ในกฎหมายตราสามดวง รวบรวมครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช) มีบานแผนกว่า

"ศุภมัศดุ ๑๒๖๓ อัฐสังววัจฉนระเชษฐมาศศุกขปักบยปัญจมีดิถีชีวะวาร พระบาทสมเด็จพระเจ้ารามาธิบดีศรีวิสุทธิสุธิวงศ์องคปุริโสดม บรมจักพรรดิราชาธิราชตรีภูวนาธิเบศ บรมพิธพระพุทธเจ้าอยู่หัว"

ม.ศ.๑๒๖๓ ตรงกับปีมะเส็ง พ.ศ.๑๘๘๔ แก่กว่าปีมะเมีย พ.ศ.๑๘๘๕ ในตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ๑ ปีกษัตริย์ผู้ทรงนาม สมเด็จพระเจ้ารามาธิบดี-บรมจักพรรดิราชาธิราช คือใคร ?

พงศาวดารละแวก (แปลจากภาษาเขมรเป็นภาษาไทยในปีที่ ๑๔ แห่งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช) กล่าวว่า

"ศักราช ๑๒๖๘ ปีจออัฐศก สมเด็จพระมหานิพาน (พระบรมนิพันธบท) เสวยราชสมบัติพระนครศรีโสทรราชธานี ทรงพระราชศรัทธาทำนุบำรุงพระศาสนาขณะนั้นสมเด็จพระรามาธิบดีผู้เป็นพระราชบุตรสมเด็จพระมหาจักรพัตราธิราช ได้เสวยราชสมบัติกรุงพระนครศรีอยุธยา สมเด็จพระรามาธิบดีมีพระราชโองการตรัสให้เจ้าไส้เจ้าเทวดา จำทูลพระราชไมตรีมายังกรุงกัมพูชาธิบดี สมเด็จพระมหานิพานมิได้ไว้พระทัยให้จับเจ้าไสเจ้าเทวดาฆ่าเสีย ครั้นอยู่มา ๕ ปี สมเด็จพระมหานิพานสวรรคต"

สมเด็จพระรามาธิบดี กรุงศรีอยุธยาพระองค์นี้ ในวงประวัติศาสตร์ทราบกันดีว่าเป็นสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ซึ่งพงศาวดารสังเขปของสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรสกล่าวว่า ได้เสวยสิริราชสมบัติกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ.๑๘๘๗ ถึงปีจอ ม.ศ.๑๒๖๘ ตรงกับ พ.ศ.๑๘๘๙ ทรงแต่งเจ้าไส้กับเจ้าเทวดาไปทูตไปยังกรุงกัมพูชาแล้วถูกฆ่าเสียทั้งคู่ ทางกรุงศรีอยุธยายังหาได้จัดการอย่างหนึ่งอย่างใดแก่กรุงกัมพูชาไม่ เพราะบังเกิดอหิวาตกโรคขึ้นในพระนคร

เสียก่อน จนสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ต้องย้ายไปสร้างพระนครอยู่ใหม่ที่ริมหนองโสน เสร็จเรียบร้อยเมื่อ พ.ศ.๑๘๙๓ แล้วจึงแต่งกองทัพยกไปจัดการเรื่อง *"ขอมแปรพักตร์"* พงศาวดารละแวกบอกว่า พระองค์เป็นโอรสของสมเด็จพระมหาจักพัตราธิราช ซึ่งก็คือ *"สมเด็จพระเจ้า-รามาธิบดี... บรมจักรพรรดิราชาธิราช"* ในกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ พ.ศ.๑๘๘๔ นั้นเอง กษัตริย์พระองค์นี้มีนามปรากฏในพงศาวดารเหนือว่า *"พระบรมราชา"* ได้ครองกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ.๑๘๕๓ ทรงสร้างพระพุทธไตรรัตนายก วัดพนัญเชิง จังหวัดอยุธยาเมื่อ พ.ศ.๑๘๖๗ สร้างพระพุทธไตรรัตนายกแล้วทรงผนวชชั่วระยะหนึ่ง และคงโปรดให้พระราชโอรส (คือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑) เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ตำนานเมืองนครศรีธรรมราชจึงเรียก *"พระเจ้าอยู่หัว ๒ พระองค์"* อนึ่งจดหมายเหตุลาลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสบันทึกไว้ว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ เคยครองอยู่เมืองเพชรบุรี ซึ่งก็ตรงกับตำนานเมืองนครศรีธรรมราชที่กล่าวว่า *"พระบวรเชษฐาพระราชกุมาร...เสวยราชย์อยู่ในเมืองเพชรบุรี"* อย่างไรก็ดี ตำนานพระธาตุกับตำนานเมืองนครศรีธรรมราชให้ความรู้อย่างจะแจ้งว่า เมื่อกษัตริย์สายปัทมวงศ์สิ้นสุดอำนาจลงก่อน พ.ศ.๑๘๑๕ เล็กน้อย แล้วรัฐอโยธยาหรือศรีอยุธยาก็แผ่เดชานุภาพลงไปปกครองดินแดนทักษิณรัฐ ฉะนั้นหนังสือพงศาวดารแทบทุกฉบับที่เริ่มต้นเรื่องขึ้นใน พ.ศ.๑๘๙๓ จึงกล่าวว่าเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา อยู่ในกลุ่มเมืองท้าวพระยามหานครที่ถวายต้นไม้ทองเครื่องราชบรรณาการแก่กรุงศรีอยุธยา

สรุปความตามที่สอบสวนค้นคว้ามา ได้ความรู้ว่าไครเสเซอรโสเนโสส ในจดหมายเหตุภูมิศาสตร์ของปโตเลมีชาวกรีกสมัยต้นพุทธศตวรรษที่ ๘ ตรงกับสุวรรณทวีปในคัมภีร์ปุราณะของอินเดียแปลว่าเกาะทอง เกาะทองนั้นคือดินแดนปลายแหลมทองที่อยู่ระหว่างทะเลอันดามันทางทิศตะวันตกกับอ่าวไทยทางทิศตะวันออก เริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๕ มา จดหมายเหตุชาวอาหรับเรียก สุวรรณทวีปหรือเกาะทองนี้ว่า รัฐซาบัค จดหมายเหตุศรีลังกาเรียกรัฐชวกะ พงศาวดารจีนสมัยราชวงศ์ซ้อง (พ.ศ.๑๕๐๓-๑๘๒๒) เรียก รัฐชันโฟซี และยังบันทึกไว้อีกว่าเมื่อ พ.ศ. ๑๕๐๔ มีชื่อเรียก เสี้ยนหลิวหรือเสี้ยมหลอด้วย จดหมายเหตุในสมัยราชวงศ์เซ็ง (พ.ศ.๒๑๘๗-๒๔๕๕) บันทึกว่า

"เสี้ยมหลอก็กมีภูเขาใหญ่อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงหัวนอนหรือเฉียงใต้ น้ำในเสี้ยม-หลอก็กออกจากภูเขาฝ่ายทิศหัวนอนหรือทิศใต้ไหลมาลงทะเล"

แม่น้ำในแถบทักษิณของประเทศไทย คือ

๑. แม่น้ำบางนรา เกิดจากภูเขาทางทิศใต้ของจังหวัดนราธิวาสในอำเภอแว้ง ไหลออกทะเลที่ปากน้ำเมืองนราธิวาส ลำน้ำบางนราสามารถติดต่อไปใกล้เหมืองแร่ทองคำโต๊ะโม๊ะในอำเภอแว้ง

๒. แม่น้ำปัตตานี เกิดแต่ภูเขาทางทิศใต้ของจังหวัดยะลาในอำเภอเบตง ไหลขึ้นเหนือผ่านจังหวัดยะลามายังจังหวัดปัตตานี ลงทะเลหลวงคืออ่าวไทย

๓. แม่น้ำเทพา ต้นน้ำเกิดแต่ภูเขาทางทิศใต้ของจังหวัดปัตตานี ไหลขึ้นมาทางตะวันออกเฉียงเหนือลงทะเลหลวง (อ่าวไทย) ที่อำเภอเทพาจังหวัดปัตตานี

๔. แม่น้ำตาปี เกิดแต่ภูเขาหลวงในอำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช ไหลขึ้นเหนือมาลงทะเลหลวง (อ่าวไทย) ที่ปากอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

แม่น้ำทั้งสี่นี้มีสภาพทางภูมิศาสตร์ถูกต้องตามจดหมายเหตุของราชวงศ์เซ็ง เสี้ยมหลอก๊ก (สยาม) ได้เข้าผนวกเป็นแว่นแคว้นเดียวกับรัฐศรีอยุธยาเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๘๑๕ เป็นต้นมา เสี้ยมหลอก๊กคือรัฐซันโฟซีซึ่งพงศาวดารจีนสมัยราชวงศ์ถัง (พ.ศ.๑๑๖๑-๑๔๔๙) เรียกรัฐโฟซีหรือซิหลีโฟซี นักโบราณคดีรุ่นอาวุโสสอบค้นอธิบายว่า รัฐนี้คือรัฐศรีวิชัยในทางประวัติศาสตร์โบราณคดี มีอายุเริ่มแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๓ เป็นต้นมา และหลายท่านชี้ว่าตั้งอยู่ในเกาะสุมาตรา ส่วนการสอบค้นของข้าพเจ้าดังที่เล่ามาตามลำดับระยะเวลา ปรากฏว่าตั้งอยู่ในดินแดนปลายแหลมทอง คือภาคใต้ของประเทศไทยกับประเทศมาเลเซียรวมกันงาน ขุดตรวจโบราณวัตถุในชั้นดินตามหลักวิชาโบราณคดี จะเป็นหลักฐานยืนยันข้อเท็จจริงต่อไป

คณะผู้จัดทำ

ที่ปรึกษา

นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์	*อธิบดีกรมศิลปากร*
นายสุวิชญ์ รัศมิภูติ	*รองอธิบดี*
คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	*รองอธิบดี*
รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม	
นายมงคล บุญวงศ์	*บรรณาธิการผู้พิมพ์ผู้โฆษณา*
นายพิเศษ เจียจันทร์พงษ์	*ประสานงานทั่วไป*
นายสุรพล ดำริห์กุล	*ผู้จัดการ*
นายอดิศักดิ์ เซ็กรัตน์	*ดำเนินงาน*
นายสิงห์คม บริสุทธิ์	*ดำเนินงาน*
นางสาวสว่างวรรณ สาลิฟา	*ดำเนินงาน*
นางสาวกรรณิการ์ เกตุลอย	*ดำเนินงาน*
นายสมชาย นิเวศน์วิวัฒน์	*ดำเนินงาน*
นายสมบัติ มุ้ยจีน	*ถ่ายภาพ*
นางสาวณัฐกานต์ เนียะแก้ว	*ถ่ายภาพ*

สมาคมแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

พิมพ์ที่ บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด ๘๕–๙๕ ถนนมหานคร กทม. ๑๐๕๐๐ โทร. ๒๓๖–๐๐๕๘
นายชลชาย จิวัจฉรานุกูล ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๓๐